

SF. IUSTIN POPOVICI

OMUL

ȘI DUMNEZEUL-OM

Abisurile și culmile filozofiei

Arhimandritul
Iustin Popovici

OMUL
și
DUMNEZEUL-OM

Abisurile și culmile filozofiei

Studiu introductiv și traducere:

Pr. prof. Ioan Ică

și

diac. Ioan I. Ică jr.

Prefață: prof. Ioannis N. Karmiris

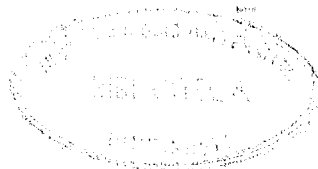
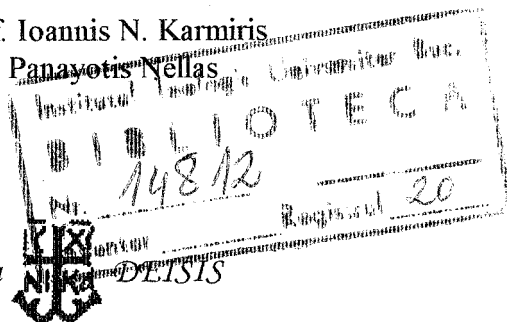
Postfață: Panayotis Nellas

Editura

DEISIS

Sibiu
1997

Colecția: *Dogmatica*

Seria: *teme și tratate*

Coperta: *Mântuitorul*. Icoană de Andrei Rubliov
din cinul *Deisis* de la Zvenigorod. (1410–1420). 158×106.
Actualmente la Galerieile Tretiakov din Moscova.

Lector: diac. Ioan I. Ică jr.
Viziune grafică: Maria-Cornelia Oros
Tehnoredactare și corectură: Paul Morar

Traducere după versiunea neogreacă:

Αρχίμ. Γουστίνος Πόποβιτς,
Ἄνθρωπος καὶ Θεάνθρωπος,
Θέματα Ὁρθοδόξου Θεολογίας
Ἀστὴρ, Αθήναι, 1969.

© Deisis, pentru prezenta versiune

ISBN 973-97775-7-1

Părintele Iustin Popovici: lupta cu Protagoras sau criteriologia filozofiei ortodoxe a Adevărului*)

Născut la 25 martie 1894, de praznicul Bunei-Vestiri, în satul Branie din sudul Serbiei, întreaga existență și operă teologică a părintelui Iustin Popovici avea să stea sub semnul Evangheliei, a „veștii celei bune“ a Întrupării Cuvântului și Fiului lui Dumnezeu care se face om din Prea Curata Fecioară Maria ca să-l facă

*) În realizarea acestui studiu introductiv am folosit: „*Le Messager Orthodoxe*“ (Paris) nr. 88, 1981, dedicat integral memoriei părintelui Iustin Popovici: contribuții de P. Struve, ieromonah Amfilohie Radovici (*Un homme évangélique*, p. 3–10 – discursul la înmormântarea părintelui Iustin), Komnen Becirovici (*Rencontre avec le Père Justin* – iulie 1976, p. 11–23), Jean Karmiris (*Ascète, Théologien, Patrologue*, p. 24–27 – necrolog publicat în Ἐκκλησία), Bernard le Caro (*Théologie orthodoxe et catholique de l'Eglise selon le Père Justin P.*, p. 28–31), Jean Besse (*Une figure patristique*, p. 32–36). P. Joseph Terestchenko, *Le Père Justin Popovitch, la bouche de l'Orthodoxie*, „*La Lumière du Thabor*“ nr. 2/1984, p. 13–30. P. Patric Ranson, *Le Père Justin Popovitch ou l'expérience vivante de la Tradition*, „*Introduction*“ la: Père Justin Popovitch, *L'Homme et le Dieu-Homme*, L'Age d'Homme, Lausanne, 1989, p. 4–30. Monseigneur Athanase Jevtitch, *Preface* la: Père Justin Popovitch, *Philosophie orthodoxe de la Vérité. Dogmatique de l'Eglise Orthodoxe*, t. 1, L'Age d'Homme, 1992, p. 11–18. Precum și monografia lui Thomas Bremer, *Ekklesiale Struktur und Ekklesiologie in der Serbischen Orthodoxen Kirche im 19. und 20. Jahrhundert* (Östliches Christentum N.F. 41), Würzburg, 1992, p. 161–273: o analiză succintă a vieții și o prezentare detaliată a eclezilogiei părintelui Iustin Popovici, precedată de o prezentare a biografiei și eclezilogiei dascălului său, episcopul Nikolai Velimirovici (p. 107–160), ale cărui idei fundamentale au fost preluate și dezvoltate de părintele Iustin.

pe om dumnezeu sau fiu al lui Dumnezeu după har din Duhul Sfânt. La Botez, a primit numele Blagoe (de la Blagovesnik, numele sârbesc al praznicului Bunei-Vestiri). Prin părinți – Spiridon și Anastasia – Blagoe descindea dintr-o veritabilă dinastie sacerdotală, ivindu-se pe lume într-o familie de preoți din tată în fiu de nu mai puțin de șapte generații succesiv, întreruptă abia de tatăl său.

Între 1905–1914, tânărul Blagoe urmează liceul, iar apoi seminarul din Belgrad pe care-l absolvă în ajunul izbucnirii primului război mondial. Înrolat în armată ca infirmier auxiliar, participă la luptele grele din anii 1914–1915 care au dus la înfrângerea eroicei armate sârbe copleșite de forțele unite ale coaliției austro-ungare, germane și bulgare. Ia parte la lunga retragere în condiții dramatice a armatei sârbe conduse de bătrânul rege Petru, prin Kosovo peste munții „blestemați” care despart Serbia de Albania. Aici în retragere, la Skodar, tânărul Blagoe este tuns în monahism de mitropolitul Dimitrie al Serbiei, primind numele – care se va dovedi iarăși predestinat – Sfântului Iustin Martirul și Filozoful.

Împreună cu un grup de tineri studenți sârbi excepționali, părintele Iustin este trimis de mitropolitul Dimitrie – prin insula Corfu – la studii în Rusia și Europa. După șase luni petrecute la Petrograd în perioada zbuciumată care a precedat izbucnirea revoluției din 1917 și în care a luat contact cu efervescența culturii și filozofiei religioase ruse de la începutul secolului, își continuă până în 1919 studiile la Oxford, după care vine la Atena pentru a studia și aprofunda în original scrierile Sfinților Părinți și monumentele dogmatice și simbolice ale Ortodoxiei. Leagă aici o strânsă prietenie cu tânărul pe atunci Ioannis N. Karmiris, viitorul titular al catedrei de dogmatică a facultății de teologie din Atena, al cărei doctor părintele Iustin devine în 1926 cu o teză patristică privitoare la Problema persoanei și cunoașterii după Sfântul Macarie Egipteanul. Între timp, în 1923, publicase deja la Belgrad studiul despre Filozofia și religia lui Dostoievski, opera scriitorului rus constituind pentru părintele Iustin obiectul unei meditații constante și insistente și un ferment activ în inspirația reflecției filozofice personale.

Întors în Serbia, până în 1934 – cu excepția anilor 1931–1932 când a activat ca misionar în zona subcarpatică locuită de ortodocși aflată pe atunci în componența Cehoslovaciei și sub jurisdicția Bisericii Ortodoxe Sârbe – părintele Iustin va fi profesor la seminariile teologice din Sremski Karlovți și Bitolia predând aici Noul Testament, patristica și dogmatica. În acești ani elaborează, în prelungirea investigațiilor din teza de doctorat asupra gnoseologiei scrierilor „macariene”, densul studiu despre Gnoseologia Sfântului Isaac Sirul (1927).

Între figurile contemporane care l-au marcat cel mai mult în epoca interbelică trebuie neapărat menționați doi mari ierarhi ortodocși al căror fiu duhovnicesc și prieten a fost. Este vorba în primul rând de episcopul Nikolai Velimirovici (1880–1956), supranumit pe drept cuvânt „Hrisostomul sârb” – incontestabil cea mai remarcabilă figură spirituală și teologică a Ortodoxiei sârbe din prima jumătate a secolului XX. În descendență spirituală directă a Sfântului Sava Nemanja (1173–1236), întemeietorul Bisericii și culturii sârbe, și al episcopului poet și principe Petar Niegos al Munte-Negrului (1813–1851), episcopul Nikolai Velimirovi al Ohridei a fost promotorul inspirat al unei mișcări de renaștere spirituală tradițională prin asceză și rugăciune – de cea mai bună calitate și echilibru patristic – a vieții parohiale din Biserica Ortodoxă Sârbă: așa-numitele „frății de rugăciune” (bogomolje); părintele Iustin îl considera pe episcopul Nikolai Velimirovici drept cel mai mare povățuitor duhovnicesc al poporului sârb de la Sfântul Sava încoace. Alături de acesta, o puternică impresie asupra părintelui Iustin a lăsat personalitatea mitropolitului rus Antoni Hrapovițki (1863–1936), întâistătătorul sinodului Bisericii Ortodoxe ruse din emigrație, pe atunci cu sediul la Sremski Karlovți. Nu a fost însă vorba atât de o influență teologică directă, ca în cazul episcopului Nikolai, părintele Iustin rămânând străin de interpretarea, e adevărat antiscolastică și antiraționalistă, dar puternic psihologizantă și moralistă pe care (sub influența neokantianismului) mitropolitul Antoni o dădea dogmelor și spiritualității ortodoxe.

Inspirația fundamentală pentru părintele Iustin erau Sfinții Părinți greci și bizantini, citiți masiv și studiați intensiv. Alături de Sfinții Macarie și Isaac și de întreaga literatură ascetică și duhovnicească a Filocaliei, reperele esențiale pentru savantul ieromonah sârb vor rămâne Sfinții Atanasie cel Mare și Ioan Damaschin. În 1932 și, respectiv, 1935 acesta va publica primele două volume (prolegomene și învățătura despre Dumnezeu în Treime și, respectiv, hristologia) ale monumentalei sale opere: Dogmatica Bisericii Ortodoxe. Pe baza lor, va fi titularizat ca asistent și apoi conferențiar la facultatea de teologie din Belgrad (unde va preda până la invazia germană a Iugoslaviei din 1941). Deși în aceste două prime volume păstrează formal planul „dogmaticilor” scolastico-istorice ruse din secolul XIX (Macarie Bugakov și Silvestru Malevanski), Dogmatica părintelui Iustin aducea o cu totul altă abordare și înțelegere a dogmelor Bisericii. Era prima dogmatică modernă care revenea în forță la adevărata înțelegere patristică a Adevărului, Revelației și Bisericii. Pentru părintele Iustin – cum arată încă din „prefață” – dogmatica nu este un sistem scolastic conceptual sau propozițional, ci adevărata „filozofie ortodoxă a Adevărului” suprem identificat cu Persoana divino-umană a lui Hristos, Unul din Treime și Capul Bisericii, prezent în ea prin Duhul Sfânt. Dogmele nu sunt altceva decât un „mozaic” în noțiuni al „Icoanei vii a lui Hristos” transmise ca Revelație de Tradiție. Dar această „Icoană vie” nu poate fi văzută în „mozaicul” dogmelor decât de mintea luminată și purificată prin asceză și sfințenie, așa că dogmatică este și o „filozofie a Duhului Sfânt”. Pentru prima dată după secolara „captivitate occidentală” a teologiei ortodoxe de după secolul XV, dogmele nu mai sunt tratate doctrinalist, abstract, ca un sistem speculativ, ci într-o înțelegere autentic patristică și duhovnicească, ca jaloane și expresii ale experienței spirituale și ascetice a Bisericii. Centralitatea hristologică, consecventă (Dumnezeul-om Hristos ca Alfa și Omega teologiei Bisericii), concentrația ecleziologică a Revelației (Revelație și dogme există numai în, prin, și pentru Biserică), înțelegerea riguroasă a hristologiei ca ecleziologie implicită și a ecleziologiei ca hristologie actualizată – cu corolarul metodolo-

gic: criteriul suprem, Dumnezeu-om – sunt deja clar enunțate; ele vor fi amplu reluate și orchestrate într-un stil și o arhitectonică originală, total desprinsă de scolasticism, în monumentală ecologie publicată însă, ca volumul III al Dogmaticii, abia în 1978, cu un an înainte de moarte. În acest înțeles „neopatristic“ (pe care-l va afirma și părintele Dumitru Stăniloae, a cărui Dogmatică apărea, coincidență semnificativă poate, tot în 1978), pentru care cheia de boltă a teologiei e Persoana divino-umană a lui Iisus Hristos, „dogmatica“ devine un cânt de laudă, o simfonie în cinstea Dumnezeului-om, Logosul întrupat și Capul Bisericii în care se unifică și îndumnezeiește umanitatea.

Pe lângă lucrul la „Dogmatică“, înainte de izbucnirea celui de-al doilea război mondial, părintele Iustin a mai publicat în plină criză economică, politică și spirituală a Europei o serie de importante articole și eseuri filozofico-teologice – ele vor fi cuprinse în volumele Abisurile filozofiei (1957) și Omul și Dumnezeu-om (1969) – eseul: Progresul în moara vieții (1933), un compendiu de Teologie elementară (1939), iar în ajunul războiului un nou studiu despre Dostoievski, Europa și slavismul (1940).

În timpul ocupației germane, părintele Iustin trăiește drama poporului sârb cotropit de naziști și tragedia genocidului înfăptuit de ustașii croați catolici din statul fascisto-catolic al lui Ante Pavelici și cardinalului Stepinak, asupra sârbilor ortodocși: 350.000 de sârbi exterminați în lagăre de tipul funestului Iasenovaț – Auschwitz-ul sârbesc – 200.000 deportați, 240.000 catolicizați cu forța. Peregrinând și ascuns prin mănăstiri sârbești izolate, răspunde la teroarea istoriei și explozia nihilistă a ideologiilor prin rugăciune și aprofundarea Revelației Bisericii. Traduce și prelucrează texte hagiografice și începe seria comentariilor neo-testamentare cu Epistolele ioaneice și pauline, serie continuată după război și recent publicată în mai multe volume.

Pentru intransigența sa morală în fața comunismului și a lui Tito, în 1945 este arestat și închis, și numai puțin a lipsit să nu fie executat ca „dușman al poporului“. Eliberat, dar lipsit de drepturi civile și religioase, rătăcește din mănăstire în mănăstire. În cele din urmă i se permite să se stabilească la mica mănăstire de

maici Sfinții Arhangheli din Celie întemeiată în secolul XIV de principele Dragutin lângă Valievo, unde va trăi ca duhovnic, slujind zilnic Sfânta Liturghie și scriindu-și opera, până la moarte. Era însă intens supravegheat de securitatea iugoslavă, unde era adeseori convocat pentru interogatorii din cauza ieșirilor sale misionare (neautorizate) în parohii și dieceze unde era chemat la invitația unor preoți sau episcopi curajoși. Cu toată izolarea și atenta supraveghere, viața ascetică și activitatea teologică difuzată în condiții de semiclandestinitate l-au făcut extrem de căutat de ierarhi, clerici și credincioși ortodocși sârbi. În jurul lui s-a format un cerc de ucenici, monahi asceți și erudiți, cu doctorate în teologie la Atena, astăzi vrednici episcopi ai Bisericii Ortodoxe Sârbe, cum sunt: episcopii Atanasie Jevtici al Bosniei, Amfilohie Radovici al Munte-Negrului, Artemie Radoslavievici de Kosovo, Irinei Bulovici de Bacika ș. a. Direct sau prin corespondență, părintele Iustin a avut numeroși discipoli și prieteni în Europa și America, sârbi, ruși, greci (mai ales la Sf. Munte Athos), francezi, care-i furnizau în secret literatura filozofică și teologică de ultimă oră.

Deși suporta nemijlocit rigorile sistemului totalitar și șica-nele poliției politice, părintele Iustin n-a încetat să-și manifeste critic și profetic libertatea evanghelică și duhovnicească a adevăratului creștin și monah. În scrisori deschise celebre el a continuat să denunțe deschis în termeni extrem de duri aservirea ierarhiei sârbe regimului comunist (1971) precum și caracterul politic al angajamentelor ei panortodoxe (1971, 1977) și ecumenice (1974). Și-a exprimat public admirația pentru acțiunile și opera profetică a lui Aleksandr Soljenișin, îndemnând deschis la rezistență politică și spirituală împotriva comunismului și ateismului oficial.

În singurătatea chiliei sale de la Celie părintele Iustin Popovici a reușit astfel să-și continue vastul program de renovare neopatristică a teologiei ortodoxe, finalizând proiecte mai vechi și reușind să publice, de regulă cu mare întârziere, unele lucrări în Serbia sau în străinătate, ca de exemplu: eseul Concepția Sfântului

Sava [svetosavlje]¹ ca filozofie a vieții (München, 1953), *colecția de articole din anii '20 – '30 sub genericul* Abisurile filozofiei (München, 1957) *reluată parțial și amplificată în versiunea neo-greacă cu titlul* Omul și Dumnezeu-om (Atena, 1969) *sau intervențiile din* Biserica Ortodoxă și ecumenismul (Tesalonic, 1974). *Între 1972–1977 apar în sârbește cele 12 volume din* Viețile Sfinților; *monumentalul proiect la care lucrase încă din anii celui de-al doilea război mondial, reprezenta o rescriere teologică și o adaptare contemporană dar perfect tradițională a vechiului „Synaxar” bizantin completat cu noile „martyrologii” și selecții reprezentative din literatura hagiografică a Bisericilor ortodoxe locale. De parte de a fi un gen literar popular medieval, o anexă mitologic-legendară a Scripturii, pentru părintele Iustin „Viețile Sfinților” reprezentau, ca și pentru Sfinții Părinți, nu altceva decât „viața lui Hristos însuși” prelungită în umanitate, „continuarea Faptelor Apostolilor”, „dogmatica aplicată” sau „dogmatica experimenta-*

¹ Noțiune fundamentală preluată de părintele Iustin de la episcopul Nikolai Velimirovici, și desemnând filozofia creștină despre viață, popor, stat și biserică într-o armonie ideală desăvârșită practică de Sfântul Sava Nemanja, luminătorul sârbilor (†1236). Scopul acestei „filozofii” era acela de a face din întreg poporul sârb un rob al lui Dumnezeu („theodul” în greacă), cum arată episcopul Nikolai în cartea sa din 1943, *Poporul sârb ca Teodul* [Srpski narod kao Teodul]. Doar prin „teodulie” sârbii devin sârbi (srbi) iar nu sclavi (servi). Prin voința de teodulie împinsă până la sacrificiul de sine în faimoasa bătălie de la Kosovopolje (1389), poporul sârb ar fi asumat prin suferință un destin hristologic, devenind un „popor ales”, hristodul. Ideea ortodoxă savva-ită (svetosavlje) e opusă ideii iluministe europene reprezentate de Dositei Obradovici (1742–1811), așa-numita *dositejevstina*, între care poporul sârb trebuie să aleagă! Savoarea slavofilă etnocentristă a acestei filozofii naționale sârbe este dificil de contestat. Ea tinde să identifice în mod periculos teologia și istoria, creștinismul și națiunea, Biserica și poporul, Evanghelia și cultura populară. Explicabilă prin contextul istoric specific și tradiția creștinismului sârb și ca răspuns la „teroarea istoriei” îndurată de poporul sârb vreme de secole, inclusiv (sau poate mai ales) în secolul nostru, această concepție este problematică în sine și de natură a suscita legitime interogații critice.

lă", vie, „morală ortodoxă“ în acțiune, „pedagogia“ și „enciclopedia“ prin excelență a „Ortodoxiei“. În ultimii ani a reușit să mai publice traduceri ale sârbești ale Liturghierului și Molitvelnicului Mare, ca și a unei Cărți de rugăciuni, iar cu un an înainte de a adormi în Domnul a apărut „cântecul“ său „de lebedă“, amplul volum III (ecleziologia) din Dogmatica Bisericii Ortodoxe (Filozofia ortodoxă a Adevărului) (1978).

Rotunjindu-și simbolic perfect biografia, părintele arhimandrit Iustin Popovici s-a stins din viață în 1979 la mănăstirea Celie în chiar ziua în care împlinea 85 de ani, de praznicul Bunei-Vestiri, adormind în Domnul înconjurat de aura reală a unei autentice sfințenii. Mormântul său a devenit loc de pelerinaj. După chipul său s-au făcut deja icoane răspândite în întreaga lume ortodoxă. La Sfântul Munte i s-au compus tropare și condace. Iar recent, episcopul Atanasie Jevtici², ucenicul său, a anunțat că se speră ca numele părintelui Iustin să fie foarte curând înscris ca sfânt în sinaxarul și calendarul Bisericii Ortodoxe Sârbe, și implicit în cel al Ortodoxiei ecumenice. Elocvente pentru această recepție a figurii părintelui Iustin sunt cuvintele scrise la moartea sa de părintele Ambroise Fontrier, pentru care părintele Iustin a fost:

„un stâlp, o temelie, un mărturisitor al adevăratei credințe ortodoxe, Părinte și Dascăl al Bisericii Universale, conștiință ascunsă a Bisericii sârbe și a întregii Biserici Ortodoxe, mare între teologii ortodocși contemporani, arzător apărător al evlaviei strămoșești, credincios și înțelept iconom al Tainelor lui Dumnezeu, luminat de Lumina necreată a Dumnezeirii celei în Trei Sori“. „Fără îndoială, Părintele Iustin a fost o figură patristică. A vorbit limbajul Părinților în cuvinte noi, dictate și inspirate de profunda și autentică lui experiență a dogmei ortodoxe, și care au îmbogățit în același timp limba teologică sârbă și ortodoxă. Părintele Iustin avea locuind în El pe Cuvântul lui Dumnezeu care-l înflăcăra și roua deopotrivă, iar această flacăra și rouă se prefăcea în viață, în experiența mistică, în viziuni, în contemplații, în urcușuri duhovnicești, în în-

² Preface, 1992, p. 14.

dumnezeire. Imensa lui știință, erudiția sa, profunda sa cunoaștere a Scripturii, a patristicii și a filozofiei profane care se regăsesc masiv, cantitativ și calitativ, în opera sa, n-au fost pentru el decât un material de construcție care n-a vătămat sfințenia lui. Mătăniile, privegherile, isihia, curăția și toată asceza transfigurării și îndumnezeirii sfinte au fost singura sa grijă”.³

În condițiile de liberalizare ideologică din Iugoslavia de după 1979 au putut fi publicate și comentariile la Epistolele ioaneice și cele pauline, la Evanghelia după Matei și după Ioan (acesta din urmă încheiat cu puțin înainte de sfârșitul vieții sale pământești). În total – potrivit aprecierii episcopului Atanasie Jevtici – opera părintelui Iustin cuprinde 40 de volume, dintre care 30 au fost editate până acum în sârbește, iar alte 10 (dintre care 2 volume de predici transcrise după înregistrări) se află încă în manuscris.

„Prin volumul ca și prin interesul subiectelor tratate, prin amploarea și varietatea lor, opera Părintelui Iustin suportă comparația cu a celor mai importanți Părinți ai Bisericii”.⁴

Părintele Iustin a abordat de predilecție genurile teologice tradițional patristice: dogmatica, sinaxarul, comentariul biblic, omilia. Dar opera sa cuprinde deopotrivă studii teologice savante, eseuri filozofico-teologice, meditații și scrisori.

Mesajul vieții și operei de o viață a părintelui Iustin contrapus nihilismelor și utopiilor agresive ale secolului XX nu este altul decât cel al „Evangheliei” Întrupării Cuvântului lui Dumnezeu în Persoana divino-umană a lui Hristos. Sub semnul ei a stat simbolic întreaga sa existență și operă – un unic și gigantic imn teologic adus Întrupării și Învierii lui Hristos, Fiul lui Dumnezeu întrupat și Capul Bisericii. În scrisul său, părintele Iustin s-a străduit să găsească un limbaj nou – tradițional și modern în același timp – un limbaj duhovnicesc, biblic și imnologic deopotrivă, care să ateste experiența eclezială a divino-umanității structurale a adevăratului creștinism al Bisericii. Din perspectiva inte-

³ Apud P. Ranson, *Introduction*, 1989, p. 19–20.

⁴ *Ibid.*, p. 17.

gratoare a motivului iohaneic și patristic al Logosului și Întrupării Lui ecleziale, gândirea profundă și originală a părintelui Iustin Popovici a asimilat organic întreaga Tradiție eclezială vie a Ortodoxiei bizantine „clasice“ (Scriptură, patristică, dogmatică, cult, spiritualitate). În același timp, însă, se simte efortul de integrare a unor motive speculative provenite din filozofia religioasă rusă: atotunitatea, divino-umanitatea (Soloviev), cele două filozofii (Florenski), sau din Dostoievski (opoziția contrastivă antropoteism – teantropism, Occident – Orient, catolicism – ortodoxie, critica papalității); degajate de zgura romantică, gnostico-idealită, aceste motive sunt reformulate însă în termenii cei mai stricți ai teologiei patristice și bizantine „clasice“ (în sensul programului „neopatristic“ proclamat de părintele Gh. Florovski la primul Congres internațional al facultăților de teologie ortodoxă desfășurat la Atena în 1936).

Ilustrând remarcabil originalitatea și forța gândirii teologice a părintelui Iustin, eseurile, meditațiile și articolele colectate în volumul: Omul și Dumnezeu-om circumscriu filozofic dar și meditativ, teologic dar și liric, ceea ce s-ar putea denumi cu un titlu generic, o necesară și utilă introducere la o criteriologie ortodoxă. Mai exact, e vorba de un efort de a determina și justifica în esența lui ultimă specificul și valoarea supremă în Ortodoxie în contextul eforturilor umanității de a da un răspuns la problema sensului (sau nonsensului) general al existenței, a raționalității (sau iraționalității) vieții și a lumii. Punctul de plecare și fundalul general al demersului îl constituie o analiză implacabilă a datelor antinomice ale existenței umane măcinate de finitudinea agresivă a păcatului, bolii și morții dar mistuită în același timp de nostalgia ireprimabilă a infinității și nemuririi.

Există „două filozofii“, argumentează părintele Iustin reluând în cheie existențială și limbaj moral „teodiceea“ logico-matematică a părintelui P. A. Florenski (1883–1937). În Stâlpu și întărirea Adevărului (1914) acesta din urmă ajungea la definirea a două tipuri filozofice fundamentale: filozofia ortodoxă a „homoousianității“ și filozofia ariană eretică și occidentală modernă a

„homoiousianității” – prima dominată de logica trinitară a identității concrete, iar cea de-a doua de logica ariană perversă a identității abstracte⁵. La părintele Iustin, cele „două filozofii” sunt: pe de o parte, filozofia adamică, umană, abstractă a dezbinării și fragmentării, individualismului, solipsismului și egoismului metafizic și moral, filozofie demonică a urii, a pesimismului ucigaș și sinucigaș, și a iadului, care duce la pierderea sensului și rațiunii existenței; iar, pe de altă parte, filozofia hristică, divino-umană, concretă, filozofie și practică a atotunității (svejedinstva), a unității dintre divinitate și umanitate, filozofia eclezială a iubirii universale și a optimismului veșnic asigurat de certitudinea Învierii. Fiindcă singură lumina spirituală a Întrupării și Învierii lui Hristos asigură un sens real, o raționalitate ultimă sau logos (logonost) al întregii existențe măcinate altfel iremediabil în „moara morții”. Prima e filozofia „umană” a omului păcătos și muritor, egoist și însingurat, filozofia diviziunii și a morții, cea de-a doua e „filozofia divino-umană a atotunității”, filozofia ascetică și sobornicească a Bisericii care atestă unitatea și „raționalitatea” iubirii și vieții veșnice întregii existențe prin Întruparea și Învierea Dumnezeu-lui-om Iisus Hristos.

Toate problemele umanității și istoriei tragic zbuciumate sunt concentrate în problema omului. Dar singura soluție satisfăcătoare a problemei omului o aduce numai Dumnezeu-om. Această fiindcă, întrucât este creat „după chipul lui Dumnezeu” Logosul, omul este o divino-umanitate potențială având menirea de a deveni o ființă divino-umană în act. Căderea în păcat a însemnat (și înseamnă) refuzul de către om al „chipului lui Dumnezeu” și al ontologiei divino-umane autentice și baricadarea egoist-autonomă dezastruoasă în „umanul” pur: în acest sens, „umanismul” e „răul uman primordial”, se transformă de fapt în antiumanism satanic. (Pentru că între divino-umanismul umanului autentic „chip al lui Dumnezeu” și satano-umanismul umanității pervertite „chip al satanei”, tertium non datur; nu există natură umană „pură”!)

⁵ Vezi diac. asist. Ioan I. Ică jr., Părintele P. A. Florenski (1882–1937): savant, filozof, teolog, preot și martir, „Revista teologică” I (73) (1991), nr. 5, p. 3–13 și nr. 6, p. 33–44, aici p. 7 și 35–36.

Cu toate acestea, în eforturile lui „umaniste“, omul aspiră și tinde (fără a o putea atinge) nostalgic spre divino-umanitatea sa fundamentală. Ca atare, revelația Dumnezeuului-om în Hristos n-a fost un eveniment neașteptat ci, dimpotrivă, ceva „natural, rațional și necesar“, rezolvând definitiv problema insolubilă altfel a binelui și răului, a vieții și a morții, a sensului adevărului; în Hristos, Binele, Viața, Adevărul există nu ca idee abstractă, ci ca Persoană concretă adevărată, bună și veșnică.

De aceea, pentru Ortodoxie „esența“ și „totalitatea“ creștinismului, „comoara“ lui „cea mare“ e Persoana vie a Dumnezeu-omului Hristos Cel Întrupat, Înviat și Înălțat, și devenit de la Cincizecime Capul Trupului Său divino-uman, social, istoric și cosmic universal (sobornicesc): Biserica. Criteriul ultim și imuabil al eclezialității ortodoxe autentice – obligatoriu una, sfântă, sobornicească (catolică) și apostolică – este divino-umanitatea catolică (sobornicească) și catolicitatea (sobornicitatea) divino-umană. Adevărul divino-uman apostolic și universal (sobornicesc) al Bisericii nu poate fi înțeles, păstrat și extins decât cu metode divino-umane apostolice și universale (sobornicești). De aceea, metodele misionare ortodoxe nu sunt altele decât virtuțile sau ascezele (nevoințele) divino-umane: credința, rugăciunea, postul, iubirea, blândețea și smerenia, răbdarea și umilința. Ascetismul e „școala misionară a Ortodoxiei“, realizarea ei „interioară“, concretă, care duce la „divino-umanizarea“ (u(o)bogocovecenia), „trinitarizarea“ (u(o)troijcenia) și „universalizarea“ („sobornicizarea“), respectiv „eclezializarea“ (u(o)crkvenia) persoanei umane.

Plecând de la această „criteriologie“ și „axiologie“ riguros dogmatică, ascetică și eclezială, părintele Iustin va denunța încă din anii '20 fără menajamente, de dragul adevărului, principalele tipuri de subversiune modernă și deviere ideologică în creștinism de la înțelegerea, scopul și metodele divino-umane și sobornicești ale Bisericii. Naționalismul în ortodoxism, papismul în catholicism și ecumenismul în protestantismul și relativismul agnostic contemporan sunt pentru el simptomele istorice în același timp concrete și simbolice („idoli“) ale unei unice diversiuni principiale de tip „umanist“, prin care criteriul divino-umanității evanghe-

lice e redus la fenomene pur umane idolatrizate prin absolutizare, și în care locul Dumnezeuului-om este luat de omul autodivinizat în diversele aspecte ale existenței sale.

„Umanismul e chiar răul fundamental, primordial al omului. În numele omului autonom, omul a respins pe Dumnezeu într-o transcendență supraomenească și a rămas singur pentru el însuși și în sine însuși“.

Un prim „idol“ al modernității care a făcut ravagii în istoria creștinătății atât în Apus cât și în Răsărit, atât în Evul Mediu cât și în epoca modernă când a dus la izbucnirea primului război mondial în întreaga Europă, și la ale cărui seducții se dovedesc sensibile încă Bisericele și popoarele ortodoxe, este, deci, naționalismul:

„În calea lor prin istorie, multe Biserici Ortodoxe locale, și îndeosebi cea a noastră [sârbă, n. n.], s-au cantonat în naționalism, limitându-se la metodele și scopurile naționale. Biserica s-a adaptat poporului, în vreme ce adevărul era contrariul: poporul trebuia să se adapteze Bisericii“.

„E ceasul al doisprezecelea în care oamenii Bisericii noastre trebuie să înceteze a mai fi exclusiv slujitori ai naționalismului pentru a deveni preoți și arhieri ai Bisericii celei una, sfântă, sobornicească [universală, catolică] și apostolică. Misiunea Bisericii, cea care i-a fost încredințată de Hristos, pe care au realizat-o Sfinții Părinți, e de a cultiva și de a realiza în sufletul poporului nostru conștiința faptului că fiecare membru al Bisericii Ortodoxe e o persoană sobornicească [universală, catolică], o persoană veșnică și divino-umană; că e a lui Hristos și, deci, frate și slujitor al tuturor oamenilor și tuturor creaturilor. Acesta e scopul pe care Hristos l-a dat Bisericii; orice alt scop nu e de la Hristos, ci de la Antihrist“.

Or, realizarea practică a acestui scop e imposibilă altfel decât printr-o sfințenie autentică, de aceea părintele Iustin făcea, încă din 1923, un patetic apel la o reformă ascetică și spiritualizare a întregii Biserici ortodoxe începând cu parohiile și terminând cu episcopatul. Aceasta însemna concret practicarea de către toți

credincioșii a „filozofiei divino-umane“ a Bisericii cuprinsă în exigențele formulate de virtuțile ortodoxe fundamentale: credința, rugăciunea, postul, smerenia și răbdarea.

Mai gravă decât „blasfemia“ naționalistă în Răsărit este, în viziunea părintelui Iustin, evoluția spre „erezie“ petrecută în Occidentul european. Aici divino-umanitatea eclezială a fost uzurpată treptat de un „umanism religios“ individualist în două versiuni: „maximalistă“ și „optimistă“ în romano-catolicism și, respectiv, „minimalistă“ și „pesimistă“ în protestantism. Secularizat, acest „umanism creștin“ – provenit din abandonarea criteriologiei adevărului și metodelor divino-umane și ascetice păstrate în principiu în Ortodoxie – a condus în mod inevitabil la individualism, relativism și nihilism ontologic și moral, împingând în secolul nostru civilizația europeană în pragul catastrofei. (Pentru o înțelegere corectă a judecăților aspre ale părintelui Iustin la adresa „umanismelor“ occidentale contemporane nu trebuie pierdute din vedere tragediile istorice la care acesta a fost martor direct în cele două conflagrații mondiale, atrocitățile și genocidurile comise în numele „omului nou“ nazist sau comunist. „Morțile“ omului s-au dovedit a fi consecințele istorice funeste ale unui proces de autoafirmare orgolioasă a omului simbolizate de proclamarea de către Nietzsche în 1882 a „morții lui Dumnezeu“, a apariției iminente a „supraomului“, și a „reevaluării tuturor valorilor“.)

Încă din 1925 – într-un eseu consacrat împlinirii a 1600 de ani de la Sinodul I Ecumenic (Niceea, 325) și inspirat din argumentația părintelui P. A. Florenski din Stâlpul și întărirea Adevărului (1914) – părintele Iustin a denunțat în „umanismele“ europene, religios-creștine sau filozofic-ideologice, resurecția „arianismului“ – „mai la modă și mai răspândit ca niciodată“. Reduse la esență, simptomele „neoarianismului“, a cărui umbră apasă greu asupra întregii culturi și civilizații europene sunt: coborârea lui Hristos la rangul de simplu om (erou, profet, învățător) și înălțarea corelativă a omului european la rangul de „măsură a tuturor lucrurilor“. Rădăcina metafizică a acestei concepții e „satanismul“, iar cea psihologică e „egoismul“ și individualismul

gnoseologic și moral, matrice subiectivă a raționalismului și relativismului. Refuzul „neoarian“ al divino-umanității și catolicității ascetice a Bisericii în „umanismele“ europene conduce la triumful principiului sofistic al lui Protagoras (sec. V î. Hr.): „omul este măsura tuturor lucrurilor, a celor ce sunt ca unele ce sunt și a celor ce nu sunt ca unele ce nu sunt“, asupra celui ontologic formulat în secolul VII d. Hr. de Sfântul Maxim Mărturisitorul: „Hristos Dumnezeu-om e ținta și măsura tuturor lucrurilor“ (Răspunsuri către Talasie 60).

„Arianismul n-a fost încă îngropat, este astăzi mai la modă și mai difuzat decât niciodată. S-a revărsat în sufletul și trupul Europei contemporane. Dacă priviți cultura Europei, veți vedea că ea ascunde în adâncurile ei arianismul: totul în ea se limitează la om și numai la el, Dumnezeu-om Hristos e redus la limitele omului. Filozofia Europei, știința ei, civilizația ei și în parte religia ei, s-au dezvoltat prin fermentul arianismului“.

Victoria postumă a lui Protagoras asupra lui Hristos, a lui Arie asupra Sfântului Maxim în umanismul arianizant, dominant în cultura europeană modernă, nu reușește însă să disimuleze căderea inevitabilă a antropocentrismului în idolatrie, politeism sau gnosticism. Supralicitarea umanului a eșuat în devalorizarea lui, „supraumanismul“ dovedindu-se a fi doar o exaltare autodistructivă a „subumanului“. „Antropolatria“, autodivinizarea orgolioasă a omului avea să eșueze în „nihilismul“ devastator și dezumanizant al istoriei europene a secolului XX dezvoltându-se în „infernul“ experienței lui sociale istorice esența satanocentrică. „Dezintrupând“ pe Hristos și proclamându-se „dumnezeu“, omul „umanist“ părăsește „chipul lui Dumnezeu“ făcându-se de bunăvoie „chip al diavolului“, sclav al păcatului și al morții. În creștinism, constată cu duritate părintele Iustin, căderea „umanistă“ a lui Adam – având ca esență egoismul luciferic și orgoliul satanic – s-a reiterat cu Iuda, Arie și papalitatea. („În istorie au existat trei căderi principale: a lui Adam, a lui Iuda și a papei“) Înainte de a se seculariza în filozofiile și ideologiile nihiliste ale modernității, „umanismul arianizant“ a apărut și se prelungește în epoca noas-

tră în interiorul „creștinismului umanist” al Occidentului (sub cele două forme principale ale „papismului” și „ecumenismului”). Devierea de la „filozofia” divino-umană a Bisericii în creștinismul occidental au manifestat-o cel mai limpede înlocuirea în acesta a metodelor divino-umane, ascetice și sobornicești, cu metode pur umane: scolastica, inchiziția, politica, iezuitismul, ultramontanismul. Esența lor „umanistă” a revelat-o dogma infailibilității papale proclamată oficial de Conciliul Vatican I în 1870 și reafirmată de Conciliul Vatican II în 1960–1965. Dincolo de aspectul religios, acest gest ar afirma axioma aflată la baza întregii civilizații europene moderne: „dogma infailibilității omului european”, a științei, tehnicii, culturii și politicii lui, și expresie apocaliptică a nihilismului lor funciar: la numai 12 ani după proclamarea infailibilității pontificale din Conciliul Vatican I, Nietzsche proclama patetic „moartea lui Dumnezeu” și apariția „supraomului”! Deși par să aibă în vedere mai degrabă figura ultramontanistă a unei papalități idolatrizate (în genul unui Joseph de Maistre) pe care o generalizează și radicalizează în critica sa, verdictele părintelui Iustin la adresa infailibilității papale sunt implacabile:

„Prin dogma infailibilității, papa a fost proclamat capul Bisericii și papa-om a luat locul Dumnezeului-om”. „Această dogmă e nu numai o erezie, ci erezia ereziilor (panerezia), o revoltă fără precedent contra Dumnezeului-om Hristos, o înfricoșătoare respingere a Domnului nostru Iisus Hristos de pe pământ, o nouă trădare a lui Hristos, o nouă răstignire a lui Hristos, nu pe lemn, ci pe crucea de aur a umanismului papist”. „Toate umanismele omului european nu sunt în esență nimic altceva decât o insurecție permanentă contra Dumnezeului-om Hristos. Ele constituie o «răsturnare a tuturor valorilor» (*Umwertung aller Werte*) [Nietzsche]: Dumnezeul-om este peste tot răsturnat de către om, pe toate tronurile Europei e întronizat omul umanismului european. Prin dogma infailibilității papei a fost proclamată ca dogmă infailibilitatea omului în general”. „Această dogmă are o semnificație istorică mondială

pentru întreg destinul Europei, și îndeosebi pentru vremurile de Apocalipsă în care ea a intrat. În această dogmă toate umanismele europene și-au găsit idealul și idolul: omul a fost proclamat divinitate supremă, atotdivinitate. Panteonul umanist european și-a găsit Jupiterul“, *dar și-a revelat și esența*: „rezumat la ontologia sa, orice umanism nu e decât un cult al omului“, *conducând la* „idolatrie“ și „politeism“. „Conștient sau inconștient toate umanismele pre- și post-renascentiste, protestante, filozofice, religioase, sociale, științifice, culturale și politice, caută un singur lucru: să opună credinței în Dumnezeu-om credința în om, să opună Evangheliei, filozofiei și culturii Dumnezeu-lui-om evanghelia, filozofia și cultura după om“.

După cum observa părintele Patric Ranson, părintele Iustin are meritul de „a resitua în cadrul lor teologic veritabil criticile ortodoxe ale papalității“. Reluând critica lui Dostoievski din „legenda Marelui Inchizitor“, el arată că:

„infaibilitatea papală s-a născut din nevoia de a găsi un alt criteriu al adevărului decât Dumnezeu-om: papa e un om «infaibil» care uzurpă adevărata și singura infaibilitate, cea a lui Hristos, Care e singurul Cap al Bisericii“.⁶

De aceea, în Ortodoxia fidelă divino-umanității infaibilitatea nu poate fi confiscată de nici un individ, nici de mai mulți, de nici un sinod sau de vreo Biserică locală.

Dacă însă absolutismul intolerant al definiției papale sau nietzscheene reprezintă versiunea „tare“ a „infaibilității“ omului european, relativismul spiritual indiferent și toleranța universală bazată pe agnosticism și scepticism teologic ce inspiră în mare măsură ecumenismul religios abstract sau sentimental contemporan constituie versiunea „slabă“ a aceleiași „infaibilități“.

„Invers față de papalitate, ecumenismul nu caută să confişte, să uzurpeze sau înlocuiască criteriul unic al Adevărului, ci să-l relativizeze, să-l înmoaie și slăbească reducându-l la o colecție de opinii omenești. Pentru părintele Iustin, ecumenismul, deci, este erezia ultimă, cea care le

⁶ Introduction, 1989, p. 28.

recapitulează pe toate celelalte, pentru că toate își au locul lor în el. Este «panerezia», pentru că vine după toate eşecurile umanismului în căutarea unui alt criteriu decât Dumnezeu-om”.⁷

Sau în cuvintele părintelui Iustin:

„Orice micșorare, orice îndepărtare, orice simplificare, orice antropomorfizare a obiectivului creștin distruge creștinismul, îi ia «sarea», îl face pământesc, îl transformă într-o simplă religie umanistă, într-o filozofie umanistă, într-o organizație umanistă”.

Cu toată duritatea lor, verdictele antiumaniste, antipapale și antiecumenice nu sunt totuși, cum s-ar părea la prima vedere, expresia unui triumfalism ortodoxist ori fanatism antioccidental (de tip slavofil). Le separă de acesta argumentația hristologică impecabilă ca și smerenia exemplară cu care este formulată critica:

„Cer smerit iertare pentru că sunt și eu un păcătos și cu adevărat atotpăcătos, și am îndrăznit să îngaim aceste cuvinte despre Conciliul Vatican II. Am făcut-o din ascultare, pentru că mi s-a cerut aceasta mie, care sunt nimic și atotpăcătos. Am împlinit ascultarea cu sinceritate, cu conștiință, cu suspine și cu strângere de inimă. Dacă cineva, citind aceste rânduri, se va simți ofensat, să mă ierte, pentru că sunt păcătos și n-am știut să exprim mai bine adevărul despre Atotadevărul”.

Accentul nu cade, deci, pe negativul criticii cât pe pozitivul întemeierii autentice pe Adevăr, iar „limbajul adevărului e sinceritatea”. Asprimea și radicalismul tonului este evanghelică, apostolică și profetică și, ca și la Sfinții Părinți, au un sens pedagogic și terapeutic⁸. Părintele Iustin precizează cu claritate criteriul autentic duhovnicesc și ortodox al distincției clare între „păcat” și „erezie” – care trebuie detestate în minciuna lor – și „păcătos” și

⁷ Ibidem.

⁸ Cf. Panayotis Nellas, recenzie la „Omul și Dumnezeu-om” din revista „Kleronomía” 3 (1971), nr. 1, p. 111–124, aici p. 115–117; vezi traducerea acestui text ca „postfață” mai jos, la sfârșitul volumului de față.

„eretic“ – care trebuie iubiți ca persoane concrete, vii. Iubirea însă nu poate dispensa de adevăr și smerenie. De aceea el opune atât orgoliului absolutist al omului european „infaibil“ cât și relativismului „ecumenic“ indiferentist, smerenia autentică a credinciosului ortodox adevărat, a cărui conștiință a păcătoșeniei proprii și fermitate dogmatică exprimă numai și numai acceptarea necondiționată a Persoanei Dumnezeu-lui-om Iisus Hristos drept „criteriul ultim“ și „valoarea supremă“.

Există, deci, potrivit părintelui Iustin, o singură cale de realizare autentică a adevăratului ecumenism ascetic și eclezial, opusă însă tuturor diplomațiilor, negocierilor și politizării lui „mult prea omenesci“ la Roma ori Geneva: căința și întoarcerea tuturor, indiferent de confesiune (deci, inclusiv a „ortodocșilor“ înșiși!), la Ortodoxia integrală, respectiv la Evanghelia Dumnezeu-lui-om (Marcu 1,15). Soluția de principiu este următoarea:

„Nu ajustarea Dumnezeu-lui-om Hristos la spiritul lumii, ci, din contra, ajustarea ascetică a spiritului lumii la spiritul eternității divino-umane a lui Hristos“. „Fără nici o îndoială, pocăința e remediu pentru orice păcat, chiar și pentru păcatul total al papismului conținut în dogma prezumțioasă a infailibilității papei, dar și pentru orice păcat al fiecărui umanism în parte și al tuturor împreună. Da, da, da, de păcatul lui total favorit, «infailibilitatea», omul european umanist nu poate fi mântuit decât pocăindu-se din toată inima înaintea Domnului Celui minunat, preabun și preamilostiv, Dumnezeu-lui-om Hristos, Singurul care mântuiește cu adevărat neamul omenesc de orice păcat, de orice rău, de orice iad, de orice diavol, de orice păcat pe care l-ar putea inventa imaginația omenească. Toți Sfinții Părinți de-Dumnezeu-purtători și insuflați ai celor șapte Sinoade Ecumenice reduc toate problemele Bisericii lui Hristos la problema Dumnezeu-lui-om Hristos. Problema hristologică le închide în ea pe toate celelalte. Pentru ei, Dumnezeu-lui-om, Hristos, este o valoare totală a Bisericii lui Hristos. Porunca lor constantă și eternă este: «Dă totul lui Hristos! Nu da pe Hristos pentru nimic! Nu umanism,

ci divino-umanism! Nu om, ci Dumnezeu-om! Hristos înainte de toate și mai presus de toate!»“

În această perspectivă riguros hristocentrică și patristică trebuie înțelese și avertismentele date de părintele Iustin în trei faimoase „scrisori deschise“ către Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Sârbe denunțând în termeni severi aservirea ierarhiei față de statul comunist și caracterul politic-conjunctural, diplomatic, al acțiunilor ei panortodoxe și ecumenice.

Astfel, în 1971 scria despre relațiile dintre Biserică și stat următoarele afirmații memorabile:

„«Trebuie să ascultăm de Dumnezeu mai mult decât de oameni» (Fapte 5,29). Acesta e sufletul, e inima Bisericii Ortodoxe, e Evanghelia ei, «panevanghelia» ei. Aceasta e ceea ce o face să fie vie, e rațiunea ei de a fi. În aceasta stă nemurirea și veșnicia ei, valoarea ei supremă și nu efemeră. A asculta de Dumnezeu mai mult decât de oameni e principiul principiilor, criteriul criteriilor, e ceea ce e mai sfânt pentru ea. Această Evanghelie închide în ea esența tuturor dogmelor sfinte și a tuturor sfintelor canoane ale Bisericii Ortodoxe. Nu poate fi vorba pentru Biserică de a ceda, cu orice preț, ceva în acest domeniu, nici de a se angaja pe calea compromisului nici cu oamenii, nici cu demonii. «A asculta de Dumnezeu mai mult decât de oameni» e carta Bisericii Ortodoxe, carta ei eternă și neschimbabilă, și răspunsul ei dat primilor persecutori ai Bisericii (Fapte 5,17–42) ca și tuturor persecutorilor de-a lungul veacurilor până la Judecata de Apoi. Pentru Biserică Dumnezeu e întotdeauna pe primul loc, iar omul, oamenii întotdeauna pe locul doi. Trebuie să ascultăm de oameni cât timp nu sunt împotriva lui Dumnezeu și a poruncilor Lui. Dar când ei se ridică împotriva lui Dumnezeu și a poruncilor dumnezeiești, Biserica trebuie să rămână la Dumnezeu și să apere poruncile Lui și voia Lui, iar aceasta prin mijloace evanghelice.

«Dați cezarului ce e al cezarului și lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu» (Matei 22,19–21). Cezarului – impozi-

tul, banul pe care figurează efigia împăratului. Lui Dumnezeu – sufletul și trupul ce poartă chipul lui Dumnezeu, și care aparțin lui Dumnezeu, vieții veșnice, Adevărului, Dreptății, Rațiunii veșnice. «Dați cezarului ce e al cezarului și lui Dumnezeu ce e al lui Dumnezeu». Este limpede că Biserica trebuie să găsească sub fiecare regim, chiar și sub un regim ateu, un «modus vivendi», dar întotdeauna în limitele principiului evanghelic mai sus menționat. Acest principiu implică pentru stat să nu se amestece în treburile interne ale Bisericii să nu aducă atingere îndatoririlor ei sfinte și veșnice. Dacă această coexistență nu e realizabilă, nu-i rămâne Bisericii ca «modus vivendi» decât să sufere pentru Domnul, să trăiască în necazuri și greutăți, și să le îndure, luptând astfel pentru drepturile fundamentale ale credinței, conștiinței și sufletului. Și nu-i rămâne să răspundă persecuțiilor decât ca și Apostolii: «Judecați voi înșivă dacă este drept înaintea lui Dumnezeu să ascultăm de voi mai mult decât de Dumnezeu!» (Fapte 4, 19)“.

În 1971 și 1977 părintele Iustin a recomandat ierarhiei sârbe să nu participe la pregătirea așa-zisului Sinod Panortodox, denunțând aspectul precumpănitor politic și lumesc al preocupărilor înscrise în temele ce figurează pe agenda lui, teme minore orientate pe chestiuni de întâietate canonică și jurisdicție iar nu, ca la adevăratele Sinoade Ecumenice, pe o mărturisire centrală a credinței ortodoxe.

„Dacă problemele contemporane ale Bisericii Ortodoxe nu se rezolvă prin Dumnezeu-om și pe baza principiului divino-uman, apostolic și patristic, atunci ele nu vor putea primi o soluție ortodoxă și plăcută lui Dumnezeu, ci vor duce în mod inevitabil la catastrofă, la schismă, la erezie și la diverse erori omenești, la nihilism și anarhism“.

În același sens și pe același ton tranșant, profetic, „scrisoarea deschisă“ din 1974 atrăgea atenția Sinodului sârb asupra sincerității și compromisului inacceptabil manifestat în relațiile ecumenice contemporane ale Bisericilor Ortodoxe desfășurate în spiritul relativismului dogmatic și în nesocotirea ordinii canonice

stricte a Bisericii vechi (care interzicea prin canoanele apostolice 10, 11, 45, 46, 64 orice rugăciune cu cei ce nu mărturisesc aceeași credință pentru a nu-i face să creadă că au și ei unica credință mântuitoare și a nu relativiza inacceptabil adevărul de credință și caracterul lui eclezial). Și în acest rigorism canonic nu este însă vorba nici de un triumfalism deplasat nici de o intransigență orgolioasă ori de fanatism îngust, ci doar de aceeași asprime duhovnicească, pedagogică și terapeutică, provenită din convingerea că:

„omul care caută cu sinceritate sensul și lumina vieții își va găsi întotdeauna bucuria spirituală, entuziasmul duhovnicesc și orizonturi larg deschise în sfânta și mistica Bisericii Ortodoxă“.

Părintele Iustin a chemat neobosit pe contemporani să se unească cu Hristos, Dumnezeu-om. Ori această unire nu e abstractă și ideală, ci există concret în Biserica care mărturisește integral Ortodoxia, respectiv care mărturisește ascetic și sobornicesc pe Hristos, Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit, practicând astfel „filozofia ortodoxă a Adevărului“ prin metodele divino-umane ale întrupării și realizării lui: Sfintele Taine și Virtuți ascetice ale Bisericii.

Prin viața sa ascetică, profund duhovnicească, prin intransigența exemplară a conștiinței sale dogmatice și prin opera sa teologică pe cât de vastă pe atât de profundă și autentic înnoitoare (în sensul duhovnicesc tradițional ortodox al profunzimii „înnoirii“), părintele Iustin Popovici a putut apărea nu numai în Biserica Ortodoxă Sârbă, al cărei dascăl și povățuitor duhovnicesc a fost și este, ca o figură cu adevărat patristică, ca un veritabil Sfânt Părinte al secolului XX. S-a spus chiar și aceea că de la Sfântul Nicodim Aghioritul (1749–1806) încoace, Răsăritul ortodox n-a mai cunoscut o figură în același timp spirituală și teologică de anvergura și talia părintelui Iustin Popovici.

Dincolo de orice exaltări interesate sau conjuncturale, un lucru este cert: alături de contemporanul său de generație, părintele Gheorghe Florovski (1893–1979) și de părintele Dumitru Stăniloae (1903–1993) mai tânăr cu un deceniu, și creator al unei

opere teologice de orientare similară și de aceeași suprafață, părintele Iustin Popovici este unul din exponenții cei mai de seamă ai direcției neopatrstice din teologia ortodoxă contemporană. Prin activitatea teologică și opera imensă a acestei veritabile „troițe“ de „noi teologi“, Ortodoxia contemporană a reușit să recupereze creator continuitatea de substanță și inspirație cu modelul autentic ortodox al teologiei apostolice, patristice și bizantine, depășind în principiu multiplele influențe („pseudomorfoze“ după formula cristalografică a lui Spengler preluată de părintele Florovski) scolastice sau pietiste occidentale, infiltrate în Ortodoxie ca mode culturale sub presiunea factorilor istorici care au determinat în sens nefavorabil viața Bisericii Ortodoxe în epoca postbizantină și modernă.

Exemplaritatea demersului spiritual fundamental al acestor figuri patristice reîntemeietoare în Ortodoxia secolului XX stă, deci, înainte de toate în registrul opțiunilor metodologice care orientează și susțin monumentalitatea impresionantă a operelor lor restauratoare. Ei au reaccentuat un adevăr elementar, cu valoare de principiu, pe care secolele din urmă l-au uitat cu o uitare vinovată, și anume faptul că în teologia ortodoxă pentru ca cineva să fie cu adevărat „nou“ și înnoitor trebuie mai întâi să se facă „vechi“, întorcându-se la Părinții bisericii din vechime, la modelul lor de teologhisire, sau, altfel spus, că în viața duhovnicească cine vrea să „meargă înainte“ (să „progreseze“) trebuie să se „întoarcă înapoi“ la Tradiție. Pentru că, înțeleasă în adâncimile ei spirituale, ca predanie duhovnicească, Tradiția, sau mai exact spus Sfânta Tradiție nu e un depozit muzeal, un conservator al unor relicve arheologice de interes strict documentar sau pur istoric, ci ascunde în ea „noutatea“ eshatologică radicală pe care o reprezintă în experiența istorică a oricăror generații și a tuturor epocilor istorice, existența divino-umană în spațiul eclezial. Departe de orice conservatorism reacționar și retrograd, recursul obligatoriu la Tradiția vie – care nu înseamnă, încă o dată, neapărat un tradiționalism fanatic și obtuz, cum și inovația e departe de a fi întotdeauna neapărat un progres – este asumarea existențială în Duhul Sfânt a misterului mereu același și mereu

proaspăt al Revelației divino-umane aduse de Hristos în Biserică, sau, altfel spus, centrarea existenței și gândirii teologului pe coordonatele „verticale” ale Revelației, a cărei formă de comunicare istorică și existențială indispensabilă e prin excelență tradițională. E vorba înainte de toate de tradiționalismul ascezei și contemplației care fac parte integrantă din metodologia teologiei în înțelesul ei patristic. Aceasta fiindcă pentru Sfinții Părinți persoana teologului este solidară cu teologia sa, nu poate fi pusă în paranteze; ea nu se exclude obiectivant ci se include existențial în demersurile sale. De aceea, pentru a teologhisi biblic și patristic, teologul ortodox trebuie să viețuiască apostolic și patristic. Pentru a gândi ca Sfinții Părinți, el trebuie să trăiască viața lor duhovnicească. Ori viața duhovnicească a teologului nu reprezintă în esența ei altceva decât îndelungatul proces de depășire ascetic-ecclesială a subiectivismului conștiinței pur umane și individuale și de câștigare a conștiinței lărgite divino-umane și universal-comunitare a Bisericii.

În discursul „neopatristic” al părintelui Iustin Popovici există însă, cu toată grandoarea profetismului lor patetic, accente excesive (parțial explicabile istoric) și limite ce nu pot fi ignorate, probleme care nu-și găsesc rezolvarea prin simplul fapt că din perspectiva existențialistă asumată nu sunt sesizate ca atare. Un cititor avizat nu poate face însă abstracție de ele. (O parte din aceste întrebări pe care le suscită lectura acestor texte incitante sunt prezentate în recenzia dezvoltată a lui P. Nellas la apariția lor în neogreacă – și care constituie postfața versiunii de față –, și unde se sugerează și direcția în care ar trebui să se facă o autentică „receptare” a ideilor lor, aflată la simetrică distanță de refuz și exaltare.) Aceste puncte critice ale gândirii arhimandritului de la Celie țin pe de o parte de stilistica profetic-tradițională de tip romantic și de specificul demersului teologic pe care l-a ilustrat exemplar (atât în virtuțile cât și în deficiențele lui), iar pe de altă parte de un anume context cultural și istoric specific în care acesta a fost formulat.

În ce privește primul aspect, cel principal, s-ar putea obiecta faptul că, devenite radicale și exclusive, hristocentrismul și concentrația lui ecleziologică și mistico-ascetică („verticală”) simplifică reducăționist și sacrifică inacceptabil complexitatea antropologică concretă a fenomenului uman în specificitatea lui culturală și istorică. Lîmpede și sigur când e vorba de evaluări teologice și atitudini principiale, demersul profetico-tradiționalist e mult mai puțin pertinent, ba chiar de-a dreptul confuz, când e vorba de realități pedestre, de nuanțele concrete ale fenomenelor empirice. Așa se face că, în condițiile absenței unei filozofii religioase din acest discurs eminamente hristocentric, lipsește o justificare ca atare („orizontală”) a omului, a lumii, a culturii și a istoriei umane în ele însele, care să facă dreptate creativității umane pozitive, culturii și civilizației occidentale realizate în spațiul intermediar, în intervalul dintre „abisurile” și „culmile” filozofiei divino-umane a Adevărului; astfel, „umanismul” și „Occidentul” sunt în mod constant judecate exclusiv din punct de vedere religios, din perspectiva consecințelor potențial negative ale perversității lor istorice (nu se face suficient distincția între consecințele necesare și cele doar posibile ale acestora), iar judecățile privitoare la civilizația europeană și Biserica catolică sunt departe de a fi nuanțate.

Contextualizând, discursul este marcat vizibil de traumele provocate autorului de „teroarea istoriei”, respectiv de catastrofele istorice, politice, ideologice, militare și spirituale care marchează istoria Balcanilor și a poporului sârb în ultimele sute de ani, și mai cu seamă în secolul nostru – traume care blochează o evaluare senină, obiectivă a culturii și civilizației europene moderne în perspectiva realizărilor ei fragile, dar reale, cantonând-o într-o retorică dramatică de tip romantic, dominată de accente apocaliptice și într-o gândire schematică, dualistă, de extracție slavofil-dostoievskiană dificil contestabile. Acolo unde antieuropenismul și antiumanismul ies din perimetrul duhovnicesc și se conjugă cu exaltarea mesianică a țăranului și poporului sârb „teofor” și „teodul”, reverberațiile populismului și etnocentrismului slavofil devin din nefericire o certitudine, iar consecințele periculoasei fuziuni ale identificării între Evanghelie și cultura

populară, între Biserică și națiune, între teologie și mesianismul național, nu întârzie să apară. Posibilitatea și riscul ca atari afirmații și judecăți duhovnicești la adresa Occidentului, a Europei, a creștinismului occidental să fie falsificate și instrumentalizate într-un registru ideologic, în plan atât ecleziologic cât și naționalist, justificând secesiunea, schisma și autoafirmarea identitară orgolioasă de tip (hiper-) „ortodoxist“ și mergând până la violență polemică, teologică, politică și militară – sunt reale. Texte și afirmații iustino-popoviciene au fost și sunt manipulate în acest sens atât în eclesiile stiliste, cât și de cercuri clericalo-intelectuale ortodoxiste conservatoare radicale, precum și de grupări politice iresponsabile interesate în disimularea religioasă a conflictelor; cum s-a întâmplat de pildă în actualul conflict inter-iugoslav, când broșuri-antologii cuprinzând extrase cu afirmații („lozinci“) antieuropene și antiecumenice din scrierile arhimandritului din Celie, transformat într-un fel de oracol național, au fost publicate în tiraje de masă ca „mine spirituale“ în scopul unei veritabile „otrăviri spirituale a fântânilor“.⁹

Cititorul trebuie avertizat de riscul real al acestor posibile manipulări ideologice falsificatoare ale unor verdicte teologico-duhovnicești la adresa „Europei“, „umanismului“ etc., care pot conduce la o autoexaltare fanatică și iresponsabilă a unei „Ortodoxii“ ideale, inexistente ca atare. O asemenea „receptare“ romantică și reacționară păcătuiește însă nu numai prin lipsă de smerenie, ci și de luciditate: „Ortodoxia“ autentică nu se poate niciodată defini negativ prin opoziție structurală față de catolicism, europenism și modernitate, caz în care n-ar deveni decât o variantă cu semn contrar, simetrică a acestora, o ideologie și o confesiune în plus, iar nu Revelația eclezială a divino-umanității.

Pentru o mai senină, mai cumpănită și mai corectă diagnoză privitoare la deficiențele și valorile simetric complementare ale Răsăritului și Occidentului reamintim aici excelențele observații sintetizate într-un remarcabil aforism al episcopului Nikolai Velimirovici, părintele spiritual al lui Iustin Popovici:

⁹ Geistliche Minen für die Andersgläubige. Hetzbrochüren der Serbisch-Orthodoxen Kirche, „Glaube in der 2. Welt“ nr. 10/1995, p. 26–27.

„Apusul trăiește în zbuciumare, Răsăritul în resemnare.

Apusul roade neîncetat din Pomul Cunoștinței și simte că este tot mai flămând după știință.

Răsăritul stă sub Pomul Vieții, dar nu se poate întinde să culeagă fructul.

Apusul ține la organizare, tocmește neîntrerupt lucrurile din afară, în vreme ce valorile lăuntrice pier una după alta.

Răsăritul cultivă neobosit valorile dinăuntru, în vreme ce valorile din afară cad și se prăpădesc.

Apusul clădește turnuri babilonice, însă pentru că sunt clădite din piatră necioplită și totdeauna înclinate într-o parte, turnurile se dărâmă repede.

Răsăritul cioplește cu sudoare piatră după piatră, și reușește să cioplească piatra cea mai frumoasă, dar nu este în stare să facă din ea o clădire.

Apusul face să se cultive lucrurile și ele strălucesc, iar omul se sălbăticește și se acoperă de întuneric.

Răsăritul face să se cultive oamenii și unii din ei strălucesc, dar lucrurile stau în sălbăticiune și cresc în ciulini.

Apusul crede în faptele omului în primul rând, în faptele lui Dumnezeu în rândul al doilea și în Dumnezeu în rândul al treilea.

Răsăritul crede în Dumnezeu, dar nu pune nici un preț pe faptele lui Dumnezeu și înlătură faptele omului.

De aceea Apusul nu are unitate nici nu poate ajunge la unitate, pentru că unitatea se află numai în Dumnezeu; și de aceea activitatea Apusului trece așa de des la război, iar pacea Răsăritului la resemnare.

Dar pentru ce se întâmplă toate acestea, mă întrebi, copile? Pentru că Apusul nu-și poate însuși pe Hristos, iar Răsăritul nu-și poate însuși pe Iisus. Sau cu alte cuvinte, pentru că Apusul recunoaște pe om, nu pe Dumnezeu, în vreme ce Răsăritul recunoaște pe Dumnezeu, dar nu recunoaște pe om.

De aceea Apusul trăiește în zbuciumare, iar Răsăritul în resemnare. Iar Iisus Hristos întinde amândouă mâinile ca să cuprindă într-o îmbrățișare Răsăritul și Apusul, dar nu poate; nu poate să strângă în aceeași îmbrățișare Răsăritul din cauza nirvanei din el și Apusul din cauza săbiilor din el.

Iată Răsăritul și Apusul sunt în sufletul tău. Zbuciumarea și resemnarea sunt semințe din aceeași arie. Pomul Cunoștinței și Pomul Vieții cresc unul lângă altul. Răsăritul și Apusul se izbesc în fiecare om; dar nu înfățișează o vecinătate, ci un duel. Dacă Răsăritul și Apusul ar înfățișa vecinătatea și nu duelul, atunci pacea ar domni și în om, și în lume; zbuciumarea și resemnarea ar fi înlocuite atunci cu puterile pozitive și bune.

Cunoaște Pomul Vieții și te vei vindeca de bolile Apusului și de bolile Răsăritului și vei fi un om sănătos și întreg. Iar un om sănătos și întreg este optimist. Atunci activitatea și credința vor lua locul bolilor amintite și vor înflori pe gunoiul zbuciumării și al resemnării¹⁰.

Lectură tulburătoare pentru mulți din contemporanii noștri, creștini și necreștini, ortodocși și heterodocși, eseurile părintelui Iustin Popovici din volumul de față au însă meritul esențial și vital pentru o epocă a confuziilor spirituale, a sincretismelor facile și aggiornărilor de tot felul, de a limpezi atmosfera încețoșată, de a despărți apele și de a reduce percutant întreaga problematică a contemporaneității la miza ei teologică și spirituală ultimă, reabilitând totodată miezul duhovnicesc al Ortodoxiei mult prea vinovat ocultat sub diversele acomodări și concordisme facile: mărturisirea existențială și totală în întreaga lui extensiune a Adevărului total al divino-umanității lui Hristos.

Cu precizarea importantă că această mărturisire a divino-umanismului n-ar trebui să rămână una exclusiv ascetico-mistică, ci (așa cum bine susținea un Vl. Soloviov) se impune să devină și un imperativ practic social, cultural și istoric. Sesizarea exigen-

¹⁰ *Cugetări despre bine și rău*, 1939, p. 129–131.

țelor concrete ale unui astfel de imperativ constructiv, iluminat din interior și eliberat iar nu blocat de mistică, l-ar fi condus poate pe părintele Iustin Popovici și la valorizarea pozitivă a „umanismului” și a „Occidentului”, și chiar a „catolicismului”. El rămâne însă fidel în exclusivitate idealului contemplativ-monahal, tradițional în Ortodoxie, iar discursul său este unul strict „vertical”, ceea ce explică atât aporiile sale de principiu cât și excesele și stridențele sale concrete. Ceea ce nu răpește însă aserțiunilor sale valoarea principală, pe care însă le-o poate restitui cel mai bine o receptare „criteriologică” (nu substanțialistă).

„Divino-umanitatea”, în sensul dogmatic chalcidonian al cuvântului, apare astfel (chiar dacă într-o viziune doar ideal-contemplativă) ca un veritabil filtru teologic interpretativ permițând diagnosticarea tendințelor și realităților oricărei epoci și culturi. În reafirmarea lui tranșantă precum și în sesizarea cu acuitate a schizofreniilor, imposturii și „dramei umanismului ateu” sfâșiat de contradicția dintre caracterul „rațional” [„logos”-ic] și cel „muritor” al ființei umane, formulările lapidare ale părintelui Iustin își găsesc un echivalent filozofic parțial (fiindcă lipsite de o conștiință dogmatică similară) în cultura românească în enunțurile paradoxale ale aforismelor unui Petre Țuțea¹¹ ori Vasile Băncilă¹².

Critica umanismului exacerbat, a raționalismului agresiv și a istorismelor expansioniste ale modernității nu mai sună astăzi deloc anacronic, nici ca ecou al unui medievalism antimodern sau al unui romantism întârziat. În versiunea lor „tare”, toate acestea sunt actualmente extrem de radical deconstruite ca idoli speculativi de teoreticienii postmodernității. Cu vagi accente de mistică secularizată, aceștia pledează acum în favoarea unei versiuni „slabe”, atenuate de om, rațiune și societate conștiente de limitele lor și de finitudinea inexorabilă a condiției umane. Dacă umanis-

¹¹ Între Dumnezeu și Neamul meu, Anastasia, București, 1992; Omul. Tratat de antropologie creștină. 1. Problemele sau cartea întrebărilor, Timpul, Iași, 1992.

¹² Aforisme și para-aforisme. Omul și Existența, Marineasa, Timișoara, 1993.

mul modern se voia o ideologie agresivă și militantă, în postmodernism el afișează mai degrabă figurile resemnării, ale unui agonie „sfârșit” interminabil al omului, rațiunii și culturilor într-o apocatastază mediatică generalizată. Agresiv sau resemnat, ofensiv sau defensiv, umanismele sfârșesc însă inexorabil într-o apoteoză dionisiacă a morții sau într-o orgolioasă celebrare a finitudinii, egoismelor și singurătății.

Marele și „ultimul” dușman al omului, istoriei și civilizațiilor se dovedește a fi în ultimă instanță tot moartea. Spirituală și fizică, moartea și păcatul ca ipostaze ale neantului subminează exploziv sau lent toate ideologiile, culturile și proiectele umane individuale și sociale. Pentru a avea un sens veritabil în fața omniprezenței invadatoare a morții și neantului, „umanism”, „ecumenism”, „catolicism”, „Europă” etc. n-au altă șansă decât aceea de a se realtoi pe Cel ce a învins păcatul, moartea și neantul afirmând prin Întruparea și Învierea Sa valoarea nepieritoare a umanului. Așa se face că în ciuda accentelor antimoderne incontestabile din formulările părintelui Iustin, mesajul teologic și duhovnicesc al „divino-umanității” este în mod paradoxal mai necesar și mai actual decât oricând tocmai „umanismului”, „ecumenismului”, „catolicismului”, „culturii” și „Europei” de astăzi pentru a le asigura împotriva contradicțiilor și disoluțiilor altfel iremediabile în fața ascensiunii relativismelor și exacerbării nihilismelor.

Veritabil profet neopatristic al divino-umanismului hristologic și eclezial, părintele Iustin Popovici e astfel una din vocile cele mai profunde ale teologiei contemporane. Patetic și implacabil, mesajul său are, într-o civilizație ca aceea a secolului nostru plutind în derivă spirituală și morală în pofida progreselor științifice, tehnologice și sociale incontestabile, valoare de avertisment eshatologic. Ca orice mesaj profetic, el stă sub semnul radicalismului, al urgenței și al reducăției la esențial, respectiv la relația om-Dumnezeu. Dacă este absurd să-i cerem lecții de istorie și politică fără a-l falsifica ideologic, este în schimb extrem de riscant pentru Europa de azi să-i ignore miza spirituală și morală decisivă și mereu actuală: lupta împotriva „omului” orgolios și muritor al lui

Protagoras, a absolutismelor, relativismelor și nihilismelor „mult prea omenești”, pentru „criteriul” filozofiei autentice a Adevărului și plenitudinea divino-umană a existenței în Iisus Hristos „Dumnezeul-om”. Sau, ca să încheiem în cuvintele inspirate ale părintelui Patric Ranson:

„Părintele Iustin Popovici a propovăduit în plin secol XX, adevărul pur și nealterat al propovăduirii apostolice, evitând orice compromis umanist, orice deformare sau iluzie, pentru că, într-adevăr, nimic nu-l putea separa de Hristos, după cuvântul Apostolului Pavel. În iubirea lui de Hristos, el a chemat din toate puterile pe oameni să imite pe dreptul Iov care a refuzat să acuze pe Dumnezeu de nenorocirile lui și care, răbdând până la capăt toate, a experiat pe Dumnezeu și a putut spune: «Până acum urechea mea a auzit vorbindu-se despre Tine, dar acum ochiul meu Te-a văzut» (Iov 42,5). Și în prezent, ca și ieri, dar într-un mod mai presant, omul european se găsește «între două filozofii», între umanismul lumii și divino-umanismul Bisericii. Iar călăuza care-l poate face să treacă de la una la alta e Părintele Iustin care în toată opera sa povestește trecerea de la omul singur și indiferent în paradisul tuturor adevărilor, al tuturor bucuriilor divine și eterne revelate de Dumnezeu-om, Viața «din belșug» (Ioan 10,10). Oamenilor Europei de azi le revine să audă mesajul părintelui Iustin, dacă nu vor să se asemeने gherasenilor care au cerut lui Hristos «să plece de la ei» (Luca 8,37)“.¹³

¹³ Introduction, 1989, p. 30.

Prefață la ediția neogreacă

Din impasul tragic în care a ajuns omul contemporan nu există decât o singură ieșire, o singură „cale“ poate să ducă la izbăvirea lui: Dumnezeu-om Hristos, Izbăvitorul lumii. De aceea, având ca temă centrală problema mântuirii omului prin Dumnezeu-om și numai prin El, cartea de față a distinsului teolog ortodox sârb Iustin Popovici vine în epoca noastră ca o mărturie ortodoxă de maximă importanță a adevărului Evangheliei că Dumnezeu Tatăl „a trimis pe Fiul Său, Mântuitor al lumii“ (I Ioan 4,14). După cum observă autorul, toate problemele se rezumă la problema omului, iar problema omului se rezumă la problema Dumnezeului-om. Mărturia aceasta autorul o consideră drept mărturia primordială a Bisericii Ortodoxe Sobornicești [katholiki] față de lumea și față de omul contemporan. De aceea, în scrierile sale, părintele Iustin Popovici întreprinde o măsurare a celor „două filozofii“, adică a celei „după elementele [stihiile] lumii“ și a celei „după Hristos“ (Coloseni 2,8), sau a filozofiei omului umanist „gol“ (umanismul) și a „filozofiei Dumnezeului-om“ (divino-umanismul).

O dragoste și un devotament cu totul deosebit arată autorul față de Sfânta Tradiție a Bisericii Ortodoxe Sobornicești, mai ales față de cea dogmatică și cea ascetică, nu numai admirând ci și urmând întru totul experiența teologică și asceza marilor Părinți ai

Bisericii. În acest sens, el se interesează în mod cu totul deosebit de teologia marilor Părinți și apărători ai Ortodoxiei și a Părinților deșertului urmărind eliberarea teologiei ortodoxe contemporane de influențele străine ale scolasticismului și raționalismului occidental și întoarcerea ei la izvoarele curate ale teologiei patristice autentice, care este o luptă pentru a mărturisi și trăi adevărata credință și mântuirea în trupul Dumnezeuului-om Hristos, „care este Biserica“ (Coloseni 1,24). Din acest motiv, el identifică pe Dumnezeuul-om Hristos cu trupul Său divino-uman care este Biserica și, în mod concret, cu Biserica Ortodoxă și, de aceea, el vede la originea tragediei fundamentale a omului contemporan „dezecelezializarea“, adică înstrăinarea (Efeseni 4,18) și îndepărtarea lui de Dumnezeuul-om Hristos și de plinătatea vieții de Har din trupul Lui – Biserica. El accentuează faptul că Dumnezeuul-om Hristos este Alfa și Omega omului și că aceasta este om adevărat numai prin Dumnezeuul-om și în Dumnezeuul-om, în așa fel încât lupta pentru Dumnezeuul-om este și lupta pentru om.

Din cele câteva remarci de mai sus reiese clar în evidență importanța prezentei ediții care strânge la un loc zece studii ale arhimandritului Iustin Popovici, dintre care trei sunt publicate aici pentru prima dată sub titlurile: „Împreună cu toți sfinții“, „Gânduri despre «infaibilitatea» omului european“ și „Capitole eclesiologice“, în timp ce celelalte șapte sunt reluate din diverse publicații sârbești, unele fiind tipărite de mai multe ori. Traducerea în grecește a cărții a făcut-o ieromonahul sârb Atanasie Jevtici, doctor în teologie al facultății de teologie a universității din Atena.

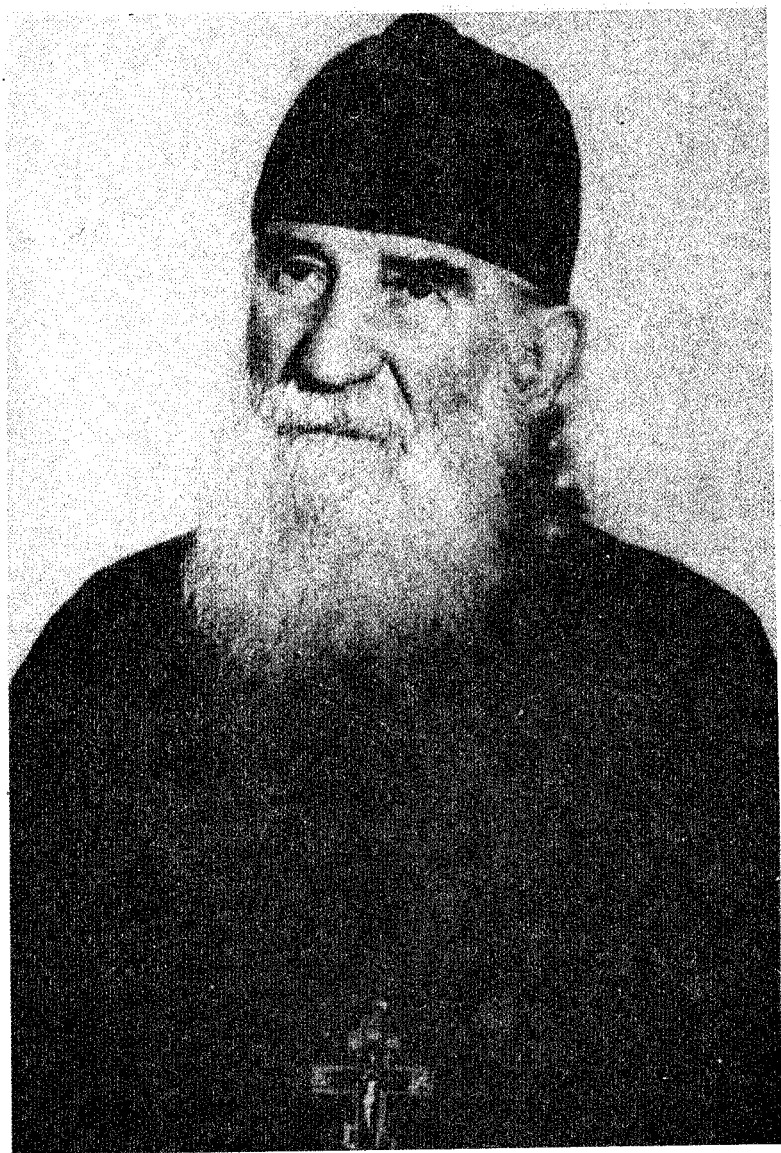
Este de notat, în fine, că autorul acestei cărți, arhimandritul Iustin Popovici, s-a născut în 1894, a studiat teologia în Serbia, în Rusia și în Anglia și că în 1926 a fost proclamat doctor în teologie al facultății de teologie a universității din Atena, unde a prezentat teza de doctorat cu titlul: „Problema persoanei și a cunoașterii după Sfântul Macarie Egipteanul“. În anul 1935 a fost numit conferențiar iar apoi profesor de dogmatică la facultatea de teologie din Belgrad. Dar în anul 1945, sub presiunea regimului comunist din Iugoslavia a fost silit să părăsească universitatea și

să se retragă ca duhovnic într-o mănăstire, continuând aici, în condiții foarte grele, opera sa duhovnicească și scriitoricească. Până astăzi, însă, el rămâne conștiința ascunsă a Bisericii Sârbe și a întregii Ortodoxii martirice în genere. Rod al înțelepciunii și experienței lui teologice, cele zece studii ale sale publicate în continuare suntem siguri că vor fi citite cu viu interes.

Atena, 15 septembrie 1968

IOANNIS N. KARMIRIS

profesor ordinar de Dogmatică și de Morală Creștină
la Facultatea de Teologie a Universității din Atena

I

ÎNTRE DOUĂ FILOZOFII

ÎNTRE DOUĂ FILOZOFII

Înhămat la jugul timpului și al spațiului, omul trage după el universul. Încotro anume? Spre ce stânci prăpăstioase îl va conduce, spre ce înălțimi de gheață de dincolo de timp și de spațiu? Toți oamenii, toate semințiile, toate popoarele, toate generațiile sunt deopotrivă înhămate la acest îndoit jug pe care-l trag cu anevoie, zi și noapte, împinși de o putere invincibilă. Îl trag și se împiedică, iarăși îl trag și iarăși se împiedică, cad și se pierd. La ce bun? Cine îi înjugă ca apoi să nu-i mai desjuge niciodată? O, timpul! Spuneți-mi taina timpului!... Timpul: amarnică povară. Și spațiul? – Frate geamăn și de suferință al timpului!

Nu există nimic mai tragic și nimic mai trist ca neamul omenesc înhămat la jugul apăsător al timpului și al spațiului. Trage după sine timpul fără să cunoască nici natura, nici sensul și nici scopul acestuia. Trage după sine spațiul, dar nici natura, nici sensul și scopul acestuia nu le cunoaște. Absența scopului îl conduce, așadar, în captivitatea absurdului! Absența scopului rivalizează cu absurdul, dar tragicul câștigă întotdeauna.

A exista și a viețui într-o astfel de lume nu constituie un privilegiu. – Nu e așa? Dar, printr-o necesitate neînțeleasă, de îndată ce ai venit de la neființă la ființă, te găsești înhămat la amarnicul jug al timpului și al spațiului. Ce găzduire ciudată! Și dacă ai fost trimis în lume cu niște simțuri mai sensibile, vei simți repede că un chin uriaș strivește toate existențele, că o boală nemiloasă mistuie

din interior toate creaturile. Și deodată inima se topește în lacrimi și atunci înțelegi că orice făptură are ochi, ochi ce plâng neîncetat din pricina unei dureri amare. Iar lacrimile tuturor făpturilor îndurerate se strâng în inima omului, inundând întreaga lui ființă. Încearcă, dacă poți, să-ți reții inima să nu se deșire în suspine înaintea tristei soarte a acestei lumi. Strădania ți se preschimbă într-un strigăt deznădăjduit; voința ți se încovoae neputincioasă sub valul de durere al întregii lumi ce se înalță din toată ființa ta.

Lumea aceasta... Ce este lumea aceasta cu toate chinurile ei, cu toate durerile, tragediile și suferințele ei? Ce altceva decât un condamnat la moarte fără speranță? Da, un muribund fără speranță care își dă duhul într-o agonie continuă, dar nu moare niciodată. Ce ne rămâne atunci? Scrâsnirea dinților și revolta? Dar împotriva cui? Ah, această atât de mică conștiință omenească nu poate găsi în nici un chip principalul vinovat! Conștiința se pare că a fost dată oamenilor numai cât să-i chinuie în zadar, făcându-i să-și simtă tragicul impas ce decurge din îngrozitoarele condiții ale existenței. Conștiința omenească este ca un mic licurici în noaptea întunecată; pretutindeni, de jur-împrejur, întuneric adânc și gros: împins de neliniște lăuntrică, bietul licurici trece dintr-un întuneric într-altul, dintr-unul mai mic într-unul mai mare. Dar culmea ororii e aceea că până și întunericul mai mare este mic față de altul încă și mai mare decât el. Și așa mai departe, la infinit.

Această conștiință mult prea rafinată... La ce-mi folosește oare? Doresc să nu mai doresc nimic. O simțire mult prea rafinată... Ce nevoie am de ea? Vreau să nu mai simt nimic, niciodată. Dar chinul cel mai insuportabil este să te gândești la absurditatea gândirii. Fiindcă gândirea este culmea absurdității. Ah, dacă gândirea omului ar fi inventat gândirea, acesta ar fi găsit ușor raiul. Cum? – Distrugând gândirea! Dar gândirea se impune omului; ea gândește și atunci când omul nu vrea... Voi, care sunteți martiri ai gândirii, simțiți și cunoașteți lucrul acesta. Îl cunoașteți simțindu-l. Și acest fel de a cunoaște e cea mai grozavă cunoaștere. Găsiți-mi sfârșitul gândirii, moartea ei, și veți deveni cei mai mari binefăcători ai omenirii. Cât timp va exista simțire, cât timp va exista gândire în om, este cu neputință ca el să nu jelească taina înfricoșătoare a

acestei lumi cu o tânguire nesfârșită și nemângâiată, pentru că omul n-are nici sfârșit capăt – în durere. În aceasta constă nemurirea lui; o nemurire blestemată și impusă. O, dacă acest om îndurerat și chinuit și-ar putea găsi moartea, o moarte în care gândirea lui care nu se mai sfârșește ar pieri cu totul și pentru totdeauna, în toată veșnicia!

Așa este omul, așa este și lumea, atunci când nu le simt în Hristos când nu le văd în Hristos. Dar cu El toate se schimbă: și eu, și lumea din jurul meu. Din clipa întâlnirii cu El, omul este străbătut de un curent cu totul nou, de ceva nemaisimțit, neînchipuit și necunoscut până atunci. Din iubirea mea față de El, conștiința [ocecanje] de mine însumi și conștiința lumii se transformă într-o *bună-vestire* minunată și plină de bucurie care nu are hotar nici în timp, nici în veșnicie. Atunci în toate prăpăstiile lumii și în toate abisurile omului răsună gingaș dulcele și încântătorul glas care întărește pe toți cei osteniți și ridică pe toți cei căzuți; glasul care izbăvește pe toți cei abătuți și vindecă orice rană; care mângâie în toate necazurile, ușurează toate greutatea și îndulcește orice amărăciune; glasul Singurului Iubitor de oameni: „*Veniți la Mine toți cei osteniți și împovărați și Eu vă voi odihni pe voi. Luați jugul Meu asupra voastră și învățați de la Mine că sunt blând și smerit cu inima și veți găsi odihnă sufletelor voastre; căci jugul Meu este bun și povara Mea este ușoară*” (Matei 11,28–30).

Pentru ce viața este grea omului? Pentru că omul a născocit moartea instaurând-o în el și în toate ființele din jurul lui. Iar moartea este izvorul nesecat al tuturor chinurilor și durerilor. Toți nervii morții pornesc de la om, fiindcă el este ganglionul central al morții. În realitate, moartea este singura amărăciune a vieții, singura amărăciune a existenței. Din ea porcede toată tragedia vieții.

Viața pământească a omului nu este altceva decât o neîncetată luptă cu moartea, cu înainte-mergătorii ei, cu însoțitorii ei și cu oștirile ei. Aici nu există nicicând armistițiu, și cu atât mai puțin pace. Moartea atacă neconținut pe om și din afară și dinăuntru. – Cum? În ce fel? Din afară prin ispite, iar dinăuntru prin bolile văzute și nevăzute. Și toate acestea: ispitele, păcatele, bolile

nu sunt nimic altceva decât dinții morții care devoră neîncetat pe om, și din afară și dinăuntru. Lucrul cel mai grozav este că-i devoră nu numai trupul, ci și sufletul, mintea și conștiința.

Din această situație există o singură ieșire, o singură salvare: Învierea lui Hristos și biruința pe care ea o aduce asupra morții în toate lumiile. Așa cum moartea este izvorul tuturor amărăciunilor, este atotamărăciunea, tot astfel Învierea Mântuitorului Hristos este izvorul oricărei bucurii, este atotbucuria. E de ajuns ca omul să-și deschidă ochii spirituali și atunci nu poate să nu simtă și să vadă că Domnul Cel Înviat e singurul care dă sens și bucurie adevărată vieții celei amare a omului pe pământ: El și nimic altceva, și nimeni altul.

Care este lucrul mai de căpetenie și mai însemnat pentru viața omului? — Fără îndoială acela de a da un sens [*ocmisłiti*] vieții lui care, atât din punct de vedere ontologic cât și din punct de vedere fenomenologic, a fost lipsită de sens din cauza morții, adică din cauza păcatului. Pentru că numai păcatul și moartea lipsesc viața și existența de sens, de-logosifică [*delogosiraju*] și pe om și creația. Îndepărtează din creația lui Dumnezeu caracterul de „logos“, „logos“-itatea [*logonost*]¹ și raționalitatea [*logicnost*] primordială semănate

¹ *Logonost* e un termen introdus pentru prima dată de părintele Iustin și care cuprinzând înțelesurile de: rațiune, logică, rațional, raționabil, just, raționalitate, nu se epuizează totuși în acestea) exprimă un adevăr fundamental al teologiei patristice ortodoxe. Conținutul și sensul acestui cuvânt este, hristologic. „Logositatea“ înseamnă puterea și energia (sau mai degrabă efectul) lui Dumnezeu-Logosul în fapăturile făcute de El, și înțelepciunea dumnezeiască pe care a pus-o mâna Sa creatoare în toată zidirea, care prin El — Logosul — s-a făcut (Ioan 1,3; Coloseni 1,16). „Logositatea“ în creație trebuie înțeleasă în legătură cu „dumnezeirea“ de care se vorbește la Apostolul Pavel (Romani 1,20): „Căci cele nevăzute ale Lui, adică veșnica Lui putere și dumnezeire, se văd lămurit de la crearea lumii“, desigur nu ca „Dumnezeire“ a Cuvântului (vezi Coloseni 2,9), ci ca energie a Dumnezeirii Logosului divin Creator; este vorba despre puterea și înțelepciunea Logosului și înțelepciunii ipostatice a lui Dumnezeu, sădite după Marele Atanasie în toată creația și în toate creaturile în parte (vezi *Contra Arienilor*, II, 78–80). „Logositatea“ leagă Creația cu Întruparea, pentru că amândouă sunt „iconomia“ Logosului, a

în ea de Logosul sau Cuvântul lui Dumnezeu atunci când a creat-o. Într-adevăr, păcatul și moartea sunt singura absurditate [*besmislica*] în lumea aceasta, singura non-„logositate“ [*nelogonost*], singura a-„logositate“ [*beslogonost*]. Cât timp în om se găsesc păcatul și moartea, absurditatea îi pustiește și simțirea de sine și conștiința de sine, și viața și lumina. Numai atunci când omul se împărtășește de bucuria Învierii lui Hristos, descoperă el în sufletul său sensul său adevărat și rațiunea sa de a fi, adevărata lui raționalitate și „logositate“, și ele îl vor conduce la minunata nemurire și infinitate a lui Hristos.

Fără Preadulcele Domn Iisus este îngrozitoare și lipsită de sens chiar și această existență pământească efemeră, cu atât mai mult nemurirea infinită și veșnică. Unde se găsește moartea, acolo nu există bucurie adevărată. Cu alte cuvinte: unde Hristos e absent, acolo nu există bucurie adevărată. În delirul, în beția plăcerii păcatului, oamenii proclamă drept bucurie a vieții nenumărate prostii și meschinării. Și, într-adevăr, prostie și meschinărie este orice lucru care îndepărtează pe om de Hristos, care nu-i asigură sfințenia și nemurirea lui Hristos.

Și încă ceva: unde este moarte, acolo nu există nici adevăr, nici dreptate și nici iubire reală. Numai cel care învinge moartea și

lui Hristos. În ce privește omul, „logositatea“ înseamnă caracterul „logic“ (hristologic) și divin al chipului lui Dumnezeu Logosul în om (*Despre Întruparea Cuvântului* 3 și 11), dar și ființa însăși a omului, adică ceea ce îl face să fie om. Aici, „logositatea“ [*logonost*] înseamnă lucrarea acțiunii de-ființă-făcătoare și îndumnezeitoare a luminii dumnezeiești a Logosului, Care luminează pe tot omul care vine în lume (Ioan 1,9; vezi articolele următoare ale părintelui Iustin). În semnificația lui hristologică, „logositatea“ [*logonost*] la om desemnează „binecuvântarea“ lui Dumnezeu cu care Dumnezeu, „binecuvântându-ne pe noi în toate cu binecuvântarea duhovnicească în Hristos“ (Efeseni 1,3), ne creează, ne mântuiește și ne îndumnezeiește în Logosul Său, în Hristos (vezi învățătura Sfinților Atanasie și Maxim Mărturisitorul). În articolul următor, părintele Iustin scrie: „*Prin Întruparea Lui, Dumnezeu Logosul a arătat că «logositatea» [logonost] este esența naturii noastre, temeiul ființei noastre omenești, baza vieții și existenței noastre omenești*“.

[Nota traducătorului în neogreacă.]

izbăvește neamul omenesc de moarte are iubirea adevărată. Ce iubire este aceea care nu izbăvește de moarte pe cel pe care-l iubește? Pentru aceasta Domnul Iisus este Singurul *Iubitor de oameni*. Și iubirea Lui este integrală, iubirea lui este totală, pentru că ea cuprinde tot adevărul, toată dreptatea și tot ce este înalt, nobil, nemuritor, „logosic“ [*najlogosnije*], dumnezeiesc.

În realitate, bietul neam omenesc nu are decât un singur prieten adevărat: pe Mântuitorul Hristos, pentru că El l-a izbăvit de cel mai mare dușman al său: moartea. Prin slăvita Sa Înviere, Domnul a aruncat neamul omenesc în curentul râului nemuririi care duce la viața cea veșnică. Și de atunci gândurile, simțirile și lucrurile oamenilor lui Hristos devin tot atâtea pâ râiașe de nemurire care, trecând printre stâncile timpului și spațiului, clipocesc și aleargă cu bucurie spre oceanul neîmămurit al minunatei veșnicii și divino-umanității a lui Hristos.

Dacă se scoate afară din timp păcatul și moartea, atunci timpul devine un minunat preambul al veșniciei dumnezeiești, o splendidă introducere în divino-umanitate, în acord cu cuvântul cel prea-adevărat al Celui Veșnic, al Dumnezeuului-om: „*Cel ce crede întru Mine are viață veșnică*“ (Ioan 6,47). Amărăciunea timpului provine de pe urma morții și a păcatului; odată cu nemurirea și nepăcătuirea, timpul devine suav. Fără Hristos, Cel Singur Atotputernic, timpul este o grea povară. Cu El, timpul devine ușor. Dar și ciudatul frate geamăn al timpului, spațiul, cu tot ce cuprinde în el, apasă și strivește și el pe om cu toată greutatea lui. Astfel, povara omului se arată îngrozitoare și înfricoșătoare, iar jugul său apăsător și spinos. Numai cu ajutorul atotbunătății și atotputerniciei Dumnezeuului-om, jugul acesta devine „bun“ și povara „ușoară“. După cuvântul cel adevărat al Adevărului: „*Jugul Meu este bun și povara Mea este ușoară*“ (Matei 11,30).

Jugul vieții este chinuitor și povara existenței e grea deoarece o împovărează lanțurile de plumb ale păcatului și morții. Când, însă, cu puterea Domnului Celui înviat, legăturile de plumb ale păcatului și morții sunt înlăturate din ființa vieții și a existenței, atunci jugul vieții devine „bun“ și povara „ușoară“. Mai mult, viața se preschimbă atunci în bucurie și existență, în veselie. E vorba de

acea bucurie a vieții și a existenței care nu încetează nici în viața aceasta nici în cealaltă. Când Cel Veșnic, Dumnezeu-om, întărește și așează pe om în adevăr și nemurire, atunci jugul vieții devine blând și povara existenței ușoară. Atunci omul simte cu întreaga lui ființă cum lumina lină dumnezeiască îl inundă din toate adâncurile și înălțimile „logosice“ [*logosnih*] ale spațiului și timpului zidite de Dumnezeu.

Pentru gândirea omului, timpul și spațiul sunt niște monștri, dacă nu primesc un sens prin veșnicie, adică prin divino-umanizare. Pentru că noi nu cunoaștem veșnicia decât numai prin categoria, prin faptul, prin realitatea divino-umanității lui Hristos. Întreaga veșnicie, unită cu timpul, s-a înfățișat pentru prima dată înaintea conștiinței omenești în Persoana lui Hristos Dumnezeu-om. Dumnezeu este deținătorul și purtătorul veșniciei, omul e reprezentantul timpului, în timp ce Dumnezeu-om este cea mai înaltă, mai deplină și mai desăvârșită sinteză a veșniciei și a timpului. Timpul își dobândește adevăratul lui sens unindu-se cu veșnicia în viața divino-umană a Domnului Iisus.

Luminat de Dumnezeu-om, timpul își arată toate caracteristicile lui „logosice“ [*logosna*], pentru că și el a fost făcut de Logos (vezi Ioan 1,3). În esența lui, timpul este „logosic“ [*logosno*] și, de aceea, el constituie o introducere la veșnicia Logosului prin divino-umanizare. Dumnezeu-Logosul întrupat a dovedit în chip sigur că timpul este o pregătire pentru veșnicie. Cel care intră în timp, intră concomitent în anticamera veșniciei. Aceasta este legea existenței noastre.

Găsindu-se în timp, omul este o ființă ce se pregătește pentru veșnicie. Dacă, fără Dumnezeu-Logosul, viața pământească în timp este îngrozitoare, fără sens și chinuitoare, cu cât mai mult veșnicia? Veșnicia fără Dumnezeu-Logosul nu este decât iadul, iar viața pământească fără Dumnezeu-Logosul, constituie un preambul și o pregătire a iadului. Pentru că iadul nu este nimic altceva decât o viață fără Logosul lui Dumnezeu, fără un Sens Dumnezeiesc, fără o Logică Dumnezeiască. Numai în iad nu există nici cuvânt, nici raționalitate [*logika*], nici sens [*smisl*]. Iadul omului începe chiar de aici de pe pământ, dacă omul nu viețuiește în Logosul dumnezeiesc, în

Hristos. Dar și raiul omului începe de aici de pe pământ, dacă omul viețuiește în Logosul Dumnezeu, în Dumnezeu-om, Hristos. Dumnezeu Logosul întrupat este pentru ființa omenească și sens, și rațiune, și rai. Tot ceea ce e anti-„logositate“ [*protivlogosno*] și non-„logositate“ [*nelogosno*] este în același timp absurd și nebunie. Și acestea creează în om dispoziții satanice care schimbă viața lui în iad.

Omul? – O ființă introductivă, o ființă pregătită pentru veșnicie prin divino-umanizare. Omul în Hristos este infinit și nemuritor, pentru că „*a trecut din moarte la viață*“ (Ioan 5,24), moartea nu-i mai întrerupe existența; ea se prelungește din timp în veșnicie. Viețuind prin Domnul Cel Înviat, el devine nemuritor, făcând nemuritoare simțirea de sine prin simțirea lui Hristos și conștiința de sine prin conștiința lui Hristos.

Simțămintele omului? – Sunt simțăminte introductive, care prin divino-umanitatea lui Hristos se transformă devenind veșnice. Numai astfel simțămintele omului nu mai sunt o tortură, un chin pentru spiritul omenesc. Dacă ați vrea, o puteți constata: până în clipa în care se atinge de ele minunatul Domn Iisus, simțămintele vă sunt cel mai mare chin, oroare și iad. De îndată ce El Se atinge de ele, acestea se prefac în bucurie, în veselie, în rai. Nu există nici o îndoială că simțământul este o binecuvântare numai în cadrul simțământului lui Hristos; fără aceasta, simțământul e blestem și teroare. Tocmai de aceea a fost creat omul după chipul lui Dumnezeu, după chipul lui Hristos și după chipul Duhului, pentru ca simțămintele lui să devină, în esența lor, o nostalgie după Dumnezeu, o nostalgie după Hristos și o nostalgie după Duhul.

Gândurile omului? – Rostul lor este acela de a se dezvolta în gânduri veșnice și divino-umane. Gândul este o povară grea și chinuitoare. Numai ca și gând al lui Hristos el devine o povară ușoară și iubită. Când gândul se logosifică și hristifică (când se transformă adică în gând al Logosului, în gând al lui Hristos)², atunci își dobân-

² *Christopoiesis*, *logopoiesis* și, așa cum vom vedea în continuare, *theanthropopoiesis* și *triadopoiesis*, sunt expresiile pe care părintele Iustin le

dește valoarea, bucuria și sensul lui veșnic. Fără aceasta, orice gând este un mic iad și toate laolaltă – un iad nesfârșit și veșnic.

Nu există nimic mai îngrozitor decât o veșnicie fără Hristos. Aș prefera să fiu într-un iad în care este Hristos (să mi se ierte acest paradox!), decât într-un rai care nu-l are pe Hristos. Pentru că acolo unde nu este prezent Hristos toate se preschimbă în blestem, în amărăciune, în groază; acolo, deasupra scânteii pe jumătate stinse a conștiinței de sine a omului se așterne o umbră nesfârșită și un întuneric infinit; acolo trupul se preschimbă într-o povară grea, iar sufletul într-un jug blestemat. Cel pe care l-a chinuit câtuși de puțin martiriul omului trebuie să fi simțit adevărul cuvintelor Apostolului: „*Dumnezeu ne-a binecuvântat cu toată binecuvântarea duhovnicească în Hristos*“ (Efeseni 1,3). Fără Dumnezeu-om Hristos și în afara Lui, omul este dus la vale de apele întunecate ale blestemului și ale răului.

Numai în Domnul Cel Preadulce am simțit și am aflat că lumea aceasta este o prefață a alteia; timpul este o introducere la veșnicie; viața pământească este o pregătire pentru viața veșnică; binele pământesc este o pregustare a binelui celui veșnic. „*Bine, slugă bună și credincioasă, peste puține ai fost credincioasă, peste multe te voi pune: intră întru bucuria Domnului tău!*“ (Matei 25,21–23). Nu trebuie însă să uităm următorul lucru: Numai luminați de lumina dumnezeiască a Dumnezeului-om am văzut și am simțit tot funestul dezastru al răului și al păcatului și am înțeles că răul pământesc prefațează și pregătește răul cel veșnic; că păcatul este aici pe pământ un preambul și o pregătire pentru împărăția cea veșnică a păcatului, pentru iad. Numai oamenii purtători de Hristos cunosc în amănunt taina binelui și a răului, încă au simțurile „*exercitate prin multă deprindere întru distingerea binelui și a răului*“ (Evrei 5,14). Mai mult, ei cunosc cu desăvârșire mentalitatea lui Satan și dialectica filozofiei răului, potrivit cuvintelor Apostolului: „*că nu suntem în necunoștință de planurile lui*“ (II Corinteni 2,11).

folosește în paralel cu expresiile patristice *théosis*, *theopoiesis*. Se pare însă că prin care expresii accentuează nuanța hristologică sau triadologică a tainei „îndumnezeirii“. [Nota traducătorului în neogreacă.]

În adâncul „logosic“ [*logosnom*] al ființei omenești create după chipul lui Dumnezeu, timpul și veșnicia se găsesc unite organic și ontologic potrivit măsurii ființei omului. Întemeindu-se pe veșnicile care există în el, omul se poate edifica într-o existență minunată. În om, chipul lui Dumnezeu constituie izvorul nesecat al puterilor creatoare ale nostalgiei după Dumnezeu, grație cărora el se poate face pe sine o ființă veșnică.

Păcatul a rupt această unitate a timpului și a veșniciei care există în ființa omului și a deschis în om o prăpastie îngrozitoare între ceea ce este în timp și ceea ce este în veșnicie, prăpastie în care se prăbușesc statornic gândul și simțirea omului. Păcatul, ca o putere potrivnică lui Dumnezeu și potrivnică anti-„logosică“ [*protivlogosna*], de-divinizează și de-„logosifică“ [*delogosira*] pe om și-l face un nonsens. Aceasta înseamnă că păcatul îl ucide pe om, pentru că-l îndepărtează de unicul izvor al vieții, de nemurire și de veșnicie, de Dumnezeu.

Trăind în păcat, omul se izolează, se cunoaște numai pe sine însuși și face din sine însuși centrul întregii existențe. Cu cât se cufundă mai mult în păcat, cu atât prăpastia între timp și veșnicie devine mai mare în conștiința și în inima lui. Întors către lumea din afară, omul păcatului simte și vede o îngrozitoare ruptură între el însuși și ceilalți oameni, între el și celelalte ființe. Cufundat într-o izolare egoistă tot mai adâncă, el pierde treptat-treptat simțământul atoteunității [*svejedinstva*] neamului omenesc, până ce-l pierde cu desăvârșire. Prăpastia dintre el și întreaga creație devine tot mai adâncă și de netrecut. El nu se mai vede decât pe sine însuși și pe nimeni altcineva și nimic altceva, nici deasupra, nici în jurul lui. Totul în el nu mai e decât el însuși, impostor mizerabil al divinității întronizat pe cloaca lui. De aici vine și faptul că există atât de mulți oameni cu gânduri meschine, cu simțăminte mici, care nu pot să iasă din ei înșiși și să ajungă la altul. Schilodite și mutilate de iubirea de sine, gândurile și simțămintele egoismului nu mai recunosc nici omul, nici pe Dumnezeu, pentru că nu mai ajung la ceea ce este veșnic și la ceea ce este divino-uman. O prăpastie tragică se deschide în gânduri, în simțăminte, în viață: o sfâșiere blestemată în

conștiință, în inimă, în suflet, o ruptură ce pustiește, ca în Faust, chipul său de om: „*Două suflete locuiesc în pieptul meu*“.³

Desființând păcatul, Dumnezeu-om Hristos a durat, El cel dintâi, o punte peste prăpastia pe care păcatul a creat-o între timp și veșnicie, între om și Dumnezeu, între om și celelalte ființe. În acest fel, a restabilit în conștiința și simțirea omului unitatea între om și Dumnezeu, între timp și veșnicie, între lumea aceasta și cealaltă. De aceea, atunci când luptă împotriva păcatului, oamenii care au duhul și credința lui Hristos se luptă să restabilească în ei simțirea deplină și integrală a lumii ca să ajungă la plinătatea și integralitatea omului.

Păcatul a distrus unitatea simțirii de sine a omului, a conștiinței de sine, a gândului, a vieții, a existenței, a ființei lui. Astfel, el a distrus și unitatea viziunii omului asupra lumii. Lupta, după Hristos, împotriva păcatului nu este altceva decât o luptă împotriva acelei puteri care singură distruge în chip nimicitor în om simțământul unității între om și Dumnezeu, între timp și veșnicie, simțământul atoateunității. Prin viața Lui divino-umană Dumnezeu-om a dat filozofia Lui divino-umană a atoateunității⁴. În această viață și în această filozofie nu e loc pentru păcat, pentru rău și pentru moarte.

Omul a fost creat de Dumnezeu ca o ființă macrocosmică, de aceea este natural și logic să existe în el un simțământ macrocosmic și o conștiință a lumii. Din acest motiv, omul care n-a fost răvășit și destrămat de păcat, simte unitatea organică a tuturor creaturilor; el simte bucuria și durerea creaturilor ca pe ale sale proprii, deoarece într-un chip tainic el este purtătorul soartei tuturor creaturilor. Exemplul pentru aceasta este Adam. Până la cădere, în Adam a stăpânit simțământul atoateunității. Iar când a căzut, a tras înapoi

³ Goethe, *Faust*. Sfântul Macarie Egipteanul scrie că păcatul este în om ca „un alt suflet cu sufletul“ (*Omil.* 11, 15. PG 34, 556 C). Despre el vezi în lucrarea părintelui Iustin: *Problema persoanei și a cunoașterii după Sfântul Macarie Egipteanul*, Atena, 1926, p. 12-27. [Nota traducătorului în neogreacă.]

⁴ Despre „filozofia divino-umană“ și despre „atoateunitatea divino-umană“ vezi continuarea acestui articol și ultimul articol: „*Capitole eclezio-logice*“ 47 și 41. [Nota traducătorului în neogreacă.]

nă cu el în păcat și în moarte întreaga creație. Exemple mai apropiate sunt apostolii, mucenicii, sfinții și toți adevărații creștini. Exemplul prin excelență este Apostolul Pavel. Nimeni altul ca el nu a simțit atât de adânc și de puternic că toată zidirea „împreună suspină și împreună se chinuiește” cu oamenii, că împreună suspină și împreună se chinuiește de pe urma păcatului și datorită păcatului, de pe urma morții și datorită morții la care a supus-o omul prin iubirea lui de păcat (vezi Romani 8,12–23).

Restabilirea^{*)} creației s-a săvârșit în persoana Dumnezeuului-om Hristos. De la El și prin El, ea se transmite la toți cei *concorporali* („de un trup”) cu El (vezi Efeseni 3,6), la toți oamenii care s-au alțoit pe El ca niște mlădițe într-o viță de vie (vezi Ioan 15,1–7). De la El ajunge la toți aceștia simțământul și conștiința divino-umană a atoateunității vieții și a creației. Acest simțământ și această cunoaștere se concentrează mai cu seamă în sufletele pline de har și hristificate ale sfinților. Prin lucrarea Dumnezeuului-om, în ei s-au vindecat de păcat și au restabilit și simțământul și conștiința lor cu privire la ei înșiși și la lume. Sfinții sunt suflete renăscute și integre care, treptat-treptat, vindecă de păcat și creația din jurul lor și o readuc la atoateunitatea de la început. Ca unii care sunt după har „fi ai lui Dumnezeu”, ei salvează creația de la fărâmițare, de la stricăciune și de la sfărâmarea unității (vezi Romani 8,19–21).

Într-adevăr, restaurarea divino-umană a omului, creează în el simțământul și conștiința atoateunității macrocosmosului. Și omul lui Hristos vede toată creația din cer și de pe pământ într-o atoateunitate divino-umană și simte și cunoaște că în Hristos au fost zidite toate, în cer și pe pământ: „Toate prin El și întru El s-au zidit... Și El este mai înainte de toate și toate într-Însul subzistă. Și El este Capul trupului Bisericii” (Coloseni 1,16–18).

Prin exercitarea nevoițelor [*podvizima*]⁵ evanghelice, omul restabilește atoateunitatea macrocosmosului în conștiința lui, în simțirea lui și în viața lui. La această restaurare și recreare a lui în

*) [În grecește *apokatástasis*, în latinește *reintegratio*.]

⁵ Cuvântul slav și sârbesc *podvig* are mai multe înțelesuri. El înseamnă „exercițiu”, „luptă”, „faptă athletică” și „premiu”, „ispravă”, „faptă”, „virtute”. Îl redăm corespunzător. [Nota traducătorului în neogreacă.]

Hristos participă tot omul: cu tot sufletul lui, cu toată inima lui, cu tot cugetul lui și cu toată puterea lui. Și crește întreg „*creșterea cea după Dumnezeu*” ajungând, „*la măsura vârstei plinirii lui Hristos*”, „*bărbat desăvârșit*” (vezi Coloseni 2,19; 1,29; Efeseni 4,13). Simțământul evanghelic al atoateunității macrocosmosului îl pierde omul atunci când se dedă în chip conștient la lucruri rele, atât în el cât și în lumea din jurul lui (vezi Coloseni 1,21).

Filozofia divino-umană, filozofia după Hristos, este filozofia omului înnoit și renăscut în Hristos, a omului sfințit și îndumnezeit în Hristos. În această filozofie stăpânește simțământul și cunoștința divino-umană atoateunității creației. În timp ce tot ceea ce paralizază, omoară și adoarme acest simțământ și conștiință divino-umană a atoateunității aparține filozofiei omenești, filozofiei după omul cel muritor și păcătos.

În realitate, există numai două filozofii: cea divino-umană și cea omenească. Una este filozofia unității, a monismului divino-uman⁶, și cealaltă filozofia diviziunii, a pluralismului omenească. Toată filozofia omenească se mișcă în cercul vicios al morții și al mortalității, în care s-au scindat, din cauza păcatului, și simțirea și conștiința omului. Prin această filozofie a intrat în om și în lume o întregă „legiune” și, din această cauză, om și lume au devenit „legiune”; „*legiune*” (Luca 8,30) este aici numele omului și al lumii. Aici toate respiră moartea; aici toate sunt „omenești, mult prea omenești” (*Menschliches, Allzumenschliches*). De aceea, purtător de Hristos fiind, Apostolul sfătuiește cu înțelepciune: „*Fraților, să nu vă răpească cineva cu filozofia și cu înșelăciunea deșartă, după tradiția oamenilor, după elementele lumii, iar nu după Hristos*” (Coloseni 2,8).

Filozofia divino-umană este filozofia experienței divino-umane. În ea toate se bazează pe experiență, pe trăire în har și pe faptă. Aici nu există nimic abstract, nimic care să nu fie real. Toate sunt o realitate divino-umană, pentru că în Dumnezeu-om Hristos „*locuiește toată plinătatea Dumnezeirii trupește*” și de aceea se recomandă tuturor: „*fiți deplini întru El*” (Coloseni 2,9–10).

⁶ Vezi mai sus nota 4.

Atunci când se încorporează cu toată ființa lui în Hristos și se umple tot de El, omul dobândește simțirea și conștiința divino-umană a atoateunității macrocosmosului. Și este mistuit de simțământul comun că toți sunt responsabili de tot și de toate: durerile tuturor ființelor sunt durerile proprii, necazurile tuturor fapturilor sunt necazurile lui proprii⁷. Toți în Hristos alcătuiesc un trup divino-uman, Biserica, iar Hristos este Capul trupului Bisericii (Coloseni 1,18). El este Cel care dă gândire și simțire gândului și simțământului oricărui creștin: Iisus Hristos sobornicizează [*sabornizira*]⁸ simțirea și conștiința fiecărui membru al Bisericii, așa încât să trăiască laolaltă „*cu toți sfinții*”⁹, întrucât trăiește în Dumnezeu-om Hristos. De aceea Biserica are drept filozofie filozofia divino-umană a atoateunității și simțământul divino-uman al acesteia.

De această fragmentare și scindare a simțământului și a conștiinței omul se salvează numai prin viața divino-umană. În acest fel el se salvează și de izolarea egoistă care nu este altceva decât semnul clar al prezenței lui Satan. Pentru că Satan este cea mai însingurată ființă în toate lumile. El a pierdut cu desăvârșire simțământul atoateunității macrocosmosului. Într-adevăr, Satan este singur în sens absolut. De aceea, egoismul oamenilor, însingurarea lor egoistă, ruperea lor de atoateunitatea macrocosmosului nu este altceva decât o pornire spre satanism. Pentru că Satan este Satan deoarece

⁷ Despre aceasta vorbește îndeosebi Sfântul Isaac Sirul. Vezi studiul părintelui Iustin, *Gnoseologia Sfântului Isaac Sirul*, Atena, 1967, p. 39–40, (Extras din revista „Theologia” vol. XXXVIII, 1967). [Nota traducătorului în neogreacă.]

⁸ Despre aceasta vezi sfârșitul articolului „De la arianismul lui Arie la arianismul european modern”. Noțiunile „catolicității (sobornicității)”, ca și cea a lui „împreună cu toți sfinții” (vezi nota următoare) au o importanță fundamentală în ecleziologia și în genere în teologia părintelui Iustin. [Nota traducătorului în neogreacă.]

⁹ Efeseni 3,18. „*Împreună cu toți sfinții*” este un fapt fundamental al eclezialității ortodoxe după părintele Iustin. Despre el, vezi articolul „*Valoarea supremă și criteriul ultim în Ortodoxie*” și „*Capitole ecleziologice*” 26 și 29 etc. [Nota traducătorului în neogreacă.]

conștiința sa de sine și simțământul de sine al lui sunt cu desăvârșire rupte de Dumnezeu și de toate celelalte ființe și creaturi.

Salvarea de satanism, de solipsism și de egoism se găsește numai în divino-umanizarea omului în Hristos. Pentru că numai prin divino-umanizare se restabilește simțământul de sine și conștiința de sine a omului și simțământul lui față de lume: omul se simte și se recunoaște întrețesut laolaltă cu toate ființele și cu toate creaturile; atoateunitatea este cea mai reală și cea mai directă realitate pentru conștiința și pentru simțirea lui. Un astfel de om se adună pe sine însuși neîntrerupt în Dumnezeu prin rugăciune și credință, prin iubire și dreptate, prin milostivire și adevăr și prin celelalte nevoințe și virtuți evanghelice. Această concentrare a omului în Dumnezeu, această concentrare de sine în Dumnezeul-om, întărește în el până la un grad neînchipuit simțirea și conștiința atoateunității macrocosmosului. Atunci omul în Hristos inundă întreaga zidire și toate ființele cu uriașa lui dragoste și milostivire. Cu lacrimi se roagă pentru toți și pentru toate, pentru că simte și cunoaște ca nimeni altul că iubirea și mila lui Hristos sunt singura mântuire a păcătoșilor și slava nemuritoare a dreptilor¹⁰. În această iubire a lui Hristos se găsește toată filozofia optimismului veșnic, tot așa cum în ura satanică se găsește toată filozofia pesimismului ucigător de oameni. Iar în fața omului se ridică atât una cât și alta.

(1936)

¹⁰ Vezi Sfântul Isaac Sirul: „Și ce este inima milostivă? Și a zis: Arderea inimii pentru întreaga zidire, pentru oameni și păsări, animale și demoni și pentru orice făptură, la a căror aducere aminte și contemplare, ochii varsă lacrimi. Pentru multa și puternica milostivire care cuprinde inima și îndelungă răbdare inima se micșorează și nu mai poate să îndure, să audă sau să vadă vreo vătămare ori vreo durere, oricât de mică ivindu-se în lume. Pentru aceasta, ea înalță în toată clipa, cu lacrimi, rugăciune, chiar și pentru făpturile necuvântătoare și pentru vrăjmașii adevărului și pentru cei ce-l vatămă pe el, ca aceștia să înceteze și să li se ierte lor, de asemenea și pentru firea târâtoarelor, din multa milă care se pornește în inima lui fără de măsură, după asemănarea lui Dumnezeu” (Cuvântul 81).

RAIUL MEU ȘI IADUL MEU

Sensul vieții și al lumii

De ziua Nașterii Domnului *Logosul S-a făcut trup* (Ioan 1,14). Aceasta este cea dintâi și cea mai mare veste de bucurie, cea mai mare „veste bună“ pe care putea să o dea Dumnezeu omului și cerul pământului. Dacă vreți, întreaga Evanghelie a cerului și a pământului se compune din aceste patru cuvinte: „*Logosul S-a făcut trup*“. În afară de ea și fără ea altă veste bună nu există pentru om, nici în lumea aceasta, nici în cealaltă. Aici se găsește ceva veșnic necesar pentru existența noastră omenească în toate lumile.

Unica veste de bucurie pentru materie, în toate formele ei. De la materia cea mai dură și densă a diamantului până la cea mai fină și mai invizibilă a electronului și a fotonului.

„*Logosul S-a făcut trup*“. Aceasta înseamnă: Logosul s-a făcut trup, Dumnezeu-trup, în așa fel încât nici Dumnezeu nu încetează a fi Dumnezeu, nici trupul a fi trup. Atâta doar că trupul, în tainica dar reala lui unire cu Dumnezeu, trăiește și răspândește razele tuturor desăvârșirilor lui Dumnezeu.

„*Logosul S-a făcut trup*“ înseamnă: Logosul s-a făcut suflet, Dumnezeu-suflet, dar cu toate acestea Dumnezeu rămâne Dumnezeu și sufletul suflet. Atâta doar că sufletul umblă pe căile tainelor veșnice și pline de bucurie ale lui Dumnezeu, în toate lumile văzute și nevăzute.

„*Logosul S-a făcut trup*“ înseamnă și aceasta: Logosul s-a făcut simțire, Dumnezeu-simțire. Cu toate acestea, Dumnezeu nu încetează să fie Dumnezeu, deși a devenit simțire omenească, în timp

ce, iarăși, simțirea rămâne simțire omenească. Atâta doar că simțirea trăiește toată infinitatea divină ca pe ceva al său.

„Logosul S-a făcut trup“ mai înseamnă și aceasta: Dumnezeu S-a făcut creatură, Dumnezeu-creatură¹. Prin aceasta, natura lui Dumnezeu nu-și pierde proprietățile dumnezeiești, după cum nici natura creaturii nu-și pierde proprietățile creaturale. Atâta doar că creatura se înalță prin niște prefaceri minunate care o duc „din slavă în slavă“.

„Logosul S-a făcut trup“ înseamnă, în fine, și aceasta: Logosul S-a făcut om deplin, Dumnezeu-om. Cu toate acestea, Dumnezeu rămâne în definiția Lui și omul în definiția lui, deși sunt uniți foarte strâns, neîmpărțit și nedespărțit. Atâta doar că omul își însușește toate desăvârșirile tainice ale lui Dumnezeu și dobândește slava dumnezeiască, devenind după expresia Sfinților Părinți „deopotrivă-cu-Dumnezeu“ [*homótheos*].

Dumnezeu-Logosul S-a făcut om pentru ca să readucă pe om la arhetipul său, care este Creatorul lui, pentru că omul a fost creat dintru început prin Dumnezeu-Logosul, având caracterul Dumnezeu-Logosului, caracterul „logosității“ Lui [*logosnost*] (Facere 1,26–27; Ioan 1,9; Coloseni 3,10).

Dumnezeu-Logosul S-a făcut trup, pentru ca să readucă trupul la „logositatea“ [*logonost*] lui inițială, pentru că tot ce s-a făcut, s-a făcut prin Dumnezeu-Logosul (Ioan 1,3; Coloseni 1,16). Pentru că Dumnezeu-Logosul este Creatorul întregii zidiri, El este și temeliea întregului edificiu cosmic². Păcatul și răul constituie încercarea tragică și absurdă a omului de a se îndepărta de Dumnezeu-Logosul din temeliiile universului.

Dumnezeu-Logosul S-a întrupat ca să readucă creatura la Creator, pentru că El este cea dintâi temelie și baza ei. Pentru aceasta, pe bună dreptate binevestește dumnezeiescul Apostol Pavel că Dumnezeul-om Hristos constituie unica temelie solidă și veșnică și că „altă temelie nimeni altul nu poate să pună, decât cea care

¹ Vezi „Cel ce este devine, Cel nezidit se zidește, Cel neîncăput se încapă“, cum zice Sfântul Grigorie Teologul (*Cuvântarea* 45, 9, PG 36, 632–636).

² Vezi Sfântul Maxim Mărturisitorul, PG 91, 668 și 1308–1309.

este deja pusă“ (I Corinteni 3,11). Cine întemeiază și zidește pe această Piatră solidă și nemișcată a universului este un „bărbat înțelept“, personalitatea lui s-a raționalizat, s-a „logosificat“ [*ologosena*], cu alte cuvinte el și-a făcut proprii toate cele veșnice ale lui Dumnezeu-Logosul și pentru aceasta rămâne neclintit în toate vijeliile și furtunile cutremurelor omenești și ale haosului (vezi Matei 5,24–25; Romani 8,35–39).

Prin Întruparea Sa, Dumnezeu-Logosul a arătat că „logositatea“ [*logosnost*] este esența naturii noastre, temelia ființei noastre omenești, baza vieții și existenței noastre omenești. Obârșia noastră este din Dumnezeu, de aceea și ființa noastră, viața noastră și existența noastră depind în întregime de Dumnezeu (vezi Faptele Apostolilor 17,28; Coloseni 3,1–4). Într-adevăr, după arhetipul și după esența ei cea mai întinsă, întreaga creație este din Logosul și pentru Logosul (Coloseni 1,16–17). La El, prin El și în El toate se readuc la obârșia și existența lor „logosică“ [*logosni*]: la sfințenia, frumusețea și puterea lor de la început; la acel „să fie“ și „s-a făcut“; la raiul lor. Pentru că în Logosul se găsește raiul, în timp ce în afara „logosității“ [*van logosnosti*] este iadul. Simțirea!... Cine poate să-mi explice această taină care există în mine – simțirea? Cine știe câte enigme și câte taine a unit și a contopit Dumnezeu în ceea ce noi numim simțire?...

Simțirea! – Un dar admirabil și înfricoșător. Prin ea raiul se arată rai și iadul, iad; prin ea durerea se înfățișează ca durere și fericirea ca fericire; tristețea se trăiește ca tristețe și bucuria ca bucurie; deznădejdea ca deznădejde, și elanul ca elan.

„Logositatea“ [*logosnost*] este prima caracteristică a simțirii. Dacă îndepărtați „logositatea“ [*logosnost*] din simțire, aceasta se transformă îndată în iad. Fiindcă, ce este iadul? – Simțirea fără Dumnezeu Logosul: simțirea din care a fost alungat Dumnezeu. Și ce este raiul? – Simțirea lui Dumnezeu³, simțirea amestecată cu Dumnezeu și umplută de Dumnezeu Logosul. Într-adevăr, iad este simțirea fără Dumnezeu (ne-îndumnezeită) „simțirea pură“, în timp ce rai simțirea este „logosificată“, hristificată, divino-umanizată.

³ „Simțirea în Dumnezeu“ (Sfântul Isaac Sirul, *Cuvântul* 38).

Dumnezeu-Logosul S-a făcut om, pentru ca să readucă simțirea omenească la „logositatea“ [*logosnost*] ei inițială pe care a strivit-o păcatul. În Dumnezeu-Logosul întrupat, simțirea noastră se întoarce la rațiunea [*logos*] ei, la înțelesul [*noema*] ei, la atâtea înțelesul ei [*pannoema*]. Se întoarce la chipul ei după Dumnezeu, la chipul ei după Hristos, la chipul ei după Duh⁴. În taina ei cea mai adâncă, simțirea omenească se cufundă în adâncurile cele fără de fund ale Dumnezeului și Domnului nostru Celui în Trei Sori. Această înseamnă că simțirea este deplină și desăvârșită numai atunci când se transformă în simțire de Dumnezeu, în simțirea de Hristos, în simțire de Duh. Dumnezeu-Logosul S-a făcut om tocmai pentru ca să dea „logositate“ [*logosnost*] simțirii omenești. Întorcându-se spre „logositate“ [*logosnost*], simțirea omenească se eliberează de păcat, de nebunie, de absurditate și de moarte. Iar în acest fel ea revine în sine, la esența ei inițială. Atunci simțirea este împlinită de o simțire de Dumnezeu, de o simțire de Hristos.

Simțirea omenească este o simțire adevărată și autentică numai prin Dumnezeu, prin Hristos, adică printr-o simțire de Dumnezeu, printr-o simțire de Hristos. Fără Dumnezeu-Logosul, ea înnebunește, se zbate de una singură și, în cele din urmă, amorțește în patimi, în păcat, în absurd și nebunie, în turbare și deznădejde, în singurătate, într-o veșnică devenire, dar nu într-una care a fost și s-a terminat. Într-o permanentă devenire, n-are niciodată o existență reală și deplină. De-divinizată și de-„logosificată“, simțirea omenească moare statomnic și, totuși, nicicând nu poate muri definitiv. Acesta este viermele acela despre care se spune în Evanghelie că „*nu doarme*“ și acesta este focul care „*nu se stinge*“, adică iadul (vezi Matei 9,48).

Gândirea!... Ce taină de neînțeles se ascunde în natura gândirii omenești! Nu știm decât un singur lucru: atât de neînțeleasă gândirea, încât de îndată ce începe să se gândească la ea, omul este cuprins de amețeală. Când cercetează originea și natura gândirii omenești, omul riscă să-și piardă mințile dacă nu-și găsește refugiu

⁴ La felul ei de a fi dumnezeiesc, la felul de a fi hristică, la felul de a fi spirituală.

la Dumnezeu-Logosul, la Dumnezeu-om Hristos, Singurul în care taina gândirii își găsește dulceața ei. Despărțită de Dumnezeu-Logosul, gândirea omenească își pierde sensul, rațiunea. Căci în esența ei inițială, ea are un caracter „logosic“ [logosni].

Pentru mine, gândirea, orice gândire, este chinul cel mai mare care există sub cer, până ce nu se va transforma în gândire de Dumnezeu, în gândire de Hristos, adică până ce nu se va „logos“-ifica și raționaliza. Într-adevăr, gândirea este un iad, dacă nu se va transforma în gândire de Hristos. Fără Dumnezeu-Logosul, gândirea omenească se găsește continuu într-o demență a-„logosică“ [alogosnom], în acel delir, în acea smintită autoasigurare satanică, gândirea pentru gândire, așa cum spunem artă pentru artă.

Gândirea omenească e coruptă de păcat întocmai ca și simțirea. Unicul doctor și unicul remediu al acestei nebunii este Dumnezeu-om, pentru că El este Dumnezeu-Logosul Întrupat. În El și prin El s-a dat și s-a asigurat gândirii omenești posibilitatea infinitei desăvârșiri dumnezeiești. El S-a făcut om tocmai pentru ca să nu lase ca planeta aceasta condusă de rațiune umană, să devină, definitiv și ireparabil, o adevărată casă de nebuni. N-ai observat că, atunci când se îndepărtează de Dumnezeu-Logosul Întrupat, continentul european se scufundă în barbarie, în nebunie, în antropofagie civilizată, în funeste războaie de exterminare? Un om înghite alt om, un popor alt popor, o rasă altă rasă.

« Sufletul omului!... O, taină a tainelor! O, minune a minunilor! Inimile tuturor pelerinilor veșniciei s-au zdrobit în jurul sufletului omului. Oamenii trăiesc prin suflet și nu cunosc ce este sufletul! Oare aceasta nu constituie un chin pentru spiritul omenesc? În orice caz un chin până când Dumnezeu-Logosul S-a făcut om făcându-Se în același timp și suflet. Atunci ni s-a descoperit care e taina sufletului: Logosul. Din El își trage existența lui, ființa lui, modelul lui și numai în El se găsește rațiunea lui, fericirea și veșnicia lui, raiul lui. De aceea, în adâncurile lui cele mai ascunse sufletul este nostalgie după Hristos, nostalgie după Dumnezeu.

În Dumnezeu-Logosul Întrupat, sufletul s-a găsit pe sine și pe Creatorul lui, de aceea minunatul Dumnezeu-om a adus vestea plină

de bucurie: „*Cine-și va pierde sufletul său pentru Mine, îl va afla*“ (Matei 16,25). Cu alte cuvinte, își va găsi esența lui, rațiunea și sensul lui, valoarea lui, rostul lui, veșnicia și fericirea lui. Când nu este unit cu Dumnezeu-Logosul, sufletul se găsește în afara lui însuși, se găsește în nebunia veșnică și în smintita rătăcire din păcat în păcat, din patimă în patimă, din nenorocire în nenorocire. Și acesta este iadul, cu toate grozăviile lui.

Trupul omenesc!... O, ce laborator minunat care transformă apa în sânge, aerul în oase, pâinea în carne, plantele în metale și metalele în lichide! Un nemaivăzut laborator plin de minuni. Dar minuni naturale, veți zice. – Dar ce, în natură nu există minuni? Un inginer nevăzut, un artist făcător de minuni, conduce acest laborator minunat, pe care noi îl numim trup. El se găsește în trup, dar noi nu-l vedem. Lucrările lui le vedem, dar pe el însuși, nu. Ca și cum ar fi hotărât să se ascundă tot mai mult în spatele lucrărilor lui!...

Trupul!... Creându-l așa cum este, Dumnezeu a pus în el enigme nenumărate. În lutul lui Dumnezeu a înfășurat aurul Său și l-a lăsat aici pe îndepărtata noastră planetă. Și, la această minune a mai adăugat o minune: Logosul Însuși S-a făcut trup! În acest fel El a ridicat în măreție trupul, deasupra îngerilor și arhanghelilor. E ceea ce Apostolul a ilustrat și aplicat, proclamând: „*iar trupul pentru Domnul*“ (I Corinteni 6,13). Dovadă acestui fapt este Înălțarea la cer a Domnului cu trupul, cu care și în care va rămâne în veci. Iar arvuna acestui fapt este Învierea trupului lui Hristos și învierea propriilor noastre trupuri în ziua Judecății. Valoarea supremă și „logositatea“ [*logosnost*] a trupului constă tocmai în aceasta că „*Logosul S-a făcut trup*“ și că de-a pururea rămâne în trup⁵.

Omul!... Toate fapăturile tac înaintea acestei minuni, cea mai extraordinară din toate lumile. Ca și cum Dumnezeu și-ar fi concen-

⁵ Sfântul Grigore Palama, *Omilia* 16 (PG 151, 201–204) și cuvintele: „Cuvântul S-a făcut trup, pentru ca trupul să se facă Cuvânt“ ale Sfântului Marcu Ascetul (Epistola către Nicolae monahul, în *Philokalia*, ed. Astir 1957 vol. I, p. 134).

trat toate minunile din toate lumile Lui și le-ar fi rezumat la una singură – în om. Prin suflet l-a legat de lumea spirituală iar prin trup de lumea sensibilă și în acest fel l-a lăsat în mijlocul acestei vieți. De aceea, pe om îl atrag deopotrivă tainele lumii spirituale și farmecul lumii materiale. Cu toată ființa lui omul se găsește întins între aceste două lumi, ca o coardă. De aceea, taina existenței omenești a schimbat gândirea omenească despre om în strigăt și în frământare, în plângere și doliu pentru om. Aceasta până ce Logosul a explicat oamenilor omul și i-a logosificat, „hristificat“ și a dat un sens vieții lui, atât în lumea aceasta cât și în cealaltă.

Numai prin Dumnezeu-Logosul, omul s-a întors la sine însuși, pentru că în adâncul ființei lui complexe, complicate el este „logosic“ [*logosan*]. Nu există om pe care să nu-l lumineze Cuvântul încă de la intrarea lui în lumea aceasta și în viața aceasta (vezi Ioan 1,9). Până nu se întoarce la Dumnezeu-om, până nu „logosifică“ și nu se divino-umanizează, tot ceea ce este omenească rămâne irațional, absurd și, în esența lui, inuman. Pentru că omul este om adevărat numai prin Dumnezeu-om și în Dumnezeu-om. Scopul ultim al întrupării Cuvântului constă tocmai din a logosifica, a hristifica și a îndumnezei pe om în toată ființa lui. Dumnezeu-Logosul S-a făcut om pentru ca să logosifice și să îndumnezeiască pe om: și sufletul lui, și trupul lui, și gândirea lui și simțirea lui și tot ceea ce face omul să fie om. Fără această logosificare și îndumnezeire în Dumnezeu-Logosul, și sufletul nostru, și trupul nostru, și gândirea noastră, și simțămintele noastre sunt niște monștri și fantome de groază. Căci, într-adevăr, pentru ce avem nevoie de ele? Pentru ca să tremurăm fără glas și să înghețăm privind moartea și tot haosul vieții?...

Din acest motiv, ziua Nașterii Cuvântului lui Dumnezeu în trup – Crăciunul – e o sărbătoare minunată, atât pentru strălucirea și taina ei, cât și pentru sensul ei. Prăznuind Crăciunul, noi sărbătorim și mărturisim în esență singurul sens și singura rațiune de a fi a existenței umane, a spiritului uman, a gândirii omenești, a simțirii omenești, a vieții omenești. Fiindcă în această zi a Nașterii lui Hristos a răsărit lumii lumina cunoștinței, a cunoștinței lui Dumnezeu

care a umplut marginile lumii. În această zi ni s-a descoperit semnificația eternă și sensul acestei lumi și al omului în lume.

În praznicul Nașterii lui Hristos ni se dau revelația și sensul atât al tainei omului cât și a tainei cerului și pământului. Omul ne este scump pentru că se unește cu Dumnezeu-Logosul și de aceea el este „logosic“ [*logosan*]. Dar și sufletul omului ne este scump, pentru că se unește cu Logosul și din acest motiv e și el „logosic“; în același chip și viața omului, pentru că ea este a Logosului și de aceea e „logosică“; ne este scumpă și lumea, pentru că este de la Dumnezeu-Logosul și de aceea e „logosică“ și ea, ca și cerul, pentru că și el este al Logosului și de aceea e „logosic“.

Prin nașterea lui Dumnezeu în trup, Dumnezeu întreg S-a născut în această lume, întregul Adevăr al lui Dumnezeu, întreaga Dreptate a lui Dumnezeu, întreaga Iubire a lui Dumnezeu, întreaga Bunătate a lui Dumnezeu, întreaga Milă a lui Dumnezeu. De aceea, toți cei ce flămânzesc și însetoșează după Dumnezeu și dreptatea lui salută în elanul lor duhovnicesc și în bucuria lor uriașă toate făpturile și creația întreagă cu urarea acestei zile: *Hristos S-a născut!* iar în profunzimile nostalgiei lor după Hristos, făpturile și creația se fac ecou și răspund cu emoție:

Adevărat S-a născut!

(1936)

„CONDAMNAȚI“ LA NEMURIRE

Oamenii L-au condamnat pe Dumnezeu la moarte; Dumnezeu însă, prin Învierea Lui îi „condamnă“ pe oameni la nemurire. În locul loviturilor pe care I le-au dat oamenii, El îi îmbrățișează, în locul ocărilor, El le împărtășește binecuvântări; în locul morții, El le dă nemurirea. Nicicând, oamenii n-au arătat atâta ură față de Dumnezeu, ca atunci când L-au răstignit; și niciodată Dumnezeu n-a arătat atâta iubire față de oameni, ca atunci când a înviat. Oamenii au vrut să-L facă pe Dumnezeu muritor, dar Dumnezeu, prin Învierea Lui, i-a făcut pe oameni nemuritori. Înviat-a Dumnezeu Cel răstignit și a ucis moartea. Moartea nu mai este. Nemurirea a coplesit pe om și toate lumile.

Prin Învierea Dumnezeului-om, natura omenească a fost condusă în mod definitiv pe calea nemuririi și a devenit înfricoșătoare chiar și pentru moarte. Pentru că înainte de Învierea lui Hristos moartea era înfricoșătoare pentru om, iar de la Învierea Domnului omul devine înfricoșător pentru moarte. Dacă trăiește prin credința în Dumnezeul-om Cel Înviat, omul trăiește mai presus de moarte. Moartea se schimbă în „așternut picioarelor lui“: „*Unde-ți este, moarte, boldul? Unde-ți este, iadule biruința?*“ (I Corinteni 15, 55-56). Astfel, atunci când omul în Hristos moare, el își lasă doar veșmântul trupului său, ca să-l îmbrace din nou în ziua celei de-a Doua Veniri.

Până la Învierea Dumnezeului-om Hristos, moartea era a doua natură a omului; prima era viața, iar cea de a doua moartea. Omul se obișnuise cu moartea ca și cu ceva natural. Dar prin Învi-

crea Lui, Domnul a schimbat toate: nemurirea a devenit a doua natură a omului, a devenit ceva natural omului și antinaturală a devenit moartea. Așa cum până la Învierea lui Hristos era natural pentru oameni să fie muritori, tot așa după Înviere, naturală a devenit pentru ei nemurirea.

Prin păcat omul a devenit muritor și mărginit; prin Învierea Dumnezeu-om el devine nemuritor și veșnic. Tocmai în aceasta constă puterea, forța și atotputernicia Învierii lui Hristos. Și de aceea, fără Învierea lui Hristos nu ar fi existat creștinism. Printre minuni, Învierea lui Hristos este cea mai mare. Toate celelalte minuni izvorăsc din ea și se rezumă în ea. Din ea decurg și credința, și dragostea și nădejdea și rugăciunea și evlavia. Ucenicii care au fugit departe de Iisus atunci când a murit, se întorc la El, atunci când înviază. Chiar și centurionul roman, când a văzut pe Hristos înviind din mormânt, L-a mărturisit drept Fiul al lui Dumnezeu. În același fel toți cei dintâi creștini au devenit creștini, pentru că a înviat Hristos, pentru că a fost învinsă moartea. Acest lucru nu se găsește în nici o religie și el îl ridică pe Domnul deasupra tuturor oamenilor și zeilor. El arată și dovedește în chip unic și de necontestat că Iisus Hristos este singurul Dumnezeu adevărat și Domn în toate lumile cele văzute și nevăzute.

Datorită Învierii lui Hristos, datorită biruinței asupra morții au fost, sunt și vor fi întotdeauna creștini. Toată istoria creștinismului nu este altceva decât istoria unei singure și unice minuni, a minunii Învierii lui Hristos, care se continuă neîntrerupt în inimile creștinilor, zi de zi, an de an, veac de veac, până la cea de-a Doua Venire.

Omul se naște cu adevărat nu atunci când îl aduce pe lume mama lui, ci atunci când crede în Mântuitorul Hristos Cel Înviat, pentru că atunci el se naște la viața cea nemuritoare și veșnică, în timp ce mama îl naște pe copil spre moarte, pentru mormânt. Învierea lui Hristos este mama noastră a tuturor, a tuturor creștinilor, mama celor nemuritori. Prin credința în Învierea Domnului, omul se naște din nou, se naște pentru veșnicie. – E cu neputință! observă scepticul. Iar Domnul Cel Înviat răspunde: „*Toate sunt cu putință celui ce crede*” (Marcu 9,28). Iar cel ce crede este cel care trăiește

cu toată inima, cu tot sufletul, cu toată ființa lui, după Evanghelia Domnului Iisus Cel Înviat.

Credința noastră este biruința prin care învingem moartea, și anume credința în Domnul Cel Înviat. „*Unde-ți este, moarte, boldul?*“ „*Iar boldul morții este păcatul*“ (I Corinteni 15,55–56). Prin Învierea Sa Domnul „*a tocit boldul morții*“. Moartea este șarpele, iar păcatul este acul lui. Prin păcat moartea varsă otrava în sufletul și în trupul omului. Cu cât omul are păcate mai multe, cu atât mai multe sunt acele prin care moartea își varsă în el veninul ei.

Când îl înțepă o viespe, omul depune toate eforturile cu puțință ca să scoată acul din trupul său. Dar când îl înțepă păcatul – acest ac al morții – ce anume trebuie să facă? – Să cheme prin rugăciune și credință pe Mântuitorul Hristos Cel Înviat să-i scoată El acul morții din sufletul său. Iar Acela, ca un Multîndurat, o va face pentru că este Dumnezeuul Milei și al Iubirii. Când cade asupra trupului omului un roi de viespi răbindu-l mult cu acele lor, omul se otrăvește și moare. Același lucru se întâmplă și cu sufletul omului când îl rănesc acele multor păcate. El moare de o moarte care nu are înviere.

Biruință în el prin Hristos păcatul, omul biruie moartea. Dacă trece o zi și nu-ți învingi măcar un singur păcat, recunoaște că ai devenit și mai muritor. Dacă însă, îți vei învinge un păcat sau două sau trei, ai devenit cu aceasta mai tânăr, o tinerețe care nu îmbătrânește, o tinerețe nemuritoare și veșnică! Să nu uităm niciodată: a crede în Hristos Cel Înviat, înseamnă să duci neconștient o luptă împotriva păcatului, împotriva răului și împotriva morții.

Faptul că omul crede cu adevărat în Domnul Cel Înviat îl dovedește prin aceea că luptă împotriva păcatului și a patimilor; iar dacă se luptă, trebuie să știe că se luptă pentru nemurire și pentru viața cea veșnică. Dacă însă nu se luptă, atunci credința lui este zadarnică! Pentru că, dacă credința omului nu este o luptă pentru nemurire și pentru veșnicie, atunci ce este? Dacă, prin credința în Hristos nu ajungem la nemurire și la biruința împotriva morții, atunci la ce mai folosește credința noastră? Dacă Hristos n-a înviat, înseamnă că păcatul și moartea n-au fost biruite... Iar dacă acestea două n-au fost biruite, pentru ce să mai creadă cineva în Hristos?

Acela însă care prin credința în Hristos Cel Înviat se luptă împotriva oricărui păcat al său, unul ca acesta întărește treptat-treptat în el simțământul că Domnul cu adevărat a înviat, cu adevărat a tocit acul morții, cu adevărat a învins moartea pe toate fronturile de luptă.

Încetul cu încetul, păcatul micșorează sufletul omului, îl apropie de moarte, îl transformă din nemuritor în muritor, din nestricăcios și infinit, în stricăcios și mărginit. Cu cât mai multe păcate are omul cu atât este mai muritor. Și, dacă omul nu se simte pe sine însuși nemuritor, este limpede că se găsește cu totul cufundat în păcate, în gânduri mioape, în simțăminte moarte. Creștinismul este o chemare la lupta împotriva morții până la suflarea cea mai de pe urmă, adică, până la biruința finală asupra ei. Orice păcat constituie o cedare, orice patimă, o trădare, orice răutate, o înfrângere. Nu trebuie să se întrebe cineva, pentru ce creștinii mor de moarte trupească. Lucrul acesta se întâmplă pentru că moartea trupului este o sămânță. Se seamănă trup muritor, zice Apostolul Pavel (vezi I Corinteni 15,42 ș. u.), și el răsare, crește și devine un trup nemuritor. Ca și sămânța semănată, tot astfel și trupul se descompune, pentru ca să-l vivifice și să-l desăvârșească Duhul Sfânt. Dacă Domnul Iisus nu ar fi înviat trupul, ce folos ar fi avut cineva de la El? N-ar fi salvat omul întreg. Dacă n-ar fi înviat trupul, pentru ce S-a mai întrupat, pentru ce a mai luat asupra Sa trup, de vreme ce nu i-a dat nimic din Dumnezeuirea Lui?¹

Dacă Hristos n-a înviat, pentru ce să mai creadă cineva în El? Mărturisesc sincer că nu aș fi crezut niciodată în Hristos, dacă El n-ar fi înviat și n-ar fi biruit moartea, cel mai mare dușman al nostru. Dar Hristos a înviat și ne-a dăruit nouă nemurirea. Fără acest adevăr, lumea noastră nu este altceva decât o expoziție haotică de absurdități odioase. Numai prin slăvita Sa Înviere, minunatul nostru Domn și Dumnezeu ne-a eliberat de absurditate și de deznădejde. Pentru că fără Înviere nu există nici în cer, nici sub cer nimic mai absurd ca lumea aceasta; și fără nemurire nu există mai mare dez-

¹ Vezi Sfântul Ioan Hrisostom, *Omilia 39,2 la Epistola către Corinteni*, PG 61, 334: „Iar dacă nu înviază (trupurile), pentru ce a înviat Hristos? Pentru ce a venit? Pentru ce a luat trup, dacă nu avea să învieze trupul? Căci El nu avea nevoie de aceasta; a făcut-o, însă, pentru noi“.

nădejde decât viața aceasta. De aceea, în toate lumile nu există o existență mai nefericită decât omul care nu crede în Învierea lui Hristos și în învierea morților (vezi I Corinteni 15,19). „*Mai bine ar fi fost pentru omul acela să nu se fi născut*“ (Matei 26,24).

În lumea noastră omenească, moartea este încercarea cea mai mare și cea mai înfricoșătoare inumanitate și monstruozitate. Eliberarea de acest chin și de această monstruozitate este tocmai mântuirea, iar o astfel de mântuire a dăruit neamului omenesc numai Biruitorul morții – Dumnezeu-om Cel Înviat. Prin Învierea lui, El ne-a descoperit întreaga taină a mântuirii noastre. Mântuirea înseamnă a asigura pentru trup și pentru suflet nemurirea și viața veșnică. Și cum se poate realiza aceasta? – Numai prin viața divino-umană, prin viața cea nouă în Hristos Cel înviat și pentru Hristos Cel înviat!

Pentru noi, creștinii, viața aceasta pe pământ este o școală în care învățăm cum să ne asigurăm nemurirea și viața veșnică. Căci ce folos avem de la viața aceasta, dacă prin ea nu o putem dobândi pe cea veșnică? Dar ca să învieze împreună cu Hristos, omul trebuie mai întâi să moară împreună cu El și să trăiască viața lui Hristos, ca și cum ar fi viața lui proprie. Dacă va face aceasta, atunci în ziua Învierii va putea spune, împreună cu Sfântul Grigore Teologul: „*Ieri m-am răstignit cu Hristos, astăzi sunt slăvit împreună cu El; ieri am murit împreună cu El, astăzi înviem împreună cu El*“.²

În numai patru cuvinte recapitulăm cele patru Evanghelii ale lui Hristos: Hristos a înviat! – Adevărat a înviat!... În fiecare dintre aceste cuvinte se găsește o Evangheliie și în cele patru Evanghelii se găsește întregul sens al tuturor lumilor lui Dumnezeu, văzute și nevăzute. Iar când toate simțămintele omului și toate gândurile lui se concentrează în tunetul salutului pascal: „*Hristos a înviat!*“, atunci bucuria Învierii cutremură toate făpturile iar ele răspund cu veselie, încredinșând minunea pascală: „*Adevărat a înviat!*“.

Da. Cu adevărat Domnul a înviat! și mărturia acestui fapt ești tu, mărturie sunt eu, mărturie fiecare creștin, începând cu Sfinții Apostoli și până la cea de a Doua Venire. Pentru că numai puterea

² Cuvânt la Sfintele Paști, PG 35, 397. Vezi și Sfântul Ioan Damaschin, Canonul Paștelui, cântarea 3. (Penticostar).

lui Hristos, Dumnezeu-om Înviat, a putut să dea – dă, și va da mereu – fiecărui creștin – de la primul până la cel din urmă – puterea să învingă tot ce-i muritor și moartea însăși; tot ce-i păcătos și păcatul însuși; tot ce-i demonic și pe diavolul însuși. Pentru că numai prin Învierea Lui, Domnul a arătat și a dovedit în chipul cel mai convingător că viața Lui este Viață Veșnică, adevărul Lui este Adevăr Veșnic, Iubirea Lui este Iubire Veșnică, Bunătatea Lui este Bunătate Veșnică, Bucuria Lui este Bucurie Veșnică. Și, de asemenea, a arătat și a dovedit că în neasemănata Lui Iubire de oameni toate acestea El le dă fiecărui creștin în toate timpurile.

Pe lângă aceasta, nu numai în Evanghelie, nici măcar în întreaga istorie a neamului omenesc, nu există un fapt care să fie mărturisit în chip atât de puternic, atât de inatacabil, atât de neîndoielnic, ca Învierea lui Hristos. Fără îndoială că, în toată realitatea lui istorică, în toată puterea și atotputernicia lui istorică creștinismul se întemeiază pe faptul Învierii lui Hristos, adică pe Ipos-tasul veșnic viu al Dumnezeu-lui-om Hristos. Și acest lucru mărturi-sește toată istoria îndelungată și întotdeauna de-minuni-făcătoare a creștinismului.

Căci dacă există un fapt din viața Domnului și a Apostolilor și în genere a întregului creștinism, în care s-ar putea rezuma toate celelalte fapte, acesta nu e altul decât Învierea lui Hristos. De asemenea, dacă există un adevăr în care s-ar putea rezuma toate adevărurile evanghelice, adevărul acesta nu e altul decât Învierea lui Hristos. Și încă ceva, dacă există o realitate în care s-ar putea rezuma toate realitățile nou-testamentare, realitatea aceasta nu e alta decât Învierea lui Hristos. În fine, dacă ar exista o minune evanghelică, în care s-ar putea rezuma toate minunile Noului Testament, atunci minunea aceasta nu e alta decât Învierea lui Hristos. Pentru că numai în lumina Învierii lui Hristos se arată în chip minunat de clar atât Persoana Dumnezeu-lui-om Iisus cât și opera Lui. Numai în Învierea lui Hristos își găsesc explicarea lor deplină toate minunile lui Hristos, toate adevărurile Lui, toate cuvintele Lui, toate faptele Noului Testament.

Până la Învierea Lui, Domnul a învățat despre viața veșnică, dar prin Învierea Lui a arătat că El însuși este cu adevărat viața cea

veșnică. Până la Învierea Lui El a învățat despre învierea morților, dar prin Învierea Lui a arătat că El Însuși este cu adevărat învierea morților. Până la Învierea Lui El a învățat că credința în El trece de la moarte la viață, dar prin Învierea Lui a arătat că El însuși a biruit moartea și a asigurat, în acest fel, celor morți trecerea din moarte la înviere. Da, da, da: prin Învierea Dumnezeului-om Iisus Hristos, a arătat și a dovedit că este singurul Dumnezeu adevărat, singurul Dumnezeu-om adevărat în toate lumile omenești.

Și încă ceva: fără Învierea Dumnezeului-om nu se poate explica nici apostolia Sfinților Apostoli, nici mucenicia mucenicilor, nici mărturisirea mărturisitorilor, nici sfințenia sfinților, nici asceza asceților, nici minunile făcătorilor de minuni, nici credința credincioșilor, nici iubirea celor ce iubesc, nici nădejdea celor ce nădăjduiesc, nici rugăciunea celor ce se roagă, nici blândețea celor blânzi, nici pocăința celor ce se pocăiesc, nici milostivirea celor milostivi, nici orice altă virtute și asceză creștină. Dacă Domnul n-ar fi înviat și, ca Unul ce a înviat, n-ar fi umplut pe ucenicii Săi cu puterea Sa de viață făcătoare și cu înțelepciunea Sa cea făcătoare de minuni, cine ar fi putut să-i mai strângă laolaltă pe acești oameni înfricoșați și fugari și să le dea curaj, putere și înțelepciune să propovăduiască și să mărturisească pe Domnul Cel Înviat și să meargă cu atâta bucurie la moartea pentru El? Dacă Domnul Cel Înviat nu i-ar fi umplut cu puterea Sa sfântă și cu înțelepciunea Lui, cum ar fi putut să aprindă în lume focul cel nestins al credinței nou-testamentare, acești oameni simpli, necărturari, neînvățați și săraci? Dacă credința creștină nu ar fi fost credința în Cel Înviat și, în consecință în Domnul Cel veșnic viu și de-viață-Făcător, cine ar fi putut să-i inspire pe mucenici în lupta muceniei, pe mărturisitori în lupta mărturisirii, pe asceți în lupta ascezei, pe doctorii cei fără de arginți în nobila lor osteneală, pe postitori în lupta postului și a înfrânării și pe orișice creștin în orișice luptă evanghelică?

Toate acestea sunt, așadar, adevărate și reale: și pentru mine și pentru tine și pentru orice existență omenească. Pentru că minunatul și prea dulcele Domn Iisus, Dumnezeul-om Cel înviat, este singura Existență de sub cer prin care omul poate, aici pe pământ să învingă și moartea și păcatul și pe diavol și să se facă fericit și

nemuritor, pătaș Împărăției celei Veșnice a Iubirii lui Hristos... De aceea, prin existența Lui omenească Domnul Cel Înviat este *totul în toate*, în toate lumile: tot ce este Frumos , Bun, Adevărat, Iubit, Voios, Dumnezeiesc, Înțelept, Veșnic. El este toată Dragostea noastră, tot Adevărul nostru, toată Bucuria noastră, tot Binele nostru, toată Viața noastră, Viața cea Veșnică, în toate veșniciile și nesfârșirile dumnezeiești.

Pentru aceasta, iarăși și de multe ori și de nenumărate ori:

Hristos a înviat!

(1936)

II

„ÎMPREUNĂ CU TOȚI SFINȚII“

MISIUNEA INTERNĂ A BISERICII NOASTRE: REALIZAREA ORTODOXIEI

Este dificil, foarte dificil, ca viața infinită și veșnică să pătrundă în sufletul omenesc cel strâmt și în trupul omenesc încă și mai strâmt. Locuitorii încarcerați ai acestui pământ stau plini de bănuială înaintea a orice este dincolo. Încarcerați în temnița timpului și a spațiului, din atavism sau poate din inerție, ei nu suportă să pătrundă în ei ceva mai presus de timp și mai presus de spațiu, ceva de dincolo și veșnic. O astfel de pătrundere o consideră o agresiune și-i răspund cu ostilitate. Mai mult, dat fiindcă omul este ros de „viermele” timpului, acesta nu iubește intervenția veșniciei în viața lui și o tolerează doar cu mare dificultate. Intervenția aceasta o consideră adesea ca o violență și ca o cutezanță de neiertat; și uneori se revoltă cu violență împotriva veșniciei pentru că vede că este prea mic înaintea ei, alteori însă n-ajunge până la această ură sălbatică împotriva ei, pentru că o privește printr-o prismă prea omenească, prea pământească, prea lumească. Cufundat cu trupul în materie, legat prin forța gravitației de timp și de spațiu și având spiritul său departe de veșnicie, omul lumii nu iubește excursiile spre ce este dincolo și spre ce este veșnic. Prăpastia care există între timp și veșnicie este pentru el de netrecut, pentru că-i lipsește capacitatea și forța necesară de a o sări. Asediat de pretutindeni de moarte, omul ia în derâdere pe cei care îi zic: „omul este nemuritor și veșnic”.

„Nemuritor“, în ce privință? În trupul lui muritor? Și „veșnic“, în ce privință? În spiritul lui neputincios?

Pentru ca omul să fie nemuritor, el trebuie să se simtă nemuritor în centrul simțirii lui de sine; pentru ca să fie veșnic, el trebuie să se recunoască veșnic în centrul conștiinței lui de sine. Fără aceasta, nemurirea și veșnicia sunt pentru el stări impuse din afară. Chiar dacă omul a avut cândva acest simțământ al nemuririi și cunoștința veșniciei, aceasta s-a întâmplat atât de mult, încât ele s-au atrofiat acum, sub povara morții. Și într-adevăr, ele s-au atrofiat: lucrul acesta ni-l spune toată constituția tainică a ființei omenești. Întreaga noastră problemă este, așadar, cum va fi cu puțință să reînsuflească cineva acest simțământ stins, să restaureze această cunoaștere atrofiată. Oamenii nu puteau să o facă, dar nici „zeii transcendenți“ ai filozofiei. Putea să o facă numai Dumnezeu Care a întrupat Ființa Sa nemuritoare în conștiința de sine omenească și Ființa Sa veșnică în simțirea de sine omenească. Tocmai acest lucru l-a făcut Hristos, atunci când S-a întrupat și a devenit Dumnezeu-om. Numai în Hristos, și doar în El, omul s-a simțit pe sine nemuritor și s-a cunoscut pe sine veșnic. Dumnezeu-om Hristos, în Persoană, a aruncat o punte peste prăpastia dintre timp și veșnicie și a restabilit legăturile dintre ele. De aceea se simte cu adevărat pe sine însuși nemuritor și cunoaște despre sine însuși că este veșnic, numai cel care se unește organic cu Dumnezeu-om Hristos, cu Trupul Lui, Biserica. Astfel, Hristos a devenit pentru om și pentru omenire unica punte de transbordare și trecere de la timp în veșnicie. De aceea, în Biserică, în Biserica Ortodoxă, Dumnezeu-om Hristos a fost și a rămas singura cale și singurul care trece de la timp la veșnicie, de la simțământul de sine al morții la simțământul de sine al nemuririi, de la cunoștința de sine a mărginirii, la conștiința de sine a veșniciei și a infinitului.

Personalitatea veșnic vie a Dumnezeului-om Hristos este tocmai Biserica. Biserica este întotdeauna o personalitate și anume o personalitate divino-umană, un trup și un suflet divino-uman. Definiția Bisericii, viața Bisericii, scopul ei, spiritul ei, programul ei, metodele ei – toate acestea sunt date în minunata Persoană a Dumnezeului-om Hristos. De atunci, minunea Bisericii este aceea de a

uni organic și personal pe toți credincioșii ei cu Persoana lui Hristos; să facă din simțirea lor de sine, simțire de Hristos și din conștiința de sine a lor, conștiință de Hristos; viața lor să devină viață în Hristos și prin Hristos; sufletul lor să devină suflet în Hristos și prin Hristos; personalitatea lor să devină personalitate în Hristos și prin Hristos; în ei să trăiască nu ei înșiși, ci Hristos să trăiască în ei (Galateni 2,20). Misiunea Bisericii este de a întârii mădularele ei în nemurire și veșnicie, făcându-le părtașe firii lui Dumnezeu (II Petru 1,4). Misiunea Bisericii este de a crea în fiecare membru al ei convingerea că starea normală a personalității omenești o constituie nemurirea și veșnicia, iar nu temporalitatea și moartea, și că omul este un călător care prin moarte și temporalitate înaintează spre nemurire și spre veșnicie.

Biserica este veșnicia divino-umană întrupată în limitele timpului și ale spațiului. Se găsește în lumea aceasta, dar nu este din lumea aceasta (Ioan 18,36). Se găsește în lumea aceasta, pentru ca să ridice lumea aceasta sus, de unde vine ea însăși. Biserica este ecumenică, catolică [universală, sobornicească], divino-umană, veșnică, de aceea constituie o blasfemie de neiertat împotriva lui Hristos și a Duhului Sfânt a face din Biserică o instituție națională, a o restrânge la scopul și metodele naționale meschine, limitate și trecătoare. Scopul ei este supranațional, ecumenic, pan-uman: acela de a uni în Hristos pe toți oamenii, pe toți, fără excepții pe motiv de naționalitate, seminție sau clasă socială: „Nu mai este iudeu, nici elin, nu mai este sclav, nici liber, nu mai este parte bărbătească și parte femeiască; căci voi toți sunteți una în Hristos Iisus” (Galateni 3,28), pentru că Hristos este „toate în toți” (Coloseni 3,11).

Metodele acestei uniri pan-umane și a tuturor oamenilor în Hristos sunt date de Biserică în Sfintele ei Taine și în Nevoințele [Virtuțile] ei divino-umane. Și, într-adevăr, Taina Sfintei Euharistii concentrează, delimitează și constituie metoda lui Hristos și mijlocul pentru unirea tuturor oamenilor: prin această taină omul se unește în chip organic cu Hristos și cu toți credincioșii. Iar prin exercitarea personală a virtuților divino-umane: ale credinței, rugăciunii, pos-

tului, dragostei, blândeții, atotmilostivirii și a milosteniei, omul se consolidează în această unitate, se menține în această sfințenie, trăiește el însuși personal pe Hristos ca pe unitate a personalității lui și ca pe ființa unității lui cu celelalte mădulare ale sfântului Trup al lui Hristos, care este Biserica.

Biserica este personalitatea Dumnezeuului-om Hristos, un organism divino-uman, iar nu o organizare omenească. Ca personalitate a Dumnezeuului-om, ca și trupul Dumnezeuului-om, Biserica e indivizibilă. De aceea, constituie o eroare fundamentală ca organismul divino-uman indivizibil al Bisericii să se împartă în mici organizații naționale. În mersul lor de-a lungul istoriei, multe Biserici locale s-au mărginit la naționalism, la scopuri și metode naționale. Multe Biserici, printre care și a noastră. Biserica s-a adaptat poporului, în timp ce regula este contrariul: poporul trebuie să se adapteze Bisericii. Și Biserica noastră a făcut de multe ori greșeala aceasta. Dar știm că acestea au fost „neghinele” vieții noastre bisericești, „*neghine*” pe care Domnul nu le dezrădăcinează, ci le lasă să crească împreună cu grâul, până la seceriș (Matei 13,22–30). Știm, de asemenea – căci Domnul ne-a învățat – că neghinele acestea vin de la dușmanul nostru dintru început care e și dușmanul lui Hristos, diavolul (Matei 13,25–28). Dar această cunoștință nu ne slujește la nimic dacă nu se transformă în rugăciunea ca Hristos să ne păzească pe viitor de a deveni semănători și cultivatori ai unor asemenea „*neghine*”.

Este de acum timpul, este ceasul al doisprezecelea, ca reprezentanții noștri bisericești să înceteze de a fi exclusiv sclavi ai naționalismului și de a fi arhieriei și preoți ai Bisericii celei Una, Sfântă, Catolică [Sobornicească, Universală] și Apostolică. Misiunea Bisericii dată de Hristos și realizată de Sfinții Părinți este aceea de a face să prindă rădăcini și de a cultiva în sufletul poporului simțământul și cunoștința faptului că fiecare membru al Bisericii Ortodoxe este o persoană catolică [sobornicească, universală], o persoană veșnică și divino-umană; că este al lui Hristos și, pentru aceasta, frate al tuturor oamenilor și slujitor al tuturor oamenilor și al tuturor fapturilor. Acesta este scopul Bisericii dat de Hristos; orice alt scop nu este de la Hristos, ci de la antihrist. Pentru ca

Biserica noastră locală să fie Biserica lui Hristos, Biserica Catolică [Universală, Sobornicească], ea trebuie să realizeze neconținut acest scop în poporul nostru. Dar care sunt mijloacele cu care poate ea realiza acest scop divino-uman? – Mijloacele nu sunt altele decât iarăși cele divino-umane, pentru că scopul divino-uman se poate realiza exclusiv cu mijloace divino-umane, și niciodată cu mijloace omenești sau de alt fel. În acest punct Biserica se deosebește esențial de tot ce-i omenească, de tot ce-i pământesc.

Mijloacele divino-umane nu sunt altele, decât nevoințele-virtuțile divino-umane. Și acestea le pot pune în practică în chip fericit numai cei ce sunt divino-umani, asceții purtători de Hristos. Virtuțile divino-umane se găsesc legate între ele în mod organic. Una izvorăște din alta, una o completează pe alta.

Cea *dintâi* dintre nevoințele-virtuți divino-umane este nevoința [asceza] *credinței*. Prin această nevoință trebuie să treacă continuu sufletul poporului nostru; trebuie ca acest suflet să se predea lui Hristos fără rezerve și fără condiții, să se adâncească până la adâncurile divino-umane și să se înalțe până la înălțimile divino-umane. Trebuie creat în poporul nostru simțământul că credința în Hristos este o virtute supranațională, universală, atotunificatoare treimică; că a crede cineva în Hristos înseamnă să slujească pe Hristos și numai pe Hristos în toate împrejurările vieții lui.

A *doua* este virtutea divino-umană a *rugăciunii* și a *postului*. Virtutea aceasta trebuie să devină metoda de viață a poporului nostru ortodox, sufletul sufletului său, pentru că rugăciunea și postul sunt mijloacele atotputernice date de Hristos pentru curățirea de orice necurăție, nu numai a persoanei omenești ci și a societății, a poporului, a umanității. Rugăciunea și postul pot să curețe sufletul poporului nostru de necurățiile și de păcatele noastre (Matei 17,19–21; Luca 9,17–29). Sufletul poporului trebuie să se identifice cu viața ortodoxă de rugăciune. Rugăciunea și postul trebuie săvârșite nu numai de indivizi sau numai pentru popor, ci „pentru toți și pentru toate”; pentru prieteni și pentru vrăjmași, pentru cei ce ne prigonesc

și ne omoară, pentru că prin aceasta se deosebesc creștinii de păgâni (Matei 5,44-45).

A *treia* virtute divino-umană este virtutea divino-umană a *iubirii*. Iubirea aceasta nu are limite; ea nu întreabă cine este vrednic de ea și cine nu este vrednic, ci iubește pe toți: pe prieteni și pe dușmani, iubește pe păcătoși și pe răufăcători, dar nu iubește păcatele și crimele lor; binecuvântează pe cei ce blestemă și luminează ca un soare și pe cei răi și pe cei buni (Matei 5,45-46). Această iubire divino-umană trebuie cultivată în poporul nostru, pentru că prin această catolicitate [universalitate, sobornicitate] a ei se deosebește iubirea creștină de toate celelalte așa-zise iubiri selective: de iubirea fariseică, de cea umanistă, de cea altruistă, de cea națională și de cea animalică. Iubirea lui Hristos este întotdeauna atot-iubitoare. Și această iubire se dobândește prin rugăciune, pentru că ea este un dar al lui Hristos. Și inima creștină se roagă cu tărie: Stăpâne al iubirii, dă-mi iubirea Ta pentru toți și pentru toate!

Cea de a *patra* este: virtutea divino-umană a blândeții și a *smereniei*. Numai „cel blând cu inima“ liniștește inimile revoltate și sălbatice; numai cel smerit cu inima smerește sufletele mândre și îngâmfate. A „*arăta blândețe față de toți oamenii*“ este o datorie a fiecărui creștin adevărat (Tit 3,2). Dar creștinul devine cu adevărat blând și smerit atunci când face inimă inimii lui pe blândul și smeritul Domn Iisus, căci El este Singurul cu adevărat, „*blând și smerit cu inima*“ (Matei 11,29). Trebuie ca sufletul poporului să fie îmblânzit cu blândețea lui Hristos. Fiecare om trebuie să învețe să se roage: Preablânde Iisuse, îmblânzește sufletul meu cel sălbatic! – Domnul s-a smerit pe Sine Însuși cu cea mai mare smerenie: S-a întrupat, S-a făcut om. Dacă ești al lui Hristos, smerește-te pe tine însuși până la condiția de vierme: transpune-te în situația oricărui om îndurerat, în situația oricărui om amărât, în situația oricărui om chinuit, în durerea oricărui animal și a oricărei păsări. Smerește-te pe tine însuși mai prejos de toți: fii toate în toți, dar prin Hristos și după Hristos. Când ești singur, roagă-te: Smerite Doamne, smerește-mă cu smerenia Ta!

Cea de a *cincea* este virtutea divino-umană a *răbdării* și a *umilinței*. Adică, să rabzi răul, să nu răspunzi cu rău la rău, să ierți

cu sufletul plin de milă, ocările și rănilor care ți se aduc. A fi a lui Hristos înseamnă să te simți neconținut răstignit în lume, prigonit de lume, ocărat, scuipat și luat în bătaie de joc. Lumea nu suferă pe oamenii purtători de Hristos, așa cum nu L-a suferit nici pe Hristos. Mediul în care creștinul aduce roadă este *martiriul*. Lucrul acesta trebuie să-l învățăm pe poporul nostru. Pentru ortodocși, martiriul este un foc curățitor. Creștinește este nu numai să suferi cu bucurie pătimirile ci și să ierți, plin de milostivire, pe cei care le provoacă, să te rogi lui Dumnezeu pentru ei, așa cum a făcut Hristos și arhidiaconul Ștefan. Pentru aceasta roagă-te: Îndelung-răbdătorule Doamne, dă-mi îndelunga răbdare, măreție sufletească și blândețe!

Misiunea Bisericii noastre este să facă din aceste nevoinți-virtuți divino-umane metodele de viață ale poporului; să țese din aceste virtuți divino-umane harice sufletul și viața poporului. În aceasta constă mântuirea sufletului de lume și de toate mișcările și organizațiile atee stricătoare de suflet și ucigătoare de oameni și ale lumii. „Ateismului“ cultivat și a antropofagiei poleite a civilizației contemporane trebuie să le opunem personalități purtătoare de Hristos, care cu blândețea mielului vor învinge patimile cele aprinse ale lupilor și cu nevinovăția porumbeilor vor izbăvi sufletul poporului de plăgile produse de civilizație și politică. Ascetismului civiliza-toric în numele omului european putred și desfigurat, în numele ate-ismului, civilizației, al lui antihrist trebuie să-i opunem asceza să-vârșită în numele lui Hristos. Pentru aceasta, datoria principală a Bisericii noastre este aceea de a crea asceți purtători de Hristos. Cuvântul care trebuie să se audă înăuntrul ei și astăzi, este: înapoi la asceții cei purtători de Hristos, la Sfinții Părinți! Înapoi la virtuțile Sfântului Antonie cel Mare și ale lui Atanasie, ale Sfântului Vasile și Sfântului Grigore, ale Sfinților Hrisostom și Ioan Damaschin, ale Sfinților Serghie și Serafim (rușii), ale Sfinților Sava, Prohor și Gavriil (sârbii) și ale altora! Pentru că aceste nevoinți-virtuți divino-umane au creat pe Sfântul Antonie, pe Sfântul Grigore, pe Sfântul Sava. Și astăzi numai nevoințele-virtuți ortodoxe pot face sfânt orice suflet și sufletul întregului nostru popor. Deoarece scopul divino-

uman este veșnic și neschimbat, mijloacele lui sunt deopotrivă veșnice și neschimbate, fiindcă Hristos Iisus este ieri și astăzi Același în veci (Evrei 13,8). Aici este deosebirea între lumea omenească și lumea lui Hristos: ceea ce este omenească este trecător și vremelnic, iar ceea ce este al lui Hristos este neschimbat și veșnic. În calitate de unică purtătoare și păstrătoare a Persoanei desăvârșite și pline de lumină a Dumnezeuului-om Hristos, Ortodoxia se realizează exclusiv cu mijloace divino-umane ortodoxe, cu virtuțile ascetice în har iar nu cu mijloace împrumutate de la romano-catolicism sau protestantism, pentru că acestea sunt creștinisme în versiunea omului european îngâmfat, iar nu după Dumnezeuul Cel smerit.

Aceasta misiune a Bisericii e ușurată de Însuși Dumnezeu, pentru că în poporul nostru există încă spiritul ascetic așa cum l-a creat Ortodoxia de-a lungul veacurilor. Sufletul ortodox al poporului nostru se îndreaptă către Sfinții Părinți, către asceții ortodocși. Asceza personală, familială și parohială manifestată mai cu seamă în rugăciune și post, este caracteristica Ortodoxiei. Poporul nostru este un popor al lui Hristos, popor ortodox, pentru că el rezumă în sine Evanghelia, ca și Hristos, în aceste două nevoințe ascetice: în rugăciune și post, și este convins că orice necurăție, orice gând necurat, orice poftă necurată, orice duh necurat, poate fi alungat din om, numai cu rugăciune și post (Matei 17,21). În adâncul inimii lui, poporul nostru cunoaște pe Hristos și Ortodoxia, știe ce este ceea ce face *ortodox* pe omul ortodox. Ortodoxia duce întotdeauna la renașteri ascetice, și altfel de „renașteri“ Ortodoxia nu cunoaște.

Asceții sunt singurii misionari ai Ortodoxiei. Ascetismul este singura școală misionară a Ortodoxiei. Ortodoxia este asceză și viață, de aceea ea își propovăduiește și realizează misiunea numai prin asceză și viață. Dezvoltarea ascetismului personal și bisericesc – aceasta trebuie să fie misiunea internă a Bisericii noastre în sânul poporului nostru. Parohia trebuie să devină un centru ascetic. Dar lucrul acesta nu poate să-l facă decât un paroh-ascet. Rugăciunea și postul, viața bisericească a parohiei, viața liturgică – acestea sunt mijloacele principale ale Ortodoxiei prin care poate renaște lucrarea ei asupra oamenilor. Trebuie să renască parohia, comunitatea parohială, dar în iubire de Hristos și de frați. Ori pentru a sluji cu sme-

renie pe Hristos și pe toți oamenii cu blândețe și umilință, cu jertfă și lepădare de sine, trebuie ca slujirea aceasta să fie îmbibată și să se hrănească din rugăciune și din viața liturgică. Acesta este lucrul de temelie, lucrul necesar. Dar toate acestea necesită o condiție prealabilă: ca arhieriei noastre, preoții noștri și monahii noștri să fie ei înșiși asceți, iar pentru aceasta:

Domnului să ne rugăm!

(1923)

DOLIU PENTRU HRISTOS

Cultură și Sfințenie

În afara sfinților nu există învățători și pedagogi adevărați, nici o cultură adevărată fără sfințenie. Numai sfântul este adevăratul pedagog și învățător; numai sfințenia este adevărată lumină. Cultura adevărată, lumina adevărată, nu sunt nimic altceva decât iradierea sfințeniei. Numai sfinții sunt cu adevărat luminați¹. Sfințenia trăiește și respiră prin lumină, iradiază și acționează în lumină. Sfințind, sfințenia în același timp luminează și învață. Există o anumită identitate între sfințenie și luminare. În realitate, cultura înseamnă luminare, luminare prin sfințenia în Duhul Sfânt, Care este purtătorul și creatorul sfințeniei și al luminii și al cunoștinței. Și, întrucât sunt sfințiți și luminați de Duhul Sfânt, sfinții sunt și adevărați învățători și pedagogi.

Sfințenia este unire după har cu Dumnezeu, adică unire cu Logosul cel veșnic, cu sensul vieții și al existenței; tocmai în aceasta constă plinătatea și desăvârșirea personalității și existenței omenești.

¹ În limba sârbă, cuvintele „cultură“, „lumină“ și „luminare“ au aceeași rădăcină [*svetlost, prosveta*]. Dar și cuvintele „sfânt și sfințenie“ se aseamănă cu cuvintele „lumină“, „cultură“ și cu adjectivele care derivă din aceeași rădăcină [*svet, svetost*]. În continuare se va vedea că autorul opune „culturii“ europene și „luminării“ europene, *sfințenia* ortodoxă și *luminarea* Sfântului Duh. [Nota traducătorului în neogreacă.]

O astfel de sfințenie harismatică este sufletul culturii. Fiindcă, dacă cultura nu ne descopere sensul cel veșnic al vieții, mai este, oare, nevoie de ea? Mai bine să fii tigrul în mijlocul junglei sau leu în pustie decât un om lipsit de cultura sfințeniei.

Cultura fără sfințenie, „luminarea“ fără sfințirea în Duhul Sfânt, acestea le-a inventat Europa în idololatria ei umanistă. N-are importanță dacă această idololatrie se manifestă în cultul papei sau în cultul Bibliei, în cultul mecanicii, sau în cultul modei. Adevărata cultură, ortodoxă și evanghelică, luminează pe om cu lumina dumnezeiască și-l conduce („luminează“) spre tot ceea ce este nemuritor și veșnic, dumnezeiesc și sfânt. Ea alungă tot păcatul și biruie orice moarte și, de aceea, ea îl curățește pe om, îl sfințește, îl face nemuritor, veșnic, nestricăcios.

Da, numai sfântul este adevăratul învățător și pedagog, numai „sfântul“ este adevăratul „luminător“ și numai „sfințenia“ este adevărata „luminare“. Acesta este adevărul evanghelic pe care l-a descoperit Domnul și Dumnezeuul nostru Iisus Hristos și pe care l-a păstrat Ortodoxia. Ascultați poporul nostru ortodox, pătrundeți în sanctuarul sufletului său. Nu vedeți că el a identificat noțiunea de cultură cu noțiunea de sfințenie, noțiunea de „învățător“ („luminător“) cu noțiunea de „sfânt“? Toate acestea poporul nostru ortodox le-a personificat în persoana sfinților și, îndeosebi, în persoana Sfântului Sava, cel dintâi și cel mai mare sfânt, luminător și învățător al lui. Această conștiință a poporului nostru ortodox este în același timp și concepția și criteriul lui cu privire la cultură. De aceea, el nu recunoaște cultura sau „luminarea“ fără „sfințenie“ și nu primește ca învățător pe cel ce nu are sfințenie. Nu cumva aceasta este rațiunea rezervei lui și a neîncrederii lui față de „luminătorii“ moderni?

De la învățătorii și pedagogii lui, poporul nostru cere în primul rând sfințenia. Acolo unde nu o găsește, el știe că nu există cultură. Conștiința și concepția aceasta a culturii ca sfințenie, ca luminare de la lumina lui Hristos, a devenit cu timpul concepția poporului nostru ortodox. El nu vrea o cultură europeană epidermică, mecanică, o luminare exterioară, ci vrea cultura Sfinților Părinți și Învățătorii ai Bisericii, cultura Sfântului Sava, care este în întregime

evangelică, în întregime creștină, este a lui Hristos. Fără Dumnezeu-om Hristos, Ratsko ar fi rămas pentru totdeauna Ratsko și n-ar fi devenit niciodată Sfântul Sava, adică Sfântul Luminător al Sârbilor². Ca și toți ceilalți sfinți, Sfântul Sava și-a clădit sfânta sa personalitate pe temelia ascetismului: „*Domnul este luminarea mea și Mântuitorul meu*” (Psalm 26,1).

Mântuirea omului de păcat, rău și moarte prin Hristos constituie adevărata cultură și luminare a omului. Cultul plin de evlavie și respectul față de Sfântul Sava și față de toți sfinții mărturisește că pentru poporul nostru omul nu poate fi un învățător, dacă nu este sfânt. Întreaga noastră istorie dovedește lămurit că numai sfinții au fost adevărați învățători și „luminători” și numai pe ei îi recunoaște poporul nostru. În timp ce pe noi, contemporanii lui, clerici și laici, a și început să nu ne mai recunoască drept adevărații conducători și învățători. Nu cumva aceasta se datorează nouă înșine, care am trădat și am părăsit concepția evanghelică, ortodoxă a poporului nostru cu privire la cultură, ca luptă pentru sfințenie, pierzându-ne în labirintul facultăților și universităților scolastico-protestante?

Separată de sfințenie, opusă Evangheliei, cultura devine o tragică efortare zadarnică. Lucrul maxim pe care poate să-l realizeze pentru om o cultură superficială, epidermică, este acela de a-l schimba într-o fiară cu chip de om, instruită, dar sălbatică... În vreme ce din adâncul sufletului poporului nostru ortodox se ridică glasul: fără sfințenie nu există cultură și educație; fără sfinți nu există pedagogi și învățători. Nu este aceasta Evanghelia? Nu este aceasta Ortodoxia? Și dacă nu sunt acestea, atunci la ce mai avem nevoie de ele?

Veniți să silabisim în rugăciune Evanghelia Ortodoxiei și Ortodoxia Evangheliei. Domnul nostru Iisus Hristos este sfințirea noastră și luminarea noastră, lumina noastră și cultura noastră (vezi I Corinteni 1,30; Ioan 8,12). El a parcurs toată calea vieții omenești și a făcut cu puțință întreaga lucrare a sfințirii și luminării omului

² Ca și Sfântul Grigore, *Luminătorul Armenilor*; Sfântul Frumențiu, *Luminătorul Abisiniei*; Sfinții Chiril și Metodie, *Luminătorii slavilor*, și alții.

prin adevărul veșnic și viața veșnică. Dacă ești nedumerit înaintea unui lucru oarecare sau nu știi ce trebuie să faci, îndreaptă-ți privirea către Domnul Iisus și întreabă-te în sinea ta: ar fi făcut El lucrul acesta? Și, dacă El l-ar fi făcut, fă-l și tu, pentru că lucrul acela va fi sfânt și va sfinți și va lumina. Dacă însă Acela nu l-ar fi făcut, nu-l fă nici tu, pentru că va fi ceva necuvios și va duce la întuneric și la moarte.

În condițiile acestei vieți omul dobândește sfințenia trăind sfânta dreptate a lui Hristos ca și conținut al personalității lui (vezi Romani 6,19). Sufletul său se sfințește și se luminează atunci când se exercită pe sine și trupul său în gânduri sfinte, în simțiri sfinte, în sfinte dorințe, în fapte sfinte. Și roada acestora este „*viața veșnică*” (Romani 6,19–22). Înbobirea trupului, a sufletului și a simțurilor față de păcat, duce la moartea din care nu există înviere (Romani 6,19.21–22). Din robia păcatului omul se eliberează prin Hristos, dacă prin nevoințele în har ale credinței și ale dragostei, ale rugăciunii și postului, ale smereniei și blândeții, ale răbdării și iertării, se schimbă pe sine, ziua și noaptea, dintr-un păcătos în om fără de păcat, dintr-o ființă mărginită într-una veșnică.

Sfințenia este starea normală a sufletului nostru după chipul lui Dumnezeu; de aceea, sfințenia noastră este voită de Dumnezeu: „*Căci aceasta este voia lui Dumnezeu: sfințirea noastră*” (I Tesaloniceni 4,3). Aceasta o vrea Dumnezeu de la noi, aceasta o cere și în ea constă toată voia Lui față de noi. Iar noi săvârșim voia Lui numai dacă facem ceea ce este sfânt, ceea ce se sfințește și luminează. Numai atunci ne sfințim și ne luminăm. Lucrul acesta este cu puțință să-l izbutim, dacă ne menținem întotdeauna într-o dispoziție sfântă prin exercitarea în har a virtuților-nevoințelor evanghelice; dacă îndrumăm pe calea sfințirii și luminii evanghelice toate gândurile noastre, toate simțămintele și faptele noastre (vezi I Tesaloniceni 4,1–6).

Întreaga Evanghelie se rezumă într-o singură poruncă a lui Dumnezeu către noi toți: „*Fiți sfinți, cum sfânt sunt și Eu*” (I Petru 1,16). În negrăita Sa condescendență, Dumnezeul iubirii îi face pe oameni egali cu El: pentru Dumnezeu și pentru oameni sunt valabile aceeași Evanghelie, același har, același adevăr, aceeași dreptate, a-

ceeași viață, aceeași bunătate: „*Căci Cel ce sfințește și cei ce se sfințesc dintr-unul sunt toți*“ (Evrei 2,11). De aceea calea creștinilor este „*calea sfinților*“ (Evrei 8,8). Apostolul sfătuiește pe creștini: „*După Sfântul care v-a chemat pe voi – adică după Hristos – așa și voi fiți sfinți în toată petrecerea voastră*“ (I Petru 1,15). Porunca nou-testamentară este, de asemenea: „*Umblați vrednic de Dumnezeu*“ (I Tesaloniceni 2,12; vezi și Coloseni 1,10; Filip 1,27). Evanghelia nu este altceva decât o chemare a oamenilor de către Dumnezeu la sfințire, la sfințenie (I Tesaloniceni 4,7). A urmări sfințenia împreună cu toți (vezi Evrei 12,14) constituie regula tuturor raporturilor noastre reciproce. Fără de ea nimeni nu va vedea pe Dumnezeu (tot acolo). Domnul este sfânt, de aceea numai sfinții, numai cei sfințiți și luminați pot să-L vadă adică cei ce-și însușesc Adevărul veșnic cu toată ființa lor (vezi Ioan 17,17).

Când se caută adevărul veșnic este cu totul greșită întrebarea: ce este Adevărul? Întrebarea trebuie să sune astfel: Cine este Adevărul? Pentru că adevărul poate fi numai o persoană și, desigur, o Persoană Dumnezeiască, iar nu un lucru: numai Dumnezeu Creatorul, iar nu o creatură. Dumnezeu-om răspunde: „*Eu sunt Adevărul*“ (Ioan 14,6), dar numai celui care, din toată inima, din tot sufletul, din toată ființa lui, în rugăciuni și lacrimi, în post și priveghere, în suspine și zbucium sufletesc, întreabă: cine este Adevărul?

Numai cei sfințiți de Adevărul veșnic sunt adevărații luminați, pentru că Adevărul a venit prin Iisus Hristos (Ioan 1,17). Fără El și în afara Lui nu există și nici nu poate exista Adevăr. Vreți o schemă a acestui lucru? Iată-o: Hristos – Adevăr – Sfințenie = Luminare. Adevărul creează în suflet o dispoziție sfântă iar din sufletul sfânt izvorăsc continuu gânduri sfinte, dorințe sfinte, simțăminte sfinte, fapte sfinte. Pentru aceasta creștinii se numesc *sfințiți* (Faptele Apostolilor 20,32; 26,18; I Corinteni 1,2). Nu crezi poate aceasta, pentru că te apasă păcatele, te strivesc patimile, dar ascultă cuvântul Evangheliei celei veșnice: „*Toată făptura lui Dumnezeu... se sfințește prin cuvântul lui Dumnezeu și prin rugăciune*“ (I Timotei 4,5). Toată făptura: și tu și eu, cu o singură condiție: să punem în practică cuvântul lui Dumnezeu, Evanghelia, și să ne rugăm. Da, rugăciunea sfințește și luminează. Dacă nu o ai, ești departe de

sfințenie, de luminare și, în consecință, și de adevărata cultură. Ești, oare, făptură a lui Dumnezeu dacă nu te sfințești pe tine însuși prin Evanghelie și prin rugăciune? Numai diavolul nu se poate sfinți prin ele, deoarece datorită urii lui față de Dumnezeu a devenit atât de rău, încât din cauza relei lui voințe a încetat de a mai fi făptura lui Dumnezeu; poate că a uitat chiar că a fost vreodată.

Mântuirea constă în sfințirea omului prin Duhul Sfânt. Aceasta este o nevoință [*podvig*] dificilă și îndelungată pentru sfințirea harismatică, câștigată prin lucrarea poruncilor evanghelice; o osteneală personală, lăuntrică și neîncetată. La aceasta ne cheamă Dumnezeu prin Evanghelia Lui (II Tesaloniceni 2,12). Scopul vieții omului pe pământ este dobândirea Duhului Sfânt, după cum mărturisește și învață insuflat de Dumnezeu Sfântul Serafim din Sarov. Pentru aceasta Duhul Sfânt se numește *Duhul sfințeniei*, Duhul sfințirii (Romani 1,4).

Sfințirea se manifestă ca luminare a omului de către Duhul Sfânt. De aceea, ziua Cincizecimii, ziua Duhului Sfânt, este ziua luminării de adevăr, de sfințenie, în foc. În Duhul Sfânt sfințenia și lumina sunt unul și același lucru; e ceea ce se întâmplă și la Apostolii cei purtători de Duh și la Sfinții Părinți. De aceea, sfinții purtători de Duh sunt unicii luminători și învățători³. Prin sfințenia lor ei alungă păcatul din adâncul sufletului și trupului omenesc, iar prin lumină luminează calea fiecărui om pentru a putea străbate valea morții spre liniștea nemuririi. Pentru cel purtător de Duh toate sunt luminoase și clare: viața și moartea, bucuria și durerea, sensul omului și al lumii; pentru că el vede prin Duhul Sfânt rațiunea și sensul a toate, ca și Sfinții Apostoli în ziua Cincizecimii. Botezul „în Duhul Sfânt și în foc” (Marcu 1,8; Luca 3,16) este în același timp și *sfințenie* și *luminare*. Din acest motiv, Botezul Domnului se numește Luminare. Născuți pentru Duhul Sfânt, prin sfințire și lu-

³ Coloseni 1,12. Vezi Sfântul Simeon Noul Teolog: „*Fericiți cei ce se apropie de lumina dumnezeiască și care intrând înăuntrul ei și devenind cu totul lumină, se amestecă cu ea*” (Cuvântarea Morală 10). De asemenea, același: „*Nu cunoașterea este lumina, ci lumina este cunoașterea*” (Cateheza 28).

minare, creștinii sunt și rămân creștini numai în Duh Sfânt, de aceea se și numesc *sfinți*.⁴

În Botez și în Mirungere, omul primește de la Duhul Sfânt plămăda sfințeniei cu care va trebui să-și plămădească tot sufletul și trupul lui prin exercitarea virtuților evanghelice. Prin Întrupare, trupul divino-uman al lui Hristos a devenit literalmente al nostru, dar în mod trans-subiectiv, în timp ce prin Sfânta Euharistie acesta devine al nostru, real și personal în mod obiectiv. Pentru că în Sfânta Euharistie se găsește plinătatea și desăvârșirea sfințeniei și a luminării. Dincolo de ea (adică de Sfânta Euharistie) natura omenească nu mai poate înainta, în ce privește intimitatea, unirea ei cu Dumnezeu, pentru că nu mai are unde să înainteze (vezi Evrei 10,10-14; I Corinteni 10,16-17).

Sfințenia se manifestă întotdeauna ca lumină. Din acest adevăr trăiește Evanghelia lui Hristos și în lumea aceasta și în cea îngerească. În Schimbarea la Față a Mântuitorului Hristos ni se înfățișează modelul transformării fiecăruia dintre noi prin sfințenie în lumină (vezi Matei 17,2; Luca 9,29). Transfigurați prin sfințenie, sfinții revarsă pururea razele luminii celei pline de har care, uneori, prin harul lui Dumnezeu, poate străluci din ei ca un soare. Lucrul acesta se întâmplă foarte adesea sfinților Asceți. Iată câteva exemple.

„Era un oarecare avva Pamvo și despre acesta se spune că a stăruit trei ani cerând de la Dumnezeu și zicând: «Doamne, nu mă slăvi pe mine pe pământ!»; și Dumnezeu l-a slăvit pe el atât de mult, încât nu putea cineva să-l privească în față, din pricina slavei pe care o răspândea față lui“.

„Spuneau despre avva Pamvo, că așa cum Moise a luat chipul slavei lui Adam atunci când a fost slăvită fața lui, tot așa și fața lui avva Pamvo strălucea și era întoc-

⁴ Faptele Apostolilor 26,10; Romani 1,7; 8,27; 15,31; 16,2.15; I Corinteni 1,2; 6,1-2; 16,1; 15,2; II Corinteni 1,1; Efeseni 1,1.18; 2,19; 6,18; Filipeni 1,1; 4,22; Coloseni 1,2.4. Vezi și Sfântul Simeon Noul Teolog: „Soarele fără de lumină, cum s-ar mai putea numi soare; tot așa și omul, fără împărtășirea lui Prea Sfântului Duh, cum s-ar mai putea numi sfânt?“ (Cateheza 10).

mai ca un împărat șezând pe tronul lui; în același chip era și avva Silvan și avva Sisoe“.

„Spuneau despre avva Sisoe, că atunci când urma să se săvârșească, în timp ce părinții se găseau așezați lângă el, fața lui strălucea ca soarele; și le spunea lor: «Iată avva Antonie a venit»; iar după puțină vreme, le spunea: «Iată, ceata Proorocilor a venit»; și fața lui strălucea și mai mult, și le zicea: «Iată ceata Apostolilor a venit»; și fața lui s-a umplut îndoit de lumină. Și iată-l că vorbea cu unii: iar bătrânii s-au rugat de el, spunând: «Cu cine vorbești, Părinte?» Și acela le-a zis: «Iată îngerii au venit să mă ia și-i rog să fiu lăsat să mă pocăiesc puțin». Și bătrânii i-au zis lui: «N-ai nevoie să te pocăiești, Părinte!» Dar bătrânul le-a zis: «Încă nu știu să fi pus început»; și atunci toți au aflat că este desăvârșit. Și din nou fața lui s-a făcut ca soarele. Și toți au strigat, iar el le-a zis lor: «Vedeți, Domnul a venit și zice: Aduceți-Mi vasul pustiului»; și îndată și-a dat duhul. Și a fost ca un fulger; și toată casa s-a umplut de bună-mireasmă“.⁵

Un exemplu asemănător avem în timpurile mai noi pe Sfântul Serafim din Sarov (Convorbirea cu Motovilov)⁶.

Transformat prin nevoințele în har, omul devine treptat din ce în ce mai sfânt și mai luminos. A trăi cineva în spirit evanghelic înseamnă să reverse lumina Cuvântului lui Dumnezeu, lumina dumnezeiască necreată, să se transforme în lumină, să devină lumină, pentru că viața și lumina sunt de-o-ființă în Dumnezeu și în Dumnezeul-om (vezi Ioan 1,9) și de aici și în toți creștinii adevărați. Această strălucire a Luminii celei pline de har este înfățișată în Sfintele Icoane, printr-un nimb de lumină. Trăsătura caracteristică a personalității sfântului este aceea că el iradiază lumina adevărului veșnic, a

⁵ *Gheronticonul [Patericul] sau Maximele Sfinților Bătrâni* (vezi ed. Astir, Atena, 1961) p. 101, 102 și 111.

⁶ În limba greacă, vezi Arhim. N. Gkatzirouli, *Serafim din Sarov*, ed. Astir, Atena, 1966.

dreptății, a sfințeniei și frumuseții. „*Și lumina în întuneric luminează și întunericul nu a cuprins-o*“ (Ioan 1,5).

Împărăția morții se întinde cât și omul; pe cât omul face să crească influența lui în jurul său, pe atât se întinde și moartea; aceasta este soarta lui tragică în lume. Veți fi observat că în univers nimic nu este muritor decât numai omul și cele din jurul lui. Umanismul! Un joc pueril și zadarnic în angrenajul morii asurzitoare a morții. Prin păcat și prin moarte omul a transformat lumea aceasta într-o înfricoșătoare monstruozitate. Și chiar și oamenii mai puțin sensibili și-ar fi pierdut capul în grozăviile acestea ale pământului, dacă nu li s-ar fi dat lumina „logosică“ [*logosna*] dumnezeiască, ce luminează în drumul lui, pe tot omul în întunericul cel nepătruns al păcatului și al morții (vezi Ioan 1,9; II Corinteni 4,6).

Lumina, Hristos, „a venit în lume și oamenii au iubit mai mult întunericul (adică păcatul, moartea, răul), decât lumina“. De ce? – „*Pentru că faptele lor sunt rele. Tot cel ce face cele rele urăște lumina* („tot“: și eu, și tu, când facem răul) *și nu vine spre lumină, ca faptele lui să nu fie vădite că sunt rele*“ (Ioan 3,19–20). Există o tainică identitate între lumină și binele dumnezeiesc cel veșnic după cum, iarăși, există o unitate fatală între întuneric și răul satanic, și de aici se explică ura întunericului și a răului împotriva a tot ceea ce este luminos și bun. „*Cel ce face adevărul vine la lumină ca să se vădească lucrurile lui, că sunt lucrate în Dumnezeu*“ (Ioan 3,21).

Lumea este cufundată în întunericul păcatului. Și în acest întuneric înfricoșător numai minunatul nostru Domn a putut să spună despre Sine: „*Eu sunt Lumina lumii; cel ce urmează Mie nu va umbla întru întuneric și va avea Lumina Vieții*“ (Ioan 8,12). Fără minunatul Domn Iisus, lumea este un întuneric mișunând de fantome. Atunci când îi priviți cu ochiul lui Hristos, oamenii fără Hristos nu vi se par ca niște înfricoșătoare fantome? Și lucrurile nu vi se par ca niște umbre fantastice, din care iese la iveală fiara cea oarbă a morții? Dacă aveți curajul să priviți spaima în față, veți simți acest lucru și atunci nu vă rămâne altceva decât jalea și doliul pentru Hristos. Pentru că, umblând fără de Hristos, în acest teatru al umbrelor care este lumea, omul „*nu știe încotro merge*“ (vezi Ioan 12,35).

Pentru ca să afle unde merge și care este drumul care duce din această lume în cealaltă, omul trebuie să devină *fiu al luminii*. Cum? – Prin credința în Hristos ca Lumina lumii, pentru că într-o astfel de credință omul însuși se naște din lumină și devine copil al luminii, fiu al luminii (vezi Ioan 12,36).

Credința în Hristos nu numai că-l eliberează pe om de întuneric, dar îl și transformă în lumină, în fiu al luminii. De aceea zice Mântuitorul despre Sine Însuși: „*Eu am venit lumină în lume, ca tot cel ce crede în Mine să nu rămână întru întuneric*“ (Ioan 12,46). Și, într-adevăr, oricine a crezut cu adevărat în Hristos nu rămâne în întunericul morții și nici nu va rămâne vreodată. De aceea, credincioșii sunt luminați, iar cu lumina dumnezeiască a sufletului lor luminează toate tainele cerului și ale pământului. Acest lucru l-a avut în vedere, Apostolul Pavel când scria creștinilor: „*Cândva ați fost în întuneric, acum sunteți lumină în Domnul; umblați ca fii ai luminii*“ (Efeseni 5,8. Vezi și I Petru 2,9). Sunteți în întuneric prin păcat, prin răutate, prin moarte, iar „*în Domnul*“ ați devenit lumină, adică prin Domnul, Care este sfințenia adevărată și lumina adevărată. Mărturisind iarăși acest lucru, Apostolul scria creștinilor: „*Voi toți sunteți fii ai luminii și fii ai zilei; nu suntem ai nopții și întunericului*“ (I Tesaloniceni 5,5), pentru că Domnul Dumnezeu nostru este Părintele luminilor, al tuturor luminilor (Iacob 1,17).

Sfinții cei purtători de Dumnezeu sunt lumina lumii, luceferii lumii (Matei 5,14; Ioan 8,12; Filipeni 2,15); de aceea, întunericul păcatului nu poate să-i cuprindă; nu sunt însă lumină, prin ei înșiși, ci datorită lui Hristos Care este în ei; ei sunt numai deținători credincioși și purtători ai luminii lui Hristos. Dar ei, sfinții, continuă să lumineze și după moartea lor, pentru că ei răspândesc raze nu numai prin cuvintele lor sfinte, ci și prin sfintele lor moaște. Exemplul cel mai lămurit sunt pentru noi moaștele Sfântului Sava. De aceea le-au și ars turcii⁷. Dar este oare cu putință să ardă cineva lumina și focul? Pentru că atunci focul devine și mai mare... „*Domnul este*

⁷ Moaștele Sfântului Sava, cel dintâi arhiepiscop al sârbilor (1169–1235) au fost arse de turci la 360 de ani după moartea lui (10 mai 1594), în piața Vracar din Belgrad. [Nota traducătorului în neogreacă.]

luminarea mea și Mântuitorul meu; de cine mă voi înfricoșa?“ (Psalm 26,1).

Dumnezeu este sfințenia desăvârșită și lumina absolută, de aceea „*întuneric nu este nicicum în El*“ (I Ioan 1,5). Noi suntem cu El „*dacă umblăm în lumină, după cum El este în lumină*“ (I Ioan 1,7). Comuniunea cu El este o comuniune cu lumina, pentru că sfințenia se hrănește cu lumină. Aceasta este o lege pentru viața evanghelică în Hristos. Lumina dumnezeiască și sfințenia deschid ochii sufletului nostru către realitățile veșnice atât ale acestei lumi cât și ale celeilalte, în timp ce întunericul păcatului orbește și nu ne lasă să vedem nimic din ceea ce este dumnezeiesc și veșnic, nici în lumea aceasta nici dincolo de ea (vezi Ioan 2,10; Efeseni 1,18).

Sfințenia este nevoința (asceza) în har, de aceea și cultura este o astfel de nevoință (asceză). Omul le dobândește pe amândouă dacă câștigă virtuțile evanghelice. Pentru că Domnul adevărului ne-a zis: „*Deci, dacă voi, fiind răi, știți să dați daruri bune copiilor voștri, cu cât mai mult Tatăl cel din cer va da Duh Sfânt celor ce cer de la El?*“ (Luca 11,13). Și, într-adevăr, L-a dat atâtor și atâtor sfinți purtători de Duh și Îl dă și-l va da întotdeauna. Dar cu o condiție, pe care Sfântul Ioan Hrisostom o formulează în chipul următor: „*Supune-te lui Dumnezeu în poruncile Lui, ca să te audă pe tine în rugăciunile tale*“.⁸

Cultura este o proiecție a sfințeniei. Numai omul sfințit poate să sfințească pe alții; numai devenind el însuși lumină, poate să lumineze pe alții. Evanghelia Dumnezeului-om concentrează totul în lupta și nevoința personală; toate încep de la însăși persoana omului: salvat, omul salvează inevitabil și pe alții din jurul său; luminat, el luminează și pe alții. Aceasta este calea evanghelică, aplicată cu credincioșie în Ortodoxie, păzită și apărată în ea. Iată cum o trasează, ca un alt Fiu al Tunetului, marele sfânt și învățător al Bisericii, luminătorul lumii, Sfântul Grigorie Teologul:

*„Să te curățești mai întâi pe tine însuși
și apoi să curățești pe alții;
Să devii tu însuși mai întâi înțelept
și apoi să înțelepțești pe alții;*

⁸ Omilia 16 la Statui.

*Să devii tu însuși mai întâi lumină
și apoi să luminezi pe alții;
Să te apropii tu însuși de Dumnezeu
și să aduci la El și pe alții;
Să te sfințești tu însuși mai întâi,
și apoi să sfințești pe alții“.⁹*

Prin bunăvoința Proniei Dumnezeiești trăim răstigniți la întreținerea geografică și religioasă a Răsăritului și Apusului și, de aceea poate ne găsim adesea într-un impas chinuitor. Ați observat cât de mult sufletului nostru ortodox nu-i corespunde cultura raționalist-scolastică a Europei romano-catolice și protestante? Lucrul acesta se oglindește în chip lămurit în răstăcirea ideologică și etică a celei mai mari părți a intelectualilor noștri. Aceștia s-au înstrăinat de poporul nostru ortodox, de trupul Bisericii Ortodoxe și de aceea și-au pierdut sensibilitatea și orientarea ortodoxă în problemele fundamentale ale vieții și ale morții. Cultura după modelul „iluminismului“ (*Aufklärung*) european nu poate fi o cultură pentru noi. Sensibilitatea și conștiința ortodoxă acceptă și recunoaște numai pe sfinți ca pedagogi și învățători și numai sfințenia ca luminare și adevărată cultură. E o foame și o sete foarte adâncă a sufletului nostru, mult mai adâncă decât socotesc mulți dintre intelectualii noștri și nimeni nu poate să o satisfacă, afară de Hristos și de sfinții Lui.

Omul care caută sincer sensul și lumina vieții găsește întotdeauna o bucurie spirituală inexprimabilă, ca și imbolduri spirituale și orizonturi cât se poate de largi în tainica și sfânta Biserică Ortodoxă. Nu există în mine și în tine deznădejde și tristețe, îndoială și întuneric, păcat și moarte, pe care să nu le putem alunga cu minunatele rugăciuni ortodoxe. Dacă sufletul tău a fost cuprins de întuneric și, paralizat, spiritul îți este cufundat în întuneric, iată o rugăciune care te va ajuta în plâns și lacrimi: „*Luminarea celor ce stau întru întuneric, izbăvirea celor deznădăjduiți, Iisuse, Mântuitorul meu, către Tine mănec, Împărate al lumii, luminează-mă cu strălucirea Ta!*“...¹⁰ Te-ai întunecat din cauza prea multelor păcate?

⁹ Cuvântarea 2, 71; PG 35, 480 B.

¹⁰ Canonul de Rugăciune la Prea Dulcele Iisus, Cântarea 5.

Iată medicamentul: „*Iisuse, Prea Dulce, luminează-mă pe mine cel întunecat; Iisuse, lumina mea, luminează-mă!*“... Dacă gânduri necurate și rușinoase tulbură inima ta, aleargă la rugăciune și roagă-te cu lacrimi: „*Iisuse, Prea Dulce, luminează cugetele inimii mele; Iisuse, lumina cea sfântă, luminează asupra mea!*“... Și dacă, iarăși, la orizontul sufletului tău se înfățișează norii cei de foc ai plăcerii, recurge la această minunată rugăciune: „*Iisuse, Prea Dulce, luminează simțirile mele întunecate de patimi; Iisuse, Prea Dulce, păzește inima mea de pofa cea rea!*“...¹¹ Iar când toate relele se năpustesc de pretutindenii asupra ta, ca să te arunce în întuneric, în deznădejde, în moarte, atunci strigă către Domnul cel atotmilostiv: „*Spre cer ridic ochii inimii mele, spre Tine, Mântuitorul meu, mântuiește-mă cu strălucirea Ta!*“¹²

(1937)

¹¹ *Imnul Acatist al Prea Dulcelui Iisus*, icosul 3, 4, 9, 11 și 12.

¹² Antifonul 1, glas 2 (*Octoih*).

„ÎMPREUNĂ CU TOȚI SFINȚII“

Prolog și Epilog la „Viețile Sfinților“

Înainte de venirea Mântuitorului Hristos în lumea noastră noi oamenii nu cunoșteam decât moartea; iar moartea ne cunoștea pe noi. Tot ce era omenesc era impregnat de moarte, robit și învins de ea. Moartea era mai aproape de noi decât ființa noastră și mai reală decât noi înșine; mai puternică, incomparabil mai puternică decât oricare om în parte și decât toți oamenii laolaltă. Pământul era o înfricoșătoare închisoare a morții, iar noi niște neputincioși prizonieri și deținuți ai ei (vezi Evrei 2,14–15). Numai prin venirea Dumnezeului-om Hristos „*viața s-a arătat*“; ni s-a arătat „*viața cea veșnică*“ nouă muritorilor celor deznădăjduiți, sclavi nefericiți ai morții (vezi I Ioan 1,1–2). Această „*viață veșnică*“ „*am văzut-o cu ochii noștri și mâinile noastre au pipăit-o*“; pe aceasta noi, creștinii, „*o mărturisim și o vestim*“ tuturor (I Ioan 1,1–2). Fiindcă trăind în comuniune cu Mântuitorul Hristos, noi trăim deja încă aici pe pământ *viața veșnică* (vezi I Ioan 1,3). Știm din experiență personală că Iisus Hristos este „*adevăratul Dumnezeu și viața veșnică*“ (I Ioan 5,11). Pentru aceasta a venit El în lume: ca să ne arate pe adevăratul Dumnezeu și în El *viața cea veșnică* (I Ioan 5,20). Numai și numai în aceasta constă adevărata, reala iubire de oameni: „*că pe Fiul Său cel Unul Născut L-a trimis Dumnezeu în lume ca să trăim prin El*“ (I Ioan 4,9) și în El, *viața veșnică*. De aceea „*cel*

ce are pe Fiul are viața iar cel ce nu are pe Fiul lui Dumnezeu nu are viața“ (I Ioan 5,12) ci se găsește tot în moarte. Singura noastră viață adevărată este viața în singurul adevăratul Dumnezeu și Domn Iisus Hristos, pentru că ea este pe de-a-ntregul veșnică și mai puternică decât moartea. Căci cum poate fi numită viață cea molipsită de moarte și care sfârșește în moarte? Așa cum mierea, atunci când este amestecată cu otrava, nu mai este miere, pentru că se transformă toată în otravă, tot așa și viața care sfârșește cu moartea nu mai este viață.

Iubirea de oameni a Dumnezeului-om Hristos nu are limite nici sfârșit. Fiindcă pentru ca noi, oamenii, să dobândim viața veșnică care este în El și să o trăim, nu ni se cere nici cultură, nici slavă, nici bogăție, nici nimic din cele pe care cineva dintre noi nu poate să le aibă, ci se cere numai ceea ce fiecare dintre noi poate să aibă: credința în Domnul Iisus Hristos. Pentru aceasta El – Singurul Iubitor de oameni – a vestit neamului omenesc această minunată veste bună: *„Atât de mult a iubit Dumnezeu lumea, încât pe Fiul Său Cel Unul Născut L-a dat, pentru ca tot cel ce crede în El să nu se piardă, ci să aibă viață veșnică... Cel ce crede în Fiul are viață veșnică“* (Ioan 3,16.36). Din tot neamul omenesc numai Hristos, ca Unul ce este singur Dumnezeu adevărat, Care dă omului ceea ce nimeni dintre îngeri sau dintre oameni nu poate să-i dea, El singur a avut puterea și autoritatea să declare: *„Amin, amin, zic vouă, cel ce crede în Mine are viață veșnică“* (Ioan 6,47) și *„s-a mutat din moarte la viață“* (Ioan 5,24), încă în această viață.

Credința în Hristos unește pe om cu Domnul Cel veșnic, Care, pe măsura credinței omului, umple sufletul lui cu viața cea veșnică iar atunci acesta simte și înțelege că este el însuși veșnic. Aceasta cu atât mai mult cu cât omul trăiește după această credință care sfințește treptat sufletul lui, inima lui, conștiința lui, toată ființa lui, cu dumnezeieștile energii ale harului. Pe măsura credinței omului sporește și sfințenia naturii lui; și, pe măsura ce omul devine mai sfânt, el dobândește din ce în ce mai multă putere, mai multă simțire vie a nemuririi lui personale; dobândește cunoștința veșniciei lui și a tuturor. Într-adevăr, viața adevărată a omului începe cu credința în Hristos, credință care predă Domnului tot sufletul, toată inima, toa-

tă mintea, toată puterea lui, iar Acela sfințește, transformă și îndumnezeiește treptat-treptat toate acestea. Prin această sfințire, prin această transformare și prin această îndumnezeire, Domnul revarsă în om energiile divine ale harului, care îi dau simțământul atotputer-
nic și cunoștința nemuririi și veșniciei lui personale. Într-adevăr: Viața noastră este viață numai în măsura în care este viață în Hristos. Și câtă este în Hristos? Lucrul acesta îl arată sfințenia ei; cu cât viața este mai sfântă, cu atât este ea mai nemuritoare și veșnică.

Contrariul la aceasta se întâmplă cu moartea. Ce este moartea? Moartea este păcatul „săvârșit“ (Iacob 1,15); păcatul „săvârșit“ este separația de Dumnezeu, singurul în Care se găsește viața și izvorul vieții. Adevărul dumnezeiesc evanghelic acesta este: sfințenia este viața, păcătoșenia moarte; dreptatea este viață, nelegiuirea moarte; credința este viață, necredința moarte; Dumnezeu este viață, diavolul este moarte. Moartea este separare de Dumnezeu iar viața întoarcere la Dumnezeu și viață în Dumnezeu. Credința este tocmai aceasta: renașterea sufletului din moarte, învierea sufletului din morți: „*Mort era și a înviat*“ (Luca 15,24). Această înviere din morți a sufletului a trăit-o pentru prima dată Dumnezeul-om Hristos; și El o trăiește continuu în Sfânta Lui Biserică, pentru că Dumnezeul-om se găsește mereu în ea, împărtășindu-Se pe Sine tuturor credincioșilor prin Sfintele Taine și Sfintele Virtuți. Unde este El, acolo nu mai este moarte, acolo omul a trecut din moarte la viață, trăiește deja viața veșnică. Cu învierea lui Hristos, „*prăznuim omorârea morții, pârga unei alte vieți, veșnice*“.¹

Adevărata viață pe pământ începe tocmai de la Învierea Mântuitorului, pentru că este o viață care nu se sfârșește cu moartea. Fără Învierea lui Hristos, viața omenească nu este altceva decât o agonie pasivă ce se sfârșește inevitabil cu moartea. Dar viața adevărată este cea care nu se sfârșește cu moartea. Și o astfel de viață a devenit o posibilitate pe pământ numai prin învierea Dumnezeului-om Hristos. Viața este viață adevărată numai în Dumnezeu. Pentru că aici este o viață sfântă și, de aceea, o viață nemuritoare. Așa cum în păcat se găsește moartea, tot așa în sfințenie se găsește nemurirea. Numai prin credința în Hristos Cel Înviat omul trăiește cea mai ho-

¹ Canonul Paștelui, Cântarea 7 (Penticostar).

tărătoare minune din viața lui: trecerea de la moarte la nemurire, de la mărginire la nemărginire, de la vremelnicie la veșnicie, de la iad la rai. Numai atunci omul se găsește pe sine însuși, cu adevărat, veșnic: „*pierdut a fost și s-a aflat*“, pentru că „*mort a fost și a înviat*“ (Luca 15,24).

Ce sunt creștinii? Creștinii sunt purtători de Hristos și, în consecință, purtători și posesori ai vieții veșnice; aceasta pe măsura credinței lor și pe măsura sfințeniei lor, care este roada credinței. Sfinții sunt creștinii cei mai desăvârșiți, care s-au sfințit în gradul cel mai înalt cu puțință prin exercitarea credinței în Domnul Iisus Cel Înviat și veșnic viu. Într-adevăr, ei sunt singurii adevărați nemuritori din neamul omenesc, pentru că trăiesc cu toată ființa lor în Cel Înviat și de aceea pentru Hristos Cel Înviat și nici o moarte nu are stăpânire asupra lor. Întreaga lor viață este din Hristos și de aceea este în întregime o „hristo-viață“; gândirea lor este „hristo-gândire“; simțirea lor este o „hristo-simțire“. Ceea ce este al lor este mai întâi al lui Hristos și apoi al lor. Dacă vorba de suflet, acesta este mai întâi al lui Hristos și apoi al lor; dacă vorba de viață, aceasta este mai întâi a lui Hristos și apoi a lor. În ei nu mai există ei înșiși, ci toate și în toți Hristos Domnul².

De aceea, „*Viețile Sfinților*“ nu sunt nimic altceva, decât viața Mântuitorului Hristos repetată mai mult sau mai puțin, în cutare sau cutare mod, în fiecare sfânt. Sau, mai exact, este viața lui Hristos prelungită în sfinți: viața Cuvântului lui Dumnezeu întrupat, a Dumnezeului-om Iisus Care, de aceea S-a și făcut om ca să ne dea și să ne transmită („să ne predea“) ca om, viața Lui dumnezeiască; ca să sfințească, să facă nemuritoare și să înveșnicească, cu viața Lui, ca Dumnezeu viața noastră omenească de pe pământ. „*Căci*

² Vezi Coloseni 3,11; Galateni 2,20. Vezi și Sfântul Simeon Noul Teolog: „*Hristos le va fi toate, în locul tuturor acestora*“ (Cateheza 2, 56–57). De asemenea, Sfântul Grigorie Palama: „*Căci prin aceasta [prin unirea în har], Dumnezeu în întregime vine moștenire în toți cei vrednici și toți sfinții sunt în întregime moștenirea întregului Dumnezeu, primindu-L, la rândul lor în întregime pe Dumnezeu întreg*“ (Triade pentru cei ce se petrec cu sfințenie în isihie III, 1, 27).

Cel ce sfințește și cei ce se sfințesc dintr-unul sunt toți“ (Evrei 2,11). Toate acestea le-a făcut cu puțință și realizabile pentru lumea omenească Dumnezeu-om Hristos de când S-a făcut om și „*S-a făcut părtaș trupului și sângelui*“, adică a devenit părtaș naturii noastre omenești și în felul acesta frate al oamenilor, frate după trup și sânge (vezi Evrei 2,14.17). Devenind om dar rămânând Dumnezeu, Dumnezeu-om a trăit pe pământ o viață sfântă, fără de păcat, divino-umană și prin viața, prin moartea și prin învierea Lui a nimicuit pe diavolul și stăpânirea morții. În acest fel a dat și dă continuu tuturor celor ce cred în El energiile harului, pentru ca și ei să nimicească pe diavol și orice moarte și orice ispită (vezi Evrei 2,14.15.18). Această viață divino-umană există toată în trupul divino-uman al lui Hristos – Biserica – și se trăiește continuu de către ea și de către pleroma ei cerească-pământească și de către mădularele ei în parte, pe măsura credinței lor. Viața sfinților este în realitate însăși Viața Dumnezeului-om canalizată în toți cei ce-L urmează pe El și trăită de ei în Biserica Lui. Pentru că totul în această viață vine întotdeauna de la Hristos, fiindcă El este *Viața* (Ioan 14,6; 1,4), o viață nesfârșită, infinită și veșnică, care cu puterea ei dumnezeiască înviază din orice moarte și învinge toate morțile. Exact așa cum grăiește preadevărata Evanghelie a Preaadevărutului Domn: „*Eu sunt Învierea și Viața*“ (Ioan 11,35). Minunatul Domn, în întregime „*înviere și viață*“, locuiește cu toată Ființa Lui, ca realitate divino-umană, în Biserica Lui; de aceea durata realității acesteia nu cunoaște sfârșit. Viața Lui se continuă în toți vecii; orice creștin este *concorporal* [σύσσωμος] cu Hristos (Efeseni 3,6) și este creștin, pentru că trăiește viața divino-umană a însuși trupului lui Hristos, ca unul ce este o celulă organică a lui.

Ce este creștinul? Creștinul e un om care trăiește prin Hristos și în Hristos. De aceea, porunca dumnezeiască a Evangheliei lui Hristos zice: „*Umblați cu vrednicie în Domnul*“ (Coloseni 1,10); trăiți, adică, în chip vrednic de Dumnezeu Care S-a întrupat și a rămas ca Dumnezeu-om întreg în Biserica Sa care trăiește și există veșnic prin El. Și când cineva trăiește în chip „*vrednic de Dumnezeu*“, atunci trăiește după Evanghelia lui Hristos. De aceea este de

la sine înțeles să existe și următoarea poruncă evanghelică: „*Viețuiți în chip vrednic de Evanghelia lui Hristos*“ (Filipeni 1,27).

Viața după Evanghelie, viața sfântă, viața dumnezeiască – aceasta este viața naturală și normală pentru creștini. Pentru că, prin vocația lor, creștinii sunt *sfinți*. Această veste bună și poruncă se aude din toată Evanghelia Noului Testament³. Chemarea noastră este aceea de a ne sfinți *în întregime*, atât în ce privește sufletul, cât și în ce privește trupul (vezi I Tesaloniceni 5,22–23). Și acest lucru nu constituie o minune, ci o regulă, regula credinței, natura și logica credinței evanghelice. Porunca dumnezeieștii Evangheliei este clară și lămurită: „*După Cel Sfânt care v-a chemat pe voi, fiți și voi sfinți în toată petrecerea voastră*“ (I Petru 1,15). Iar aceasta înseamnă: după Hristos – Sfântul Care, întrupându-se și făcându-Se om, a arătat în El însuși viața absolut sfântă și în această calitate dă poruncă oamenilor: „*Fiți sfinți, fiindcă Eu sunt sfânt*“ (I Petru 1,16). El are dreptul să poruncească aceasta pentru că, făcându-se om, dă prin Sine, ca Sfânt, oamenilor, toate puterile („energiile”) dumnezeiești, necesare „*spre viață și spre bună cucernicie*“ în lumea aceasta (vezi II Petru 2,3). Și creștinii uniți duhovnicește și după har, prin credință, cu Sfântul Domn Iisus, iau de la El aceste dumnezeiești puteri, ca să trăiască viața de sfințenie.

Trăind în Hristos, sfinții fac lucrurile lui Hristos pentru că prin El devin nu numai puternici ci și atotputernici: „*Toate le pot, în Hristos Cel ce mă întărește*“ (Filipeni 4,12). În felul acesta devine realitate cuvântul Adevărului Însuși, Hristos, că acei care cred în El vor face lucrurile Lui ba chiar și mai mari: „*Amin, amin, zic vouă, cel ce crede întru Mine lucrurile pe care Eu le fac și acela le va face și mai mari decât acestea va face*“ (Ioan 14,12). Și, într-adevăr, umbra apostolului Petru vindecă pe bolnavi; prin cuvântul său, Sfântul Marcu Atonitul mișcă muntele și iarăși îl oprește... Când Dumnezeu S-a făcut om, atunci Viața Dumnezeiască a devenit și viața omului; Adevărul Dumnezeiesc a devenit

³ Vezi I Tesaloniceni 4,3–7; Romani 1,7; I Corinteni 1,2; Efeseni 1,1.18; 2,19; 5,3; 6,18; Filipeni 1,1; 4,21–22; Coloseni 1,2.4.12.22.26; I Tesaloniceni 2,13; 5,17; II Timotei 1,9; Filimon 5.7; Evrei 3,1; 6,10; 13,24; Iuda 3.

adevărul și dreptatea omului; toate cele ale lui Dumnezeu au devenit și ale omului.

Ce sunt „*Faptele Apostolilor*”? – Sunt faptele lui Hristos pe care le fac Sfinții Apostoli cu puterea lui Hristos, Care trăiește în ei și lucrează prin ei. Și viața Sfinților Apostoli ce este? – Trăirea vieții lui Hristos, care se transmite în Biserică, la toți cei ce-L urmează cu credință și se continuă neîntrerupt prin ei prin intermediul Sfintelor Taine și al Sfintelor Virtuți.

Dar „*Viețile Sfinților*” ce sunt? Nimic altceva, decât un fel de continuare a „*Faptelor Apostolilor*”. În aceste „*Vieți*” întâlnim aceeași Evanghelie, aceeași viață, același adevăr, aceeași dreptate, aceeași dragoste, aceeași credință, aceeași veșnicie, aceeași „*putere de sus*”, același Dumnezeu și Domn. Fiindcă „*Iisus Hristos ieri și astăzi, Același și în veci*” (Evrei 13,8): *Același* pentru toți oamenii tuturor veacurilor, împărțind harismele și energiile Sale dumnezeiești tuturor celor ce cred în El. Această continuare de-a lungul veacurilor și din generație în generație a tuturor puterilor dumnezeiești și energiilor făcătoare de viață care au rămas și se prelungesc în Biserica lui Hristos, constituie tocmai Sfânta Tradiție vie. Această Sfântă Tradiție se continuă neîntrerupt, ca viață harismatică, în toți creștinii în care prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți trăiește în har Însuși Hristos, Care este întreg prezent în Biserica Lui în așa fel încât aceasta este plinătatea Lui: „*plinătatea Celui ce plinește toate în toți*”⁴. Dumnezeu-om Hristos este plinirea supradesăvârșită a Dumnezeirii: „*fiindcă în El locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii*” (Coloseni 2,9). Iar prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți creștinii trebuie să se umple „*de toată plinătatea lui Dumnezeu*” (Efeseni 3,19). „*Viețile Sfinților*” înfățișează tocmai aceste persoane pline de Hristos Dumnezeu, persoane purtătoare de Hristos, persoane sfinte în care se păstrează și prin care se transmite Sfânta Tradiție a acestei vieți de har care se păstrează și se transmite prin trăirea lor sfântă, evanghelică. Pentru că „*Viețile Sfinților*” nu sunt altceva decât adevărurile evanghelice dumnezeiești transferate în viața noastră omenească, prin har și prin nevoie

⁴ Efeseni 1,22. Despre Tradiție, vezi la sfârșitul cărții, „*Capitolele ecleziologice*” 60.

ascetice. Nu există adevăr evanghelic care să nu se poată transforma în viață; toate adevărurile acestea au fost date de Hristos cu un singur scop: ca să devină viața noastră, realitatea noastră, posesiunea noastră, bucuria noastră. Și toți sfinții, până la unul, trăiesc aceste adevăruri dumnezeiești, ca și centru al vieții lor și ca substanță a existenței lor. Tocmai de aceea „*Viețile Sfinților*“ constituie o dovadă și o mărturie că obârșia noastră este din cer; că nu suntem din lumea aceasta ci din alta; că omul este om adevărat numai în Dumnezeu; că trăim pe pământ pentru cer; că „*viețuirea noastră este în ceruri*“ (Filipeni 3,20) și scopul nostru este acela de a ne face cerești, hrănindu-ne cu „*pâinea cea cerească*“ care a pogorât din cer pe pământ (vezi Ioan 6,33.35.51). Această pâine cerească s-a pogorât pe pământ ca să ne hrănească cu Adevărul Dumnezeiesc cel veșnic, cu Bunătatea Dumnezeiască cea veșnică, cu Dreptatea Dumnezeiască cea veșnică, cu Iubirea Dumnezeiască cea veșnică, cu Viața Dumnezeiască cea veșnică – prin Sfânta Euharistie, prin viața noastră în singurul Dumnezeu adevărat și Domn Iisus Hristos (vezi Ioan 6,50–51.53–57). Cu alte cuvinte, chemarea noastră este aceea de a ne umple cu Hristos Dumnezeu-om, cu energiile Lui dumnezeiești și de viață făcătoare, de a ajunge la „închristizarea“ și „hristificarea“ [*enchristosis, christopoiesis*] noastră. Atunci când lucrezi pentru aceasta, te găsești deja în cer, deși umbli pe pământ; ești deja întreg în Dumnezeu, deși ființa ta rămâne în limitele naturii omenești. Omul hristificat depășește ființa sa de om, o depășește prin Dumnezeu-om, în care ni s-a dat modelul desăvârșit al omului adevărat, deplin, cu adevărat dumnezeiesc. În El ni s-au dat încă și energiile dumnezeiești atotputernice prin care omul se înalță deasupra oricărui păcat, a oricărei morți, a oricărui iad; și aceasta numai în Biserică și prin Biserică, pe care „*porțile iadului nu o vor birui*“ (Matei 16,18), pentru că în ea trăiește minunatul Dumnezeu-om, Domnul, cu toate puterile Sale dumnezeiești, cu toate energiile Sale, cu adevărurile Sale, cu realitățile Sale, cu desăvârșirile Sale, cu viețile și veșniciile Sale.

„*Viețile Sfinților*“ sunt mărturii sfinte despre puterea făcătoare de minuni a Domnului Iisus Hristos. În realitate ele nu sunt altceva decât însăși mărturiile „*Faptelor Apostolilor*“ continuate

de-a lungul veacurilor. Fiindcă și sfinții nu sunt altceva decât martori sfinți, ca și Sfinții Apostoli care sunt cei dintâi martori [*martýres*]. Martori ai cui? – Ai Dumnezeului-om Hristos, Celui răstignit, Celui înviat, Celui înălțat la cer, ai Celui veșnic viu; martori ai Evangheliei mântuirii, care continuă să se scrie neîntrerupt cu sfintele fapte evanghelice, din generație în generație. Pentru că Hristos, Care este Același în veci, săvârșește în continuu minuni cu aceeași putere dumnezeiască prin sfinții Săi martori. Sfinții Apostoli sunt cei dintâi martori sfinți ai Domnului Iisus și ai Iconomiei Lui divino-umane pentru mântuirea lumii⁵; și viețile lor constituie mărturii vii și veșnice despre Evanghelia Mântuitorului, ca viață nouă, viață cu har dăruită, viață sfântă, dumnezeiască, divino-umană și, în consecință, viață făcătoare de minuni și adevărată, după cum făcătoare de minuni și adevărată este însăși viața Mântuitorului Hristos. Și creștinii? – Ei sunt oamenii prin care se continuă viața divino-umană a lui Hristos, din generație în generație, până la sfârșitul veacului. Ei alcătuiesc toți un trup, trupul lui Hristos – Biserica, sunt concorporali cu Hristos și mădulare între ei⁶. Râul vieții nemuritoare a început să curgă, revărsându-se neîncetat de la Dumnezeu-om Hristos; și cu ajutorul lui creștinii intră în viața cea veșnică. Creștinii sunt Evanghelia lui Hristos continuată de-a lungul veacurilor istoriei neamului omenesc. În „*Viețile Sfinților*“ toate sunt obișnuite, ca și în Evanghelie, dar toate sunt și minunate, tot ca în Evanghelie; și, în amândouă, toate sunt reale și adevărate într-un chip cu totul unic. Adevărate și reale potrivit cu același adevăr divino-uman și potrivit cu aceeași realitate divino-umană și mărturisite cu aceeași putere sfântă – divino-umană – în chip dumnezeiesc și omenesc desăvârșit.

Așadar „*Viețile Sfinților*“? – Iată că ne găsim într-un spațiu ceresc, pentru că pământul devine cer pentru sfinții lui Dumnezeu. Iată că ne găsim printre îngerii în trup, printre purtătorii de Hristos. Și oriunde sunt ei, acolo este întreg și Domnul Dumnezeu în ei și cu ei și în mijlocul lor („*Dumnezeu Cel ce se odihnește întru sfinți*“,

⁵ Vezi Faptele Apostolilor 1,8.22; 2,32; 3,15; 4,33; 5,32; 10,39.41–42; 13,31; 22,15; 26,16; Ioan 21,24–25; Luca 24,48.

⁶ I Corinteni 10,17; 12,12–14.27; Romani 12,5; Efeseni 3,6.

„Dumnezeu în mijlocul dumnezeilor“); acolo se găsește și întreg Adevărul veșnic al lui Dumnezeu și toată Dreptatea lui Dumnezeu, toată Iubirea veșnică a lui Dumnezeu și toată viața veșnică a lui Dumnezeu.

„*Viețile Sfinților*“! Iată că ne găsim în rai, unde răsare și crește tot ce este dumnezeiesc, sfânt, nemuritor, veșnic, drept, adevărat, evanghelic. Pentru că în fiecare sfânt a înflorit, prin Cruce, pomul vieții celei veșnice, dumnezeiești și nemuritoare, și a adus multă roadă. Iar Crucea introduce în paradis și ne introduce aici și pe noi împreună cu tâlharul care, spre încurajarea noastră, a intrat cel dintâi în rai după Preasfântul și Dumnezeiescul Purtător al Crucii, Hristos; a intrat prin crucea pocăinței.

„*Viețile Sfinților*“! – Iată că ne găsim în veșnicie; timpul nu mai există: „*Timp nu va mai fi*“ (Apocalipsa 10,6), căci în sfinții lui Dumnezeu împărățește veșnicul Adevăr Dumnezeiesc, veșnica Dreptate Dumnezeiască, veșnica Iubire Dumnezeiască, veșnica Viață Dumnezeiască. Și „*moartea nu mai este*“ în ei, pentru că toată ființa lor este plină de puterile dumnezeiești ale Învierii Domnului Celui înviat, ale unicului Biruitor al morții și al tuturor morților din toate lumile. Pentru oamenii sfinți nu mai există moarte – fiindcă întreaga lor ființă este plină de Cel ce Singur este fără de moarte – Preanemuritorul nostru Domn și Dumnezeu Iisus Hristos. Găsindu-ne printre ei, noi, cei de pe pământ, ne găsim printre singurii cu adevărat nemuritori, care au învins orice moarte, orice păcat, orice patimă, orice demon, orice iad. Când suntem cu ei, nici un fel de moarte nu ne mai poate vătăma, pentru că sfinții sunt ca niște paratrăsnete pentru moarte.

Sfinții sunt oameni care trăiesc pe pământ adevărurile sfinte, veșnice și dumnezeiești. De aceea, „*Viețile Sfinților*“ alcătuiesc în realitate Dogmatica aplicată, pentru că ei au trăit toate adevărurile dogmatice sfinte și veșnice în toată puterea lor creatoare și făcătoare de viață. În „*Viețile Sfinților*“ se arată în chipul cel mai izbitor, că dogmele nu sunt numai adevăruri ontologice, în ele însele și pentru ele însele, ci orice dogmă este izvor de viață veșnică și de sfântă spiritualitate, în acord cu preaadevărata Evanghelie a unicului și de neînlocuitului Mântuitor și Domn: „*Cuvintele Mele sunt duh și sunt*

viață" (Ioan 6,62). Pentru că orice „cuvânt al Domnului“, orice cuvânt al lui Dumnezeu revărsă o putere mântuitoare, sfințitoare care dă har, vivifică și transformă.

Fără sfântul adevăr dogmatic despre Sfânta Treime, nu am avea energiile dumnezeiești ale Sfintei Treimi, pe care le câștigăm prin credința cea dreaptă, și care ne vivifică, ne sfințesc, ne mântuiesc și ne îndumnezeiesc. Fără sfântul adevăr despre Dumnezeu-om nu există mântuire pentru om, pentru că atunci omul îl trăiește, din acest adevăr, izvorâște puterea dumnezeiască care mântuie de păcat, de moarte și de diavol. Și acest adevăr dogmatic despre Dumnezeu-om Iisus nu a fost oare mărturisit cât se poate de clar și cât se poate de practic de viețile nenumăraților sfinți? Pentru că sfinții sunt sfinți, tocmai fiindcă trăiesc în întregime pe Dumnezeu-om, Domnul Iisus, ca pe sufletul sufletului lor, ca pe existența existenței lor, ca pe viața vieții lor. În acest fel, fiecare dintre ei spune cu glas de tunet împreună cu dumnezeiescul Apostol, adevărul: „*Nu mai trăiesc eu, ci Hristos trăiește în mine*“ (Galateni 2,20). – Căutați, deci, să vă adânciți în „*Viețile Sfinților*“: Iată, de la ei toți strălucește puterea harismatică, de viață făcătoare și mântuitoare a Preasfintei Născătoare de Dumnezeu, Care i-a condus din asceză în asceză, din virtute în virtute, din biruința împotriva păcatului la biruința împotriva diavolului. Ea îi introduce în bucuria spirituală, unde nu există durere, întristare și suspin, ci „*pace și bucurie în Duhul Sfânt*“ (Romani 14,17); bucurie și pace de pe urma biruinței câștigate împotriva oricărui păcat, a oricărei patimi, a oricărei morți, a oricărui duh rău. Toate acestea, fără nici o îndoială, mărturisesc în chip vital și practic adevărul sfintei dogme cu privire la Preasfânta Născătoare de Dumnezeu, cea cu adevărat „*mai cinstită decât Heruvimii și mai slăvită fără de asemănare decât Serafimii*“. Dogma aceasta o păstrează în inima lor sfinții, prin credință și prin ea trăiesc cu dragoste înflăcărată. – Dacă, iarăși, vrem o mărturie două sau mii de mărturii indubitabile despre puterea de-viață-purtătoare și de-viață-făcătoare a Cinstitei Cruci a Domnului, care să fie în același timp dovezi empirice ale adevărului dogmei morții mântuitoare pe Cruce a Domnului, apropiați-vă cu credință de „*Viețile Sfinților*“. Veți vedea atunci și veți simți că pentru fiecare sfânt și pentru

toți laolaltă, puterea Crucii constituie arma de neînvins cu care aceștia înving pe toți vrăjmașii văzuți și nevăzuți ai mântuirii lor. Veți vedea, Crucea prezintă pretutindeni în ei: în conștiința lor, în mintea lor, în voința lor, în trupul lor; o veți vedea ca pe un izvor nesecat de puteri mântuitoare și sfințitoare, care-i conduce în chip sigur din desăvârșire în desăvârșire, din bucurie în bucurie, în Împărăția cea veșnică a cerurilor „unde este glasul celor ce prăznuiesc neîncetat și desfătarea cea nespusă a celor care văd frumusețea cea negrăită a feței Domnului”.

Cu viața lor sfântă și cu fețele lor sfinte, sfinții lui Dumnezeu încredințează însă în chip convingător și adevărat și toate celelalte dogme despre Biserică, despre har, despre Sfintele Taine, despre Sfintele Virtuți, despre om, despre păcat, despre Sfintele Moaște, despre Sfintele Icoane, despre viața viitoare și despre toate celelalte care alcătuiesc Iconomia divino-umană a mântuirii. Da, „*Viețile Sfinților*” sunt Dogmatica practică. Ele sunt Dogmatica experimentală, Dogmatică devenită trăire în viața cea sfântă a oamenilor sfinți ai lui Dumnezeu.

În afară de acestea, „*Viețile Sfinților*” cuprind și toată Morala ortodoxă, Etosul ortodox, în toată strălucirea măreției lui divino-umane și în toată forța lui de neînvins. În „*Viețile Sfinților*” se arată și se dovedește în chip realist și convingător că Sfintele Taine sunt izvoarele Sfintelor Virtuți și că Sfintele Virtuți sunt roadele Sfintelor Taine ale Bisericii, căci din ele iau naștere și prin ele se desăvârșesc și se înveșnicesc. Toate legile morale dumnezeiești izvorăsc din Sfintele Taine și se realizează prin Sfintele Virtuți. Pentru aceasta și „*Viețile Sfinților*” constituie Morala experimentală, Morala aplicată. Pe de altă parte, iarăși, „*Viețile Sfinților*” asigură în chip neîndoielnic că Morala nu este altceva decât o Dogmatică aplicată. Întreaga viață a sfinților se compune din Sfintele Taine și Sfintele Virtuți, iar Sfintele Taine și Sfintele Virtuți sunt roade ale Duhului Sfânt, care lucrează toate în toți (I Corinteni 12,4.6.11).

Dar ce mai sunt „*Viețile Sfinților*”? Ele sunt Pedagogia unică a Ortodoxiei. Pentru că în ele s-a arătat, prin nenumărate căi evanghelice, încercate în chip desăvârșit prin experiență de veacuri îndelungate, cum se formează și se edifică persoana umană desăvâr-

șită, omul desăvârșit și cum crește ajungând „*bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos*“ (Efeseni 4,13) prin Sfintele Taine și Sfintele Virtuți în Biserica lui Hristos. Și tocmai aceasta constituie idealul pedagogic al Evangheliei, singurul ideal pedagogic vrednic de o ființă dumnezeiască, cum este omul. Idealul acesta l-a pus, dar l-a și realizat cel dintâi Dumnezeu-om Hristos, iar după El l-au realizat Sfinții Apostoli și ceilalți sfinți ai lui Dumnezeu. Însă fără Dumnezeu-om Hristos și în afara Lui, oricare ar fi idealul său pedagogic, omul va rămâne pentru totdeauna o ființă nedesăvârșită, o ființă muritoare, o ființă nefericită și tragică, vrednică de lacrimile tuturor ochilor căți există în lumea lui Dumnezeu.

Dacă vrei, „*Viețile Sfinților*“ sunt o Enciclopedie ortodoxă originală. În ele poate găsi cineva tot ce este necesar în lumea aceasta, unui suflet înfometat și însetat de Iubirea veșnică și de Adevărul veșnic; înfometat și însetat de nemurirea dumnezeiască și de viața veșnică. Dacă ești însetat de credință, o vei găsi din belșug în „*Viețile Sfinților*“ și-ți vei sătura sufletul cu o asemenea hrană că nu vei mai flămânzi niciodată. Dacă dorești dragostea, adevărul, dreptatea, nădejdea, blândețea, smerenia, pocăința, rugăciunea sau oricare virtute și nevointă, în „*Viețile Sfinților*“ vei găsi o mulțime de învățături sfinte pentru orișice nevointă și vei primi ajutorul harului pentru orice virtute. Dacă suferi mucenicie pentru credința ta în Hristos, „*Viețile Sfinților*“ te vor mângâia și te vor încuraja, te vor întări și înaripa, în așa fel ca mucenicia ta să se schimbe în bucurie. Te găsești în vreo ispită oarecare? „*Viețile Sfinților*“ te vor ajuta să o biruești și acum și întotdeauna. Dacă, iarăși, te găsești în primejdie din partea vrăjmașilor nevăzuți ai mântuirii tale, „*Viețile Sfinților*“ te vor înarma cu „*toate armele lui Dumnezeu*“ (Efeseni 6,11–13) și te vei lupta cu ei și-i vei împrăstia pe toți și acum și totdeauna în toată viața ta. Dacă însă te găsești în mijlocul unor vrăjmași văzuți și prigonitori ai Bisericii lui Hristos, „*Viețile Sfinților*“ îți vor da curajul și puterea mărturisirii, ca să mărturisești fără de teamă pe singurul Dumnezeu și Domn adevărat în toate lumile, pe Iisus Hristos; vei sta pentru adevărul Evangheliei Lui neclintit până la moarte, oricare ar fi ea, și te vei simți pe tine însuși mai puternic decât orice moarte și decât oricare vrăjmaș al lui Hristos. Suferind pentru Hris-

tos, vei tresălta de bucurie simțind cu toată ființa ta că, dincolo de toate morțile, viața ta se găsește în ceruri, „*ascunsă cu Hristos în Dumnezeu*“ (Coloseni 3,3).

„*Viețile Sfinților*“ arată nenumărate, dar întotdeauna sigure, căi de mântuire, de luminare, de sfințenie, de transformare, de hristificare, de îndumnezeire; ele arată toate modalitățile prin care natura omenească biruie păcatul, orice păcat; cum biruiește patima, orice patimă cum biruiește moartea, orice moarte; cum biruiește demonul, pe orice demon. Aici se găsește leac pentru orice păcat, vindecare pentru orice patimă, înviere din orice moarte, și eliberare de orice diavol și mântuirea din toate relele laolaltă. Nu există patimă, nu există păcat, pentru care să nu se arate în „*Viețile Sfinților*“ modul în care este biruit, omorât și deznădăcinat. În ele se arată cu totul limpede, că nu există moarte spirituală din care să nu fie cu puțință înviere cu puterea dumnezeiască a Domnului Iisus, Cel Înviat și Înălțat la ceruri; nu există chin sau necaz sau strâmtoare sau suferință pe care Domnul, pentru credința în El, să nu o schimbe treptat sau deodată într-o bucurie liniștită și blândă. – Cum devine cineva din păcătos drept? Iată o mulțime de exemple cutremurătoare în viețile sfinților! Cum poate cineva să devină sfânt dintr-un tâlhar, dintr-un curvar, dintr-un bețiv, dintr-un desfrânat, dintr-un ucigaș? Vom găsi nenumărate astfel de exemple aici. – De asemenea, cum devine cineva om al lui Dumnezeu dintr-un egoist, dintr-un iubitor de petreceri, dintr-un interesat, dintr-un necredincios, dintr-un ateu, dintr-un mândru, dintr-un iubitor de arginți, dintr-un pătimăș, dintr-un criminal, dintr-un stricat, dintr-un câinos, dintr-un rău, dintr-un fățarnic, dintr-un om care se bucură de răul altuia, dintr-un invidios, dintr-un vanitos, dintr-un iubitor de slavă deșartă, dintr-un viclean, dintr-un hrăpăreț, dintr-un nemilos? „*Viețile Sfinților*“ ne vor arăta și ne vor explica pe larg aceasta.

Dar în „*Viețile Sfinților*“ avem foarte multe și minunate exemple și de modul cum un tânăr devine un tânăr sfânt, o fată devine o fată sfântă, cum un bătrân devine un bătrân sfânt, cum o bătrână devine o bătrână sfântă, cum un copil devine un copil sfânt, cum părinții devin părinți sfinți, cum un fiu devine un fiu sfânt, cum o fiică devine o fiică sfântă, cum o familie devine o familie sfântă,

cum o societate devine o societate sfântă, cum un preot devine un preot sfânt, cum un episcop devine un episcop sfânt, cum un păstor devine un păstor sfânt, cum un țăran devine un țăran sfânt, cum un împărat devine un împărat sfânt, cum un muncitor devine un muncitor sfânt, cum un judecător devine un judecător sfânt, cum un învățător devine un învățător sfânt, cum un profesor devine un profesor sfânt, cum un ostaș devine un ostaș sfânt, cum un ofițer devine un ofițer sfânt, cum un guvernator devine un guvernator sfânt, cum un secretar devine un secretar sfânt, cum un negustor devine un negustor sfânt, cum un monah devine un monah sfânt, cum un zidar devine un zidar sfânt, cum un medic devine un medic sfânt, cum un vameș devine un vameș sfânt, cum un elev devine un elev sfânt, cum un profesor devine un profesor sfânt, cum un filozof devine un filozof sfânt, cum un savant devine un savant sfânt, cum un politician devine un politician sfânt, cum un ministru devine un ministru sfânt, cum un sărac devine un sărac sfânt, cum un bogat devine un bogat sfânt, cum un sclav devine un sclav sfânt, cum un stăpân devine un stăpân sfânt, cum soții devin soți sfinți, cum un scriitor devine un scriitor sfânt, cum un artist devine un artist sfânt.

(1954)

Oricine a citit „*Viețile Sfinților*“ simte și înțelege cu toată ființa lui că numai „*împreună cu toți sfinții*“ (Efeseni 3,18) poate să cunoască pe Hristos Dumnezeu și toate câte sunt în El și în jurul Lui și câte izvorăsc de la El (vezi Efeseni 3,18–19). Dar sfinții? Ei iau sfințenia „*toți dintr-Unul*“, de la Cel Unul Sfânt (vezi Efeseni 2,11). Pentru nevoințele lor doritoare de Hristos, li se dă Duhul Sfânt, Singurul care cunoaște adâncurile lui Dumnezeu, adâncurile Dumnezeului-om Hristos. Și ei ne vorbesc prin Duhul Sfânt despre taina cea nespusă a lui Hristos și despre toate darurile negrăite, care ni s-au dat prin Hristos-Dumnezeu (vezi I Corinteni 2,9–12). Da, „*taina lui Hristos se descopere*“ numai prin Duhul Sfânt și numai oamenilor sfinți (vezi Efeseni 3,3–5; Coloseni 1,26). De aceea, sfinții sunt cei mai desăvârșiți și cei mai autentici martori ai lui Hristos, Dumnezeului și Mântuitorului nostru.

Din „*Viețile Sfinților*“ noi cunoaștem acum cine este Dumnezeu și ce este Dumnezeu; și de asemenea, cine este omul și ce caută omul. Am descins pe malul ceresc de dincolo și zărim toată lumea pământului din cer. Și privind din cer, ce distingem mai mult pe pământ? – Nici munții, nici mările, nici orașele, nici zgârie-norii, ci omul. Pentru că sufletul omului creat după chipul lui Dumnezeu este ca un soare pe pământ. Și fiecare din sorii aceștia e vizibil din cer. O, minune a iubirii lui Dumnezeu! Acest minuscul pământ, un astru dintre cele mai mici, să cuprindă milioane de sori! Sub veșmântul de trup pământesc al omului strălucește soarele! Omul? Un mic dumnezeu în noroi.

Aici e Evanghelia, preaadevărata Evanghelie, o, nu a mea, ci a Sfinților lui Dumnezeu – că omul este o mare taină, o sfântă taină a lui Dumnezeu. Atât de mare și atât de sfântă încât Însuși Dumnezeu S-a făcut om, pentru ca să ne tâlcuiască toată adâncimea tainei omului. Adevărul Evangheliei, adevărul ei total este că Dumnezeu S-a făcut om, pentru ca să facă pe om dumnezeu după har. Acest adevăr total îl bine-vestesc cu glas de tunet arhistrategii Evangheliei Dumnezeului-om: Sfântul Atanasie cel Mare, Marele Hrisostom, Sfântul Grigore Teologul, sfântul Maxim Mărturisitorul, Sfântul Ioan Damaschin, Sfântul Simeon Noul Teolog, Sfântul Grigorie Palama. Pe aceștia îi urmează și toți ceilalți Sfinți bine-vestitori – toată Biserica lui Hristos. Domnul și Dumnezeu și Mântuitorul nostru Iisus Hristos, făcându-Se om, din nemăsurată iubire de oameni, l-a sfințit pe om l-a hristificat, l-a îndumnezeit. A luptat și a învins în El și pentru El tot ceea ce era fără Dumnezeu și potrivnic lui Dumnezeu: păcatul, moartea și pe diavolul; și a ridicat pe om deasupra tuturor cerurilor, până la Dumnezeu Cel în Treime.

Cine mărturisește toate acestea? Toți sfinții, de la cel dintâi până la cel din urmă. Cu toată viața lui fiecare din ei dă mărturie de acest adevăr: că în cadrul sfintei Biserici a lui Hristos, prin Sfintele Taine și Sfintele Virtuți, omul se transformă în „*dumnezeu după har*“, în dumnezeu-om după har.

Transformarea omului prin Dumnezeul-om Hristos, în dumnezeu-om după har și plăsmuirea lui ulterioară în dumnezeu după har este, după învățătura Sfinților Părinți, arta artelor, știința știin-

țelor, filozofia filozofiilor. De aceea Sfinții noștri Învățători numesc viața după Evanghelie, filozofie adevărată, înțelepciune adevărată. Iar Sfântul Macarie cel Mare numește pe Sfinți „*filozofi ai Duhului Sfânt*“.

Din „*Viețile Sfinților*“ cunoaștem acum că omul este o existență care atinge extremitățile: ea se întinde de la diavol până la Dumnezeu; după voința lui liberă poate deveni și dumnezeu după har și diavol. În fiecare păcat există și ceva din diavol. Prin dragostea de păcat și prin stăruința de bună voie și continuă în păcat, omul se îndiavolește treptat-treptat, se transformă treptat-treptat în om-diavol și, în acest chip creează iadul pentru sine însuși. Pentru că fiecare păcat este un mic iad. Dimpotrivă, în Biserica lui Hristos prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți evanghelice, omul se umple cu Dumnezeu-om Hristos, se îmbracă în Hristos și se transformă treptat-treptat în om purtător de Hristos și la fel cu Hristos „*în bărbat desăvârșit, ajuns la măsura vârstei plinătății lui Hristos*“ (Efeseni 4,13; vezi Coloseni 1,28). El devine treptat-treptat dumnezeu-om după har și, în acest fel, dobândește în sufletul lui raiul. Fiindcă orice virtute sfântă evanghelică este pentru suflet un mic rai⁷.

Din „*Viețile Sfinților*“ a devenit cu totul lămurit că sfinții cunosc întreaga taină a omului, a tuturor oamenilor, și a mea și a ta; pentru că ei au cunoscut taina Singurului Om Desăvârșit și prin El au dezlegat în chip desăvârșit și definitiv problema omului. Și, în același timp, ei au soluționat problema întregii creații. Pentru că, în esență, toate problemele sunt cuprinse în problema omului și toate soluțiile în soluționarea problemei omului. În afară de Dumnezeu-om și fără Dumnezeu-om, omul este întotdeauna un sub-om și ne-om, adică nu există în sensul esențial al cuvântului.

Caută să te găsești pe tine însuși în „*Viețile Sfinților*“; te vei găsi oricum în ele. Mai mult, vei găsi acolo și leacurile cu care poți să te vindeci de toate bolile spirituale și să te faci sănătos pentru totdeauna. Sănătos în amândouă lumile, așa încât să nu mai poți fi vătămat de nici o moarte. În „*Viețile Sfinților*“ vei găsi tot ce-ți trebuie ca să trăiești în amândouă lumile, tot ce-ți este necesar ție,

⁷ Vezi Matei 5,3–12; Luca 6,20–23; Iacob 1,25; Ioan 13,17.

omule, care ești o ființă veșnică, o ființă divino-umană. Omule! Omule! Omule!

În lumea noastră pământească, singura realitate nestricăcioasă, invincibilă, sfântă și nemuritoare este Dumnezeu-om Hristos; același lucru suntem și noi, oamenii, dacă suntem cu El. Și suntem cu El și în El, prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți. Fără El oamenii sunt niște fantasme, un basm, o umbră, un vis, pe care-l împăraștie orice păcat, orice moarte, orice diavol. Numai împreună cu El noi, oamenii, suntem mai puternici decât orice moarte, orice diavol. Numai împreună cu El noi, oamenii, suntem mai puternici decât orice moarte, decât orice păcat, decât orice diavol. Lucrul acesta îl putem vedea la oricare sfânt. În el toate sunt mai puternice decât diavolul. Pentru că în fiecare sfânt „*toate în toți*“ este Hristos și întreaga Lui realitate, întreaga Lui nemurire, întreaga Lui veșnicie.

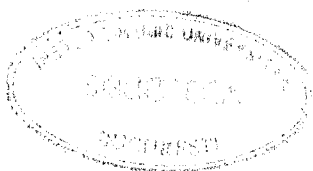
Câteva cuvinte încă pentru mine și pentru tine, cititorule, și pentru fiecare iubitor de Hristos:

În fața noastră se găsesc viețile sfinte ale sfinților care au bineplăcut înaintea lui Dumnezeu. Sfinții au parcurs cel mai lung drum pe care-l poate face un om: drumul ce se întinde de la iad până la rai. Sau mai degrabă, unul și mai lung decât acesta: drumul de la diavol la Dumnezeu. Îmbrățișați de Dumnezeu-om Cel Înviat și înălțat la cer, sfinții au înviat *cu El* și au fost înălțați la cer împreună *cu El*. Mai înainte însă, ei s-au răstignit împreună cu El și s-au făcut *asemenea* Lui în moarte. Dar și *asemenea* Lui prin viața pe care a dus-o până la Înviere și la Înălțare. În acest fel ei au reînnoit în ei înșiși pe Hristos, au reluat pe Învingătorul păcatului, al morții și al diavolului. Au reînnoit în ei pe Dumnezeu-om: s-au „înhrizizat“ și s-au „hristificat“. Așa încât au izbutit să realizeze scopul pe care Dumnezeu l-a pus existenței umane: au devenit „*dumnezei după har*“, „*dumnezeu-oameni după har*“ și „*hristoși după har*“ așa cum atât de expresiv proclamă Sfântul Simeon Noul Teolog⁸.

⁸ Vezi Cateheza 9: „Îmbrăcându-ne astfel în Hristos, ne îmbrăcăm în Hristos Însuși; căci hristoși suntem și noi, ca fiii ai lui Dumnezeu, de la Sfântul Botez“ („Sources Chrétiennes“ nr. 104, p. 116 și în alte părți).

„*Viețile Sfinților*“ arată lămurit și dovedesc că fiecare sfânt este un Hristos reînnoit. Aceasta este în mod real fiecare creștin, dar „după măsura credinței lui“ (Romani 12,3). Întreaga viață a Bisericii, toate slujbele ei zilnice, nu sunt nimic altceva decât această continuă invitație: să reînnoim și noi viața lui Hristos, împreună cu sfântul pe care-l sărbătorim în ziua respectivă, trăind în rugăciune și har, viețuind întreaga viață și faptele sfinților, așa cum aceia au trăit viața și faptele lui Hristos. „*Fiți imitatori ai mei, cum și eu sunt al lui Hristos*“ (I Corinteni 11,1; 4,16). Acest lucru îl poruncește dumnezeiescul Apostol Pavel și mie și ție și fiecăruia dintre noi. Pentru că toți am fost chemați la sfințenie, la o trăire sfântă, la o viață sfântă (vezi I Tesaloniceni 4,3.7). În întregime de la Hristos izvorăște și porunca dumnezeiască a corifeului Apostolilor: „*După Cel Sfânt Care ne-a chemat, fiți și voi sfinți în toată petrecerea, pentru că scris este: fiți sfinți pentru că și Eu sunt sfânt*“ (I Petru 1,15). Dar viața cea sfântă nu o putem trăi singuri, ci întotdeauna împreună „cu toți sfinții“, cu ajutorul și sub călăuzirea lor, prin mijlocirea Sfintelor Taine și a Sfintelor Virtuți în Biserică. Pentru aceasta, „*Pe Preafânta, Preacurata, Preabinecuvântata, slăvita Stăpâna noastră Născătoarea de Dumnezeu și Pururea Fecioara Maria, cu toți sfinții pomenind-o, pe noi înșine și unii pe alții și toată viața noastră lui Hristos Dumnezeu să o dăm!*“ – Amin! Amin! Amin!

(1962)

III

DUMNEZEUL-OM:
MĂSURA A TOATE

VALOAREA SUPREMĂ ȘI CRITERIUL ULTIM ÎN ORTODOXIE

Când se deșteaptă în trupul său de lut și vede realitățile spirituale, omul simte că realitățile materiale sunt reale în măsura în care spiritul lui le înțelege ca atare și de aceea ajunge numaidecât la o constatare paradoxală: ca o specie anume de viețuitoare, oamenii, cunosc realitățile din lumea materială prin intermediul spiritului care nu are însușirile realităților materiale, ci este ceva ce nu se poate obiectiva material, nici demonstra ca o realitate supra-subiectivă, nici deveni sesizabil prin simțuri. Dar, cu toate că este insesizabil pentru formele realității materiale, totuși, prin ființa lui nevăzută spiritul constituie măsura tuturor realităților văzute în lumea materiei. Și omul simte și înțelege din ce în ce mai bine că, deși este impalpabilă, invizibilă și imaterială, gândirea spiritului este totuși mai reală decât orice altă realitate supra-subiectivă din sfera materiei. Mai mult: toate realitățile își întemeiază realitatea lor pe gândurile spiritului, care în sine este imaterial. Tocmai în aceasta constă superioritatea, taina și măreția spiritului omenesc. Și omul treaz, purtat de spiritul său imaterial prin tainele lumii materiale fizice, înțelege din ce în ce mai mult că spiritul lui este realitatea cea mai mare și mai imediată și, în același timp, valoarea lui supremă. Într-o astfel de dispoziție, omul simte și înțelege adevărul cuvintelor Mântuitorului despre sufletul omenesc drept cea mai mare realitate și valoare de o

realitate mai reală decât toată lumea văzută și o valoare mai prețioasă decât toate sistemele solare: „*Ce folos este omului de va câștiga lumea toată și-și va păgubi sufletul său? sau ce va da omul în schimb pentru sufletul său?*” (Matei 16,26; Marcu 8,36-37). Cu alte cuvinte: nu există în lumea văzută valoare egală cu valoarea sufletului omenesc, nici vreo valoare cu care sufletul omenesc s-ar putea prețui și răscumpăra. Sufletul valorează mai mult decât toate lumile laolaltă.

Într-adevăr, toată viața văzută a omului, viața sa în timp și spațiu, este întemeiată pe lucruri nevăzute, adică pe suflet, pe gândurile lui, pe conștiința lui. În lumea realităților și faptelor văzute, omul se orientează prin gândirea lui și cu ajutorul ei măsoară și evaluează toate, măcar că și pentru el ea este nevăzută. Încă și mai natural și mai logic este ca el să se orienteze prin ea în lumea realităților și valorilor spirituale. Prin gândire omul este legat nu numai de lumea celor văzute, a realităților materiale, ci și de lumea realităților spirituale. Nici cei mai extremiști senzualiști în teoria cunoașterii nu pot tăgădui acest lucru. Trebuie să recunoaștem că spiritul omenesc este un atelier minunat în care impresiile simțurilor se transformă insesizabil în gânduri. Din orice laturi s-ar apropia de realitățile materiale și spirituale, observatorul serios al lumii simte în chip necesar prezența unei taine infinite în toate fenomenele. Aceasta este tributul pe care orice gânditor îl plătește în mod obligatoriu tainei enigmatice a lumii. Fără îndoială că justa orientare în această lume enigmatică depinde de spiritul sau mai exact de natura spiritului prin care se orientează omul. Iar natura lui spiritul omenesc și-o manifestă și dovedește în experiența câștigată prin acțiunile lui. Ori din întreagă această experiență decurge dorul omului și al spiritului său pentru infinit în toate manifestările lui: în cunoaștere, în viață, în experiență.

Spiritul omenesc dorește neîncetat cunoașterea infinită, viața infinită, existența infinită. Iar prin toate acestea el urmărește un singur lucru: să învingă pe de o parte ceea ce este trecător, limitat, mărginit, iar pe de altă parte să facă puțință și să-și asigure ceea ce este veșnic, infinit și nelimitat. În toate culturile și civilizațiile, toate eforturile spiritului omenesc, se concentrează în cele din urmă într-o

gigantică strădanie de a birui moartea și mortalitatea și de a-și asigura nemurirea și viața veșnică, de a și le asigura oricum.

Toate ne îndeamnă să punem întrebarea: de unde vin în spiritul omului nostalgia și elanul acesta către infinit în toate direcțiile? Ce împinge gândirea omenească de la o problemă la altă problemă și de la o infinitate la altă infinitate? Dacă această dorință după infinit este impusă din afară oamenilor neputincioși, cum de se regăsește chiar și la cei mai independenți dintre filozofi? Ba chiar la aceștia ea s-a dezvoltat într-o problemă extrem de complexă. Toate acestea dovedesc că dorul după infinit se găsește în însăși natura spiritului omenesc. Natura cunoașterii însăși tinde spre o cunoaștere infinită; natura simțirii însăși tinde spre o simțire infinită: natura vieții însăși tinde spre o viață infinită. Prin cunoaștere ca și prin simțire, prin voință ca și prin viață, spiritul omului vrea să fie infinit, adică nemuritor. Setea de infinit, setea de nemurire este setea metafizică primordială a spiritului omenesc. Ea a împins spiritul omului spre infinit prin nenumărate religii, filozofii, științe, lupte și strădanii. Într-un cuvânt: spiritul omenesc caută nemurirea; o caută sub orice chip și sub orice formă.

Este evident că acest dor după infinit nu este cu puțință să-i fi fost impus omului de natura lui materială, pentru că ea este limitată și finită și nu are în ea acest dor. Este evident de asemenea că nici trupul omenesc nu a impus omului dorul acesta, pentru că și el este limitat. Singura soluție logică rămâne următoarea teză: dorul omului după infinit, după nemurire se găsește în însăși esența spiritului omenesc. Creat după chipul lui Dumnezeu, omul se găsește în întregime în acest dor. Pentru că doar „chipul lui Dumnezeu“ din om este cel ce dorește adevărurile infinite ale lui Dumnezeu în toate lumiile. Înscris în spiritul uman, „chipul lui Dumnezeu“ îl împinge pe om să tindă spre toate infinitățile lui Dumnezeu și să le dorească. Este natural ca sufletul creat „după chipul lui Dumnezeu“ să dorească pe Dumnezeu, ca pe prototipul său. Aceasta nu este o concluzie „a priori“, ci o constatare întru totul „a posteriori“, fiindcă toată experiența neamului omenesc stă mărturie pentru această puternică și tainică nostalgie a spiritului omenesc după infinit, după nemurire, după viața veșnică, fie în lumea aceasta, fie în alta. Dacă ne sprijini-

nim pe experiența comună a neamului omenesc și reducem pe om la elementele lui componente fundamentale, vom găsi oricum dorul acesta după nemurire drept elementul fundamental pe care se întemeiază și care constituie din punct de vedere ontologic omul.

Creând pe om după chipul Său, Dumnezeu a revărsat în ființa lui dorul după nemărginirea dumnezeiască a vieții, după nemărginirea dumnezeiască a cunoștinței, după nemărginirea dumnezeiască a desăvârșirii. Tocmai din acest motiv, dorul nemărginit și setea ființei omenești nu pot fi satisfăcute integral de nimic altceva decât numai de Dumnezeu. Proclamând desăvârșirea dumnezeiască drept scopul principal al existenței omenești în lume – „*Fiți, deci, voi desăvârșiți, precum Tatăl vostru Cel din ceruri desăvârșit este*“ (Matei 5,48) – Mântuitorul Hristos a dat prin aceasta răspunsul la căutarea și nevoia fundamentală a ființei omenești create după chipul lui Dumnezeu și pline de nostalgie după Dumnezeu.

„Chipul lui Dumnezeu“ din natura umană are un sens ontologic și teologic: ontologic, fiindcă în „chipul lui Dumnezeu“ ca dar constă esența ființei omenești; iar teologic, pentru că prin aceasta a fost stabilit drept scop al vieții omului Dumnezeu, cu toate perfecțiunile Lui dumnezeiești. Acest „chip al lui Dumnezeu“, este esența esenței ființei omenești. Pe el și potrivit lui omul se modelează și se construiește în această lume. Și, într-adevăr, în ființa omului Dumnezeu alcătuiește primul element, iar omul al doilea. Cu alte cuvinte, omul este creat ca o ființă divino-umană potențială care are datoria ca, lăsându-se condus de sufletul lui „după chipul lui Dumnezeu“, să se asemene întru totul cu Dumnezeu și, în acest fel, să devină o ființă divino-umană în act, adică o ființă în care omul este unit în chip desăvârșit cu Dumnezeu și trăiește prin perfecțiunile Lui divine infinite. Dar omul, în loc să-și impregneze cu calitatea de „chip al lui Dumnezeu“ a sufletului său, toată viața lui empirică, a desfăcut spiritul lui de tot ce e divin în el și a pornit mai departe fără Dumnezeu spre tainele lumii acesteia, adică a pornit mai departe lipsit de conducătorul său natural. De aceea în lumea aceasta el a întâlnit abisuri peste care nu se pot dura punți, prăpăstii și râpe înfricoșătoare.

În esență, căderea omului a constat din revolta acestuia împotriva constituției de „chip al lui Dumnezeu“ a ființei lui, pentru că omul a părăsit pe Dumnezeu și cele ale lui Dumnezeu și s-a restrâns pe sine la materia pură, la omul gol („simplu“). Prin cea dintâi revoltă a lui împotriva lui Dumnezeu, omul a izbutit să alunge în parte pe Dumnezeu din el, din conștiința lui, din voința lui și să rămână la natura sa pur umană, la umanul pur, și în acest fel, „*horribile dictu*“, la purul „umanism“, dar umanismul este tocmai răul fundamental, primordial al omului. În numele umanismului autonom, omul l-a alungat pe Dumnezeu într-o transcendență supraumană, rămânând întreg la el însuși și în sine însuși. Cu toate acestea însă omul nu a izbutit să alunge cu totul din sine însușirile „chipului lui Dumnezeu“ din spiritul său; acestea au rămas să se manifeste chiar și în umanismul lui sub forma nostalgiei după progresul infinit, după cunoașterea infinită, după perfecționarea infinită, după existența infinită. Conștient sau subconștient, în toate luptele pe care le duce în umanism omul tinde să readucă în el „chipul“ pierdut al lui Dumnezeu. Și în parte chiar izbutește; atât cât este necesar să simtă că el singur, cu natura lui omenească lipsită de Dumnezeu („ateizată“), nu poate nicicând să-și îndrepte spiritul, să restabilească „chipul lui Dumnezeu“ al ființei lui. Prin toate nostalgiile sale umaniste omul strigă din toată ființa lui după Dumnezeul-om.

De aceea, prezența Dumnezeului-om Hristos în lumea aceasta era și naturală și rațională și necesară. Pentru că numai Dumnezeul-om eliberează de toate chinurile, spiritul omenesc bolnav și „ateizat“ datorită umanismului. Numai El satisface toată setea ființei omenești „după chipul lui Dumnezeu“: și setea după viața nesfârșită, și setea după dreptatea infinită, și setea după adevărul infinit, și setea după binele infinit și, în genere, setea după toate infiniturile dumnezeiești.

Cele mai esențiale cerințe și necesități ontologice ale ființei omenești au fost satisfăcute odată pentru totdeauna în Persoana Dumnezeului-om Hristos. Pentru că la toate exigențele și nevoile spiritului omenesc care privesc lumea de dincolo de om, Dumnezeul-om răspunde, ca Dumnezeu, în chip omenesc, în timp ce la toate exigențele și necesitățile spiritului omenesc care privesc lumea din

jurul omului și de sub om, Același răspunde, ca om, în chip dumnezeiesc. Potențialitățile divino-umane care există în ființa omului și care erau supuse tiraniei umanismului luptător împotriva lui Dumnezeu [teomah], Dumnezeu-om le eliberează și le face în stare să se pună în mișcare și să se realizeze în toată plinătatea lor nemuritoare. Omul condus de către Dumnezeu-om își orânduiește toate cele ale sale prin Dumnezeu și trăiește în această lume enigmatică prin Dumnezeu. El ajunge astfel la desăvârșirea ideală și alcătuiește el însuși cea mai desăvârșită sinteză a dumnezeiescului și omenescului, a spiritualului și materialului, a lumii de aici și a celei de dincolo.

Arătarea Dumnezeului-om în lumea realităților omenești nu constituie ceva neașteptat pentru natura umană, nici din punct de vedere ontologic, nici din punct de vedere psihologic și nici din punct de vedere istoric. Dimpotrivă, această arătare a satisfăcut dorurile fundamentale și nevoile esențiale ale ființei omenești; setea și nevoia de desăvârșire dumnezeiască și de viață veșnică. Dumnezeu-om nu este ceva nenatural și ne necesar omului, ci dimpotrivă este ceva mai necesar decât toate, este atât de necesar încât Însuși Prea-adevăratul Dumnezeu și Domn Iisus spune că: „*de un singur lucru este nevoie*” (Luca 10,42). De ce? Pentru că El a dezlegat problema lui Dumnezeu și a omului într-un chip cât se poate de desăvârșit, cât se poate de natural, cât se poate de logic și cât se poate de teleologic. Cum anume? – Arătându-ne în Sine în chip cât se poate de real, trupește de real, pe Dumnezeu, Care este Adevărul absolut, Binele absolut, Dreptatea absolută, Iubirea absolută, Înțelepciunea absolută în unire desăvârșită cu omul, arătându-ne în Sine în același timp și pe om în lipsa de păcătoșenie, în nemurirea și în desăvârșirea lui.

Dumnezeul-om a arătat deopotrivă de real atât pe Dumnezeu în desăvârșirea Lui cât și pe om în desăvârșirea lui. Când cercetăm în chip nepărtinitor istoria neamului omenesc, trebuie să recunoaștem că în istoria neamului omenesc nu există om mai bun decât Iisus. Aceasta înseamnă însă că nu există nici Dumnezeu mai bun ca Iisus. Pentru că numai ca Dumnezeu-om a fost și este Iisus omul

cel mai bun, adică omul fără de păcat și fără răutate. Și numai ca atare, adică în calitate de Singur fără păcat, a putut Hristos să întrebe fără teamă pe cei mai mari vrăjmași ai Lui: „*Cine dintre voi mă vedește de păcat?*“ (Ioan 8,46). – Și nimeni dintre ei n-a putut să dovedească în El nici cel mai mic păcat. Așadar, omul fără de păcat este în același timp omul cel mai ideal și mai real, fiindcă numai ca atare este cu adevărat desăvârșit, nemuritor și veșnic.

Prin Întruparea lui Dumnezeu-Logosul, în natura omenească a intrat supradesăvârșita Înțelepciune dumnezeiască, supradesăvârșita Rațiune dumnezeiască, supradesăvârșita Minte dumnezeiască. „*Logosul S-a făcut trup*“ (Ioan 1,14), aceasta înseamnă: toate valorile dumnezeiești transcendente au pătruns și s-au unit interior devenind imanente naturii omenești, pentru că ele sunt înrudite cu esența de „chip al lui Dumnezeu“ a sufletului omenesc. Întrupate în om, toate aceste valori dumnezeiești sunt unite desăvârșit într-o valoare incommensurabilă și incomparabilă: în Dumnezeu-om Hristos. De aceea Dumnezeu-om este cea dintâi, cea mai mare, cea mai de bază și ultimă valoare în lumea omenească. Fiindcă nimic nu este mai omenesc decât Iisus Hristos, Care personalizează în El cea mai desăvârșită și mai ideală desăvârșire a tot ceea ce este cu adevărat omenesc. Și nu numai aceasta, ci Dumnezeu-om este El Însuși sinteza cea mai desăvârșită, dumnezeiescului și a omenescului, a ceea ce este aici și, ceea ce este dincolo, a naturalului și a supranaturalului, a fizicului și metafizicului, a realului și a idealului. În El ca Dumnezeu-om s-a realizat și s-a păstrat într-un chip cât se poate de real echilibrul între divin și uman, salvându-se în același timp autonomia atât a divinului cât și a umanului.

În Persoana divino-umană a lui Hristos s-a realizat unitatea cea mai radicală și cea mai totală a vieții de aici și a celei de dincolo și, în același timp, unitatea cunoașterii lumii de aici și a celei de dincolo, ca și unitatea simțirii omenești și a celei dumnezeiești. Iar aceasta înseamnă că viața, gândirea și simțirea omului au aruncat punți peste abisul care se cascadează între om și Dumnezeu, între lumea aceasta și cea de dincolo. De aceea, în Hristos omul simte în chip viu unitatea între lumea aceasta și cealaltă, între Dumnezeu și om, între cosmic și transcendent, între natural și supranatural. Simte

puternic și înțelege limpede că în el s-a realizat trecerea de la ceea ce este muritor la ceea ce este nemuritor, de la ceea ce este trecător la ceea ce este veșnic. Această simțire a vieții veșnice face cu putință și asigură pentru omul în Hristos veșnicia gândurilor și nemurirea simțirilor.

Dar, cu toate că în acest fel omul în Hristos crește, se dilată, se adâncește până la infinitul dumnezeiesc, totuși el nu-și pierde entitatea omenească, personalitatea, trăsăturile lui, ci rămâne om; dar om desăvârșit, divino-umanizat. În Dumnezeu-om Hristos, omul s-a ridicat pentru prima dată pe culmea desăvârșirii, pe culmea aflată deasupra tuturor culmilor. Pentru că nimeni altul nu a slăvit atât de mult firea omenească, pe om, ca Dumnezeu-om. În Persoana Lui divino-umană i s-a făcut omului cea mai mare dreptate cu putință. Nici omul n-a fost supradimensionat cu nimic față de Dumnezeu, și nici Dumnezeu față de om. Omul a fost înălțat, ridicat și slăvit în chip infinit, dar a fost slăvit prin Dumnezeu.

Fără îndoială, problema *binelui și răului* este una dintre cele mai dificile și mai chinuitoare probleme pentru conștiința omenească. Dar și problema aceasta n-a fost soluționată definitiv și efectiv decât numai în Persoana Dumnezeului-om Hristos. Și a fost soluționată nu în cuvinte, teoretic sau dialectic, ci în mod esențial, real, divino-uman. Pentru că în toată viața Lui Dumnezeu-om Iisus S-a arătat ca întruparea și înomenirea infinitului, a Binelui supradesăvârșit și absolut. Nici ochiul cel mai pătrunzător n-ar putea găsi nici cel mai mic rău în El, pentru că El „*păcat nu a făcut și nici nu s-a aflat vicleșug în gura Lui*” (I Petru 2,22; Isaia 53,4-5).

Având înaintea ei, în Persoana Dumnezeului-om Hristos, Binele dumnezeiesc absolut în limitele existenței omenești, cunoașterea omenească știe pentru prima dată prin El, după cum și inima omenească simte iarăși tot prin El în mod concret, ce este binele și ce este răul. Binele, binele veșnic, este tot ceea ce este Hristos în realitatea Lui divino-umană, adică tot ceea ce este divino-uman. Ca Singur fără de păcat și atotputernic, Domnul Iisus Hristos a dat sfintele energii ale harului naturii omenești, pentru ca ea să poată crește până la desăvârșirea binelui dumnezeiesc și să biruiască în chip desăvârșit păcatul și răul. De aceea, Dumnezeu-om Iisus este

cea mai mare valoare în toate lumile în care se mișcă gândul și simțirea omenească.

De-a lungul întregii sale istorii, omul se prezintă ca o ființă deosebită de toate celelalte prin aceea că în chip neobosit caută adevărul fundamental și principal pe care se sprijină și pentru care există toate lumile. Problema adevărului omul s-a străduit să o dezlege atât prin mitologie cât și prin și filozofie, prin deism, prin spiritualism și prin materialism. Dar nu a soluționat-o pentru că s-a străduit să o dezlege cu categoriile umanismului pur autonom și ateu. Numai în minunata Persoană a Dumnezeu-lui-om Hristos s-a descoperit întreg adevărul veșnic, fără nici o lipsă. Și problema Adevărului, s-a dezlegat deci, prin arătarea Adevărului divin absolut în limitele naturii omenești. De aceea, din gura Dumnezeu-lui-om Hristos a ieșit cea mai îndrăzneță declarație ce a putut-o rosti vreodată o făptură omenească: „*Eu sunt Adevărul!*“ (Ioan 14,6). Iar aceasta înseamnă că Dumnezeu-lui-om Hristos este adevărul ca persoană, în toată plinătatea și realizarea ei divino-umană.

Dar ceea ce face în chip deosebit din Dumnezeu-lui-om Hristos o valoare mai presus de toate celelalte valori, este faptul că El, Cel dintâi și singur, a dezlegat definitiv și efectiv problema *vieții și a morții* și a dezlegat-o în chip real, lăsând să se vadă în persoana Lui divino-umană nemurirea și viața veșnică întrupată, înomenită. Lucrul acesta l-a arătat și l-a dovedit mai ales prin *Învierea Lui din morți* și prin *Înălțarea Lui la viața veșnică a Dumnezeirii*. Și, în genere, toată viața divino-umană a lui Hristos, înainte și după *Înviere*, este o dovadă cât se poate de clară a faptului, că El este personificarea nemuririi și a vieții veșnice și, în consecință, stăpânul asupra morții. Prin *Învierea Lui*, El a asigurat pentru totdeauna naturii omenești biruința asupra morții, iar prin *Înălțarea Sa* la cer i-a asigurat, viața nemuritoare în sfințenia Dumnezeirii Celei Una în trei Sori. De aceea, El singur în neamul oamenilor a avut dreptul să spună despre Sine: „*Eu sunt Învierea și Viața*“ (Ioan 11,25). El este *Învierea și viața* prin Persoana Lui divino-umană, pentru că este fără de păcat; unde nu există păcat, acolo nu există nici moarte, pentru că numai păcatul creează moartea. Și, așa cum păcatul sin-

gur creează moartea, tot așa și lipsa de păcat, adică sfințenia desăvârșită singură creează nemurirea.

În conștiința omenească se întâlnesc taina omului și taina lumii. Un întuneric de nestrăbătut acopere întreaga creație și gândul omenesc nu poate în nici un chip să pătrundă în sensul ei fundamental, nici să înțeleagă de ce există lumea în acest fel și în această formă. Numai luminată cu lumina Dumnezeuului-om Hristos, lumea ne deschide floarea ființei ei și, în ea, și sensul adevărat și valoarea ei. De aceea Mântuitorul a zis despre Sine Însuși: „*Eu sunt lumina lumii*“ (Ioan 8,12; 9,5). În Dumnezeu-om Hristos și în lumina Lui omul a deschis pentru prima dată ochii, a văzut lumina și a înțeles adevăratul sens al lumii.

O anume înțelepciune dumnezeiască și o finalitate ultimă sunt revărsate în întreaga creație. Sunt revărsate de Însuși Hristos, Logosul cel veșnic al lui Dumnezeu, de aceea s-a zis în Evanghelie: „*Tot ce s-a făcut printr-Însul s-a făcut*“ (Ioan 1,3). Această „logositate“ [*logosnost*] și înțelepciune în lumea aceasta și în toată creația devine limpede numai în lumina Logosului lui Dumnezeu întrupat. Numai atunci când este luminată de lumina Dumnezeuului întrupat, poate rațiunea omenească să înțeleagă sensul teo-„logosic“ [*logos-ni*] al creației adică sensul Logosului lui Dumnezeu în creație și să se convingă în acest fel de adevărul cuvintelor Apostolului: „*Toate prin El (Hristos) și întru El s-au zidit*“ (Coloseni 1,16). Aceasta înseamnă că sensul fiecărei creaturi luate în parte și al tuturor creaturilor laolaltă este acela de a realiza în ele adevărul și dreptatea Dumnezeu-ului-om Hristos până la ultimele lor posibilități. Cerul și pământul nu vor trece până nu se va împlini asupra lor legea Dumnezeu Cuvântului (vezi Matei 5,18). În Dumnezeu-om Hristos a început vindicarea, înnoirea, restaurarea [*apokatástasis*] creației care slăbise și se transformase în haos datorită prezenței și acțiunii păcatului omenesc și a răului (vezi Romani 8,19–23).

Deoarece Hristos ca Persoană divino-umană este valoarea cea mai înaltă, (ca o astfel de persoană) El este în același timp și criteriul suprem al tuturor valorilor adevărate. În această lume nici o

ființă mai mică decât Dumnezeu-om nu poate fi adevărata măsură a valorilor, fiindcă cea mai mare valoare este tocmai Persoana Dumnezeului-om. Măsura nu poate fi omul, pentru că el este o valoare mult mai mică decât Dumnezeu-om. Dumnezeu-om constituie cel mai bun criteriu a tot ceea ce este divin și uman atât în această lume cât și în cealaltă prin aceea că este cea mai mare valoare. Istoria acestei planete nu cunoaște Dumnezeu mai bun decât Hristos și nici om mai bun decât Hristos. Dumnezeu-om a relevat în același timp și în chip desăvârșit atât pe Dumnezeu cât și pe om. De aceea nu există Dumnezeu fără Dumnezeu-om și nu există om în afară de Dumnezeu-om.

„*Ce este adevărul?*” (Ioan 18,38) a întrebat Pilat pe Adevărul întrupat vrând să audă cu urechile lui ceea ce nu a văzut cu ochii, ca și cum nu unul și același suflet auzea cu urechile și vedea cu ochii. Dumnezeu-om Hristos este adevărul în mod ființial, nu ca un cuvânt, nici ca o învățătură și nici ca o acțiune concretă, ci ca un Ipostas divino-uman supradesăvârșit și veșnic viu. Numai ca Persoană divino-umană este El măsura Adevărului. De aceea Dumnezeu-om a spus despre Sine nu numai: „*Eu sunt Adevărul*” ci și: „*Eu sunt Calea*” (Ioan 14,6), Calea către Adevărul însuși, adică măsura acestui Adevăr, esența însăși a acestui Adevăr. Măsura Adevărului este însuși Adevărul iar Adevărul este Dumnezeu-om Hristos. Ca atare tot ceea ce nu este de la El nu este Adevăr. În afara Persoanei Lui divino-umane, Adevărul este ontologic inexistent.

În creștinism Adevărul nu este o noțiune filozofică, nici o teorie, nici o învățătură, nici un sistem de învățături ci este Ipostasul divino-uman viu – Iisus Hristos cel istoric (Ioan 14,6). Înainte de Hristos oamenii își făceau numai o idee prealabilă despre Adevăr dar nu-l aveau. O dată cu Hristos, ca și Logos al lui Dumnezeu întrupat, Adevărul Dumnezeiesc intră întreg în lumea aceasta. Din acest motiv s-a și spus în Sfânta Evanghelie: „*Adevărul prin Iisus Hristos a venit*” (Ioan 1,17).

Ce este Viața, Viața autentică, adevărată și care este măsura vieții? – Persoana Dumnezeului-om Hristos. Iarăși Persoana, și nu învățătura Lui, despărțită de Persoana Lui făcătoare de minuni și făcătoare de viață. Nimeni dintre oameni nu a îndrăznit vreodată să

zică: eu sunt viața, fiindcă toți sunt muritori. Dumnezeu-om, însă, a zis: „*Eu sunt Viața*“ (Ioan 14,6). Și pe bună dreptate, pentru că prin Învierea Lui El a învins moartea și S-a arătat pe Sine veșnic viu prin Înălțarea la cer și prin șederea de-a dreapta Tatălui. De aceea, Dumnezeu-om este și Viața și măsura Vieții. Tot ceea ce nu vine de la El este muritor. În El viața își găsește „logositatea“ [*logosnost*] și raționalitatea ei, pentru că își găsește veșnicia dumnezeiască. Ca Dumnezeu-Logosul, El este viața și atoateviața [*svezivot*] (vezi Ioan 1,4) pentru că viața este viață numai prin El. Unde nu este El, acolo viața se transformă în moarte, pentru că El este singurul care face ca viață să fie viață adevărată. Îndepărtarea de El, Care este Viața, sfârșește întotdeauna cu mortalitatea și moartea. De aceea numai în El, care e Logosul și Logica vieții, se găsește singura îndreptățire logică a vieții omenești în categoriile timpului și ale spațiului.

Viața veșnică se hrănește și se păstrează prin Binele veșnic, prin Dreptatea veșnică, prin Adevărul veșnic, prin Înțelepciunea veșnică și prin Lumina veșnică. Și, atunci când Mântuitorul a spus: „*Eu sunt Viața*“, prin aceasta El a propovăduit despre Sine următoarele: Eu sunt Binele, Eu sunt Dreptatea, Eu sunt Adevărul, Eu sunt Înțelepciunea, Eu sunt Lumina. Așadar, întrucât El este în același timp toate acestea, El este și măsura cea mai înaltă a tuturor acestora. Prin Persoana Lui supra-desăvârșită, Dumnezeu-om cel fără de păcat constituie în neamul omenesc singurul criteriu infailibil și al vieții, și al binelui, și al dreptății, și al adevărului, și al înțelepciunii și al luminii. Prin urmare, Dumnezeu-om este cea mai înaltă și mai desăvârșită valoare, unica valoare veșnică și, cu aceasta și prin aceasta, cel mai înalt și mai desăvârșit criteriu, unicul criteriu veșnic al adevărului, al vieții, al dreptății, al luminii, al bunătății și al înțelepciunii.

Întreaga Lui învățătură și operă Hristos o recapitulează în Persoana Lui divino-umană, tâlcuindu-le prin Sine Însuși. De aceea Biserica Ortodoxă Apostolică a lui Hristos rezumă întregul creștinism în Persoana făcătoare-de-viață a Dumnezeului-om Hristos; tot

aşa şi adevărul, şi dreptatea, şi binele, şi viaţa. Persoana Dumnezeu-lui-om Hristos este cea mai mare valoare a ei şi cea mai mare comoră a ei. Toate celelalte valori, Biserica Ortodoxă le primeşte ca pe nişte raze de soare ale unicului Soare, Hristos.

Nu trebuie să ne înşelăm: creştinismul nu este creştinism decât prin Dumnezeu-om şi numai prin El; în aceasta constă semnificaţia lui extraordinară, valoarea şi forţa lui. Dumnezeu-om S-a lăsat în lume, ca Biserică, pe Sine Însuşi, Persoana Lui divino-umană. De aceea Biserica este Biserică numai prin Dumnezeu-om şi în Dumnezeu-om. Totul în Noul Testament se rezumă într-un singur adevăr colosal şi cuprinzător: Dumnezeu-om este fiinţa şi scopul, sensul şi valoarea absolută a Bisericii. El este sufletul ei, inima şi viaţa ei. El este Biserica în toată plinătatea ei divino-umană. Pentru că Biserica nu este altceva decât Dumnezeu-om prelungit în toţi vecii: „*Iată, Eu cu voi sunt în toate zilele până la sfârşitul veacului*“ (Matei 28,20. Vezi Efeseni 1,21–23).

Dumnezeu-om este capul trupului Bisericii (Coloseni 1,18; Efeseni 1,22; 6,23), singurul cap. Ca atare El este şi Mântuitorul trupului Bisericii (Efeseni 5,23), singurul Mântuitor. Prin El, singurul, unicul şi nedespărţitul Dumnezeu-om, Biserica este întotdeauna una, singură şi nedespărţită. Fiindcă El ţine ca Dumnezeu-om întregul trup al Bisericii într-o unitate nedespărţită de har, de adevăr şi de viaţă. Prin El, trupul Bisericii creşte şi primeşte toate dimensiunile vieţii dumnezeieşti: creşte creşterea lui Dumnezeu spre măsura vârstei plinătăţii divino-umane a lui Hristos, pentru că toate s-au zidit prin El şi în El (Efeseni 4,15–16, 13; Coloseni 1,10.16). Cu puterea harului Său, el conduce în chip tainic (prin Sfintele Taine) toate mădularele Bisericii către divino-umanizare, fiindcă sensul şi scopul existenţei Bisericii este ca toţi să fie conduşi, prin credinţa divino-umană, la măsura plinătăţii lui Hristos, adică să fie divino-umanizaţi (Efeseni 4,13).

De aceea, prin Apostolii ei, prin Mărturisitorii şi Sfinţii Părinţi ca şi prin credincioşii ei, Biserica mărturiseşte fără ezitare şi a apărut mai presus de orice altceva divino-umanitatea Domnului Iisus, minunatul şi cu neputinţă de înlocuitul Ipostas divino-uman a Lui. Arătându-se plină de condescendenţă, mult-milostivă faţă de

păcătoși, Biserica a fost întotdeauna neîmpăcată și hotărâtă în condamnarea și respingerea tuturor acelor care în vreun fel sau altul tăgăduiau, respingeau sau deformau divino-umanitatea lui Hristos. Ea este gata întotdeauna să meargă cu bucurie spre toți martirii Apocalipsei, când este vorba să apere și să păstreze Persoana divino-umană a lui Hristos.

Care este esența Ortodoxiei? – Dumnezeu-om Hristos. Deci tot ceea ce e ortodox are caracter divino-uman: și cunoașterea, și simțirea, și voința, și gândirea, și morală, și dogmatica, și filozofia, și viața. Divino-umanitatea este singura categorie în care se mișcă și au loc toate manifestările Ortodoxiei. Pretutindeni Dumnezeu are locul întâi iar omul pe cel secund; Dumnezeu conduce, omul este condus; Dumnezeu lucrează, omul conlucrează. Și Dumnezeu lucrează nu ca Dumnezeu transcendent, abstract al deismului, ci ca Dumnezeu realității istorice nemijlocite, ca Dumnezeu Revelației, Dumnezeu care S-a făcut om și a trăit în categoriile vieții noastre omenești și S-a arătat pretutindeni ca absolut sfânt, absolut bun, absolut înțelept, absolut drept, absolut adevărat.

Lui Hristos, ca Dumnezeu-om desăvârșit, nimic din ceea ce este omenesc nu-i este necunoscut (vezi Ioan 2,25; Evrei 2,14.17.18). Tocmai pentru aceasta S-a și făcut om rămânând Dumnezeu, ca să dea ca Dumnezeu naturii omenești puterea dumnezeiască care să-i conducă pe oameni la cea mai strânsă unire – divino-umană – cu Dumnezeu. Și tocmai această putere dumnezeiască a Lui lucrează neînterupt în Trupul Lui divino-uman – Biserica – unindu-i pe oameni cu Dumnezeu prin viața cea sfântă în har. Pentru că Biserica nu este altceva decât acel minunat organism divino-uman în care prin conlucrarea harului dumnezeiesc cu lucrarea liberă a omului se face nemuritor și se îndumnezeiește omul întreg și tot ce-i omenesc – afară de păcat.

În organismul divino-uman al Bisericii orice credincios constituie o celulă vie constitutivă a organismului; el trăiește prin puterea divino-umană de viață făcătoare a lui Hristos. Pentru că a fi cineva membru al Bisericii înseamnă ca el să se încorporeze în Dumnezeu-om Hristos, să devină concorporal cu El (Efeseni 3,6), un mădular organic al trupului Lui (Efeseni 5,30; I Corinteni 12,13),

într-un cuvânt, să se divino-umanizeze în toată realitatea persoanei lui omenești. Și, dacă va câștiga aceasta, înseamnă că omul a ajuns la unitatea divino-umană a vieții și are simțământul viu și nemuritor că s-a mutat din moarte la viață (Ioan 5,24; 3,36; 11,25–26). Simte continuu, cu toată ființa lui, că, în calitate de organism divino-uman, Biserica este Dumnezeu-om prelungit peste veacuri. Ca Persoană divino-umană, Hristos este irepetabil, dar ca putere și viață divino-umană se repetă continuu în fiecare creștin, pentru că fiecare creștin este un mădular organic al Trupului Său divino-uman, Biserica.

Numind Biserica Trupul lui Hristos (Efeseni 1,23; Coloseni 2,4), Sfântul Apostol leagă ființa ei de taina Întrupării Logosului lui Dumnezeu și arată că baza vie și neschimbată a istoricității Bisericii constă tocmai din faptul că Însuși Logosul S-a făcut trup¹. Și mai arată nemijlocit că, dat fiind că este Trupul lui Hristos, Biserica depinde nemijlocit și continuu, în ceea ce o constituie ca Biserică, de Logosul lui Dumnezeu întrupat. Plinătatea nesfârșită a harismelor și puterilor ei dumnezeiești le ia de la Acela Care plinește toate ale ei prin El Însuși (vezi Efeseni 1,23; Coloseni 2,9).

Deoarece cu toată ființa ei și prin toată activitatea ei depinde întru totul de Dumnezeu cel întrupat, Biserica întregă se întemeiază pe realitatea istorică a Evangheliei: „Logosul S-a făcut trup“, adică s-a făcut Dumnezeu-om. Adevărul acesta este adevărul de bază al Bisericii, temelia Bisericii. De aceea întru toate și în toți Biserica este în primul rând un organism divino-uman și apoi o organizație divino-umană.

Toată natura Bisericii, în toate manifestările ei, are un caracter divino-uman. Din aceasta decurge în chip logic și acțiunea ei divino-umană în lume care se rezumă la a întrupa în om și în umanitate toate cele ale Dumnezeului-om. Misiunea Bisericii se găsește în această natură a Bisericii iar aceasta este de a se realiza toate valorile și toate lucrările divino-umane în lumea omenească. Întruparea lui Dumnezeu este revelația ultimă și deplină a lui Dumnezeu către o astfel de ființă unică, cum este omul. Pentru că făcându-se

¹ Ioan 1,14 și Protopresbiterul G. Florovsky, *Ocav Dom* [Casa Tatălui], „Hriscanski Zivot“, 1926, p. 166.

om și nu vreo altă ființă, Dumnezeu a arătat că Dumnezeu-om este natura naturii omului, logica logicii omului bunătatea bunătății omului, adevărul adevărului omului, sau, într-un cuvânt, esența, sensul și scopul sufletului omului creat după chipul lui Dumnezeu. Mărturisind astfel pe Dumnezeu-om, Biserica mărturisește în același timp și omul autentic, adevărat, integru, după chipul lui Dumnezeu. Pentru că în afara lui Dumnezeu-om nu există om adevărat.

Cum păzește Biserica Ortodoxă cea mai mare comoară a ei – preasfânta Persoană a Dumnezeului-om Hristos? – O păstrează prin credința ei una și unică, sfântă, catolică [sobornicească] și apostolică. Prin unitatea credinței Biserica Ortodoxă păstrează dea lungul secolelor unitatea și unicitatea vieții și adevărului divino-uman; prin sfințenie păstrează sfințenia unică a vieții și adevărului în scopul ei divino-uman; prin catolicitate, catolicitatea și integritatea vieții și adevărului divino-uman; prin apostolicitate identitatea și continuitatea istorică a realității și a vieții trupului divino-uman și a operei lui Hristos.

Numai împreună „*cu toți sfinții*“, după Apostolul Pavel (Efeseni 3,16), se poate cunoaște minunata taină a Persoanei lui Hristos, se poate, adică, crede cu adevărat și drept în Dumnezeu-om Hristos. Numai trăind împreună „*cu toți sfinții*“ în unitatea catolică [sobornicească] a credinței poate fi cineva cu adevărat creștin, adevărat ucenic al Dumnezeului-om Hristos. Într-adevăr, viața în Biserică este întotdeauna catolică, se găsește întotdeauna în comuniune „*cu toți sfinții*“, alături de toți sfinții. Adevăratul credincios al Bisericii simte, în consecință, puternic că are aceeași credință cu apostolii, cu mucenicii și cu sfinții din toate veacurile; simte că aceștia sunt veșnic vii și că pe toți aceștia îi străbate în același timp una și aceeași putere și energie divino-umană, una și aceeași viață divino-umană, unul și același adevăr divino-uman. Nu există catolicitate [sobornicitate] în afara eclezialității, pentru că numai viața adevărată și reală în Biserică creează în om simțământul catolicității [sobornicității] credinței, adevărului și vieții: acela de a trăi împreună „*cu toți sfinții*“, cu toți membrii Bisericii tuturor veacurilor.

„*Este cu neputință să dobândească cineva catolicitatea [sobornicitatea] spiritului, altfel decât numai prin în-*

corporarea și viața lui în Biserică. Tot sensul suveranității Ortodoxiei asupra timpului constă tocmai din identitatea numerică a Bisericii celei una și unice în existența ei ecumenică, catolică și necurmată în timp, în continuitatea neîntreruptă a succesiunii ierarhice, a săvârșirii Tainelor, a comuniunii credinței și a acțiunii unui Duh Unic și a unui har unic care lucrează în toate acestea. Aceasta, deci, este unitatea Trupului lui Hristos, unitatea Casei lui Dumnezeu, în care au trăit nu numai odinioară ci trăiesc și locuiesc și acum toți cei adormiți în credință și evlavie, cum sunt Sfinții Asceți și Sfinții Părinți. Iar acum, fiecare preot care săvârșește Sfânta Liturghie nu repetă numai cuvintele pe care le-a grăit odinioară, în fața altarului, Sfântului Vasile cel Mare sau Sfântul Ioan Hrisostom, ci într-o comuniune reală, deși cu totul de neînțeles, liturghisește literalmente lui Dumnezeu împreună cu ei. În orice slujbă este prezentă în chip nevăzut întreaga Biserică, ca adevărată «singură turmă» care aduce în comun și împreună rugăciunile și mulțumirile Domnului Iisus Hristos și Părintelui Său. Și aceasta nu este o legătură psihologică, subiectivă cu trecutul, ci unitatea ontologică a Bisericii și a vieții. În Biserică timpul stă pe loc, fiindcă aici nu există moarte și întreruperea vieții pă-mânțești nu întrerupe raportul viu al generațiilor»²

În Biserică trecutul este întotdeauna prezent; prezentul în Biserică este prezent prin trecutul întotdeauna viu, pentru că Dumnezeu-om Hristos, Care este „ieri și astăzi, același în veci” (Evrei 13,8), trăiește continuu în trupul Său divino-uman prin același adevăr, aceeași sfințenie, aceeași bunătate, aceeași viață și El face prezent tot trecutul. De aceea, pentru simțirea și conștiința ortodoxă, toate mădulele Bisericii, de la Sfinții Apostoli până la cei care au adormit ieri, sunt contemporane ca unele ce sunt întotdeauna vii în Hristos. Și astăzi în orice om ortodox sunt contemporani toți Sfinții Apostoli și Mucenici și Sfinții Părinți. Mai mult, pentru

² Protopresbiterul G. Florovsky, *Ocav Dom*, „Hriscanski Zivot”, 1925, p. 358.

ortodoxul adevărat aceștia sunt mai reali (mai vii) decât mulți dintre contemporanii lui după trup.

Simțământul acesta al unității catolice [sobornicești] a credinței, a vieții și a mărturisirii constituie esența eclezialității ortodoxe. Și simțământul acesta arată adevărul că Dumnezeu-om este puterea de-viață-făcătoare continuă, ce se manifestă pururea în viața divino-umană a Bisericii, prin unitatea, sfințenia, catolicitatea și apostolicitatea credinței, a vieții și a adevărului. Căci ce înseamnă a fi ortodox? Înseamnă un efort continuu al omului spre Dumnezeu-om, o continuă zidire de sine prin Tainele divino-umane, prin nevoințele și Virtuțile divino-umane. Și în aceasta, omul ortodox nu este niciodată singur, ci orice simțire a lui și orice faptă și gând al lui sunt personal-catolice [sobornicești]; nu numai personale și nu numai catolice, ci divino-umane.

Când creștinul ortodox gândește, o face în rugăciune, cu frică și cutremur, pentru că știe că la aceasta participă în chip tainic ceata tuturor sfinților și a tuturor membrilor Bisericii. Niciodată el nu-și aparține lui, ci tuturor sfinților și, prin ei, Preasfântului Domn Iisus Hristos. Când privește duhul lui, creștinul ortodox zice în el însuși: duhul meu nu este nimic dacă nu este umplut și desăvârșit de Duhul Sfânt³.

În creștinul ortodox nimic nu se face după om ci toate se fac după Dumnezeu-om; prin nevoințe-virtuți neîncetate el se concentrează în Dumnezeu; duhul lui se concentrează prin Duhul lui Dumnezeu și tot așa sufletul și voința lui; tot ceea ce este în el se adună

³ Într-o scrisoare a sa (din 21. 1. 1965) părintele Iustin scrie: „Sfânta taină a zilei Duhului Sfânt, a Cincizecimii, este următoarea: duhul omului trebuie să se umple și să se desăvârșească de către Duhul Sfânt, adică să se sfințească, să se lumineze și să se îndumnezeiască prin Duhul Sfânt. Această Sfântă taină se realizează continuu în Biserica lui Hristos și pentru aceasta Biserica este cu adevărat o Cincizecime continuă... De la Sfânta Cincizecime, ziua Duhului Sfânt, orice suflet «după chipul lui Dumnezeu» în Biserica lui Hristos este un rug care arde fără să se mistuie, în Dumnezeu și spre Dumnezeu, în așa fel încât o limbă de foc se găsește întotdeauna deasupra lui și în el“. [Nota traducătorului în neogreacă.]

și se catolicizează [*sobornizirase*] în Dumnezeu-om. Și cu toată ființa lui simte că eclezialitatea ortodoxă este întotdeauna sfântă și întotdeauna catolică [*sobornicească*] și divino-umanitatea este categoria imuabilă a eclezialității ortodoxe.

Ortodocșii sunt ortodocși pentru că au continuu această simțire a catolicității [*sobornicității*] divino-umane, pe care o păstrează și o încălzesc prin rugăciune și smerenie. Ei nu se propovăduiesc niciodată pe ei înșiși; niciodată nu se laudă în om; niciodată nu rămân numai la natura lor umană pură, niciodată nu idolatrizează umanul. Sfinții de-Dumnezeu-purtători Apostoli au dat o dată pentru totdeauna definiția eclezialității divino-umane: „*Părutu-s-a Duhului Sfânt și nouă*“ (Faptele Apostolilor 15,28). Mai întâi Duhului Sfânt și apoi nouă; nouă, numai în măsura în care facem loc Duhului Sfânt să acționeze pentru ei și pentru noi.

În această definiție divino-umană apostolică se cuprinde toată metoda acțiunii Bisericii în lume. Metoda aceasta au primit-o și au continuat-o sfinții mucenici și mărturisitori, Sfinții Părinți și Sinoadele Ecumenice. Dacă cineva se îndepărtează de ea, se îndepărtează de Duhul Sfânt, se îndepărtează de Sfinții Apostoli și mucenici, de Sfinții Părinți și de Sinoadele Ecumenice; cade din unitatea, din sfințenia, din catolicitatea și apostolicitatea credinței divino-umane a lui Hristos. Cu un cuvânt: se taie pe sine de la Domnul Iisus Hristos.

Biserica Ortodoxă este una, sfântă, catolică și apostolică, pentru că nu se îndepărtează de această sfântă metodă. Este ortodoxă pentru că mărturisește și păstrează continuu nu numai adevărul divino-uman, apostolic-catolic [*sobornicesc*] și ecumenic al creștinismului, ci și metodologia divino-umană, apostolic-catolică [*sobornicească*] și ecumenică a creștinismului. Adevărul divino-uman al creștinismului se poate păstra numai prin metodologia divino-umană a creștinismului. Domnul Iisus este Adevărul și Calea. Dacă se depărtează cineva de metodologia divino-umană, în chip necesar se îndepărtează și de adevărul divino-uman, se îndepărtează de Dumnezeu-om Hristos. Biserica Ortodoxă deține intactă învățătura Dumnezeului-om Hristos, pentru că rămâne, fără să cedeze, la metodologia divino-umană a Sfinților Apostoli și a Sinoadelor Ecumenice.

Omul credinței ortodoxe, apostolice și patristice simte și cunoaște că ortodocșii sunt împreună-lucrători numai ai Sfântului Duh, împreună-lucrători care, prin rugăciune, ascultă continuu ceea ce grăiește Duhul, care fac continuu ceea ce voiește Duhul, care își controlează gândurile și cuvintele lor prin Duhul. Întrucât unitatea catolică [sobornicească] a Adevărului dumnezeiesc-omenesc este întotdeauna prezentă în conștiința catolică [sobornicească] a Bisericii Ortodoxe, Sfinții Părinți și Dascăli participă continuu la viața divino-umană a Bisericii prin energia harismatică a Sfântului Duh. De aceea Patriarhii ortodocși din vremurile mai noi proclamă în *Enciclica* lor:

*„Credem că Biserica catolică [sobornicească] este învățată de Duhul Sfânt... Biserica este învățată de Duhul Cel de viață începător, dar prin mijlocirea Sfinților Părinți și Învățători... Mărturisim că Biserica catolică [sobornicească] este cu neputință să greșească ori în genere să rătăcească sau să prefere vreodată minciuna în locul adevărului. Căci, lucrând continuu prin Sfinții Părinți și Povățuitori care slujesc cu credincioșie, Preasfântul Duh eliberează Biserica de orice rătăcire“.*⁴

În Apusul Europei creștinismul s-a transformat treptat în umanism. Multă vreme și cu perseverență, occidentalii l-au restrâns pe Dumnezeu-om iar în cele din urmă l-a micșorat într-un om: în omul infailibil al Romei și în nu mai puțin infailibilul om al Berlinului. În acest fel s-a ivit, pe de o parte, umanismul creștin apusean maximalist (papismul), care răpește totul lui Hristos și, pe de altă parte, umanismul creștin apusean minimalist (protestantismul) care așteaptă de la Hristos tot ce poate fi mai puțin și adesea nimic. În amândouă, ca valoare supremă și ca ultim criteriu în locul Dumnezeului-om este plasat omul. S-a săvârșit, în felul acesta, trista îndreptare (*correctio*) a Dumnezeului-om, a operei Lui și a învățăturii Lui!

Cu perseverență și constanță papismul s-a străduit să înlocuiască pe Dumnezeu-om cu omul, până când în dogma despre in-

⁴ Dositei Patriarhul Ierusalimului, *Mărturisirea credinței*, Definiția III, la I. Karmiris, *Monumentele dogmatice și simbolice ale Bisericii Ortodoxe Catolice* [Sobornicești], Atena, 1953, vol. II, p. 755.

failibilitatea omului Dumnezeu-om a fost înlocuit pentru totdeauna de către omul infailibil. Pentru că, prin dogma aceasta omul (papa) a fost declarat drept ceva mai presus nu numai decât omul, ci și decât Sfinții Apostoli și decât Sfinții Părinți și decât Sinoadele Ecumenice. Printr-o astfel de apostazie față de Dumnezeu-om, față de Biserica Catolică [Sobornicească] și Ecumenică, maximalismul papal l-a depășit chiar și pe Luther, creatorul minimalismului protestant. Și, într-adevăr, cea dintâi protestare radicală împotriva Bisericii celei una, sfântă, catolică și apostolică trebuie căutată în papism iar nu în luteranism. Și originea protestantismului stă tocmai în această „protestare“.

Nu trebuie să ne înșelăm: maximalismul umanist creștin apusean, papismul, este și cel mai radical protestantism, pentru că el a transferat temelia creștinismului de pe Dumnezeu-om cel veșnic, pe omul trecător și l-a declarat pe aceasta drept dogma cea mai importantă, drept adevărul cel mai important, valoarea cea mai importantă, măsura și criteriul cel mai important. Iar protestanții nu au făcut nimic altceva decât pur și simplu să accepte dogma aceasta în esența ei și să o dezvolte la dimensiuni și detalii înspăimântătoare. Într-adevăr, protestantismul nu este altceva decât un papism aplicat tuturor; principiul lui fundamental (infailibilitatea omului) este aplicat la viața fiecărui om în parte. După exemplul omului infailibil al Romei, fiecare protestant devine infailibil pentru că el își revendică infailibilitatea personală în temele credinței. Din acest punct de vedere se poate spune că protestantismul este un papism laicizat, lipsit însă de dimensiunea mistică, de autoritate și de putere.

Prin faptul că în Apus creștinismul, cu toate adevărurile lui divino-umane infinite, a fost limitat la om, creștinismul apusean s-a transformat în umanism. Lucrul acesta poate să pară ciudat dar acesta este adevărul. Îl dovedește într-un chip neîndoielnic realitatea lui istorică. În esența lui creștinismul apusean este umanismul cel mai radical, pentru că a proclamat pe om infailibil și a transformat religia divino-umană în religie umanistă. Dovada acestui lucru este faptul că în Biserica Romană Dumnezeu-om a fost împins în cer și în locul Lui a fost instalat un locuitor: *Vicarius Christi*... Ce tragică eroare: să se instituie un înlocuitor și un supleant pentru Domnul și

Dumnezeul cel pretutindenea prezent! Fapt este însă, că această ne-bunie s-a întrupat în creștinismul apusean.

În acest chip s-a săvârșit oarecum dez-întruparea Dumnezeului celui întrupat, dez-divino-umanizarea Dumnezeului-om. Umanismul religios apusean a proclamat că Dumnezeul-om cel prezent pretutindeni nu este prezent la Roma și a instalat un înlocuitor al Lui în persoana unui om infailibil. În toate acestea e ca și cum umanismul ar vrea să spună Dumnezeului-om: Retrage-te din lumea aceasta în cealaltă, pleacă de la noi, noi îl avem pe înlocuitorul Tău care Ți ține locul în chip infailibil în toate.

În această înlocuire a Dumnezeului-om de către om s-a manifestat practic înlocuirea vizibilă a metodologiei creștine divino-umane, cu metodologia omenească. De aici izvorăsc dominația filozofiei aristotelice în scolasticism, metoda cazuistică și sfânta inchiziție în morală, diplomația papală în raporturile internaționale, statul papal, iertarea păcatelor prin indulgențe și de la radio și iezuitismul sub diferitele lui forme.

Toate acestea duc la concluzia: creștinismul umanist constituie, într-adevăr, protestul cel mai hotărât împotriva Dumnezeului-om, împotriva axiologiei și criteriologiei Lui. Și aici apare tendința predilectă a omului european de a reduce totul la om, ca valoare și măsură fundamentală a tuturor. Dar în spatele acestui fapt se găsește un idol: *Menschliches, Allzumenschliches* (omenesc, mult prea omenesc) [Nietzsche].

Prin reducerea creștinismului la umanism, creștinismul fără îndoială că s-a simplificat. Dar în același timp el a fost distrus. Și, fiindcă a avut loc o *Gleichschaltung* (echivalare) a creștinismului cu umanismul, astăzi în Europa oamenii se gândesc să înlocuiască creștinismul umanist cu vechea religie politeistă. Glasurile unor oameni din lumea protestantă: *Zurück zu Jesus! Back to Jesus!* Constituie strigăte neputincioase în noaptea fără de lună a creștinismului umanist care a părăsit valorile și măsurile divino-umane și se sufocă acum în deznădejde și în impas în timp ce din adâncul veacurilor răsună cuvintele îndureratului Profet al lui Dumnezeu, Ieremia: „*Blestemat este omul care-și pune nădejdea în om!*“ (Ieremia 17,5).

Într-o perspectivă istorică mai largă, dogma apuseană despre infailibilitatea omului nu este altceva decât un efort de a reînvia, a justifica și de a înveșnici umanismul european muribund. E cea din urmă „metamorfoză” și apoteoză finală a umanismului. Pentru că după iluminismul raționalist al secolului XVIII și după pozitivismul miop al secolului XIX, umanismului european nu-i mai rămânea altceva decât să se dizolve în contradicțiile și impasurile lui. Dar, în această clipă tragică, îi vine în ajutor umanismul religios și cu dogma lui despre infailibilitatea omului el salvează umanismul european de la o moarte vizibilă. Dar chiar și dogmatizat, umanismul creștin occidental nu putea să nu păstreze în el toate contradicțiile mortale ale umanismului european care converg spre o singură dorință: aceea de a alunga pe Dumnezeu-om de pe pământ în cer. Fiindcă pentru umanism lucrul de căpetenie și fundamental este ca omul să devină suprema valoare și ultimul criteriu.

În fine, creștinismul este creștinism prin Dumnezeu-om, prin adevărul Său divino-uman și prin metodologia sa divino-umană. Acesta este adevărul fundamental, în detrimentul căruia nu se poate face nici o concesie. Acest adevăr definește și delimitează întreaga axiologie și criteriologie creștină. Hristos este valoarea cea mai înaltă și măsura infailibilă numai ca Dumnezeu-om. Trebuie să fim sinceri și consecvenți până la capăt: dacă Hristos nu este Dumnezeu-om, atunci este cel mai îndrăzneț om din câți există, pentru că se proclamă pe sine Dumnezeu și Domn. Dar realitatea istorică a Evangheliei arată și dovedește fără putință de contrazicere că Iisus Hristos este prin toate și în toate Dumnezeu-om desăvârșit. De aceea nu poate fi cineva creștin fără credința în Dumnezeu-om și în Trupul Lui divino-uman, Biserica, în care Hristos a lăsat toată minunata Lui Persoană. Puterea mântuitoare și de-viață-făcătoare a Bisericii lui Hristos constă în Ipostasul Dumnezeului-om veșnic viu și pretutindeni prezent. Orice substituie a Dumnezeului-om cu oricare om și orice selectare din creștinism numai a acelor elemente care satisfac „gustul individual” și gândirea omului, transformă creștinismul într-un umanism superficial și neputincios. Toate sub

cer sunt vechi, afară de Persoana Dumnezeuului-om Hristos. Acesta este singurul lucru nou, veșnic nou⁵. Este ceea ce face Noul Testament nou și adevărul nou-testamentar ceva întotdeauna nou și veșnic. Și, pentru că este veșnic nouă și tânără în desăvârșirea ei divino-umană, Persoana Dumnezeuului-om nu poate fi schimbată și nici înlocuită; ea este întotdeauna aceeași cu ea însăși și consecventă cu ea însăși. De aceea Evanghelia este întotdeauna și pretutindeni identică: și pentru oamenii de pe pământ și pentru îngerii din cer; iar Dumnezeu-om Hristos este unica Rațiune, unica Minte, unicul Sens și Logos al omului și al creației. Fără El este cu neputință să fie acceptată nici cea mai mică teodicee pentru o lume cum este cea a noastră și un om cum este al nostru.

Din punct de vedere pur ontologic Dumnezeu-om nu este o minune ci o necesitate pentru o astfel de lume și un astfel de om. De aceea s-a spus în sfânta Evanghelie că Dumnezeu Logosul întrupat „a venit întru ale Sale” (Ioan 1,11). Și ce anume face ca oamenii să fie „ai” Lui, dacă nu sufletul lor cel creat „după chipul lui Dumnezeu”? S-a mai zis: „Că suntem de un neam cu El” (Faptele Apostolilor 17,28). Iarăși, prin sufletul nostru cel după chipul lui Dumnezeu. Și s-a mai zis că Dumnezeu-Logosul este „lumina cea adevărată, care luminează pe tot omul venind în lume” (Ioan 1,8). De aceea, atunci când S-a întrupat nu a venit între străini, ci între ai Săi. Iar noi, mărturisind pe Dumnezeu-om, mărturisim indirect pe Omul cel după chipul lui Dumnezeu, obârșia dumnezeiască a omului, măreția omului și în același timp și valoarea dumnezeiască și sfințenia persoanei omenești. Dacă lucrurile nu stau așa, atunci pentru care motiv am fi noi „ai” lui Dumnezeu-Logosul și de un „neam” cu Dumnezeu? În esență, lupta pentru Dumnezeu-om este o luptă pentru om. Nu umaniștii ci oamenii credinței și vieții divino-umane se luptă pentru omul adevărat, pentru omul după chipul lui Dumnezeu și al lui Hristos.

⁵ Vezi Sfântul Ioan Damaschin, *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* III, 1; PG 94, 984B: „Și fiind Dumnezeu desăvârșit, se face om desăvârșit; și se săvârșește noutatea mai presus de toate noutățile, singurul lucru nou sub soare”.

Însemnătatea extraordinară pentru neamul omenesc a creștinismului constă în divino-umanitatea de-viață-făcătoare și imuabilă a lui Hristos care dă sens la tot ceea ce este omenesc, scoțându-l pe acesta din nimicnicia neființei la lumina Atotființei. Numai cu puterea lui divino-umană creștinismul este sarea pământului, sare care păzește pe om ca să nu se strice în păcat și în rău. Dacă însă creștinismul se revarsă în diferite umanisme, atunci el se strică, devine sare „care nu mai sarează” și care, după prea adevăratul cuvânt al Mântuitorului „la nimic nu mai poate servi decât să fie aruncată afară și să fie călcată în picioare de oameni” (Matei 5,13). Orice efort și orice tentativă de a echivala (*gleichschalten*) creștinismul cu spiritul veacului acestuia, cu mișcările efemere ale unor epoci istorice și, mai mult, cu partidele sau cu stările de fapt politice, smulg creștinismului acea valoare specifică datorită căreia el este unica religie divino-umană din lume.

Nu conformarea Dumnezeului-om Hristos cu spiritul epocii ci conformarea și adaptarea spiritului epocii la spiritul veșniciei lui Hristos, al divino-umanității lui Hristos, este unica misiune adevărată a Bisericii lui Hristos în lume, a Bisericii Catolice [Sobornicești] și Ortodoxe. Numai în acest fel Biserica va putea să păstreze Persoana de-viață-făcătoare și de neînlocuit a Dumnezeului-om Hristos, adică valoarea cea mai mare în toate lumile, cele văzute și cele nevăzute și cele viitoare. Pentru că El este valoarea supremă și măsura infailibilă în toate.

(1935)

FILOZOFIA ORTODOXĂ A ADEVĂRULUI

Prefață la „Dogmatica Bisericii Ortodoxe“

Călătorind de la neființă spre atotființă, omul străbate minunatele taine ale lui Dumnezeu, îmbrăcat în hainele încântătoare ale materiei și spiritului. Cu cât mai mult se îndepărtează de neființă, și se apropie de atotființă, cu atât mai mult flămânzește după nemurire și nepăcătoșenie, cu atât și însetează după neschimbare și veșnicie. Păcatul îl atrage tiranic spre neființă iar prin moarte el pune stăpânire cu lăcomie pe suflet. Întreaga înțelepciune a vieții constă în a birui moartea în tine însuși și în jurul tău, în a te cufunda în întregime în atotființă. Această înțelepciune o învață filozofia Duhului Sfânt, fiindcă ea este înțelepciune și cunoaștere, înțelepciune binecuvântată și cunoaștere binecuvântată a naturii ființei. Ori iată giuvăerul acestei înțelepciuni: cunoașterea divinului și umanului, a văzutului și nevăzutului. Dar filozofia Duhului Sfânt este și această forță morală creatoare care înmulțește în om înțelepciunea divină privitoare la Dumnezeu, la lume și la om, făcându-l asemenea lui Dumnezeu pe calea binecuvântată a desăvârșirii ascetice. Tocmai acest caracter etic al filozofiei ortodoxe îl subliniază Sfântul Ioan Damaschin atunci când spunea că „*filozofia e asemănarea cu Dumnezeu*“ [*homoiousythai Theō*] și că ea este, deci, „*arta artelor și știința științelor*“ [*tehne technôn kai epistême epistemôn*]¹. Ca filozofie

¹ Trilogia *Izvorul cunoștinței: I. Capitolele filozofice* [Dialectica] 3; PG 94, 533 BC.

de-viață-făcătoare prin Duhul Sfânt, ea este singura artă care poate plăsmui din această masă complexă de materiale eterogene care e ființa omenească, o persoană după chipul lui Dumnezeu și după chipul lui Hristos. Ca știință a Duhului Sfânt, ea este singura știință care poate învăța această creatură egoistă și muritoare numită om cum să învingă moartea și să ajungă la nemurire. De aceea, filozofia ortodoxă e arta artelor și știința științelor.

Filozofia Duhului Sfânt e constituită din adevărurile veșnice privitoare la Dumnezeu, la lume și la om. În limbajul evanghelic al Bisericii acestea se numesc *dogme*. Astfel, Filozofia dogmatică e știința adevărurilor veșnice privitoare la Dumnezeu, așa cum au fost descoperite ele oamenilor ca ei să le întrupeze în viața lor, și să atingă astfel scopul veșnic al existenței lor, această anevoioasă călătorie de la neființă la atotființă, la ființa-în-sine. Ori la omul contemporan se constată mult prea evident o atrofiere a simțului nemuririi și veșniciei, ca și o întunecare a conștiinței veșniciei și divino-umanității.

Domolit și subjugat de relativismul metafizic și etic, omul contemporan ajunge de regulă la un nihilism universal. Dar de-abia de se trezește cineva din acest coșmar al relativismului, de-abia întrevede mișcătoarea realitate a veșniciei și nemuririi, că el și găsește în sine forțele necesare pentru a-și relua elanul spre adevărul veșnic privitor la lume și la om. Se izbește sufletul omului de o problemă veșnică? – De îndată se cască în el un abis, un deșert al flămânzirii după adevărurile veșnice. Atunci un nemilos simțământ de foame și de sete îl aleargă prin deșertul acestei vieți spre oaza în care cresc adevărurile veșnice, în care țâșnește acest izvor de apă vie ce se scurge în viața veșnică.

În această nouă dispoziție, omul se transformă într-o țâșnire de dorință pentru tot ce-i nemuritor și veșnic, pentru tot ce-i divin și sfânt. De la sine însuși se avântă de la uman spre divino-uman și, cu cât viața divină se revărsă în sufletul său prin adevărurile divine, cu atât țâșnește în el viața nemuritoare și veșnică. Fiindcă în realitatea lor divino-umană, viață și adevăr, viața veșnică și adevărul veșnic sunt unul și același lucru: „*Eu sunt Calea, Adevărul și Viața*“ (Ioan 14,6) a rostit minunatul nostru Domn Iisus. Numai în El aces-

te trei lucruri sunt o unică realitate consubstanțială. În afara Lui nu există cale spre adevăr, nu există adevăr în veșnicie, nu există viață pentru veșnicie. Aceasta face din Persoana Lui divino-umană realitatea unică și imuabilă. În tot ce e al lui Hristos domnește această treime nedespărțită: Calea, Adevărul și Viața. În orice dogmă a lui Iisus Hristos cele trei formează întotdeauna o realitate unică și indisolubilă – fiindcă orice dogmă e o Cale veșnică care prin Adevărul veșnic duce la Viața veșnică. De aceea în dogme totul e nemuritor și veșnic, nimic nu e trecător, muritor sau fictiv.

Eternitatea și divino-umanitatea sunt o categorie a vieții și gândirii Noului Testament. De aceea, ca adevăruri veșnice, dogmele sunt întotdeauna veșnice și divino-umane. Atunci când își dinamizează gândirea trăind harul Evangheliei, omul progresează treptat de la un adevăr veșnic la altul, de la acesta la un al treilea și astfel, traversând nenumărate adevăruri veșnice, ajunge să atingă – dincolo de orice piscuri – plenitudinea ființării lui: plinătatea existenței, conștiinței și experienței lui. „Moarte păcatului și morții!“ – e cuvântul de ordine evanghelic al filozofiei divino-umane ortodoxe. Astfel, hrănindu-se cu adevărurile veșnice ale lui Hristos, omul ortodox își eliberează progresiv conștiința și voința, sentimentul și viața, de tot ce vine din păcat, de tot ce-i trecător, relativ și muritor. Făcându-se viu prin tot ce-i sfânt, neschimbat, absolut și veșnic, se face viu el însuși. Prin nevoințele binecuvântate ale ascezei, în orișice lucru se împlinește în el biruința asupra omului celui vechi, prieten al păcatului, egoist și antropocentric, în numele Dumnezeuului-om pururea fără de păcat, care trăiește din Dumnezeu și este centrat pe Dumnezeu. În elanul său plin de bucurie spre Dumnezeu-om, omul doririi lui Hristos se înalță prin gândirea, ca și prin viața lui, spre toate înălțimile, se adâncește în toate adâncurile, se lărgeste în toate dimensiunile, crescând creșterea lui Dumnezeu, întreg și fără a lăsa deoparte nimic, spre înălțimile divino-umane – dincolo de cunoașterea relativă și nihilistă – acolo unde minunatul Dumnezeu-om Iisus este totul în toate pentru gândirea și pentru sufletul nostru, pentru sensibilitatea și viața noastră.

Taina Adevărului nu stă nici în creaturi, nici în idei, nici în simboluri, ea se găsește într-o persoană, în Persoana divino-umană

a Domnului Hristos: Eu sunt Adevărul, Adevărul atotdesăvârșit, nicidecum diminuat, nicidecum modificat, întotdeauna unul și același în desăvârșita sa plinătate, întotdeauna unul și același ieri și azi și întotdeauna: Adevăr pururea veșnic – veșnic până și în timp; pururea nemărginit – nemărginit până și în mărginit; pururea nemuritor – până și în ceea ce este muritor. Toate celelalte adevăruri decurg din El ca razele ce se revarsă din Soare – de aceea și ele sunt nemuritoare și veșnice. Toate dogmele constituie în realitate un Adevăr unic: Dumnezeu-om, Domnul Hristos. Toate trimit spre El pentru că provin din El; trimit spre El așa cum fiecare rază de soare trimite spre Soare. Numai să zboare omul și să dea la capătul adevărului peste Bine – și va ajunge la Iisus Hristos ca la Izvorul, Creatorul și Obârșia lui; să zboare și să dea la capătul adevărului peste Dreptate – tot la Iisus Hristos va ajunge ca la Izvorul și Obârșia ei; să zboare și să dea la capătul adevărului peste viață și lume, peste veșnicie și iubire, peste desăvârșire și milă, peste har și nădejde, peste smerenii, rugăciune și credință – întotdeauna va ajunge la Domnul Hristos ca la unicul lor Izvor, ca la unicul lor Creator. Omul filozofiei ortodoxe simte și percepe din toată ființa lui că nu există nimic relativ – nici de această parte a mormântului, nici de cealaltă – și că din tot sufletul și prin toate nevoințele lui, prin tot ceea ce face și prin tot ce trăiește, el curge și se scurge în infinitate și veșnicie, în infinitatea lui Hristos și în eternitatea lui Hristos.

Adevărurile dogmatice veșnice nu sunt concepte abstracte – concluziile unor silogisme sau ipoteze logice – sunt evenimente trăite în propria lor nemijlocire și realitate istorică – fiindcă ele s-au manifestat, revelat, văzut, simțit, realizat în timp și în spațiu printre oameni. De exemplu: dogma Sfintei Treimi e un adevăr veșnic manifestat lumii în multiple arătări ale Vechiului și Noului Testament, evenimente care s-au întâmplat și au fost trăite aievea. Dogma Dumnezeului-om Hristos e întemeiată pe realitatea istorică a Dumnezeului-om Iisus din Nazaret. Dogma Învierii e întemeiată pe faptul Învierii lui Hristos. Lucrul e valabil pentru toate celelalte dogme, căci ele sunt toate – de la prima până la ultima – întemeiate pe o realitate istorică evidentă și incontestabilă: dacă un om consideră fără prejudecăți sensul și conținutul dogmelor Noului Testa-

ment, va trebui să constate că ele toate reprezintă și sunt fapte divine și divino-umane în limitele timpului și spațiului. Oamenii pot să nu le înțeleagă – însă nu le pot respinge. Într-adevăr, acești dușmani înverșunați ai lui Dumnezeu neagă tocmai aceste fapte: să le privească cu ochii lor și să le vadă! Exemplul clasic îl furnizează Fariseii – prototipul tuturor fariseilor din toate timpurile. Dacă aceștia resping faptele, e tocmai pentru că sunt fapte, tocmai pentru că doresc ca faptele să nu fie fapte – de aceea încearcă din toate puterile lor să le transforme în ipoteze, iluzii și ficțiuni.

Dogmatica e un mozaic „sui generis”. Ea repartizează și clasează adevărurile dogmatice veșnice după particularitățile lor. Le aranjează și le compară după lumina pe care aceasta o reflectă. În acest fel, în mozaicul adevărilor veșnice se obține icoana lui Hristos, icoana întregii Revelații a Vechiului și Noului Testament. Adevărurile dogmatice sunt într-un tot divine, infinite, nemărginite, veșnice prin aceea că vin de la Dumnezeu Cel infinit, nemărginit și veșnic. Prin însăși natura lor, ele nu pot veni nici de la om, nici prin om. Aici omul nu creează – oamenii n-au în ei nici puterea nici forța de a crea adevăruri veșnice și nemărginite: le primesc de-a gata de la Dumnezeu. Pe acest tărâm, la ce altceva s-ar putea rezuma contribuția lor dacă nu la însușirea adevărilor dogmatice veșnice prin credință și la transformarea lor prin nevoințele binecuvântate ale ascezei în viața lor, în gândirea lor, în experiența lor? Și la dobândirea în acest fel a sfințeniei și desăvârșirii?

Din acest punct de vedere sfinții sunt întruparea trăită a adevărilor dogmatice veșnice: ei sunt deținătorii sfintelor adevăruri dogmatice – și prin însuși acest fapt sunt propovăduitorii și mărturisitorii lor. La ei trebuie să meargă dogmatistii ortodocși pentru a învăța toate adevărurile dogmatice – fără a uita nici o clipă că nu avem comuniune cu sfinții decât în rugăciune, post și priveghere. De aceea, osteneala dogmatistului ortodox e, pe de o parte, o nevoință ascetică iar, pe de altă parte, o muncă de colectare [de texte]. E înainte de toate o osteneală ascetică pentru că ortodoxul este învățat de sfinți în sfintele nevoințe, într-un respect de rugăciune și frică în fața acestor purtători ai adevărilor eterne și veșnice. Sfântul Ioan Damaschin a pus odată pentru totdeauna principiul care trebuie să

conducă pe dogmatistul ortodox atunci, când în introducerea sa la *Expunerea exactă a credinței ortodoxe* a evocat el însuși rolul său: „Nu voi spune nimic de la mine ci voi expune pe scurt ce au spus bărbații sfinți ai lui Dumnezeu”.²

Citând eu însumi aceste cuvinte ale marelui și sfântului teolog, în mediocritatea și lipsurile mele, abia de îndrăznesc să spun că și eu în lucrarea mea m-am ținut de principiul lui – ba mai mult, într-un acces de sinceritate voi adăuga că în fața lui ca și a celorlalți Părinți a Bisericii, acești filozofi ai Duhului Sfânt nu sunt decât un surdo-mut. Bâlbâi (de-aș putea numai articula!) Adevărul divin veșnic după Sfinții Părinți, cei mai mari atât în sfințenie cât și în înțelepciune și, în primul rând, după acest minunat cântăreț al adevărilor veșnice care a fost Sfântul Ioan Damaschin. Dacă e ceva bun în lucrarea de față, dacă e ceva evanghelic, aceasta le aparține lor și lui. Tot ce e contrar îmi aparține mie și numai mie.

(1932)

² *Ibidem*, 2; PG 94, 533A.

DE LA ARIANISMUL LUI ARIE LA ARIANISMUL EUROPEAN MODERN

Taina răului nu e mai mică decât taina binelui. Cea dintâi este adesea mai atrăgătoare decât cea de-a doua. Iar omul iubește ceea ce este tainic în orice versiune s-ar înfățișa aceasta. Nu există lucru în lume pe care omul să-l poată explica în întregime și să spună: Iată un lucru în care și în jurul căruia nu există mister și nimic tainic. În orice fenomen în lume, în orice lucru din univers rămâne întotdeauna ceva ce omul nu poate cuprinde în cușca de cleștar a minții lui. Nu există laborator chimic sau alchimic în care lumea să se poată distila în așa fel, încât să se evaporeze din ea toate tainele. Sub clopotul albastru al cerului care acopere pământul nimic nu este simplu, nimic nu este fără taină. Din orice punct de vedere am privi-o, lumea ni se înfățișează ca un mare semn de întrebare. Taina răului și taina binelui dau o luptă susținută în lume, mai cu seamă în om. Dacă Domnul cel iubitor de oameni nu ar păstra echilibrul, lumea ar fi căzut de mult în haos. Taina răului este deosebit de atrăgătoare; ea încântă pe om până la îndrăgostire și, în marea și îngrozitoarea lui dragoste, omul se aduce cu entuziasm acesteia ca jertfă de ardere de tot. Taina binelui însă este smerită și blândă, defăimată și luată în derâdere pe pământ; pentru aceasta sunt mai puțini cei îndrăgostiți de taina binelui și mult mai mulți îndrăgostiți de taina răului. Taina binelui ar fi fost condusă demult la groapă,

dacă Hristos nu ar fi înviat din mormânt și nu ar fi arătat în Persoana Lui înviată tot farmecul ei minunat și frumusețea ei atrăgătoare.

Împotriva unui bine mic se opune un rău mic, dar împotriva binelui celui mai mare luptă răul cel mai mare. Împotriva atleților celor neputincioși ai binelui Satan își trimite ostașii lui, în timp ce împotriva Dumnezeului Binelui – a Domnului Iisus Hristos – iese Satan însuși (Matei 4,1-11; Luca 1-13). Și dacă nu altceva, atunci măcar această mobilizare a dumnezeului răului (a lui Satan) și a întregii lui oștiri împotriva lui Hristos dovedește că Hristos este nu numai omul binelui, ci și Dumnezeul Binelui. Toată lupta lui Satan împotriva lui Hristos nu are decât un singur scop: acela de a dezîntrupa pe Dumnezeul-om, de a alunga pe Dumnezeu din trupul omenesc, din materie, pentru a le stăpâni el întru totul. De a arăta că Hristos nu este Dumnezeu ci un om simplu și neputincios, îndepărtând în felul acesta pe oameni de la credința în Hristos, Singurul în stare să-l învingă pe dumnezeul răului. Strategia lui Satan se dezvoltă în chip genial: el luptă împotriva lui Hristos, împotriva sfântului Său Trup – Biserica – din toate părțile ei. Satan luptă împotriva lui Hristos prin intermediul multor oameni și foarte diferiți: prin Irod și prin Nero, dar, mai îngrozitor decât prin Nero, prin Arie. Nero lupta împotriva Bisericii din afară, în timp ce Arie lupta dinăuntru; Nero a ucis pe ucenicii lui Hristos, în timp ce Arie a vrut să ucidă pe Hristos Însuși. Dacă Iuda a avut un concurent la crima lui, acesta este Arie. Ieșind din ucigătorul de Dumnezeu și sinucigașul Iuda, Satan a intrat în Arie și prin nimeni altul nu a lucrat atât de total ca prin Arie.

Ideea de bază a lui Arie este aceea că Hristos nu este Dumnezeu. În opera lui „*Thaleia*” el spune textual: „Logosul nu este Dumnezeu adevărat”. În raport cu Dumnezeu Tatăl, El nu este Dumnezeu, de aceea nu cunoaște în chip desăvârșit pe Tatăl dar, de asemenea, nici propria lui „ființă”: „Fiul nu-și cunoaște propria lui ființă” (*Thaleia*). Dar nici în raport cu oamenii Hristos nu este Dumnezeu ci numai o „creatură desăvârșită”. Hristos a devenit ceea ce este prin desăvârșire morală și prin energia harului și, în acest fel, poate fi numit „Dumnezeu Puternic”. Hristos nu este Dumnezeu

adevărat în raport cu nimeni și cu nimic și, de aceea, toate însușirile Lui sunt relative: relativă este și cunoașterea Lui, și voința și acțiunea Lui. „Deopotrivă cu toți prin natură, tot astfel Logosul este schimbător“ (*Thaleia*). În raport cu lumea, Logosul este creator și mijlocitor între Dumnezeu și lume. Dumnezeu nu a creat direct lumea, ci a creat Logosul, pentru ca Acesta (Logosul) să creeze lumea. Cuvântul a fost creat mai înainte de toate. Logosul a fost făcut din cele neexistente și de aceea „era odată, când nu era“ (*Thaleia*).

Era firesc ca o astfel de învățătură a lui Arie să fi ridicat împotriva ei pe autenticii mărturisitori ai adevărului creștin. Nici o persecuție, nici o altă încercare n-au tulburat atât de mult Biserica cum a făcut-o arianismul, fiindcă aici era vorba de cea mai mare persecuție: Arie alunga din Hristos pe Dumnezeu. E vorba despre cea mai mare oroare: Hristos nu este Dumnezeu – atunci ce mai cauți pe planeta aceasta, omule? Pe ce se mai bazează lumea aceasta? Pe ce se mai bazează trupul omenesc și sufletul omului? Sau Hristos este Dumnezeu, sau lumea aceasta este un laborator de fantasmе și de orori. Nu există mântuire, dacă Hristos nu este Dumnezeu. De aceea, ca să apere pe Domnul Iisus Hristos de blasfemia lui Arie, s-a mobilizat toată Biserica; ea s-a întrunit toată într-un corp universal și catolic [sobornicesc], în Primul Sinod Ecumenic și a formulat împotriva heterodoxiei lui Arie învățătura ortodoxă apostolică și catolică [sobornicească], conștiința catolică [sobornicească] apostolică, credința și experiența apostolică catolică [sobornicească], tradiția apostolică catolică [sobornicească]. Sinodul n-a creat nimic nou ci, pur și simplu, a exprimat și a formulat credința și învățătura veche a Bisericii păstrată în chip sfânt și cuvios în viața creștină harismatică a Bisericii prin Duhul Sfânt. Credința și învățătura catolică a Bisericii au fost exprimate în chip universal în Simbolul Credinței și îndeosebi în cuvântul puternic „*de-o-ființă*“.^{*)} Ce este în esență toată concepția creștină a vieții? Este dezvoltarea temei muzicale pe care o constituie dogmele – dogmatica. Și ce este dogmatica? Dezvoltarea Simbolului Credinței. Și ce este Simbolul Credinței? Nimic altceva decât formula Botezului explicată: „*În numele Tatălui și al Fiului și Sfântului Duh*“. Și aceste cuvinte

^{*)} În grecește *homooúsios*, în latinește *consubstantialis*.

sunt, fără îndoială, dezvoltarea termenului „*de-o-ființă*“. Cuvântul „*de-o-ființă*“ exprimă tocmai acel germene antinomic al concepției vieții, acel nume unul („*în numele* Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh“, iar nu „*în numele*“ – la plural) al celor Trei Ipostasuri¹.

Purtătorii-de-Duh Părinți au creat ei cuvântul prin care au exprimat esența creștinismului. Ei au făcut aceasta „*primind făclia cea înțelegătoare a Duhului Sfânt*“.² Prin Duhul Sfânt, ei au descoperit „*taina Teologiei*“ și pe aceasta „*au predat-o în chip lămurit Bisericii*“.³ Iar taina Teologiei este aceasta: Hristos este Dumnezeu adevărat, de-o-ființă cu Dumnezeu-Tatăl și prin aceasta Mântuitor, prin aceasta Răscumpărător, prin aceasta Domn. Ca și odinioară Domnul în pustia ispitirii, de-Dumnezeu-luminații Părinți au învins, cu ajutorul Duhului Sfânt, duhul necurat al demonizatului Arie și i-au dat o lovitură de grație prin înfrângerea ispititorului.

Ce este în realitate arianismul? De unde se trage? – În ce privește latura lui metafizică, el își are rădăcinile în satanism iar în ce privește latura lui psihologică, în raționalism. Arianismul este o încercare de a impune metodele și mijloacele filozofiei după om ca metode și mijloace de cunoaștere a lui Hristos și de cunoaștere a lui Dumnezeu; de a pune mintea omenească cea păcătoasă ca măsură a lucrării divino-umane a lui Hristos în har; de a face ca legile raționaliste (categoriile) lui Aristotel să înlocuiască legile creștine ale Duhului Sfânt. Teologul Newman are dreptate atunci când zice: „Aristotel era episcopul arienilor“.⁴

Deoarece Arie a voit să dez-dumnezeiască pe Dumnezeu-om, Sfântul Atanasie, această gură de-Dumnezeu-insuflată de la Sinodul I Ecumenic, limba cea de foc a Duhului Sfânt, a arătat și a dovedit că Arie este un copil al diavolului și al iadului, că orice gând al lui ia naștere de la Satan. Pe Dumnezeu infinit din Hristos, Arie voia să-l cuprindă în categoriile strâmte ale trecătoarei și limitatei lui

¹ P. Florenski, *Stolp i utverzdenie Istini* [Stâlpul și întărirea Adevărului. Încercare de teodicee ortodoxă în 12 scrisori], Moscova, 1914, p. 54.

² Duminica Sfinților Părinți de la Sinodul I Ecumenic de la Niceea, Stihira de la Laude (*Penticostar*).

³ *Ibidem*, Slava de la Laude.

⁴ *The Arians of the Fourth Century*, p. 31.

minți. Eroarea fundamentală a arienilor este, după Sfântul Atanasie, aceea că tâlcuiesc Sfânta Scriptură „după mintea lor proprie”,⁵ din care motiv nici nu o înțeleg, deoarece, ca să înțeleagă ceva ale lui Hristos trebuie să aibă „mintea lui Hristos” (I Corinteni 2,9–16). Arienii măsoară pe Hristos după ei înșiși și pentru aceasta Îl închipuie pe Hristos după ei înșiși: cu natura lor măsoară natura Lui, iar din această cauză o coboară pe planul unei naturi create. În timp ce prin Sfântul Atanasie Biserica învață „că nu trebuie să măsurăm nașterea cea din Dumnezeu (a Logosului) cu natura oamenilor”.⁶ Gândul care tăgăduiește Dumnezeuirea lui Hristos este un gând satanic; atât de satanic, încât trebuie să-și aibă începutul în mintea lui Satan; de la el l-au împrumutat arienii care pentru aceasta sunt „prietenii diavolului și ai demonilor lor”.⁷ Orice erezie este de la diavolul. Vizând în adâncul lor toate ereziile, Sfântul Atanasie scrie: „Creatorul ereziilor este diavolul”.⁸ Dacă în celelalte erezii a existat ceva diabolic, erezia lui Arie este toată de la diavol și toată în diavolul: „O, erezie ciudată, care te îmbraci toată cu diavolul în nelegiuire și faptă!”.⁹ „Erezia cea cu multe capete (a arienilor), care a căzut în politeism și în nebunie nemăsurată”.¹⁰ Tăgăduind pe Dumnezeu-Logosul, arienii devin ei înșiși „necuvântători” (animale iraționale)¹¹. Ei sunt părtași la nelegiuirea diavolului, pentru că diavolul este părintele lor¹². Arie săvârșește lucrarea lui Antihrist, pentru aceasta este „înainte-mergătorul lui Antihrist”.¹³ Mântuitorul Hristos este bună-mireasma lui Dumnezeu în lumea aceasta, Arie însă revarsă „duhoarea nebuliei”.¹⁴ Sfântul Atanasie accentuează că arienii „se numără pe ei la un loc cu elinii (păgânii)”,

⁵ Sfântul Atanasie cel Mare, *Contra Arienilor* I, 37.

⁶ *Contra Arienilor* I, 26.

⁷ *Epistola către episcopii din Egipt și Libia*, 5.

⁸ *Ibidem*, 3. Vezi și *Contra Arienilor* I, 8.

⁹ *Către monahii de pretutindeni* 66, 1.

¹⁰ *Contra Arienilor* III, 64.

¹¹ Vezi *Despre Sinodul din Niceea*, 2, 1.

¹² *Ibidem*, 27 și *Contra Arienilor* I, 1.

¹³ *Contra Arienilor*, I, 1.

¹⁴ Vezi *ibid.*, I, 8 ș. u.

pentru că „*adoră creatura în locul Creatorului*“,¹⁵ învățând că Hristos este o făptură (creatură). Numai cuvântul „*de-o-ființă*“ constituie o asigurare împotriva arienilor¹⁶.

„*Ochiul cel prea sfânt al lumii*“ – Sfântul Atanasie, după cum îl numește Sfântul Grigorie Teologul – a pătruns până în adâncul ei oroarea „*kakodoxiei*“ arienilor și, împreună cu Sfinții Părinți ai Sinodului I Ecumenic, a salvat Biserica de la catastrofă. – Trebuie să mergem cu consecvență logică până la capăt: dacă Hristos nu este Dumnezeu, atunci el este un înșelător, care amăgește când zice: „*Eu și Tatăl una suntem*“, amăgește când învață: „*Cel ce M-a văzut pe Mine, a văzut pe Tatăl*“ (Ioan 14,9; 10,30). Dacă este îngăduit acest gând îngrozitor, ziceți: cine este cel care ar fi putut spune adevărul, dacă nu l-ar fi spus Hristos? Nu sunt atunci toți oamenii trâmbițe blestemate prin care se trâmbițează o minciună întreit-blestemată?

Deoarece, însă, Domnul și Dumnezeul Iisus Hristos este Adevărul infinit, acest lucru nu se poate dovedi în chip logic, dar se poate arăta în chip natural. „*Dumnezeul Care poate fi înțeles nu mai este Dumnezeu*“ – acest gând al Sfântului Atanasie este demn de toată acceptarea. Arianismul a vrut să înțeleagă pe Dumnezeu în Hristos, să-l dovedească în chip rațional și, de aceea, s-a poticnit și a căzut în erezie. Este vorba de o problemă gnoseologică: pot fi silogismele logice mijloace pentru adevărata cunoaștere a lui Hristos? – Nu, răspunde Duhul Sfânt prin Sfinții Părinți ai Sinodului I Ecumenic. Faptul de a pătrunde cu mintea în dogma centrală a credinței înseamnă deja o cădere și poticneală, care are drept consecință erezia. Cum e cu puțință să fie cuprins Cel necuprins în coaja unei nuci, adică în mintea omenească? Cum poate fi exprimat Cel ce este Inexprimabil? Cum poate fi înțeles Cel mai presus de puterile de înțelegere ale omului? Nu este suficient să invoce cineva Sfânta Scriptură, pentru că și diavolul o invocă; și, cu cât se găsește într-o nevoie mai mare, cu atât o invocă mai mult (așa cum s-a întâmplat când a ispitit pe Domnul în pustie – Matei 4,6). Arianismul este un păgânism reînviat, pentru că micșorează pe Dumnezeul-om Hristos,

¹⁵ *Contra Arienilor* III, 16.

¹⁶ Vezi *Despre Sinodul din Niceea*, 20 ș. u.

reducându-L la rangul unui semi-zeu. În oglinda spartă a minții omenești, din cauza păcatului Dumnezeu apare împărțit în bucățele. Cum ar putea omul, cu mintea lui tridimensională, să măsoare pe Hristos Care este infinit din toate punctele de vedere? Prin credință cunoaștem, pentru că prin credință umblăm, prin credință trăim (II Corinteni 1,24; 5,7; Galateni 2,20; Romani 1,17). Ce altceva din mine poate să cunoască pe Dumnezeu în Hristos, dacă nu credința? Este infinit adevărat cuvântul Sfântului Atanasie că, pentru înțelegerea Sfintelor Scripturi și pentru adevărata cunoaștere a lui Hristos „*este nevoie de o viață frumoasă și de un suflet curat, precum și de virtutea cea după Hristos, de un cuget curat și de imitarea vieții sfinților*“.¹⁷ Tăgăduirea Dumnezeirii lui Hristos și lipsa de respect față de ființa lui dumnezeiască, Sfântul Atanasie le consideră ca pe niște blasfemii împotriva Duhului Sfânt¹⁸.

A voi cineva să cunoască și să-l explice, cu mintea lui păcătoasă pe Dumnezeu, constituie dovada unei conștiințe depravate. Lucrul acesta îl cunosc bine Sfinții Părinți și Sfânta Biserică a lui Dumnezeu și de aceea îl taie pe Arie de la trupul Bisericii, ca pe un mădular bolnav: „*Arie, stricând dintr-o nebulie lipsită de minte credința ortodoxă, prin votul Părinților este acum ostracizat din Biserică, întocmai ca un mădular putred și cu rău nume*“.¹⁹ Iar Sfinții Părinți, care prin virtuțile Duhului Sfânt și-au transformat mintea lor unind-o prin har cu mintea catolică și sfântă a Bisericii lui Hristos, au devenit „*trâmbițe ale Duhului*“ prin care Duhul Sfânt grăiește „*taina teologiei*“,²⁰ taina Ipostasului Dumnezeu-lui-om Hristos.

Arianismul nu a fost înmormântat încă; astăzi el este mai la modă și mai răspândit decât oricând. E răspândit ca un adevărat suflet în trupul Europei contemporane. Dacă priviți la cultura Europei, în adâncul ei veți găsi ascuns arianismul: toate se rezumă aici la om și numai la om, și chiar Dumnezeu-lui-om Hristos a fost redus la cadrele unui om. Cu plămada arianismului s-a plămădit și filozofia

¹⁷ *Despre întruparea Cuvântului*, 57.

¹⁸ *Epistola către Serapion IV*, 12 ș. u.

¹⁹ *Duminica Sfinților Părinți*, Canonul, Cântarea 4 (*Penticostar*).

²⁰ *Ibidem*, *Slava de la Laude*.

Europei, știința ei și civilizația ei și, în parte, și religia ei. Pretutindeni și în chip sistematic Hristos este pogorât la starea de simplu om; Dumnezeu-om este dezbrăcat continuu de ceea ce este în realitate; opera lui Arie se săvârșește în mod continuu. „Religia în limitele rațiunii pure“ a lui Kant nu este altceva decât noua ediție a arianismului. Dacă vom primi pe Hristos cu măsura lui Kant ce rezultat credeți că vom avea? – Vom avea un Hristos om, un Hristos înțelept, dar nicidecum un Hristos Dumnezeu-om. Dacă vom judeca pe Hristos cu criteriul lui Bergson, nu vom avea, iarăși, ceva mai mult decât un om simplu. În acest fel, și un criteriu și altul, ca și toate criteriile tuturor filozofilor după om, pogoară pe Dumnezeu-om la condiția de om. Știința europeană nu rămâne mai prejos decât filozofia în raportul ei arian față de Hristos. Din multe puncte de vedere, prin mulți dintre reprezentanții lui, Protestantismul l-a depășit în arianism chiar și pe Arie. Diferiții socinieni și Schleiermacher sunt puternici competitori ai lui Arie la dez-întruparea Dumnezeului întrupat. Iar papismul cu etica lui este în mare măsură arian. Simte el oare ce metafizică stă în spatele acestei îngrozitoare etici? Toate acestea laolaltă au izbutit să otrăvească, cu abominabilul lor arianism marile mase ale Europei. Cine nu cunoaște abominabilul arianism al intelectualilor noștri? Mulți dintre intelectualii noștri spun adesea: Hristos este un mare om, un om înțelept, cel mai mare filozof dar, oricum, nu este Dumnezeu.

De unde atâta arianism astăzi? De acolo că omul a devenit astăzi măsura tuturor lucrurilor, măsura tuturor ființelor și lucrurilor văzute și nevăzute. Măsurând după sine însuși toate, omul european respinge tot ceea ce este mai larg decât omul, mai mare decât omul, mai infinit decât omul. Măsura lui strâmtă îngustează pe Dumnezeu-om reducându-l la om. Colivia păcatului reduce puterile de zbor ale minții celei mândre și aceasta nu mai vede și nu mai cunoaște nici o realitate mai mare decât ea însăși. Isprava mai presus de minte a credinței în Dumnezeu-om Hristos sfârșeamă această colivie și deschide mintea realităților infinite. Sinod I Ecumenic a hotărât o dată pentru totdeauna rolul minții în explicarea Persoanei Dumnezeului-om Hristos; rolul ei este acela al supunerii. În creș-

tinism, credința conduce, iar mintea este condusă; cunoașterea este roadă a credinței care lucrează prin iubire și e activă în speranță.

Relativismul european contemporan e o moștenire a arianismului. Relativismul metafizic a dat naștere și relativismului moral. Nu există nimic absolut sau deasupra lumii ori a omului, nici în lume sau în om și nici, iarăși, în jurul lumii sau al omului. Din acest relativism modern, ca și din vechiul relativism arian, salvează numai credința în divino-umanitatea Mântuitorului Hristos, în de-o-ființimea Lui cu Dumnezeu-Tatăl; salvează adică minunatul cuvânt „*de-o-ființă*“. Încearcă-ți credința ta și controlează-o cu Simbolul Credinței. Dacă credința ta nu corespunde într-un tot Simbolului – ești eretic. Dacă respingi cuvântul „*de-o-ființă*“, nu ești al lui Hristos, ești al lui Antihrist, ești al lui Iuda, pentru că Biserica numește pe Arie „*al doilea Iuda*“.²¹

Sărbătorind cea de a 1600-a aniversare a Sinodului I Ecumenic, Biserica Ortodoxă sărbătorește biruința credinței catolice [sobornicești] asupra minții individuale înfumurate, biruința Dumnezeului-om asupra omului. Cu toate că arianismul se schimbă în exterior ca unameleon, în esență el rămâne mereu același. Dar nici Biserica Ortodoxă nu-și schimbă credința ei, nici mijloacele de luptă împotriva arianismului. Așa cum a învins vechiul arianism, tot așa ea învinge orice arianism, chiar și arianismul european contemporan. Le învinge cu credința ei catolică [sobornicească], apostolică și sfântă, cu panoplia Sfinților Părinți cea dată de Dumnezeu: catolicitatea [sobornost]. Catolicitatea [sobornicitatea] este singura armă de năvălire a Bisericii lui Hristos; acolo unde ea nu există, este cu neputință biruința asupra arianismului; romano-catolicismul a pierdut această catolicitate și, în acest fel s-a încurcat în metodologia ariană.

Ortodoxia este a lui Hristos pentru că ea este sfântă în mod apostolic și catolic în mod patristic. Apostazierea de la principiile catolicității [sobornicității] în dezlegarea problemelor Bisericii constituie apostazierea de la calea lui Hristos care, prin adevăr, conduce la viața veșnică. Omul ortodox își sobornicează [universalizează, catolicizează] [sobornizira] propria lui ființă prin feluritele vir-

²¹ *Ibidem*, Stihira de la Vecernie.

tuși-nevoințe ascetice și Taine în harul Ortodoxiei. Astfel, el își sobornicizează (universalizează) inima, atunci când în rugăciunea împreună „*cu toți sfinții*” (Efeseni 3,18) se cufundă în dulcea veșnicie a dragostei lui Hristos; își sobornicizează [universalizează] mintea lui, atunci când combate mândria cu smerenia; își sobornicizează [universalizează] voința lui, atunci când cu dragostea lui Hristos alungă de la sine egoismul; își sobornicizează [universalizează] gândul lui, atunci când îl cufundă în apele cele limpezi ale veșniciei și divino-umanității lui Hristos; își sobornicizează [universalizează] spiritul lui, atunci când îl afundă în adâncurile Duhului Sfânt; își sobornicizează [universalizează] toată personalitatea lui atunci când se încorporează în sfântul Trup al lui Hristos când devine întreg concorporal cu Hristos (Efeseni 3,6), când devine cu totul membru al Bisericii, când devine cu totul ortodox. Aceasta este calea către catolicitatea [*sobornost*] apostolică, sfântă, patristică. Alta nu există.

(1925)

GÂNDURI DESPRE „INFAILIBILITATEA“ OMULUI EUROPEAN

Cu prilejul Conciliului Vatican II

1. Fără îndoială că, după Dumnezeu, omul este existența cea mai tainică și mai enigmatică din toate lumile cunoscute gândirii omenești. În adâncurile fără fund și fără hotar ale existenței omenești trăiesc și se ciocnesc una de alta antiteze ireconciliabile: viața și moartea, binele și răul, Dumnezeu și diavolul și tot ce există în ele și în jurul lor. În toate religiile lui, filozofiile, științele și civilizațiile lui spirituale și materiale, neamul omenesc s-a străduit să dezlege în esența ei o singură problemă atotcuprinzătoare: problema omului. Și din toate durerile și suferințele lui el și-a cizelat pentru sine, o divinitate supremă, pe care a adorat-o ca pe suprema valoare și ca pe criteriul ultim al tuturor. Această supremă divinitate este: „*omul măsura tuturor*“ [Protagoras], adică omul este măsura tuturor ființelor și lucrurilor. Dar în acest fel maiestatea sa, omul, n-a dezlegat problema omului. Pentru că măsurându-se prin el însuși pe sine însuși, el nu s-a înțeles în adânc nici pe sine însuși, cum n-a înțeles nici lumea din jurul lui (vezi II Corinteni 10,12). În realitate, el s-a străduit în zadar; a oglindit o oglindă într-o altă oglindă. Și toate s-au rezumat în strigătul zguduitor și în mărturisirea înfricoșătoare: „*nimic despre mine nu știu*“ (I Corinteni 4,4). Nimic nu cunosc despre pe mine; nu cunosc nici ce este omul, nici ce este Dumnezeu, nici ce este moartea, nici ce este viața. Mai mult, cu toată ființa mea simt că sunt un sclav al morții, un sclav al răului și, prin păcat, un sclav al diavolului. Rodul întregii activități a omului

a fost de a fi alcătuit din tot neamul omenesc un trup: „*trupul morții*“. Și fiecare a devenit încorporat în acest trup al morții. Dar ce se ascunde în acest trup al morții? – Miros urât, putreziciune, viermi... „*Om nenorocit ce sunt! Cine mă va izbăvi din trupul morții acesteia?*“ (Romani 7,24).

Nimeni, nimeni în afară de Dumnezeu-om. Pentru că Dumnezeu-om Hristos, biruind moartea prin Înviere, a desființat „*trupul morții*“ ca realitate ontologică (vezi Apocalipsa 20,14.10), a izbăvit neamul omenesc din moarte, i-a dăruit Viața cea veșnică, Adevărul cel veșnic, Dragostea cea veșnică, Dreptatea cea veșnică, Bucuria cea veșnică și toate celelalte Bunuri dumnezeiești veșnice, pe care poate să le dăruiască numai Dumnezeu Dragostei și al Iubirii de oameni. Și, în acest fel, El a dezlegat toată problema omului, imensa problemă a omului. Într-adevăr, din momentul în care Dumnezeu S-a făcut om, El S-a arătat ca Dumnezeu-om, iar prin Trupul Său – Biserica – a rămas ca Dumnezeu-om în lumea pământească, devenind astfel, o dată pentru totdeauna, valoarea supremă și criteriul ultim al neamului omenesc, El, Singurul Dumnezeu Adevărat și Singurul Om Adevărat, Singurul Dumnezeu Desăvârșit. Ca atare, El este unica valoare supremă și unicul și ultimul criteriu final al omului însuși în ființa Lui psiho-somatică, în potențialitatea lui divino-umană și tot ceea ce este omenesc și al omului. Numai în Dumnezeu-om, s-a văzut pentru prima dată omul pe sine însuși desăvârșit și veșnic. Și s-a cunoscut pe sine în toate dimensiunile lui. De aici noul principiu axiologic și gnoseologic universal al neamului omenesc: „*Dumnezeul-om măsoara tuturor*“. Dar „omul măsoara tuturor“ continuă să împăreștească și să stăpânească, de cele mai multe ori „*ferro ignique*“ [prin fier și prin foc], în lumea idolatră și politeistă din afara creștinismului. De aceea, preaînțeleptul cunoscător al omului și al Dumnezeului-om, Apostolul Pavel, rezumă filozofiile neamului omenesc la două: filozofia după om și filozofia după Dumnezeu-om (Coloseni 2,8).

2. Numai Dumnezeu-om este om desăvârșit și împlinit. În același timp Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit. Aici factorul cel mai însemnat este Ipostasul lui Dumnezeu-Logosul. Lucrul acesta

l-au mărturisit cu înțelepciune și l-au tâlcuit insuflați de Dumnezeu, de-Dumnezeu-purtătorii Sfinți Părinți ai Sinodului IV Ecumenic de la Chalcedon. În Dumnezeu-om Hristos, omul a ajuns la toate desăvârșirile lui; prin Dumnezeu el și-a desăvârșit și întregit sufletul și conștiința lui, voia lui și mintea lui, inima și trupul lui, cu un cuvânt, toată ființa lui. Și s-a întâmplat cea mai însemnată și mai vrednică de iubire minune: Dumnezeu-om S-a lăsat pe Sine în lumea noastră pământească și în toate lumile ca Biserică, ca Trup al Său, pentru ca fiecare om să poată deveni „*concorporal*” cu Trupul Dumnezeului-om și, în acest fel, să poată ajunge la toate desăvârșirile lui (vezi Efeseni 3,6). Numai în Dumnezeu-om și prin Dumnezeu-om orice existență omenească poate să devină om adevărat, om desăvârșit, om împlinit. Numai cu Dumnezeu-om în Biserică și prin Biserică, împreună „*cu toți sfinții*”, poate omul ajunge „*bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos*” (Efeseni 3,18; 4,11–16). În Dumnezeu-om Hristos „locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii”, pentru ca fiecare dintre noi să se poată umple, în Biserică și prin Biserică, cu această plinătate a Dumnezeirii (Coloseni 2,9–10). Și acest lucru fiecare din noi poate să-l atingă numai împreună „*cu toți sfinții*”, prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți, în fruntea lor stând sfânta credință și sfânta iubire (Efeseni 3,17–20).

Fără Dumnezeu-om, omul este într-adevăr lipsit de un cap și, mai mult, lipsit de sine însuși, fără sinea lui veșnică nemuritoare, după chipul lui Dumnezeu. În afara Dumnezeului-om nu există om, ci întotdeauna numai un sub-om, o jumătate de om sau un ne-om. Aici trebuie să adăugăm și următorul adevăr: fără Dumnezeu-om omul este întotdeauna sclavul morții, sclavul păcatului, sclavul diavolului. Numai prin Dumnezeu-om ajunge omul la rostul pe care i l-a așezat Dumnezeu: devine „*dumnezeu după har*” și, în acest fel, ajunge la desăvârșita plinătate a existenței și personalității lui. Ajunge prin divino-umanitate la veșnicia lui dumnezeiască. Trăind în trupul divino-uman al Bisericii, împreună „*cu toți sfinții*”, omul se divino-umanizează treptat-treptat prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți. Se umple de bucuria acelui sfânt mesaj și acelei expresii cerești a Sfântului Vasile cel Mare: „*fiind creatură a lui Dumnezeu*

și având poruncă de a se face dumnezeu“.¹ Creat virtual Dumnezeu-om, omul se străduiește în trupul divino-uman al Bisericii să-și asemene mintea sa, lui Dumnezeu, să o transforme în minte-de-Dumnezeu („noi avem mintea lui Hristos“ – I Corinteni 2,16), se străduiește să-și asemene conștiința sa, lui Dumnezeu, să o transforme în conștiință-de-Dumnezeu; voința lui să o asemene lui Dumnezeu, să o transforme în voință-de-Dumnezeu; să-și asemene și trupul, trupului Dumnezeului-om și să-l transforme în trup al lui Dumnezeu („trupul este pentru Domnul și Domnul pentru trup“ – I Corinteni 6,13). Divino-umanizat prin Biserică și în Biserică, omul se readuce pe sine la chipul lui Dumnezeu dinainte de păcat², umplându-se din belșug de frumusețea dumnezeiască a minunatului chip al lui Hristos (Galateni 4,19; 3,27; Romani 8,29). Fără Dumnezeul-om și în afara Dumnezeului-om, omul este amenințat de primejdia de a deveni asemenea diavolului, pentru că păcatul este în același timp și putere și chip al diavolului; și, în afara Dumnezeului-om, fiind sclav păcatului, omul se face de bună voie chip al diavolului, devine un familiar al diavolului: „Cel ce săvârșește păcatul este de la diavolul“ (I Ioan 3,8). Nu trebuie să scăpăm din vedere faptul că scopul principal al diavolului este acela de a lipsi pe om de chipul lui Dumnezeu, de a-l dez-divino-umaniza, de a-l lipsi de Dumnezeu și de a-l transforma astfel într-o ființă asemănătoare lui însuși. Antropocentrismul umanist este în esență diavolocentrism, pentru că amândouă vor un singur lucru: să-și aparțină numai lor înșiși, să fie numai în ele însele, pentru ele însele. În acest fel însă ele se transportă într-o împărăția „morții celei de a doua“, unde nu este Dumnezeu și nici ceva al lui Dumnezeu (Apocalipsa 21,8; 2,14).

Ceea ce s-a spus până aici nu este altceva decât divino-umanismul (theantropismul) evanghelic, apostolic, patristic, ortodox.

3. Toate umanismele europene, de la cel mai primitiv, până la cel mai subtil, de la fetișism până la papism, se bazează pe credința în om, așa cum este el în starea lui psihofizică empirică și în istori-

¹ La Sfântul Grigore Teologul, PG 36, 506.

² Vezi Slujba Înzmormântării: „...la cel după asemănare mă ridică...“ (Molitvelnic).

citarea lui dată. Într-adevăr, întreaga substanță a oricărui umanism este omul – *homo*. Rezumat la esența lui, orice umanism nu este altceva decât „hominism“. Omul este valoarea cea mai înaltă, valoarea totală; omul este criteriul cel mai înalt, criteriul total: „omul este măsura tuturor lucrurilor“. Acesta este „*in nuce*“ orice umanism, orice hominism; de aceea în ultimă analiză toate umanismele, toate hominismele sunt de origine idolatră, politeistă. Toate umanismele europene, de la cele dinainte de Renaștere, la cele ale Renașterii și așa mai departe, – cele protestante, filozofice, religioase, științifice, civilizatorice și politice – au urmărit și urmăresc neîncetat, cu bună știință sau în neștiință, un singur lucru: acela de a opune credinței în Dumnezeu-om credința în om, de a opune Evangheliei Dumnezeu-lui-om evanghelia după om, filozofiei după Dumnezeu-om filozofia după om, culturii după Dumnezeu-om cultura după om; într-un cuvânt, de a opune vieții după Dumnezeu-om viața după om. Și aceste lucruri s-au întâmplat timp de veacuri, până când, în secolul trecut, la 1870 la Conciliul Vatican I, toate acestea s-au recapitulat în dogma infailibilității papale. De atunci această dogmă a devenit dogma centrală a papismului. De aceea, în zilele noastre, la Conciliul Vatican II, dogma aceasta a fost discutată în mod strălucitor și abil susținându-se intangibilitatea și neschimbabilitatea ei. Dogma aceasta are o semnificație istorică mondială pentru întreg destinul Europei, mai ales pentru timpurile apocaliptice în care aceasta a intrat deja. Prin dogma aceasta și-au dobândit idealul și idolul toate umanismele europene; omul a fost declarat divinitate supremă, divinitate universală. Panteonul umanist european și-a dobândit în fine Jupiterul său.

Sinceritatea este limba Adevărului; dogma despre infailibilitatea papală din veacul al XIX-lea nu este altceva decât renașterea idolatriei și a politeismului. Renașterea axiologiei și criteriologiei idololatre. „*Horribile dictu*“, dar trebuie spus și aceasta: prin dogma privitoare la infailibilitatea papală a fost erijat ca dogmă umanismul idololatra și în primul rând cel elin antic. S-a promovat ca dogmă valoarea universală și criteriul universal al culturii eline, al civilizației, al poeziei, filozofiei, artei politicii, științei eline: „omul este măsura tuturor lucrurilor“ [Protagoras]. – Și ce sunt toate aces-

tea? – Ridicarea la rang de dogmă a idololatriei. În acest fel a ajuns să devină dogmă suficiența omului european, pe care au cultivat-o timp de veacuri cu nostalgie umanismele europene.

Dogma despre infailibilitatea papală este afirmarea nietzscheană – *Ja-Sagung* – în întregime creație a omului umanist european; acel *Ja-Sagung* din cultura și din civilizația lui, care amândouă sunt, atât în ce privește scopurile cât și în ce privește metodele, mai curând idololatre și politeiste. Evanghelia și porunca Dumnezeuului-om este: „*Căutați mai întâi împărăția lui Dumnezeu și dreptatea Lui și toate acestea (celelalte) se vor adăuga vouă*“ (Matei 6,33). Și ce nu a proclamat ca scop al existenței omenești și ca metodă de lucru a omului cultura europeană umanistă și civilizația ei! Dumnezeu-om – Singurul Mântuitor al omului din păcat, din moarte și de diavol, Singurul care înnoiește și face nemuritor, înviază și ridică, înveșnicește, îndumnezeiește și divino-umanizează pe om în toate lumile, – definește precis și limpede drept scop suprem al existenței și al vieții omului aceea că omul să devină desăvârșit ca și Dumnezeu (Matei 5,48). În timp ce omul umanismului european, ce nu a pus și ce nu a consfințit, în locul de acesta, drept scop al existenței omenești! Adevărul evanghelic că „*lumea toată în cel rău zace*“ (I Ioan 5,19–21), chiar și după lucrarea Dumnezeuului-om pe pământ este incontestabil. Și nu numai aceasta dar, după Sfântul Apostol Pavel, diavolul este „*dumnezeul lumii acesteia*“ (II Corinteni 4,4). Între o astfel de lume, care de bună voie zace „în cel rău“, și omul care urmează pe Dumnezeu-om Hristos, nu poate exista conciliere. Cel care urmează pe Dumnezeu-om nu poate, sfidând Adevărul Evanghelic, să se împace cu omul umanist care justifică toate acestea și le ridică la rangul de dogmă. Întotdeauna aici este vorba de o dilemă și o alegere hotărâtoare și cât se poate de critică: sau Dumnezeu-om sau omul. Pentru că, prin toate acțiunile lui, omul umanist se înfățișează și se poartă ca acționând cu suficiență prin el însuși, ca valoare supremă și criteriul cel mai înalt. Aici nu există loc pentru Dumnezeu-om. De aceea, în împărăția umanismului locul Dumnezeuului-om îl ocupă un „*Vicarius Christi*“, iar Dumnezeu-om a fost exilat în cer. Acest lucru constituie o altă formă de dezîntrupare a Dumnezeuului-om Hristos. Și nu este așa?

Însușindu-și prin dogma infailibilității în favoarea sa, adică în favoarea omului, toată puterea și toate judecățile care aparțin numai Domnului Care este Dumnezeu-om, papa s-a autoproclamat în realitate a fi Biserica din Biserica papală și a devenit în ea „*totul în toate și în toți*“. Un fel de Atotțiitor. De aceea, dogma despre infailibilitatea papală a devenit pandogma [*svedogmat*] papismului. Iar papa nu poate să o dezavueze în nici un chip, câtă vreme va fi papă al papismului umanist.

4. Sunt trei căderi principale în istoria neamului omenesc: cea a lui Adam, cea a lui Iuda și cea a papei. Esența căderii în păcat este întotdeauna aceeași: cineva vrea să devină bun prin el însuși; cineva vrea să devină desăvârșit prin el însuși; cineva vrea să devină Dumnezeu prin sine însuși. Dar, în acest fel, fără să-și dea seama, omul se echivalează pe sine cu diavolul. Pentru că și acesta a vrut să devină Dumnezeu prin sine însuși, să-l înlocuiască pe Dumnezeu cu el însuși. Și, în această înfumurare a lui, a devenit dintr-o dată diavol, complet despărțit de Dumnezeu și în întregime întors împotriva lui Dumnezeu. Esența păcatului, așadar, păcatul total [*svegreha*], constă în această iluzie plină de înfumurare. Aceasta este chiar esența diavolului, a lui Satan însuși. Ea nu este altceva decât să vrea cineva să rămână la natura lui, să nu vrea în sinea lui nimic altceva decât de pe sine însuși. Diavolul se găsește întreg în el însuși; se găsește întreg în aceea de a nu voi câtuși de puțin pe Dumnezeu în el, în a voi să fie întotdeauna singur, să-și aparțină totdeauna sieși, întotdeauna întreg în sine, întreg pentru sine, întotdeauna ermetic închis față de Dumnezeu și față de tot ceea ce ține de Dumnezeu. Dar ce este aceasta? – E egoismul și prețuirea de sine îmbrățișate pentru veșnicie, adică iadul. Un astfel de om este în esență omul umanist: el rămâne întreg în sine însuși, cu sine însuși, pentru sine însuși; întotdeauna închis cu pizmă înaintea lui Dumnezeu. În aceasta constă orice umanism, orice hominism. Încununarea acestui diabolic umanism constă în a vrea cineva să devină bun prin rău, Dumnezeu prin diavolul. Aceasta a fost și făgăduința diavolului către strămoșii noștri în paradis că, adică, cu ajutorul lui „*vor fi ca niște dumnezei*“ (Facere 3,5). Omul a fost creat de iubitorul de oa-

meni Dumnezeu, ca dumnezeu-om virtual, ca în baza calității de chip al lui Dumnezeu a naturii sale, să se edifice de bună voie prin Dumnezeu ca divino-umanitate. Dar, prin alegerea lui liberă, omul a căutat nepăcătuirea prin păcat, pe Dumnezeu prin diavolul. Și urmând această cale, ar fi devenit desigur un fel de diavol dacă Dumnezeu, în nemăsurata Lui iubire de oameni și „după mare mila Sa”, nu ar fi intervenit. Făcându-se om, adică Dumnezeu-om, El a condus astfel pe om către Dumnezeul-om, l-a introdus prin Biserică, prin Trupul Lui, la nevoința [*podvig*] divino-umanizării prin Sfintele Taine și Sfintele Virtuți. Și, în acest fel a dat omului posibilitatea de a ajunge „om desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos” (Efeseni 4,11). De a-și realiza astfel destinul divin, devenind de bunăvoie Dumnezeu-om după har.

Căderea papei constă în faptul de a voi să ajungă la Dumnezeul-om prin om.

5. În lumea noastră omenească, după cuvintele Sfântului grăitor de taine Ioan Damaschin, numai Dumnezeul-om Hristos este „singurul lucru nou sub soare”.³ Mai mult, El este noul veșnic atât prin Persoana Lui divino-umană cât și prin opera Lui dumnezeiască și Trupul Său divino-uman – Biserica. Dar și omul este nou numai în Dumnezeul-om („*zidire nouă*”), totdeauna nou, veșnic nou, în toate trăirile lui divino-umane, în calea mântuirii, a sfințeniei, a schimbării la față, a îndumnezeirii, divino-umanizării. În această lume pământească, toate îmbătrânesc și toate mor. Numai omul încorporat în Dumnezeul-om și divino-umanizat [*ubogoveceni i obogoveceni*], cel „concorporal” cu Hristos, cel încorporat de Dumnezeul-om în Biserică și bisericitizat [*ucrkvenjen i ocrkvenjen*] nu îmbătrânește și nu moare, pentru că a devenit mădular viu, organic al trupului sfânt și veșnic al Dumnezeului-om Hristos – Biserica – în care persoana omenească se dezvoltă și „crește” continuu „creșterea lui Dumnezeu” (Coloseni 3,19) ajungând – „bărbat desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos” (Efeseni 4,13). Aceasta înseamnă că el crește și se dezvoltă infinit și nelimitat, la dimensiunile după chipul lui Dumnezeu ale infinitului divin, pe care

³ Expunerea exactă a credinței ortodoxe 3, 1; PG 94, 984.

Domnul Cel în Trei Sori le-a dat existenței omenești, atunci când a creat pe om după chipul lui Dumnezeu.

Dumnezeul-om Hristos este prin excelență nou și prin excelență unul și unic, încât în realitate „Adevărul” prin El a venit (Ioan 1,17) și prin El a rămas în lumea noastră omenească. Înainte de El și fără El – acum și în veci – Adevărul e ca și cum n-ar exista. Și într-adevăr, el nu există, pentru că numai Ipostasul divino-uman este Adevărul: „*Eu sunt Adevărul*” (Ioan 14,6). Pentru om nu există adevăr în afara Dumnezeului-om, căci nu există om fără Dumnezeu-om.

Toate sunt noi în Dumnezeu-om și prin Dumnezeu-om; El Însuși, mai întâi, iar apoi și mântuirea și învățătura despre mântuire și modul mântuirii. Cu totul nou pentru neamul omenesc este mesajul Dumnezeului-om de a separa păcatul de păcătos: să urâm păcatul, dar să iubim pe păcătos; să ucidem păcatul, dar să-l salvăm pe păcătos; să nu echivalăm pe păcătos cu păcatul; să nu ucidem pe păcătos din cauza păcatului, ci să-l salvăm din păcat. Un exemplu zguduitoare în această privință este femeia prinsă în adulter. Atotmilostivul Mântuitor a despărțit păcatul femeii de existența ei după chipul lui Dumnezeu, a condamnat păcatul și a muștră pe păcătoasă cu cuvintele pline de milă: „*Nici Eu nu te osândesc; mergi și nu mai păcătuie*” (Ioan 8,11). Aceasta este metoda Ortodoxiei ridicată la rang de „dogmă”; în lucrarea mântuirii păcătosului de păcat; metodă tradițională, sfântă, dezvoltată cu înțelepciune dumnezeiască și stabilită în Biserica Ortodoxă de către Sfinții Părinți. Ea a fost formulată, în chip de Dumnezeu insuflat, de către Sfântul Simeon Noul Teolog: „*Căci binele nu este bine când nu se face bine*”.⁴

Prin prisma acestei tradiții ortodoxe evanghelice și sfinte, este o grozăvie antievangelică și potrivnică lui Hristos a omorî păcătosul din cauza păcatului. În acest caz nici o „sfântă inchiziție” nu poate fi declarată „sfântă”. În ultimă analiză, toate umanismele ucid păcătosul din cauza păcatului, extermină pe om împreună cu păcatul lui. Pentru că nu vor pe Dumnezeu-om, Care este singura mântuire a omului și din păcat și din moarte și de diavolul. Cel care nu este pentru Dumnezeu-om, este, ca atare, împotriva omului; și

⁴ *Cuvântarea* 18 și 68. Ediția Zagoraios, Smirna, 1886, p. 105 și 364.

este, prin acest fapt, ucigaș al omului; și mai este, tot din această cauză, și sinucigaș. Pentru că lasă pe om în deplina stăpânire a păcatului, a morții și a diavolului, de care numai Dumnezeu-om îl poate salva și nimeni altul sub soare. Întrebându-l împotriva lui însuși această modalitate păcătoasă, omul umanist se sinucide în chip inevitabil: ucide propriul său suflet, se predă pe sine însuși iadului, întâlnirii veșnice cu diavolul care e din vechime „*ucigător de om*” (Ioan 8,44).

6. Ce anume dă omului Dumnezeu-om, și pe care nimeni altul nu i-l poate da? – E biruința împotriva morții, a păcatului și a diavolului, Viața Veșnică, Adevărul Veșnic, Dreptatea Veșnică, Binele Veșnic, Dragostea Veșnică, Bucuria Veșnică, toată plinătatea Dumnezeirii și a desăvârșirilor dumnezeiești. Sau, așa cum zice Apostolul: Dumnezeu-om dă oamenilor „*cele ce ochiul nu a văzut și urechea nu a auzit și la inima omului nu s-a urcat, câte a pregătit Dumnezeu celor ce-L iubesc pe El*” (I Corinteni 2,9; Isaia 64,3; Ieremia 3,6).

Într-adevăr, numai El, minunatul Dumnezeu-om este „singurul lucru de care are nevoie” (vezi Luca 10,42) omul, în toate lumile lui și în orice viață a lui. De aceea numai Dumnezeu-om este îndreptățit să ceară de la oameni ceea ce nimeni altul nu a îndrăznit să ceară. Adică, să-L iubească fiecare om mai mult decât pe părinți, decât pe frați, pe surori, pe copii, pe prieteni, decât pământul, îngerii, decât oricine și orice în toate lumile văzute și nevăzute (Matei 10,37–39; Luca 14,26; Romani 8,31–39).

7. Conciliul Vatican II constituie renașterea tuturor umanismelor europene, o renaștere a cadavrelor. Pentru că de când Dumnezeu-om Hristos este prezent în lumea pământească, orice umanism este un cadavru. Iar lucrurile stau așa deoarece Conciliul a stăruit cu insistență pe dogma privitoare la infailibilitatea papei – a omului. Privite din unghiul de vedere al Dumnezeului-om Celui pururea viu, al Domnului Iisus Hristos al istoriei, toate umanismele seamănă, mai mult sau mai puțin, cu niște utopii criminale pentru că, în numele omului, ele ucid în diferite chipuri și nimicesc pe om ca ființă

psiho-fizică. Toate umanismele săvârşesc o operă absurd de tragică: strecoară fânţarul şi înghit cămila. Iar prin dogma infailibilităţii papale lucrarea aceasta a fost ridicată la rangul de dogmă. Toate acestea sunt însă înfricoşătoare, cât se poate de înfricoşătoare. De ce? Pentru că aceeaşi dogmă a infailibilităţii omului nu este nimic altceva decât înspăimântătoarea înmormântare a oricărui umanism; de la cel al Vaticanului, care a fost ridicat la rangul de dogmă, până la umanismul satanic al unui Sartre. În Panteonul umanist al Europei toţi zeii sunt morţi, în frunte cu europeanul Jupiter. Sunt morţi până ce în inima lor veştejită nu va răsări pocăinţa până la desăvârşita renunţare de sine, cu fulgerările şi durerile ei de Golgotă, cu cutremurele Învierii şi Schimbării la Faţă, cu furtunile şi înălţările ei aducătoare de roadă. Şi atunci? Atunci doxologiile lor faţă de Dumnezeu-om Cel pururea făcător de viaţă şi săvârşitor de minuni, singurul cu adevărat Iubitor de oameni în toate lumile, vor fi nesfârşite.

8. Care este nucleul dogmei despre infailibilitatea papei? – adică a omului? Dez-divino-umanizarea omului. Acest lucru îl urmăresc toate umanismele, chiar şi cele religioase. Toate readuc pe om la idolatrie, la politeism, la o dublă moarte: spirituală şi naturală. Despărţit de Dumnezeu-om, orice umanism se transformă treptat în nihilism. Lucrul acesta îl arată falimentul contemporan al tuturor umanismelor, în frunte cu papismul – direct sau indirect, de bună voie sau fără voie, părintele tuturor umanismelor. Falimentul, distrugătorul faliment al papismului vine din dogma despre infailibilitatea papei. Şi tocmai această dogmă este culmea nihilismul. Prin dogma aceasta omul European a proclamat în mod dogmatic, definitiv, dogma suficienţei omului european şi, în acest fel a dat pe faţă, până la urmă, faptul că nu are nevoie de Dumnezeu-om şi că nu există loc pe pământ pentru Dumnezeu-om. Locuitorul lui Hristos – *Vicarius Christi* – îl înlocuieşte pe deplin. În realitate din dogma aceasta trăieşte şi pe ea o urmează şi o mărturiseşte cu insistenţă orice umanism european.

Toate umanismele omului european nu sunt în esenţă, altceva decât o neîntreruptă revoltă împotriva Dumnezeului-om Hristos. În toate modurile cu putinţă se săvârşeşte o *Umwertung aller Werte* (o

răsturnare a tuturor valorilor) [Nietzsche]; Dumnezeu-om este răsturnat pretutindeni de către om; pe toate tronurile europene se întro-nizează omul umanismului european. Aici nu mai există un singur *Vicarius Christi*, ci nenumărați, numai că îmbrăcați în veșminte diferite. Pentru că, în ultimă analiză, prin dogma despre infailibilitatea papei a fost proclamat infailibil omul în genere. De unde și nenumă-rații papi în toată Europa, și cel al Vaticanului și ai protestantis-mului. Între ei nu există o diferență esențială, pentru că, după cu-vintele vizionarului adevărului Homiakov, papismul este cel dintâi protestantism.

9. Infailibilitatea este o calitate divino-umană naturală și o funcție divino-umană naturală a Bisericii, ca Trup divino-uman al lui Hristos, al cărui Cap veșnic este Adevărul – Atoateadevărul: cel de-al doilea Ipostas al Preasfintei Treimi, Dumnezeu-om, Domnul Iisus Hristos. În realitate prin dogma despre infailibilitatea papei papa a fost declarat Biserică și papa-om a luat locul Dumnezeului-om. Acesta este triumful final al umanismului dar în același timp și „moartea a doua” (Apocalipsa 20,14; 21,8) a papismului iar, prin intermediul lui și împreună cu el, și a oricărui umanism. Însă, după Adevărata Biserică a lui Hristos care, de la arătarea Dumnezeului-om Hristos, există în lumea noastră pământească ca Trup divino-uman, dogma despre infailibilitatea papală este nu numai o erezie oarecare, ci o panerezie. Pentru că nici o erezie nu s-a ridicat atât de radical și atât de complet împotriva Dumnezeului-om Hristos și a Bisericii Lui, cum a făcut-o papismul prin dogma despre infailibili-tatea papei-om. Nu există nici o îndoială: dogma aceasta este erezia ereziilor, o revoltă fără precedent împotriva Dumnezeului-om Hris-tos. Dogma aceasta este, vai, cea mai îngrozitoare exilare de pe pământ a Domnului nostru Iisus Hristos; o nouă trădare a lui Hris-tos; o nouă răstignire a Domnului, de data aceasta nu pe lemn, ci pe crucea de aur a umanismului papal. Și toate acestea sunt un iad pentru nenorocita ființă pământească ce se numește om.

10. Există o ieșire din aceste nenumărate iaduri umaniste? Există o înviere din aceste nenumărate morminte europene ? Există

un medicament pentru toate aceste nenumărate boli aducătoare de moarte ? – Există, desigur că există: pocăința. Aceasta este mesajul cel veșnic al Evangheliei Dumnezeu-om: „*Pocăința spre cunoașterea adevărului*“ (II Timotei 2,25). Altminteri nu poate cineva să creadă în atotmântuitoarea Evanghelie a Dumnezeu-om: „*Pocăiți-vă și credeți în Evanghelie*“ (Marcu 1,15). Pocăința înaintea Dumnezeu-om este unicul remediu împotriva păcatului; unicul remediu pentru orice păcat; chiar și pentru păcatul total. Fără îndoială că pocăința este remediul și pentru acest „păcat total“ al papismului cuprins în dogma plină de trufie despre infailibilitatea papei, dar și pentru orice păcat al oricărui umanism în parte și ale tuturor umanismelor laolaltă. Da, da, da: din mult iubitul lui păcat total al „infailibilității“ omul european „infailibil“ se poate salva numai prin pocăința din toată inima și care transformă toate, față de minunatul, întrutotfînduratul și preabunul Domn Iisus Hristos. Dumnezeu-om, singurul Mântuitor cu adevărat al neamului omenesc din orice păcat, din orice rău, din orice iad, de orice diavol, de orice raționalism umanist și, în genere, de toate păcatele, pe care închipuirea omenescă le poate inventa.

Din acest motiv, toți Sfinții de-Dumnezeu-purtători și de-Dumnezeu-gânditorii Părinți ai celor șapte sfinte Sinoade Ecumenice reduc toate problemele din Biserica lui Hristos la problema Persoanei Dumnezeu-om Hristos, ca la cea mai înaltă, unică și cea mai prețioasă valoare pentru toată făptura omenescă, fie ea pe pământ, fie într-o altă lume din lumile lui Dumnezeu. Problema hristologică este problema cea mai cuprinzătoare. Dumnezeu-om Hristos este pentru ei unica valoare totală a Bisericii lui Hristos, în toate lumile. Cuvântul lor de ordine neîntreput și veșnic este acesta: Dă toate pentru Hristos, dar pe Hristos nu-l da pentru nimic! Și în jurul acestui cuvânt de ordine al lor răsună netăcutul lor mesaj, plin de bucurie: nu umanism – ci divino-umanism! Nu omul – ci Dumnezeu-om! Hristos mai înainte de toate și deasupra a toate.

11. Cum se simte ortodoxul înaintea Persoanei Dumnezeu-om Hristos? Cu totul păcătos: acesta este simțământul lui, atitudinea lui, modul lui de comportare, gândul lui, rațiunea lui, conștiința

lui, mărturisirea lui, el însuși în întregime. Simțământul acesta al atotpăcătoșeniei lui personale înaintea Preadulcelui Domn este sufletul său, inima inimii lui. Aruncați-vă o privire în rugăciunile de pocăință, în cântările, troparele, stihirile din zilele de luni și de marți, sau din „Paraclis“ și vă veți convinge îndată că simțământul acesta constituie o datorie sfântă și o realitate de rugăciune a oricărui creștin ortodox, fără excepție. Spre aceasta ne precedă și ne conduc pururea nemuritorii noștri pedagogi, Sfinții Părinți. Să-i amintim numai pe doi dintre ei; pe Sfântul Ioan Damaschin și pe Sfântul Simeon Noul Teolog. Sfințenia lor este fără îndoială heruvimică; rugăciunea lor fără îndoială serafimică; cu toate acestea ei au un simțământ și o cunoaștere desăvârșită a atotpăcătoșeniei lor personale și în același timp o foarte adâncă dispoziție de pocăință. Aceasta este antinomia vie a credinței noastre ortodoxe, evanghelice și apostolice și a smereniei noastre în această credință.

Omul „infailibil“, iar în fața lui omul „atotpăcătos“, de o parte smerenia, de alta îngâmfarea. Neîntrecuta privighetoare a Evangheliei Dumnezeuului-om, Sfântul Ioan Hrisostom, binevestește: „*Temelia filozofiei la noi este smerenia*“.⁵ Smerenia este temelia filozofiei noastre despre viață și lume, despre timp și veșnicie, despre Dumnezeuul-om și Biserică. În timp ce temelia oricărui umanism, până la cel ridicat la rangul de dogmă, este trufia, credința în rațiunea omului, în mintea și logica lui. Trufia a transformat în diavol chiar și pe Luceafărul cel răspânditor de raze. Trufia este boala nevindecabilă a minții diavolului. În ea se găsesc și din ea izvorăsc toate celelalte rele diavolești. În timp ce smerenia ne învață să ne punem nădejdea și să avem absolută încredere în mintea divino-umană cea sfântă și catolică a Bisericii, „mintea lui Hristos“. „*Noi avem mintea lui Hristos*“ (I Corinteni 2,16). Noi, în trupul cel divino-uman al lui Hristos, Biserica Ortodoxă, în care Dumnezeuul-om Hristos este totul: și capul și trupul și viața și adevărul și iubirea și dreptatea și timpul și veșnicia; dar și noi, prin credința în El și prin viața în El (Efeseni 4,11–21). Căci „*toate printr-Însul și într-Însul s-au zidit; și El este mai înainte de toate și toate printr-Însul sunt așezate; și El este Capul trupului Bisericii ca să fie El, Cel*

⁵ PG 51, 312.

dintâi întru toate“ (Coloseni 1,16–18). El, Dumnezeu-om, iar nu un om, oricine ar fi acesta.

12. Cer smerit iertare pentru că și eu, atotpăcătosul, am îndrăznit să dau glas acestor puține cuvinte despre Conciliul Vatican II. Am făcut aceasta însă „ca ascultare“. Mi s-a cerut acest lucru mie, care nu înseamnă nimic și sunt un atotpăcătos. Am îndeplinit ascultarea cu sinceritate, cu conștiinciozitate, cu strângere de inimă și suspine, sprijinindu-mă pe susținerea sfântului corifeu al Apostolilor (vezi I Petru 3,15). Iar dacă cineva, citind rândurile acestea se va simți atins, să mă ierte, pentru că, datorită atotpăcătoșniei mele, nu am putut să exprim mai bine adevărul despre Adevărul total. Și să implor pe Preadulcele Domn Iisus, Cel pururea milostiv și îndelung-îndurat față de orice păcătos care se pocăiește, să-mi ierte și mie, prea-păcătosului, toate păcatele mele, mai noi și mai vechi. Pentru că eu cred, și cred din toată inima, că „*mult poate rugăciunea dreptului*“ (Iacob 5,16), chiar și pentru un atotpăcătos, cum sunt eu în toată ființa mea.

(1967)

CAPITOLE ECLEZIOLOGICE^{*)}

1. *Har vouă și pace de la Dumnezeu, Tatăl nostru, și de la Domnul nostru Iisus Hristos* (I Corinteni 1,3).

Ce este *Harul* ? – Harul sunt acele energii dumnezeiești pe care Preasfânta Treime le oferă Bisericii pentru mântuirea oamenilor de păcat, de moarte și de diavol, precum și pentru viața lor veșnică în Dumnezeu Cel Întreit Ipostatic.

2. *Mărturia lui Hristos s-a adevărit întru voi*
(I Corinteni 1,6).

Despre ce *mărturie* este vorba? – Este vorba despre Dumnezeu ca Treime, despre Dumnezeul-om ca Mântuitor, despre om ca ființă după chipul lui Dumnezeu, despre Biserică ca trup divino-uman, despre mântuire ca divino-umanizare, despre orice făptură ca și creatură care are asupra ei pecetea „logosității“ [*logosnom*] lui Hristos.

3. *Credincios este Dumnezeu prin Care ați fost chemați la comuniune cu Fiul Său, Iisus, Domnul nostru* (I Corinteni 1,9).

Comuniunea noastră cu Hristos Mântuitorul constituie mântuirea; comuniunea cu El ca Sfințitor este sfințenia; comuniunea cu

^{*)} Fiecare „capitol“ constituie explicarea unui verset, a unei fraze sau unui cuvânt din Epistolele Sfântului Apostol Pavel, constituind tot atâtea extrase din comentariile pauline ale părintelui Iustin Popovici.

El ca Dumnezeu este îndumnezeirea; comuniunea cu El ca Nemuritor este nemurirea; comuniunea cu El ca Înviat este învierea; comuniunea cu El ca Înălțat la cer este înălțarea la cer și șederea pe scaun de-a dreapta lui Dumnezeu-Tatăl.

4. *Vă rog, fraților, pentru numele Domnului nostru Iisus Hristos, ca toți să spuneți același lucru și să nu fie dezbinări între voi; ci să fiți uniți în același cuget și în aceeași înțelegere*
(I Corinteni 1,10).

Creștinii pot să spună toți același lucru, atunci când au aceleași simțăminte, aceleași gânduri, aceleași trăiri. Iar lucrul acesta îl realizează atunci când își unesc sufletul lor cu sufletul sobornicesc [catolic] al Bisericii, inima lor cu inima sobornicească [catolică] a Bisericii (vezi Faptele Apostolilor 4,32), mintea lor cu mintea sobornicească [catolică] a Bisericii și gândul lor cu gândul sobornicesc [catolic] al Bisericii. Atunci ei și gândesc și simt și „*vorbesc*” prin sufletul sobornicesc [catolic] al Bisericii, prin inima ei sobornicească [catolică] și prin gândirea ei sobornicească [catolică].

5. *Căci noi împreună-lucrători cu Dumnezeu suntem*
(I Corinteni 3,9).

Idealul omului adevărat și desăvârșit s-a realizat în Persoana Dumnezeului-om prin împreună-lucrare [sinergie] divino-umană. Această conlucrare divino-umană săvârșită prin trupul divino-uman al Bisericii devine un bun comun al oamenilor și un mod comun de viață, de gândire, de acțiune și de existență a lor. În Biserică oamenii se încorporează în Dumnezeul-om Hristos, adică se nasc cu El și prin El, se transformă cu El și prin El, se răstignesc împreună cu El și prin El, înviază împreună cu El și prin El, participă la Înălțarea Lui la cer cu El și prin El, trăiesc veșnic cu El și prin El, gândesc cu El, simt cu El și prin El, acționează cu El și prin El. În această divino-umanizare a omului constă mântuirea și sfințenia lui. În vederea

acestui scop a fost creat neamul omenesc și în această conlucrare veselă cu Dumnezeu consta viața paradisiacă a protopărinților noștri. Căderea s-a întâmplat atunci când am respins de la noi această conlucrare și am început, prin păcat, să lucrăm și să conlucrăm cu diavolul. Dumnezeu-Cuvântul S-a făcut om pentru ca să restabilească viața paradisiacă și ordinea vieții ce domnea în el, adică conlucrarea omului cu Dumnezeu.

6. După harul lui Dumnezeu cel dat mie, eu, ca un înțelept meșter, am pus temelie; iar altul zidește. Dar fiecare să ia seama cum zidește. Căci nimeni nu poate pune altă temelie, decât cea pusă, care este Hristos (I Corinteni 3,10–11).

Pentru zidirea Bisericii lui Dumnezeu a fost pusă drept piatră de temelie dumnezeiește adâncă, dumnezeiește lată și dumnezeiește indestructibilă, Însuși Domnul Iisus. El singur, Dumnezeu-om este în același timp temelie atât a Bisericii universale cât și a celei locale, atât a celei familiale cât și a celei personale.

7. Nimeni nu poate să spună: Domn este Iisus – decât în Duhul Sfânt (I Corinteni 12,3).

Tot ceea ce Dumnezeu-om Hristos oferă neamului omenesc devine bun al omului prin Duhul Sfânt Care, întocmai ca un suflet al Bisericii, lucrează prin harul Lui mântuirea fiecărui mădular al Bisericii. În afara Duhului Sfânt și fără Duhul Sfânt, nimic din cele ale lui Hristos nu poate deveni al nostru, nu poate deveni al omului. Așa cum Hristos S-a întrupat în Sfânta Fecioară din Duhul Sfânt, tot așa și în noi El se întrupează duhovnicește prin Duhul Sfânt^{*)}, prin harismele dumnezeiești, îndumnezeitoare și divino-umanizatoare ale Duhului. Cu alte cuvinte: numai prin Duhul Sfânt se realizează înhristizarea și hristificarea, înduhovnizarea [*uduhovljenje*] și

^{*)} Vezi și Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cuvântare morală* I, 8–12 („Sources Chrétiennes“, nr. 122).

spiritualizarea, întreprinderea [utrojičenje] și treimificarea existenței... După Înălțarea Sa la cer, Hristos a trimis în lume pe Duhul Sfânt și L-a lăsat în trupul Bisericii ca pe sufletul, mintea, conștiința și viața ei. Mângâietorul este martorul cel mai de seamă al lui Iisus, al Dumnezeuului și Domnului întrupat (Ioan 15,26). Este Cel care economisește, săvârșește și realizează în oameni opera divino-umană a Mântuitorului, adică mântuirea. Într-adevăr, Biserica este Biserică prin Duhul Sfânt: ea trăiește, lucrează, subzistă și există prin El. Prin Duhul Sfânt „*tot sufletul viază*“, și prin El „*cu curăție se înalță*“; prin El „*strălucește întru Unimea Treimii cu sfințenie de taină*“. Duhul lucrează întreprinderea și treimificarea fiecărui mădular al Bisericii, pe care-l mântuiește, îl sfințește, îl „*logosifică*“, îl îndumnezeiește, îl divino-umanizează. Fiecare mădular își realizează destinul divin în trupul divino-uman al Bisericii și numai prin el. Procurând măsura necesară a harului, Duhul Sfânt conduce și îndrumă fiecare mădular al Bisericii pe scara mântuirii, de la început până la sfârșit. De aceea, toți creștinii sunt purtători de duh și purtați de Duh. Este exclus să fie cineva creștin fără Duhul lui Hristos, fără Duhul Sfânt. În esența lui, creștinismul este de la Duhul Sfânt și în Duhul Sfânt.

8. *Harismele sunt felurite, dar e Același Duh... toate acestea le lucrează Unul și Același Duh, împărțind fiecăruia deosebi, după cum voiește* (I Corinteni 12,4.11).

Duhul Sfânt este în toate infinit și nemărginit, pentru că este Dumnezeu. Harismele Sale sunt infinite și nemărginite. Dar, cu toată diversitatea lor, ele sunt unite în El: o unitate în multiplicitate și o multiplicitate în unitate. La oameni, harismele acestea sunt diferite. Cu toate acestea, Duhul Sfânt le unește într-o unitate dumnezeiască, în așa fel că El unește într-o unitate și pe cei ce au aceste harisme. Prin diferitele Sale harisme, El unește diferitele spirite omenești într-o unitate sobornicească [catolică], sfântă și bisericească. Da, harismele Duhului Sfânt sunt diferite, dar toate există într-un singur trup, în Biserică. Toate slujesc unui scop și toate izvorăsc din ace-

lași izvor. De aceea oamenii „*spirituali*“ [duhovnicești] se simt legați în chip organic între ei. Întocmai ca un suflet al Bisericii, Duhul Sfânt unește pe toți membrii Bisericii într-o singură inimă, într-o singură voință, într-o singură viață, într-o singură ființă. Prin Duhul Sfânt și în Duhul Sfânt, „*cei duhovnicești*“ se simt uniți între ei într-o unitate veșnică plină de har, cu toate că, luați în parte, ei sunt persoane infinit diferite. Sfânta sobornicitate [catolicitate] a unității și unitatea sfintei sobornicități [catolicități] sunt de la Duhul Sfânt.

9. *Căci precum trupul unul este și are mădulare multe, iar toate mădularele trupului, multe fiind, sunt un trup, așa și Hristos*
(I Corinteni 12,12).

Prin Întruparea Lui, Dumnezeu-Cuvântul a ridicat organismul tainic al trupului omenesc la rangul de Templu al Său, la rangul de Trup al Său. În acest fel, trupul omului a devenit trupul lui Dumnezeu... Această dumnezeiască și sfântă taină a trupului a cunoscut desăvârșirea ei în trupul Dumnezeului-om Hristos și ea a rămas sfântă pentru totdeauna în trupul divino-uman al Bisericii lui Hristos. Ca Biserică, Dumnezeul-om Hristos constă tocmai din trupul Său divino-uman în care se unesc într-o unitate organică mai întâi Dumnezeu și omul, iar mai apoi toți oamenii care cred în Hristos. Oamenii încorporați în trupul divino-uman al Bisericii sunt legați în chip organic cu Dumnezeu și unii cu alții.

10. *Pentru că într-un Duh ne-am botezat toți, ca să fim un singur trup, fie iudei, fie elini, fie robi, fie liberi și toți la un Duh ne-am adăpat* (I Corinteni 12,13).

Prin puterea Lui dumnezeiască, Duhul Sfânt îi unește pe toți credincioșii într-un singur trup, Biserica. Duhul Sfânt este arhitectul și constructorul Bisericii. După cuvântul de-Dumnezeu-inspirat al

Sfântului Vasile cel Mare, „*Duhul Sfânt zidește Biserica*“. Prin Duhul Sfânt, deci, ne zidim toți în trup al Bisericii; ne botezăm în El într-un trup, trupul Bisericii, devenind concorporali cu Hristos. Într-adevăr, prin Duhul Sfânt omul devine om al lui Hristos, devine creștin, mădular al Bisericii. Duhul Sfânt lucrează înhristizarea și hristificarea noastră, îmbisericirea [*ucrkovljenje*] și bisericzarea [*ocrkovljenje*]... Prin Duhul Sfânt s-a zidit și se zidește continuu trupul cel sfânt, divino-uman și sobornicesc [catolic] al Bisericii, întotdeauna unul și neîmpărțit. În acest trup sobornicesc [catolic] și unul, fiecare om, iudeu sau elin, sclav sau liber, bogat sau sărac, instruit sau incult, devine om nou, om în Hristos, pentru care Hristos este toate în toți, în toate lumile... Într-adevăr, este un fapt incontestabil că numai prin Duhul Sfânt poate fi cineva creștin. Pentru că unde este Duhul Sfânt, acolo este și Hristos; iar acolo unde este Hristos, acolo este și Duhul Sfânt; acolo, într-un cuvânt, este și întreaga Sfânta Treime. Și din Ea și în Ea sunt toate.

11. *De aş grăi în limbile omeneşti şi îngereşti, dar iubire nu am, făcutu-m-am aramă sunătoare...* (I Corinteni 13,1-13).

Iubirea despre care vorbește Apostolul Pavel este iubirea lui Hristos; este iubirea pe care Însuși Domnul a numit-o „*iubire nouă*“, iar porunca privitoare la ea, „*poruncă nouă*“. Ea se deosebește de orice altă iubire a lumii noastre omenești. Toată „noutatea“ acestei iubiri constă în faptul că ea ne impune să iubim așa cum iubeste Hristos: „*Poruncă nouă vă dau vouă, ca să vă iubiți unii pe alții, așa cum Eu v-am iubit pe voi*“ (Ioan 13,34). Iubirea „nouă“, divino-umană, face ca Noul Testament să fie veșnic nou. O personificare a acestei iubiri o constituie Însuși Dumnezeu-om Hristos. El Însuși a dat mărturia și asigurarea mesajului fundamental al Noului Testament: „*Dumnezeu este iubire*“ (I Ioan 4,16). Dar Hristos nu este numai un Dumnezeu-Iubire, este Însuși „*Dumnezeul iubirii*“ (II Corinteni 13,11). De aceea, o iubire cu adevărat dumnezeiască și veșnică este numai cea care izvorăște din El, Dumnezeu-om.

12. *Cercetați-vă pe voi înșivă dacă sunteți în credință. Sau nu cunoașteți voi singuri bine că Hristos Iisus este întru voi? Fără numai dacă sunteți netrebnici (II Corinteni 13,5).*

Fără îndoială, noi ne mântuim numai ca mădulare vii și organice ale trupului divino-uman al Mântuitorului, adică al Bisericii: ale Bisericii celei sfinte, ale Bisericii celei apostolice, ale Bisericii celei sobornicești [catolice]. Pentru că Biserica nu este altceva decât întreaga viață divino-umană a lui Hristos, prelungită în toate veacurile și în toată veșnicia.

13. *Nu există altă [Evanghelie], ci sunt unii care vă tulbură și voiesc să schimbe Evanghelia lui Hristos (Galateni 1,7).*

Adevărata „veste bună“ [*evangelia*] pentru om nu există fără Dumnezeu-om și în afara Dumnezeului-om. Întreaga „bunăvestire, întreaga evanghelie se găsește numai în Dumnezeu-om... Ce este „Evanghelia“? Evanghelia e tot ceea ce Hristos, pogorându-Se din cer pe pământ, a adus cu Sine ca Dumnezeu și a făcut pentru noi ca Dumnezeu-om, și tot ce ne-a dat ca Mântuitor în trupul Lui divino-uman – în Biserică. Acestea alcătuiesc Evanghelia. Cu alte cuvinte: Evanghelia este Dumnezeu întreg, întreg adevărul lui Dumnezeu, toată dreptatea lui Dumnezeu, toate desăvârșirile lui Dumnezeu care s-au descoperit și ni s-au dat nouă de către Dumnezeu-Cuvântul, Domnul Iisus... Dumnezeu-om Hristos întreg, în toată plinătatea Ipostasului Lui divino-uman, este singura Evanghelie adevărată, unica Vestea Bună adevărată pentru neamul omenesc.

14. *O, copiii mei, pentru care sufăr iarăși durerile nașterii, până ce Hristos va lua chip în voi (Galateni 4,19).*

Viața creștinului constituie o continuă nevoință [*podvig*], o luptă de înhristizare, o luptă de divino-umanizare. În ce constă aceasta ? Nu numai în faptul de a avea pe Hristos în tine ca adevăr

viu, dreptate vie și dragoste vie, nu numai ca adevărurile Lui să trăiască, să crească și să se înmulțească în tine, ci în faptul de a avea pe Hristos în tine cu plinătatea Ipostasului Lui divino-uman, de a avea chipul Său asupra a tot ceea ce ai și în tot ce ești, în faptul de a nu mai trăi tu, ci de a trăi în tine Hristos, în faptul de a deveni în sufletul tău în întregime după chipul lui Hristos, în faptul de a reflecta chipul lui Hristos asupra a tot ce ai și în tot ce ești. Și cum se formează chipul lui Hristos în noi? Prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți. Fiecare Taină și fiecare Virtute formează și zugrăvește chipul lui Hristos înăuntrul nostru, până când toate Tainele și toate Virtuțile laolaltă, vii înăuntrul nostru, îl formează în chip desăvârșit, astfel încât în noi să se arate chipul veșnic viu al Dumnezeuului-om Hristos. Începutul celor de mai sus se face prin Taina Sfântului Botez: această taină zugrăvește cea dintâi icoana Mântuitorului înăuntrul creștinului. În continuare, această icoană se păstrează, se completează și desăvârșește prin celelalte Taine și Sfinte Virtuți: prin Sfânta Împărtășanie, prin mărturisire, prin credință, prin dragoste, prin rugăciune, prin post, prin blândețe etc. Acest proces se continuă toată viața noastră „*până ce Hristos se va forma și în noi*“. Da, Hristos și nimeni altul, nici măcar eul nostru nu trebuie să ia chip în noi. Fiindcă, fără chipul lui Hristos în el, omul este o fiară și un monstru. De aceea, el trebuie să vegheze ca Hristos „*să se formeze*“ („*să ia chip*“) în el.

15. *Introducere la Epistola către Efeseni.*

Epistola către Efeseni! Iată o Epistolă care parcă vine în întregime din cer... Adâncurile ei, ca și înălțimile și lărgimile ei, sunt cu adevărat „*adâncurile lui Dumnezeu*“ (I Corinteni 2,10). Vestea cea bună fundamentală și atotcuprinzătoare a acestei Epistole este hotărârea („*voia*“) Dumnezeuului Celui în Treime de „*a recapitula în Hristos toate, cele din ceruri și cele de pe pământ*“ (Efeseni 1,10). Este recapitularea în Hristos, înhristizarea tuturor. Este faptul că toate trebuie să fie recapitulate într-un trup, trupul lui Hristos-Biserica, toate trebuie încorporate în ea, îmbisericite și bisericici-

zate, ca în acest fel să ajungă la scopul lor dumnezeiesc și veșnic, pentru că Biserica este „trupul lui Hristos, plinirea Celui ce plinește toate în toți” (Efeseni 1,5.10.23)... Bună-vestirea aceasta, taina aceasta prea sfântă a Dumnezeuului Celui în trei Ipostasuri revelează tot sensul cerului și al pământului, al tuturor ființelor, al celor din ceruri și celor de pe pământ, și al tuturor fapturilor care alcătuiesc cerul și pământul.

16. *Ca Dumnezeuul Domnului nostru Iisus Hristos, Tatăl Slavei, să vă dea duhul înțelepciunii și al descoperirii, spre deplină Lui cunoaștere* (Efeseni 1,17).

Pentru „cunoașterea lui Hristos”, una din cele trei Persoane ale Sfintei Treimi, este indispensabil ajutorul celorlalte două: al lui Dumnezeu-Tatăl și al lui Dumnezeu-Duhul Sfânt... Toate Sfintele Taine din Biserică, împreună cu Sfintele Virtuți prin care ne curățim, renaștem, ne transformăm, ne sfințim, ne înhristizăm, ne îndumnezeim, ne mântuim sunt puse în acțiune de Tatăl prin Fiul în Sfântul Duh.

17. *Dar Dumnezeu, bogat fiind în milă, pentru multa Sa iubire cu care ne-a iubit, pe noi, care eram morți pentru păcatele noastre, ne-a făcut vii împreună cu Hristos – prin har sunteți mântuiți! – și împreună cu El ne-a sculat și împreună ne-a așezat în ceruri, în Hristos Iisus* (Efeseni 2,4–6).

Mântuirea nu este nimic altceva decât viața în Mântuitorul și prin El. Aceasta este o continuă nevoie [podvig]. În aceasta, omul trăiește în Duhul Sfânt cu ajutorul Sfintelor Taine și al Sfintelor Virtuți întreaga viață a Mântuitorului ca pe a sa proprie, de la nașterea sa spirituală până la înălțarea lui. Astfel omul trăiește continuu în Mântuitorul Cel Înviat și Înălțat la cer. Pentru că, deși suntem pe pământ, „petrecerea noastră este în ceruri” (Filipeni 3,20), deși trăim printre oameni, „viața noastră este ascunsă cu

Hristos în Dumnezeu“ (Coloseni 3,3), iar noi „*cugetăm cele de sus, iar nu cele de pe pământ*“ (Coloseni 3,2). Noi, creștinii, suntem creștini, în măsura în care suntem asemenea lui Hristos, în măsura în care ne potrivim Lui în ce privește moartea, învierea și viața (vezi Romani 6,4–14). În acest fel, fiecare creștin trăiește în mică cea plinătate divino-umană și cea atotunitate [*svejedinstva*] sobornicească pe care a realizat-o Hristos în Trupul Său – în Biserică. Ca atare, fiecare creștin devine în mic o Biserică^{*)}. Pentru că mântuirea nu este altceva decât îmbisericirea și bisericierea omului, adică faptul de a trăi continuu în trupul divino-uman al Bisericii prin Sfintele Taine și prin Sfintele Virtuți.

18. *Pentru că a Lui făptură suntem, zidiți în Hristos Iisus spre fapte bune* (Efeseni 2,10).

La creație, noi am fost zidiți de către Dumnezeu Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt și ni s-a dat suflet după „*chipul lui Dumnezeu*“, „după chipul Treimii“ adică un suflet după chipul Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt.

19. *Acum însă, fiind în Hristos, voi care altădată erați de parte, v-ați apropiat prin sângele lui Hristos, căci El este pacea noastră, El care a făcut din cele două – una, surpând peretele din mijloc al despărțirii, desființând vrăjmășia în trupul Său* (Efeseni 2,13–15).

Și ce altă legătură poate fi mai strânsă decât legătura cea din sânge? Prin Dumnezeul-om Hristos, noi intrăm într-o înrudire de sânge cu Dumnezeu... Sângele dumnezeiesc al Domnului Iisus este puterea sfințitoare, curățitoare, transformatoare, hristificatoare, îndumnezeitoare, mântuitoare. De aceea Noul Testament este un Tes-

^{*)} Mai multe despre aceasta vezi mai jos 41 și 68.

tament în sângele Dumnezeu-lui-om Hristos. Este un Testament nu în cuvânt sau în învățătură, în lege sau în poruncă sau în orice altceva, ci în sângele cel dumnezeiesc și divino-uman, care este izvorul tuturor puterilor de viață făcătoare și minunate care pun în lucrare iconomia divino-umană a mântuirii. Așa cum unește pe om cu Dumnezeu-lui-om, tot așa acest Preasfânt Sânge unește prin el și pe toți oamenii întreolaltă. Înrudirea de sânge a omului cu Dumnezeu, ca urmare a căreia se realizează și înrudirea divino-umană din sânge între toți oamenii, se dobândește înăuntrul trupului divino-uman al lui Hristos, în Biserică. În ea curge dumnezeiescul Sânge al lui Hristos, cel care din dumnezeiasca Lui inimă intră în tot organismul și în toate măduarele Bisericii săvârșind toate minunile mântuirii de orice păcat, de orice fel de moarte, de orice diavol și umple, în fine, tot cel ce este concorporal cu Hristos, de toate energiile dumnezeiești și de-viață-făcătoare și îndumnezeitoare... Sângele Dumnezeului-lui-om înnoiește cu totul pe om, pentru că în Sângele acesta se găsește puterea dumnezeiască a vieții veșnice. El împacă și unește pe om cu Dumnezeu. Lucrul acesta s-a întâmplat pe Crucea de pe Golgota și se continuă în trupul divino-uman al Bisericii, prin Sângele cel de-viață-făcător și îndumnezeitor al dumnezeieștii Euharistii. Mai mult, deoarece acesta este Sângele Dumnezeului-lui-om Hristos iar Biserica este trupul Său, Sângele acesta este acea putere unificatoare care unește toate măduarele Bisericii într-o singură viață, într-un singur suflet, într-o singură inimă.

20. *Și să-i împace cu Dumnezeu pe amândoi, uniți într-un trup, prin Cruce, omorând prin ea vrăjmășia* (Efeseni 2,16).

Dumnezeu-Cuvântul S-a făcut „carne“, a luat „trup“ și a lucrat toată iconomia mântuirii lumii prin carne și în trup. Astfel, trupul Lui a devenit Biserică, în care se continuă neîntrerupt întreaga iconomie a mântuirii lumii de păcat, de moarte și de diavol. De aceea, dumnezeiescul Apostol subliniază neconținut că Mântuitorul a lucrat-o „în trupul Său“.

21. *Căci prin El avem și unii și alții apropierea de Tatăl într-un Duh (Efeseni 2,18).*

Prin iconomia mântuirii Lui, Dumnezeu-om ne-a deschis nouă tuturor calea pentru „*apropierea*” noastră de Dumnezeu Treimică (vezi Romani 5,1–2; Efeseni 3,12; I Petru 3,18). În această iconomie divino-umană, mântuirea este săvârșită de Tatăl prin Fiul în Sfântul Duh. Aceasta este legea supremă în trupul divino-uman al Bisericii, legea supremă în viața Bisericii și în viața fiecărui mădular al ei.

Ce este mântuirea? Este viața în Biserică. Și ce este viața în Biserică? Este viața în Dumnezeu-om. Și ce este viața în Dumnezeu-om? Este viața în Sfânta Treime, pentru că Dumnezeu-om este a doua Persoană a Prea Sfintei Treimi, pururea de-o-ființă și de-o-viață cu Părintele cel fără de început și cu Duhul cel de-viață-făcător (vezi Ioan 14,6–9; 16,23.26; 15,24–26; 16,7.13–17; 17,10–26). Astfel, mântuirea este în realitate viața în Sfânta Treime. Cu alte cuvinte, mântuirea este lupta îmbisericii și bisericiizării prin har [*blagodatni podvig ucrkvljenja i ocrkvljenja*], a încorporării în Dumnezeu-om și a divino-umanizării [*ubogocovecenja i obogocovecenja*], a intrării în comuniunea Sfintei Treimi și a treimizării [*utrojicenja i otrojicenja*]. Toate în Biserică sunt și divino-umane și treimice. Prin Dumnezeu-om toate sunt de-a pururea conduse spre Dumnezeirea Treimică.

22. *Deci, dar, nu mai sunteți străini și locuitori pentru un timp, ci sunteți împreună-cetățeni cu sfinții și casnici ai lui Dumnezeu, zidiți fiind pe temelia Apostolilor și a Proorocilor, piatra cea din capul unghiului fiind Însuși Iisus Hristos. Întru El orice zidire bine alcătuită crește ca să ajungă un locaș sfânt în Domnul, în Care voi împreună sunteți zidiți spre a fi locaș al lui Dumnezeu în Duh (Efeseni 2,18–22).*

Biserica este un „edificiu” spiritual, a cărui piatră unghiulară este Dumnezeu-om Hristos și a cărui temelie sunt apostolii și pro-

feții. În întregul lui, el crește prin Hristos și pe Hristos prin puterile și energiile Lui creatoare divino-umane. În Biserică, Hristos este prezent peste tot: El este și apostolia apostolilor și profeția profeților și sfințenia sfinților și credința credincioșilor și iubirea celor ce iubesc și dreptatea dreptilor și blândețea celor blânzi și smerenia celor smeriți; El este *toate în toți* în fiecare din cei care se luptă și se mântuiesc. Creștinii sunt „*pietre vii*“, zidite în *edificiul* spiritual al Bisericii (vezi I Petru 8,5), adică pururea împreună „*cu toți sfinții*“, pe temelia apostolilor și a profeților (vezi I Corinteni 3,9–17). Fiindcă este cu neputință să aparțină cineva lui Hristos și să devină „*casnic al lui Dumnezeu*“, fără ca să trăiască laolaltă „*cu toți sfinții*“ și să creadă, să cugete și să simtă în chip sobornicesc [catolic] cu apostolii, cu profeții și cu ceilalți sfinți.

23. *De unde citind, puteți cunoaște înțelegerea pe care o am cu privire la taina lui Hristos* (Efeseni 3,4).

Pentru cunoștința omenească cea mai mare taină este taina Dumnezeului-om Iisus Hristos. „*Taina lui Hristos*“ este o taină totală, în care se cuprinde toată taina lui Dumnezeu și toată taina omului (Dumnezeul-om, vezi Coloseni 2,9). Lucrul acesta se vede în neputința de a-L înțelege pentru orice minte omenească, nefăcând excepție de la aceasta nici măcar mintea lui Pavel. De aceea zice Apostolul Pavel „*Căci prin descoperire mi-a făcut cunoscută taina*“ (Efeseni 3,3). Iar Pavel se face înger și binevestitor al tainei acesteia. Lucrul acesta se vede din „*Evanghelia*“ lui, din Epistolele lui. Din acest motiv, el îndeamnă pe creștinii din Efes să citească *Evanghelia* lui: „*Din care citind puteți cunoaște înțelegerea pe care o am cu privire la taina lui Hristos*“ (Efeseni 3,4). Iar sufletul acestei taine este *Evanghelia* lui Hristos ca taină preasfântă și mai înainte de veci a lui Dumnezeu privitoare la Biserică, taină în care el a fost inițiat prin „*vederi și descoperiri*“ excepționale „*ale Domnului*“ (vezi II Corinteni 12,1). Pentru ce? Pentru „*a lumina tot omul, care este iconomia tainei celei ascunse de veacuri în Dumnezeu*“ (Efeseni 3,9), pentru „*a cunoaște care este bogăția slavei acesteia*“ (Coloseni 1,27) și pentru „*a vesti taina lui Hristos*“ (Coloseni 4,3).

24. *Anume că și păgânii sunt comoștenitori, concorporali și copărtași ai făgăduinței în Hristos Iisus, prin Evanghelie*
(Efeseni 3,6).

Trăind prin Evanghelia lui Hristos, oamenii devin „*concorporali* [syssomoi] *cu Hristos*“, adică se încorporează și se fac un trup împreună cu Hristos în Biserică, devin mădulare vii și celule ale organismului divino-uman al Bisericii și trăiesc în acest organism în comuniune sobornicească [catolică] laolaltă „*cu toți sfinții*“, hrăniți fiind de aceeași sfințenie și de aceleași puteri. Un singur trup și nenumărate mădulare care alcătuiesc acest trup; o singură Biserică și nenumărați credincioșii ei. De aceea, Biserica nu este o societate omenească obișnuită, în care membrii sunt legați întreolaltă într-un fel oarecare, ci este un organism divino-uman, un trup viu, în care mădularele sunt mădulare ale aceluiași trup, legate întreolaltă prin toată viața, prin toate puterile vitale și toate faptele lor. Mădularele acestea au un singur trup, un singur suflet, o singură inimă, o singură conștiință, un singur adevăr, o singură dreptate, o singură iubire, o singură viață, un singur rai și o singură veșnicie.

25. *Pentru că înțelepciunea lui Dumnezeu cea de multe feluri să se facă cunoscută acum, prin biserică, începătoriilor și stăpâniilor în ceruri* (Efeseni 3,10).

Este un adevăr al pământului și al cerului faptul că în Biserică îngerii trăiesc laolaltă cu oamenii. Pentru toți este în vigoare aceeași Evanghelie, aceeași Viață, același Adevăr, aceeași Dreptate, aceeași Iubire, același Dumnezeu și Domn Iisus Hristos și, împreună cu El, Părintele Lui Cel fără-de-început și Duhul cel de-viață-făcător, Prea Sfânta Treime, cea de-o-ființă și nedespărțită. Biserica este o școală în care îngerii înșiși învață multe adevăruri despre Dumnezeu (vezi I Petru 1,12).

26. *Ca să cunoașteți iubirea lui Hristos cea mai presus de cunoștință, ca să vă umpleți de toată plinătatea lui Dumnezeu* (Efeseni 3,19).

Atunci când Sfântul Apostol vestește oamenilor: „umpleți-vă de toată plinătatea lui Dumnezeu“, el nu le cere ceva imposibil, pentru că între noi se găsește Dumnezeu-om Domnul Iisus, în Care „*locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii*“ (Coloseni 2,9) și El ne dă puterile Sale dumnezeiești prin Sfintele Taine și prin Sfințele Virtuți ca să putem ajunge la plinătate pe măsura luptelor noastre sfinte (Efeseni 3,20). Tot ceea ce este necesar în vederea atingerii acestui scop ne-a fost dat de Hristos în Biserica Sa. Ne-a dat, adică, pe sfinții și de-Dumnezeu-purtătorii apostoli, profeți, evangheliști, păstori și dascăli – „*spre zidirea trupului lui Hristos*“ (Efeseni 4,11–2), ca să ne încorporăm în Dumnezeu-om Hristos, ca să ne împărtășim trupește de puterile divino-umane și de sfințenia Lui, astfel încât prin Biserică și în Biserică să ajungem cu toții „*la bărbatul desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos*“ (Efeseni 4,13). Fiindcă noi creștem sobornicește împreună „cu toți sfinții“, iar nu separat de sfinții apostoli, profeți și evangheliști și de ceilalți credincioși. Toți cu ajutorul fiecăruia, dar și fiecare cu ajutorul tuturor, cuprinzându-ne reciproc în chip tainic și sfânt, în duh și în har și „*făcând adevărul în iubire*“, creștem „*în toate spre El, Care este Capul, Hristos*“ (Efeseni 4,15).

27. *Iar Celui ce poate să facă, prin puterea cea lucrătoare în noi, cu mult mai presus decât toate câte cerem sau pricepem noi, Lui fie slava în Biserică și întru Iisus Hristos în toate generațiile veacului veacurilor. Amin!* (Efeseni 3,20–21).

Bunurile nespuse, nesesizabile și nenumărate dăruite nouă de Hristos în iconomia divino-umană a mântuirii sunt atât de mari și de cu neputință de înțeles și atât de mult deasupra omului, încât depășesc infinit chiar și ideea pe care ne-o facem despre ele. Mai mult, ele depășesc și rugăciunile [cererile] noastre cu privire la ele. Fi-

indcă în nici o rugăciune a noastră, oricât de desăvârșită și de cuprinzătoare ar fi ea, nu putem cuprinde nespusele bunuri pe care Hristos Domnul ni le dă prin Evanghelia Sa. Însă, toate aceste bunuri pătrund în existența și în viața noastră prin nenumăratele artere nevăzute din organismul divino-uman al Bisericii. Iar noi trăim prin mila cea mai presus de înțelegere și de rugăciune a preamilstivului și multînduratăului Domn, Care prin energiile harului Lui dumnezeiesc „*lucrează în noi*“ (Efeseni 3,20) și duce la desăvârșire în chip tainic mântuirea noastră, îndumnezeirea noastră, transfigurarea noastră, sfințenia, hristificarea, bisericizarea, treimizarea noastră. Gândul omenesc nu va putea niciodată să înțeleagă în chip desăvârșit taina cea sfântă a Bisericii lui Hristos și a minunatului atelier de mântuire din ea, atelier [laborator] de îndumnezeire, de transfigurare, de înviere și de înălțare la cer. Fiindcă întotdeauna cele neînțelese sunt incomparabil mai multe decât cele ce pot fi înțelese. Din acest motiv, credința este cu adevărat unica noastră călăuză în aceste taine, fiindcă credința este modalitatea mai presus de înțelegere a existenței noastre pe care o găsim în Biserică și care ne bisericizează mai presus de înțelegere. Iar prin această credință „*lucrează în noi*“ harul cel mai presus de înțelegere al Domnului Cel iubitor de oameni. Harul e această veșnică putere [energie] care îndumnezeiește și sfințește, hristifică și treimizează, care izvorăște în întregime din Hristos și care ne conduce pe noi toți la El, prin tainele Duhului Sfânt, în Biserica lui Hristos. Și nu ne conduce numai pe noi, ci pe toți din toate generațiile, care vor „*crede în El spre viață veșnică*“ (I Timotei 1,16). Pentru că Hristos este în Biserică prin Duhul Sfânt, și Biserica este prin Duhul în Hristos. Hristos este capul și trupul Bisericii, iar Duhul Sfânt este sufletul Bisericii.

28. Până vom ajunge toți la unitatea credinței și a cunoașterii Fiului lui Dumnezeu, la statura bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos (Efeseni 4,13).

Aceasta înseamnă că omul trebuie să crească și să intre în toate desăvârșirile lui Hristos, să se unească spiritual și după har cu

El... Sau să trăiască pe Hristos, plinătatea Dumnezeirii din El, ca viață a lui, ca suflet al său, ca atotvaloarea a lui, ca scop final al său și ca sens final al lui, ca unic Dumnezeu adevărat și unic om adevărat, Dumnezeu desăvârșit și om desăvârșit. Într-un cuvânt, să-L trăiască pe El ca pe Dumnezeul-om, ca pe un sens universal al tuturor lucrurilor celor create de Dumnezeu... Și aceasta se face numai prin Biserică și în Biserică, prin care numai oamenii ajung la scopul final al existenței omenești în toate lumile.

29. Din El [Hristos] tot trupul binealcătuit și bineîncheiat prin toate legăturile care îi dau tărie, își săvârșește creșterea, potrivit lucrării măsurate fiecăruia dintre mădulare, și se zidește în iubire (Efeseni 4,16).

Organismul Bisericii este cel mai complex organism din toate câte cunoaște spiritul omenesc. De ce? Pentru că el este unicul organism divino-uman în care toate tainele lui Dumnezeu și ale omului, toate puterile dumnezeiești și omenești alcătuiesc un trup. Numai atotînțeleptul și atotputernicul Dumnezeu-om, Domnul Iisus, a putut să lege și să strângă laolaltă toate acestea într-un singur trup, în trupul Său al cărui Cap veșnic este El Însuși. Întreaga viață din acest admirabil și minunat trup o însuflețește Cel ce este în chip admirabil și minunat Dumnezeu și om. Fiecare mădular trăiește prin tot trupul, dar și trupul întreg trăiește în fiecare mădular. Toți trăiesc în fiecare și prin fiecare, dar și fiecare trăiește în toți și prin toți; fiecare mădular crește o dată cu creșterea trupului, dar și tot trupul crește cu creșterea fiecărui mădular. Toate aceste nenumărate mădulare ale trupului, toate aceste organe, simțuri, celule, le unește într-un trup divino-uman veșnic viu Însuși Dumnezeul-om Hristos, potrivit energiile fiecărui mădular, cu viața sobornicească [catolică] a trupului... Deși este cu desăvârșire specială și personală, activitatea evanghelică a fiecărui membru al Bisericii, ea este întotdeauna și din toate punctele de vedere generală și universală. Lucrarea fiecărui membru al Bisericii este întotdeauna personal-comunitară, personal-sobornicească. Chiar și atunci când se pare că un mem-

bru al Bisericii acționează numai pentru el însuși (ca de ex., în asceza unui pustnic) el acționează în realitate pentru totalitatea ei. Astfel este coerența organismului divino-uman al Bisericii pe care-l călăuzește și-l conduce Însuși Hristos.

30. *Și să vă îmbrăcați în omul cel nou, cel zidit după Dumnezeu în dreptate și în sfințenia adevărului. Pentru aceea, lepădând minciuna, grațiți fiecare adevărul cu aproapele său, căci unul altuia suntem mădulare* (Efeseni 4,24–25).

„*Omul cel nou*” este întreg din adevărul lui Hristos: prin acest adevăr, el s-a altoit întreg în Hristos, în trupul Lui divino-uman și prin el trăiește atât în el cât și cu oamenii din jurul lui. Pentru că în trupul Adevărului lui Hristos, adică în Biserică, „*suntem unii altora mădulare*”. Întrucât constituim un trup, trăim cu un duh, cu o inimă, cu un adevăr și o viață. Toate ne sunt comune: și durerea și bucuria și tristețea și amărăciunea și dragostea și nădejdea. Fiecare trăiește în toți și prin toți, dar și toți trăiesc în fiecare și prin fiecare. De aceea, fiecare este răspunzător de toți, și toți pentru fiecare. Aparținând Bisericii, fiecare aparține tuturor și toți aparțin fiecăruia: pentru că toți suntem un trup, un suflet, o inimă.

31. *Pentru că bărbatul este cap femeii, precum și Hristos este cap Bisericii, al cărui mântuitor este. Ci precum Biserica se supune lui Hristos, așa și femeile bărbaților întru totul* (Efeseni 5,23–24).

În Biserică, Dumnezeu este pentru om toate în toți... Biserica este cea mai desăvârșită organizare fiindcă este organismul cel mai desăvârșit, un organism divino-uman. În ea, Dumnezeu și omul se unesc într-un organism divino-uman spiritual plin de har: Dumnezeu trăiește în om și prin om, iar omul trăiește în Dumnezeu și prin Dumnezeu. Omul se supune întru totul de bună voie lui Dumnezeu, se desăvârșește prin Dumnezeu „*crește creșterea lui Dumnezeu*” –

ajungând „bărbat desăvârșit, la măsura plinirii vârstei lui Hristos” (Coloseni 1,10; Efeseni 4,13) – dar nu încetează a fi om. Toate au loc aici în spiritul simbiozei divino-umane, al conviețuirii divino-umane, al conlucrării divino-umane, al echilibrului divino-uman și al plinătății divino-umane. De aceea, Biserica este singura comunitate adevărată. În ea se desăvârșește atât individul prin comunitate, cât și comunitatea prin individ, dar în vederea acestui scop și unul și alta primesc puterile de la Hristos, Care este cap în același timp și al comunității ca totalitate, și al fiecărui om ca persoană. Din acest motiv, în afară de Biserică nu există nici adevărată comunitate, nici adevărate persoane.

32. *Ca să o sfințească curățind-o cu baia apei prin cuvânt...*
(Efeseni 5,26).

Pentru ce a venit Hristos în lume? Pentru Biserică, pentru ca să întemeieze în El și pe El Biserica, trupul Său divino-uman, în care trăiește cu toată plinătatea desăvârșirilor Lui dumnezeiești, sfințind-o pe ea și pe toți cei „*concorporali*” cu ea, mântuindu-i astfel de păcat, de moarte și de diavol (vezi Coloseni 1,12–29)... Mântuirea este o îndoită lucrare: sfințire și curățire. Ceea ce a făcut Hristos pentru Biserică și cu Biserica („*ca să o sfințească pe ea curățind-o prin baia apei în cuvânt*”), o face Biserica pentru fiecare membru al ei. Pentru că fiecare membru al ei trăiește toată viața ei ca pe propria lui viață, repetă toată viața ei, se înfățișează ca o Biserică în mic.

33. *Și să și-o înfățișeze sieși Bisericii slăvită, neavând pată sau zbârcitură sau orice altceva de acest fel, ci să fie sfântă și fără de prihană* (Efeseni 5,27).

Pentru că Hristos este în întregime în Biserică și toată Biserica este în El, de aceea Biserica este „*slăvită, sfântă și fără de pată*”. Ca să o facă astfel, El a adus și a întrupat în ea trupul Său,

întregul său Ipostas divino-uman, toată viața Sa și toată lucrarea Sa divino-umană. În cea mai curată față a ei, Biserica este toată El, Dumnezeu-om Hristos, prelungit în toate veacurile și în toată veșnicia. De aceea, Biserica nu are „*pată sau zbârcitură sau ceva din acestea*“.

34. *Taina aceasta mare este, iar eu vorbesc despre Hristos și despre Biserică* (Efeseni 5,32).

E vorba de o „*mare taină*“, cea mai mare în toate lumile noastre: *despre Hristos și despre Biserică*. Minte și limba neamului omenesc sunt neputincioase în a exprima, chiar și numai prin aproximatie, această taină prea sfântă și mare. Hristos este în același timp Dumnezeu-Cuvântul și om, Dumnezeu-Cuvântul și Biserică, Dumnezeu-Cuvântul în trupul Său în ceruri și în trupul Său, în Biserică, pe pământ. Nu este aceasta o „*taină mare*“? Mădularele Bisericii constituie un organism, un trup, și totuși, fiecare rămâne în întregime o persoană deosebită. Nu constituie aceasta o „*taină mare*“? În Biserică toate sunt sobornicești dar toate sunt și personale; fiecare trăiește în toți și toți în fiecare și, iarăși, viața fiecăruia (dintre credincioși) este viața lui proprie și persoana fiecăruia este persoana lui proprie. Nu este și aceasta o „*taină mare*“? În Biserică trăiesc atâția și atâția păcătoși și, cu toate acestea, ea este toată „*sfântă și fără de pată*“, neavând nici un fel pată sau zbârcitură. Lucrul acesta nu este, iarăși, o „*taină mare*“? Și așa mai departe, toate în Biserică, fiecare lucru, de la cel mai mic până la cel mai mare, sunt o „*mare taină*“, pentru că în toate este prezent întreg minunatul Domn și Dumnezeu Iisus Hristos, în toate nenumăratele Sale taine divino-umane. De aceea, Biserica reprezintă cea mai mare minune pentru toate lumile zidite, minune pe care o admiră și Îngerii în ceruri. „*Și îngerii doresc să se supună*“ Evangheliei ei divine unice, pentru că și lor li se descoperă „*prin Biserică înțelepciunea cea de multe feluri a lui Dumnezeu*“ (Efeseni 3,10; I Petru 1,12). Dumnezeu-om Hristos a unit („*a recapitulat*“) în Biserica Lui toate „*cele din ceruri și cele de pe pământ*“ (Efeseni 1,10).

Toate tainele cerului și ale pământului s-au unit laolaltă într-o singură taină, într-o „*taină mare*“, supra-taina Bisericii. Această „*taină mare*“ irigă și cuprinde în sine pe toți membri Bisericii, toată viața lor, toate legăturile lor. De aceea, în Biserică toate sunt o minune, toate sunt o taină, „*toate mai presus de înțelegere, toate prea slăvite*“. Aici nimic nu e simplu, nimic neînsemnat sau secundar, pentru că toate sunt divino-umane, toate pline de har, toate sunt îmbinate laolaltă într-un organism divino-uman într-o „*mare taină*“ sobornicească [catolică], divino-umană.

35. *Căci pentru mine a vieții este Hristos iar moartea un câștig* (Filipeni 1,21).

Oprîți-vă, voi, toate universurile, toate lumile existente și toate ființele! Să înceteze toate inimile, toate mințile, toate viețile, toate nemuririle, toate veșniciile! Pentru că fără Hristos toate acestea sunt pentru mine iad; un iad alături de alt iad; toate sunt iaduri nenumărate și nesfârșite și în înălțime și în lățime. Viața fără Hristos, moartea fără Hristos, adevărul fără Hristos, soarele fără Hristos, universul fără El – sunt toate un nonsens îngrijorător, un chin de nesuportat, o pătimire sisifică, un iad! Nu vreau nici viața, nici moartea, fără Tine, Preadulcele meu Domn! Nu vreau nici adevărul, nici dreptatea, nici raiul, nici veșnicia. Nu, nu! Numai pe Tine Te vreau, numai Tu să fii în toate, în toți și mai presus de toate!... Dacă nu este Hristos, nu am nevoie de adevăr, este numai un iad. Tot iad sunt și dreptatea și iubirea, binele și fericirea; Dumnezeu Însuși, dacă nu este Hristos, un iad. Nu vreau nici adevărul fără Hristos, nici dreptatea fără Hristos, nici iubirea fără Hristos, nici pe Dumnezeu fără Hristos. Nu vreau nimic din toate acestea, sub nici un chip! Voi primi orice fel de moarte; n-aveți decât să mă omorâți în orice chip ați voi, dar fără de Hristos nu vreau nimic. Nici pe mine însumi, nici pe Dumnezeu însuși, nici altceva aflate între aceste două; nu vreau, nu vreau, nu vreau!

36. *Faceți-mi bucuria deplină, ca să gândiți la fel, având aceeași iubire, aceleași simțiri, aceeași cugetare* (Filipeni 2,2).

Viața în Biserică nu este altceva decât o neîncetată comuniune a spiritului omenesc cu Duhul Sfânt. Faptul acesta ni l-a dăruit iubitorul de oameni Dumnezeu – Domnul Iisus. Datorită lui Hristos, Bunul Mângâietor S-a pogorât în lumea noastră și a rămas în trupul Lui divino-uman, ca suflet al Bisericii. Prin harul Său, Duhul Sfânt unește toate măduarele Bisericii într-un *singur suflet* și o *singură inimă*, sufletul sobornicesc al Bisericii și inima sobornicească a Bisericii. Și pentru aceasta măduarele Bisericii „*cugetă același lucru*” și „*au aceeași dragoste*”, fiindcă ele cugetă cu sufletul universal al Bisericii și simt cu simțământul universal al Bisericii. Iar cugetul lor și simțirea lor este în același timp personală și universală, pentru că fiecare aparține tuturor și toți aparțin fiecăruia. Cu toate acestea, fiecare rămâne o persoană întreagă, care își păstrează toate proprietățile sale... Nu cumva acel „*cugetați același lucru*” înlănțuie și degradează gândirea? Nu, fiindcă gândirii creștinului i se deschid toate adâncurile infinitului dumnezeiesc și, în ele, toate desăvârșirile dumnezeiești. Iar atunci când creștinul gândește, gândește prin Hristos în Duhul Sfânt; și atunci când simte, simte prin Hristos în Duhul Sfânt. Aceasta asigură întotdeauna libertatea și nesfârșirea dumnezeiască atât gândirii cât și simțirii creștinului.

37. *Dar cele ce îmi erau mie câștig, acestea le-am socotit pentru Hristos pagubă. Ba mai mult: eu pe toate le socotesc pagubă față de înălțimea cunoașterii lui Hristos Iisus, Domnul meu, pentru care m-am lipsit de toate și le privesc drept gunoacie, ca pe Hristos să dobândesc* (Filipeni 3,7–8).

Hristos „*Domnul meu*” este toate în toți și în El este viața; toate celelalte sunt „*pleavă*” și „*pagubă*”. Dacă nu gândim așa, atunci nu avem conștiința a ceea ce este creștinismul, a ceea ce ne dă el și a ceea ce cere el de la noi. Orice micșorare, orice reducere, orice simplificare, orice antropomorfizare a Țintei creștine distruge

creștinismul, îl face necorespunzător, pământesc, îl transformă într-o simplă religie umanistă, omenească, într-o filozofie umanistă, într-o etică umanistă, într-o organizare umanistă. Numai când gândim ca Sfântul Apostol Pavel, numai atunci gândim just despre Hristos și despre creștinism.

38. *Fraților, fiți imitatorii mei și uitați-vă la cei care umblă cum ne aveți pildă pe noi* (Filipeni 3,17).

Imitarea lui Hristos nu este ceva exterior, ca aceea a lui Thoma de Kempis, ca dobândirea „stigmatelor“ la latini, ci este o viață lăuntrică și deplină în Hristos, o trăire în întregime a lui Hristos, Hristos trăit integral printr-o integrală conformare lăuntrică cu El. Într-un cuvânt, este înhristizarea completă și hristificarea omului și, în același timp, modelarea totală a lui Hristos în noi [*svestrano christolucenje*]. Cu toată ființa lui omul trăiește în Hristos, se încorporează în Hristos, devine același trup cu trupul Lui divino-uman și trăiește tot prin Hristos, în Hristos și din Hristos. Aici nu mai e vorba de o imitare externă, ci despre o viață interioară. Nu mai e vorba de o conformare exterioară cu Hristos, ci despre o zidire lăuntrică prin Hristos și în Hristos.

39. *Introducere la Epistola către Coloseni.*

Mesajul fundamental al Evangheliei Apostolului Pavel către Coloseni este următorul: Dumnezeu-om Hristos este toate în toți, în toate lumile, iar Biserica este în El. Și, într-adevăr, El este Biserica de la început, de la crearea lumii, de la întemeierea zidirii: „*Iar El este mai înainte de toate și toate prin El subzistă*“ (Coloseni 1,17). Pentru că El este Dumnezeu, El este Creator, El este Proniator, El este Mântuitor; El este viața vieții, ființa ființei, existența existenței: „*toate prin El și în El s-au zidit*“ (Coloseni 1,16). El este Ținta a tot ce există. Toată creația a fost zidită ca Biserică și constituie Biserica, iar „*El este Capul trupului Bisericii*“ (Coloseni 1,18). Aceasta

este atoateunitatea „logosică“ [*logosno svejedinstvo*] și atoatefinalitatea „logosică“ [*logosna svecelishodnost*] a creației în Logosul divin. Păcatul a rupt o parte a creației de la atotunitatea „logosică“ și a scufundat-o într-o stare a-„logosică“, în ceva lipsit de țință, în moarte, în iad și în gheenă. De aceea, Dumnezeu Logosul coboară în lumea noastră pământească și se face om iar ca Dumnezeu-om lucrează mântuirea noastră din păcat. Iconomia divino-umană a mântuirii Lui are acest scop: să curețe toate de păcat, să dea „logos“ tuturor, să sfințească toate, să le încorporeze pe toate în trupul divino-uman al Bisericii și, în acest fel, să le readucă pe toate la atoatefinalitatea „logosică“. Cu alte cuvinte: să îmbisericească și să bisericezeze toate [*ucrkvi i ocrkvi*], să le aducă în Hristos și să le hristifice [*uhristovi i ochristovi*], să încorporeze în Dumnezeu-om și să le divino-umanizeze pe toate [*ubogocoveci i obogocoveci*]... Pentru ca oamenii să realizeze aceasta, El Însuși le-a dat toate puterile dumnezeiești necesare [energiile], pe care le are ca Logos divin întrupat, pentru că „în El locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii“ (Coloseni 2,9). De aceea, mesajul central, porunca directoare este: să trăim în Biserică „în chip vrednic de Domnul“, de Dumnezeu Cel Întrupat și să creștem „creșterea lui Dumnezeu“, ajungând „oameni desăvârșiți în Hristos Iisus“ (Coloseni 1,10; 2,19; 1,28). Fiindcă scopul vieții noastre comune, sobornicești, în Biserică, este: „să înfățișăm tot omul desăvârșit în Hristos Iisus“ (Coloseni 1,28).

40. *Har vouă și pace de la Dumnezeu Tatăl nostru și de la Domnul nostru Iisus Hristos* (Coloseni 1,2).

De la Sfânta Treime vine *harul* și *pacea*, iar în acestea se găsesc toate energiile dumnezeiești care lucrează mântuirea noastră, prin înhristizarea noastră, prin îndumnezeirea noastră, prin întreimizarea noastră în Biserică... Toate energiile treimice din Biserică prin care se săvârșește mântuirea lumii se numesc și sunt *harul*. Tot harul și orice har vine întotdeauna de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt.

41. *Căci în El a binevoit [Dumnezeu] să sălăşluiască toată plinătatea* (Coloseni 1,19).

„A binevoit ca în El să locuiască toată plinătatea” – „toată plinătatea” Vieţii, a Adevărului, a Iubirii, a Veşniciei şi a tot ce poate fi închipuit ca dumnezeiesc; încă şi „toată plinătatea” a tot ceea ce este creat, pentru că toate cele create „în El îşi au subzistenţa”. De aceea, Dumnezeu-om este atoaateplinătatea. Şi această atoaateplinătate locuieşte neconţinut în trupul divino-uman, în Biserică, pentru că El este în întregime în ea şi ea este în întregime în El. Fiecare mădular al Bisericii simte această atoaateplinătate ca pe a sa proprie şi nu-i mai trebuie nimic altceva pentru că, având pe Domnul Iisus Hristos, el are toate, are tot ceea ce-i trebuie pentru viaţa cea veşnică în toate lumile. Această atoaateplinătate divino-umană nu are nimic comun cu teoriile filozofice despre „pleroma universală”, pentru că toate aceste teorii sunt idei abstracte şi scheme neînsuflete. Atoaateplinătatea divino-umană este realitatea vie, empirică, viabilă, divino-umană. Această realitate poate să o trăiască orice om care se încorporează ca şi celulă vie în organismul divino-uman al Bisericii. Dar minunatul Dumnezeu-om este mai mare chiar şi decât această atoaateplinătate pentru că, aşa cum scrie Apostolul „în El locuieşte toată plinătatea”, în vreme ce El există dincolo de ea, ca unul ce este mai mare şi mai nesfârşit decât ea.

42. *Acum mă bucur de suferinţele mele pentru voi şi împlinesc, în trupul meu, lipsurile suferinţelor lui Hristos pentru trupul Lui, adică Biserica* (Coloseni 1,24).

În Biserică se trăieşte neconţinut toată viaţa Mântuitorului, de la început şi până la sfârşit. Tot cel ce se mântuieşte o trăieşte cumva, pentru că tocmai în aceasta constă mântuirea. Trăirea lui Hristos îşi găseşte culmea în trăirea mântuitoarei Sale patimi... Fiindcă mântuirea nu este altceva decât neîntrerupta viaţă în Mântuitorul, prin Mântuitorul şi datorită Mântuitorului... Desigur, „bucuria mântuirii” îşi găseşte culmea în Înviere, dar ea trece prin bucuria Patimii.

43. *Al cărei slujitor m-am făcut potrivit economiei lui Dumnezeu ce mi-a fost dată mie pentru voi, ca să aduc la îndeplinire cuvântul lui Dumnezeu, taina cea din veci ascunsă neamurilor, iar acum descoperită sfinților Săi* (Coloseni 1,25–26).

Ce este Apostolul? Un slujitor al Bisericii. Și apostolia? O slujire a Bisericii. Aceasta este astfel „după economia lui Dumnezeu“. Aceasta este economia divino-umană a mântuirii lumii. Pentru că mântuirea este o slujire a Bisericii, este slujirea Bisericii. Și slujirea Bisericii constă în ascultarea de Biserică și în supunerea față de ea. În aceasta sunt cuprinse toate puterile sfinte și mântuitoare care au drept izvor pururea viu și inepuizabil pe Domnul mântuirii, pe Hristos Iisus. De aceea, Biserica este entitatea cea mai extraordinară și irepetabilă în toate lumile. Într-un chip dumnezeiesc și tainic, în chip minunat, ea este Dumnezeu-om Hristos în toată plinătatea tuturor proprietăților și a desăvârșirilor Lui divino-umane. De aceea, Biserica este taina tainelor, sfânta sfintelor, evanghelia evangheliilor: taina a toate, sfințenia a toate, evanghelia a toate [svetajna, svesvetinja, sveblagovest]. Biserica constituie „taina cea ascunsă din veacuri și de generații“, care „acum s-a arătat sfinților Lui“. Era ascunsă de Dumnezeu din cauza păcatelor noastre și a morții iar acum a fost arătată de Hristos „sfinților Lui“. „Sfintele sfinților!“ Și aceasta se întâmplă pururea... Cufundați în păcat și în patimile de moarte, oamenii tuturor veacurilor și ai tuturor generațiilor ascundeau de ei înșiși în întunericul răului unica sfințenie, evanghelia mântuitoare, taina: pe Dumnezeu Cuvântul. Iar, pe de altă parte, aceeași preasfântă taină era ascunsă celor ce nu erau sfinți. „Acum însă ea s-a arătat“ prin Întruparea lui Dumnezeu-Cuvântul, prin Viața Lui, prin Patima, Moartea, Învierea și Înălțarea Lui și prin Pogorârea Duhului Sfânt. S-a arătat ca Biserică și a rămas în lume ca Biserică. Iar Biserica este scopul dumnezeiesc și sensul tuturor lumilor, al tuturor ființelor și mai cu seamă al oamenilor. Biserica este templul lui Dumnezeu, sanctuarul ceresc, dumnezeieștile „Sfinte ale sfinților“ care, sfințind, mântuiesc de tot ce nu este sfânt: de păcat, de rău și de diavol. Biserica este lăcașul dumneze-

iesc al Preasfintei Treimi – „*Trupul Treimii*“ – în care toate viețuiesc din Tatăl, prin Fiul în Duhul Sfânt.

44. *Spre aceasta mă și ostenesc și mă lupt, potrivit lucrării Lui care se săvârșește în mine cu putere* (Coloseni 1,29).

Sfântul Apostol *se luptă* cu toată ființa lui și *lucrarea* lui Hristos „*lucrează în el în putere*“. Omului îi revine să lupte, iar lui Hristos să dea puterile [energiile] trebuitoare. Numai în acest fel se săvârșește lucrarea desăvârșirii evanghelice divino-umane a omului. Lucrul acesta se face întotdeauna după o simetrie divino-umană, ca să nu se întâmple una din două: nici omul să nu devină robot, Dumnezeu să ajungă de prisos. Într-adevăr, omul ar deveni un automat dacă puterile harului lui Hristos ar lucra desăvârșirea și mântuirea lui fără participarea voinței lui și fără luptă; iar Dumnezeu ar fi de prisos, dacă omul ar urmări desăvârșirea și mântuirea lui numai prin ostenele proprii, fără participarea puterilor harului lui Hristos. Dar, fiindcă desăvârșirea și mântuirea sunt un lucru divino-uman, de aceea este nevoie de amândouă, adică de echilibrul divino-uman în conlucrarea divino-umană. Această asceză divino-umană a desăvârșirii omului este o luptă continuă împotriva păcatului, împotriva ispitelor și a patimilor, împotriva duhurilor celor necurate. În lupta aceasta creștinul învinge întotdeauna, dacă se luptă folosind puterile pe care i le procură Iisus. Și el se luptă aducând în această luptă tot sufletul lui și toată voința lui. El se oferă pe sine ca luptător, iar armele le ia de la Hristos. În lupta aceasta se ostenește și se chinuiește sufletul său, conștiința sa, voința sa și potrivit ostenelei, primește de la Domnul energia „*care lucrează în el în putere*“.

45. *Ca să se mângâie inimile lor și ei, strâns uniți în iubire, să aibă belșugul înțelegerii pentru cunoașterea tainei Lui Dumnezeu-Tatăl și a lui Hristos, întru Care sunt ascunse toate visteriile înțelepciunii și ale cunoștinței* (Coloseni 2,2–3).

Numai *inimile* celor „*uniți în iubire*“ vin la „*cunoștința tainei lui Dumnezeu Tatăl și a lui Hristos*“. Prin iubire inima introduce mintea în toată bogăția „*tainei lui Dumnezeu Tatăl și a lui Hristos*“, adică a Bisericii. Dar inima, unită prin iubire „*cu toți sfinții*“, unită cu inima tuturor acestora, adică cu inima sobornicească și sfântă a Bisericii, inima aceasta dobândește „*încredințarea*“ a toată-adevărului și a toată-valorii lui Hristos și a tainei Lui: Biserica... Numai atunci când este încorporată în mintea divino-umană a Bisericii, mintea omenească se curăță și se transformă și se sfințește atât încât să ajungă la desăvârșirea ei. Numai atunci omul se cunoaște pe sine însuși și cunoaște și lumea din jurul lui, pe Dumnezeu și creația Lui, pe Dumnezeu-om și taina Lui prea sfântă – Biserica; și atunci trăiește atotunitatea „logosică“ și [*logosno svejedinstvo*] și atotfinalitatea „logosică“ [*logosmu sveciljnost, svecelishodnost*]. Atunci mintea ajunge la „*încredințarea*“ că în Biserică se găsesc „*toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței ascunse*“ (Coloseni 2,3). În Biserica aflată aici, în lumea noastră omenească, și prin care lumea noastră se unește în mod organic cu lumea cerească. Pentru că organismul ei divino-uman cuprinde toate lumile...

În Biserică se găsesc „*toate comorile înțelepciunii și ale cunoștinței*“ – ale cunoștinței despre Dumnezeu, despre lume, despre veșnicie, despre toate lumile lui Dumnezeu. Pentru că tot ceea ce este al lui Dumnezeu devine prin Biserică și al omului. Numai prin Dumnezeu-om toate cele dumnezeiești devin ale omului. Și aceasta în trupul lui divino-uman, în Biserică.

46. *Deci, precum ați primit pe Hristos Iisus, Domnul, așa să umblați întru El* (Coloseni 2,6).

Domnul Iisus S-a făcut om pentru ca „*în El să umblăm*“, pentru ca în El să trăim ca în Dumnezeu-om pe pământ, iar nu pentru ca să-L vedem de departe, să-L admirăm și să filozofăm cu privire la El... „*În El să umblați*“ este porunca poruncilor. Să trăim adică în El, și aceasta nu potrivindu-L pe El după noi, ci potrivindu-ne noi după El; nu transformându-L și schimbându-L pe El după eul

nostru, ci schimbându-ne pe noi, după El; nu modelându-L pe El după chipul nostru, ci modelându-ne pe noi după chipul Lui. Numai îngâmfații eretici, acești stricători de suflete, lipsiți de minte falsifică și transformă pe Dumnezeu-om Hristos după poftele și concepțiile lor, din care pricină există atâția „pseudo-hristoși” în lume și atâția „pseudo-creștini”. Dar adevăratul Dumnezeu-om Hristos în toată plinătatea realității Lui divino-umane evanghelice este în întregime prezent în trupul Lui divino-uman, Biserica, atât în timpurile Sfinților Apostoli cât și astăzi și în veci. Viața lui divino-umană se prelungește în trupul divino-uman al Bisericii în vecii vecilor. Trăind în Biserică, noi trăim „în El” întocmai după cum poruncește purtătorul-de-Hristos Apostol. Acest fapt îl trăiesc în măsura cea mai desăvârșită și mai deplină Sfinții, lucru care explică sfințenia lor cea făcătoare de minuni. Trăind suflet și trup în Hristos, sfinții se sfințesc prin El, se înhristizează, se îndumnezeiesc, devin atotputernici, atât în epoca apostolică și post-apostolică cât și mai târziu, ieri și astăzi, acum și întotdeauna, „până la sfârșitul veacului”. Ei păstrează Chipul divino-uman al lui Hristos.

47. Luați aminte să nu vă fure mintea cineva cu filozofia și cu deșarta înșelăciune din predania omenească, după duhurile cele slabe ale lumii și nu după Hristos (Coloseni 2,8).

Filozofia „după Hristos”, filozofia după Dumnezeu-om nu este altceva decât Evanghelia Dumnezeului-om. Și ce este Evanghelia Dumnezeului-om? Este El Însuși și toate cele ale Sale: viața Sa, învățătura Sa, lucrarea Sa, Moartea Sa, Învierea Sa, Înălțarea Sa la cer, Biserica Sa. Toate izvorăsc din El și se recapitulează în El. El este Cel ce face Evanghelia, Evanghelie. Fiindcă El Însuși este personificarea vie a Evangheliei și realizarea ei. Vestea cea bună pentru ființele omenești s-a întrupat și s-a realizat omenește în Hristos. El a dezlegat toate problemele spiritului omenească în chip dumnezeiesc desăvârșit și în chip omenește real, transformând în acest fel, toată lupta noastră într-o bună-vestire... Pentru că toate problemele își au dezlegarea lor „logosică” [*logosno*] și evanghelică în Întruparea lui

Dumnezeu-Logosul. De aceea, principiul de bază al filozofiei „*după Hristos*“ este: Dumnezeu-om este măsura tuturor ființelor și tuturor lucrurilor. Dumnezeu-om Cel pururea viu și mereu prezent în lumea noastră omenească, și totdeauna accesibil tuturor. Pentru că El nu ne-a lăsat numai filozofia Lui divino-umană ci S-a lăsat pe Sine Însuși în lumea noastră pământească ca trup divino-uman și ca viață divino-umană, ca Biserică. Este un adevăr empiric, că filozofia divino-umană se găsește toată în viața divino-umană. Cel care trăiește această viață are și filozofia aceasta. De aceea, fiecare creștin este prin chemarea lui un filozof. Pentru că, trăind în trupul divino-uman al Bisericii, fiecare trăiește, după măsura credinței și a zelului său, și viața și moartea și binele și adevărul și iubirea și dreptatea și pe Dumnezeu și omul, în același chip în care le-ar trăi Dumnezeu întrupat în Domnul nostru. Iar tocmai pentru că trăiesc la gradul maxim toate acestea, filozofii reali și adevărați sunt sfinții. Ei cunosc taina lui Dumnezeu și a omului, a adevărului și a binelui, a vieții și a morții. De aceea, Biserica îi numește „filozofi sfinți“, „filozofi ai Duhului Sfânt“. Pentru că filozofia cea „*după Hristos*“ se dobândește prin viața sfântă, prin viața „*după Hristos*“ și numai în acest fel devine cineva filozof al Duhului Sfânt.

48. *Căci în El locuiește trupește toată plinătatea Dumnezeirii și sunteți deplini întru El, Care este cap a toată domnia și începătoria* (Coloseni 2,9–10).

Toată „*plinătatea Dumnezeirii*“ locuiește „*trupește*“ în trupul lui Hristos – Biserica. Iar creștinii, trăind în Biserică, trăiesc în plinătatea vieții dumnezeiești și trăiesc toate cele ale lui Hristos ca pe ale lor proprii. Ei se umplu cu plinătatea Lui divino-umană (vezi Ioan 1,16; II Petru 1,3–9)... Fiindcă Biserica este „*trupul Său*“, ea este și „*plinirea Celui ce plinește toate în toți*“ (Efeseni 1,23)... Într-adevăr, nu există diferență între Hristos și Biserică; în ea este El toate în toți; ea este trupul Lui iar El capul ei... Numai în Biserică este omul om deplin, având tot ce-i trebuie pentru viața cea veșnică în toate lumile. Se înhristizează întreg, se divino-umanizează-

ză întreg, se esențializează întreg, întreg devine nemuritor. Dimpotrivă, în afara Bisericii, omul nu este altceva decât o formă de om, mai degrabă o umbră de om, o fantasmă, un vis și un robot. El se simte fără conținut, gol și pustiu.

49. *Căci [toate acestea] sunt umbra celor viitoare, iar trupul este al lui Hristos (Coloseni 2,17).*

Întreg Vechiul Testament a fost într-un fel o umbră a lui Dumnezeu-Logosul. Într-adevăr, așa cum adeseori o umbră colosală precede trupul, tot astfel umbla înainte de El întreaga lume. Toată religia Vechiului Testament e o religie a umbrei, în spatele căreia vine și trupul ei: Dumnezeu Logosul întrupat, trupul Lui divino-uman – Biserica. Și așa este într-adevăr: toată lumea văzută nu este altceva decât o umbră, care precede și vestește de mai înainte trupul care vine după ea, Întruparea Logosului lui Dumnezeu. Numai prin întruparea Lui și prin Biserică, trupul Său, se descoperă realitatea adevărată a lumilor zidite, conținutul lor, sensul lor, scopul lor. În trupul divino-uman al Bisericii nu numai lumile văzute ci și cele nevăzute își iau „*trupul*” lor, realitatea lor, cea mai continuă și cea mai „logosică” [*najlogisnija*].

50. *Căci voi ați murit și viața voastră este ascunsă cu Hristos în Dumnezeu... Hristos este viața voastră (Coloseni 3,3–4).*

„*Viața cu Hristos în Dumnezeu*”. Iată ce trebuie să fie în realitate viața omului. De aceea au și fost creați oamenii, de aceea a și venit Dumnezeu-om în lume și a luat asupra Sa viața noastră, ca s-o conducă spre destinația sa dumnezeiască și spre scopul său ultim. Așa era viața noastră în rai: viață în Dumnezeu, „viață de Dumnezeu” [*bogozivot*]. De la început și până la sfârșit viața creștinului este „*viață în Hristos*”. Și nu numai aceasta, ci încă și ceva mai mult, Hristos este „*viața noastră*”. Iată ce este viața, iată definiția ei: hristo-viață. Dacă ai trăit-o, dacă o crezi și o simți, ești creștin.

51. *Și v-ați îmbrăcat în omul cel nou care se înnoiește spre deplină cunoștință, după chipul Celui ce l-a zidit* (Coloseni 3,10).

„*Omul cel nou*“ răsare din sufletul creat după chipul lui Dumnezeu, iar prin conștiință și voință „*se înnoiește*“ treptat prin Hristos Dumnezeu, Care l-a și creat după chipul lui Dumnezeu și după chipul lui Hristos. Această înnoire este cu totul naturală, pentru că ea se face pe baza naturii omului creată dintru început după chipul lui Dumnezeu. Iar Hristos, Care este „*icoana Dumnezeului Celui nevăzut*“ (Coloseni 1,15), este tocmai prototipul și Icoana Veșnică după care ne înnoim noi. După El și prin El restabilim chipul lui Dumnezeu din sufletul nostru. Și nu numai îl restabilim, ci și îl dezvoltăm mai departe, purtați spre nesfârșitele desăvârșiri dumnezeiești „*până ce vom ajunge la statura bărbatului desăvârșit, la măsura vârstei plinătății lui Hristos*“ (Efeseni 4,13). Prin urmare, înnoirea aceasta nu este nimic altceva decât înhristizarea și hristificarea noastră. Fiindcă acesta este și motivul creației și al mântuirii noastre: să devenim asemenea Creatorului și Mântuitorului nostru – Domnul Iisus Hristos. Și devenim într-adevăr asemenea Lui, atunci când trăim în El și prin El. Ca ideal al nostru, chipul de Hristos [*christoeideia*] corespunde naturii noastre, pentru că am fost creați cu suflet după chipul lui Dumnezeu.

52. *Nu mai e elin și iudeu, tăiere-împrejur și netăiere-împrejur, barbar, scit, rob ori liber, ci toate și toți Hristos*
(Coloseni 3,11).

„*Toate și în toți Hristos*“. Contrariul acesteia? – Vidul, nimicul! El este atoateființa. În afara Lui: neființa. Dacă Hristos nu este în tine, nu ești nimic, ești un zero, ești un cadavru, ești ceea ce nu este. Fără Hristos, însuși universul, este un cadavru, un zero, ceva lipsit de ființă. Hristos este atoateființa și atoateunitatea. El le umple toate și pe toate le cuprinde în Sine; fără El toate sunt goale, pustii și haotice. Dacă îndepărtăm pe Hristos de om, de soare, de univers, de albină, toate se prăbușesc în haos, în neființă, în nimic, în moarte. El singur, prin trupul Lui divino-uman, Biserica, cuprin-

de toate, plinește toate în toate lumile (vezi Efeseni 1,20–23; 10; Coloseni 1,16–20; 3,15). Din El izvorăște continuu puterea dumnezeiască și divino-umană, ce umple toate de „logositate“ [*logosnost*]. Când omul se încorporează în trupul divino-uman al lui Hristos, el se umple de simțământul atotplinătății și al atoteunității. Pentru el nu mai există moarte, ci pretutindeni plinătatea evanghelică, nemurirea și veșnicia. În bogăția aceasta ne introduce Taina Sfântului Botez, pentru că prin ea ne încorporăm în trupul veșnic viu al Bisericii.

53. *Cuvântul lui Hristos să locuiască întru voi cu bogăție. Învățați-vă și povățuiți-vă între voi cu toată înțelepciunea. Cântați în inimile voastre lui Dumnezeu, mulțumindu-i în psalmi, în laude și în cântări duhovnicești* (Coloseni 3,16).

Dispoziția continuă la rugăciune, „*starea de rugăciune*“, se dobândește în rugăciunea sobornicească [catolică], respectiv în cultul Bisericii. Viața în Biserică este înainte de toate participarea întregii noastre ființe la rugăciunea sobornicească (cult) împreună „*cu toți sfinții*“. Atunci, plecând de la această dispoziție de rugăciune, toate legăturile întreolaltă se aranjează ușor și evanghelic. Omul care are o dispoziție de rugăciune continuă se poartă întotdeauna în chip evanghelic față de fratele său, față de toți oamenii, față de toată zidirea.

54. *De aceea, îndemnați-vă și zidiți-vă unul pe altul, așa precum și faceți* (I Tesaloniceni 5,11).

Cu toate că din tot sufletul și cu tot trupul său creștinul se găsește în Hristos, totuși el este întreg și în aproapele său. Aceasta este taina uimitoare și paradoxală a vieții divino-umane în Biserica lui Hristos: creștinul se găsește în același timp în Hristos și întreg în toate măduarele Bisericii, pentru că toate trăiesc de la El, Cel Unul, și în El.

55. *Și Dumnezeuul păcii să vă sfințească pe voi desăvârșit și întreg duhul vostru, și sufletul și trupul să se păzească fără prihană întru venirea Domnului nostru Iisus Hristos*

(I Tesaloniceni 5,23).

Biserica lui Hristos nu este altceva decât un atelier dumnezeiesc în care oamenii se modelează devenind din răi buni, din păcătoși drești, din nelegiuști sfinți.

56. *Harul Domnului nostru Iisus Hristos să fie cu voi Amin!*

(I Tesaloniceni 5,28).

„*Harul*“ este numele generic pentru toate energiile mântuitoare care se revarsă asupra tuturor celor mântuiți din Mântuitorul Hristos. Harul Domnului este acea energie totală în care se găsesc unite toate energiile mântuirii. Într-adevăr, prin har suntem mântuiți. Harul este cel care activează și lucrează mântuirea în cei ce se mântuiesc. Dacă ar fi cu puțință ca un cuvânt să surprindă întreaga Evanghelie a mântuirii, atunci cuvântul acesta n-ar putea fi altul decât „*harul*“. Și, într-adevăr, „*harul*“ este toată mântuirea (vezi Efeseni 2,5).

57. *Pavel, Silvan și Timotei, Bisericii din Tesalonic întru Dumnezeu Tatăl nostru și întru Domnul nostru Iisus Hristos*

(II Tesaloniceni 1,1).

Din orice latură ne-am apropia de Biserică, ea este întotdeauna din Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt. Acest lucru e valabil pentru toată Biserica și pentru fiecare Biserică locală. Biserica are un caracter treimic, ea este treimică atât în ce privește natura cât și în ce privește lucrarea ei. Tot sufletul ei este treimic și după chipul Treimii cum este toată conștiința ei, toată voința ei, toată lucrarea ei. Tot ceea ce-i este propriu se arată ca fiind din Tatăl prin Fiul în Sfântul Duh. Toată viața ei este o arătare a acestei întreimizări și

treimificări după har. Fiecare mădular al Bisericii trăiește după har viața treimică și viața treimică viețuiește după har în fiecare mădular al ei... Pentru că cineva devine mădular al Bisericii prin Sfântul Botez, taină în care întreaga ființă a omului se botează, adică se cufundă în Sfânta Treime, iar cel botezat se îmbracă atunci în Hristos prin Sfântul Duh cu bunăvoința Tatălui. Chiar de la început creștinul devine lăcaș și templu al Sfintei Treimi, iar Sfânta Treime devine casă a lui^{*)}. Dar începutul acesta poartă în el plinătatea harului treimificator care se dă în sfântul Botez, pentru ca să se continue în creștin de-a lungul întregii sale vieți pe pământ și în toată veșnicia lui din ceruri. Pentru că ce este creștinul? Mădular al Bisericii. Și ce este Biserica? Lăcaș al Sfintei Treimi, asemănare a Sfintei Treimi. Mai mult încă: Biserica este trupul celui de-al doilea Ipostas al Sfintei Treimi întrupat – al Dumnezeuului-om Hristos – și, în consecință, e o veșnică posesiune și deținere a Treimii. De aceea, a fi mădular al Bisericii înseamnă a trăi prin Sfânta Treime, întreimizându-ne continuu prin harul Sfintelor Taine și al Sfintelor Virtuți ale Bisericii.

58. *La versetul 1 al Epistolei II Tesaloniceni.*

Treimizarea este măsura eclezialității, pecetea și caracterul ei. Tot ceea ce nu are acest caracter și această pecete, nu este nici bisericesc, nici creștinesc, nici evanghelic. Fiindcă creștinesc, evanghelic și bisericesc e numai ceea ce iese din Sfânta Treime, există în Sfânta Treime și se întemeiază pe Sfânta Treime. Treimizarea primordială se găsește în însăși natura noastră, pentru că ea a fost dată sufletului nostru, atunci când acesta a fost creat după chipul lui Dumnezeu, al Sfintei Treimi. Iar apoi, în Biserică s-a dat oamenilor întreaga Sfânta Treime, în așa fel încât Biserica să-i poată treimiza în măsura în care acest lucru este cu puțință naturii omenești create „după chipul Treimii“. Această treimificare după har, care este sco-

^{*)} Vezi Sfântul Simeon Noul Teolog: „Devenind încă de aici casă a Treimii, va rămâne în Treime ca în Împărăția cerurilor“ (*Capitole practice și teologice* I, 79; SC nr. 51, p. 64).

pul oricărei existențe omenești în Biserică, nu este ceva exterior pentru ființa omenească, ci este cerința și nevoia cea mai intimă a sufletului omenească creat „după chipul Treimii“, sensul lui cel mai natural, valoarea lui cea mai mare. Treimificarea este toată nemurirea lui, toată veșnicia lui, toată demnitatea lui. Da, în însăși ființa lui omul este Biserica în mic și el a fost creat ca o Biserică în mic, pentru ca să devină întreg Biserică prin Întruparea lui Hristos, în trupul Lui, adică în Biserică. Să devină, cu alte cuvinte, prin Hristos, întreg, cu toată ființa lui, Biserica în mare^{*)}, Biserică după tot ceea ce constituie natura lui după „chipul lui Dumnezeu“, „după chipul lui Hristos“, „după chipul Duhului“. Și nu numai aceasta, ci și întreaga creație, cu toate făpturile din ea, de la heruvimi și până la viermi, a fost creată de către Dumnezeu-Logosul ca Biserică (Cosmos-Biserică)^{**)}, ca un trup al cărui Cap este Hristos (vezi Coloseni 1, 13–22). Astfel, prin Întruparea Dumnezeu-Logosului avem Biserica mică în Biserica mare. Și tocmai în aceasta constă planul dumnezeiesc și veșnic al întregii creații a lui Dumnezeu și al fiecărei creaturi în parte.

59. *Continuare la versetul 1 al Epistolei II Tesaloniceni.*

Biserica este Trupul cel de-viață-făcător al Dumnezeului-om Hristos și, prin El și în El, Trupul Sfintei Treimi. Sfânta Treime lucrează mântuirea lumii în Biserică, prin energiile harului Ei, care mântuiesc pe fiecare mădular al Bisericii de păcat, de moarte și de diavolul, umplându-l cu Viața veșnică, Adevărul veșnic, Dreptatea veșnică, Iubirea veșnică. Biserica adevărată este „în Dumnezeu Tatăl nostru și în Domnul Iisus Hristos“. Astfel, fiecare mădular al Bisericii este mădular adevărat numai atunci când este „în Dumne-

^{*)} Vezi Sfântul Maxim Mărturisitorul, *Mistagogia*, PG 91, 664 ș. u., și Sfântul Simeon Noul Teolog, *Cuvânt moral* 4: „Că fiecare dintre noi e pus de Dumnezeu, ca o a doua lume mare, în lumea aceasta mică și văzută“ (SC nr. 139, 64).

^{**)} „Constituirea lumii este pregătirea Bisericii“; Sfântul Grigorie al Nyssei, PG 44, 1049.

zeu Tatăl nostru și în Domnul Iisus Hristos“, când trăiește în Ei și se mântuiește prin harul lor și prin asceză.

60. *Deci, dar, fraților, stați neclintiți și țineți predaniile pe care le-ați învățat, fie, prin cuvânt, fie prin epistola noastră*
(II Tesaloniceni 2, 15).

Ce sunt „predaniile noastre“? Toate câte Dumnezeu-om Hristos, El Însuși și prin Duhul Sfânt, a poruncit să le ținem și să trăim după ele; tot ceea ce a transmis Bisericii Lui în care locuiește neîntrerupt El Însuși prin Duhul Lui cel Sfânt (vezi Matei 28, 19–20). „Predaniile noastre“ sunt toată viața noastră în har, în Hristos Dumnezeu și în Duhul Sfânt; viața noastră a creștinilor, care a început în Biserica lui Hristos prin intermediul apostolilor, prin venirea asupra lor a Duhului Sfânt. Întreagă această viață a noastră nu este de la noi, ci de la Domnul Iisus, prin harul Duhului Sfânt. Sau, mai exact: întreagă această viață a noastră este de la Tatăl prin Fiul în Duhul Sfânt. ...Astfel, „predaniile noastre“ sunt noua viață a harului în Duhul Sfânt, Care este sufletul Bisericii, viața în Adevărul cel Veșnic al lui Dumnezeu, în Dreptatea cea veșnică a lui Dumnezeu, în Iubirea cea veșnică a lui Dumnezeu, în Viața cea Veșnică a lui Dumnezeu. Aici omul nu creează nimic, pentru că nici nu poate crea Adevărul cel Veșnic, Dreptatea cea Veșnică, Iubirea cea Veșnică, Viața cea Veșnică, dar pe toate acestea poate să și le însușească, să le primească, să le prefacă în ale sale. În Hristos și în Biserica Sa, toate acestea se dau omului prin harul Duhului Sfânt: ele se dau și se „predau“. Din partea omului se cere ca el să primească „predaniile“ acestea și să trăiască după ele...

Toate câte s-au predat apostolilor de către Mântuitorul Hristos și de către Duhul Sfânt constituie „tradiția“, Sfânta Tradiție, adică întreaga învățătură a Mântuitorului și toate energiile de-viață-făcătoare pentru realizarea acestei învățături în viața oamenilor. Toate acestea ni s-au predat nouă „fie prin cuvânt, fie prin epistolă“. Tradiția este în parte scrisă, în timp ce în cea mai mare parte ea ni s-a predat verbal, dar toate laolaltă alcătuiesc Revelația, adică

Evanghelia lui Hristos, Evanghelia mântuirii, care a fost dată de Dumnezeu Bisericii pentru mântuirea neamului omenesc „*de acum și până în veac*“. Întreaga Evanghelie a fost predată Bisericii de către Domnul Iisus Hristos și de către Duhul Sfânt, de aceea Evanghelia este „predania“ lui Dumnezeu în toată amploarea ei. Evanghelia scrisă se completează cu Evanghelia nescrisă a Bisericii și se tâlcuiește prin energia harului Sfântului Duh, care locuiește în Biserică. Într-adevăr, toate acestea, atât tradiția scrisă cât și cea nescrisă alcătuiesc în Biserică o totalitate, un trup spiritual viu. Din acest motiv, și Sfântul Ioan Hrisostom zice: „*E tradiție, nu căuta nimic mai mult*“^{*)}, pentru că în ea se găsește tot ceea ce este necesar pentru mântuirea oamenilor și pentru viața lor veșnică, și în veacul de față și în cel viitor...

Într-un cuvânt, Tradiția dumnezeiască, divino-umană înseamnă *transmiterea* de-a lungul veacurilor și generațiilor a Însuși Domnului Iisus Hristos, cu toate adevărurile, poruncile, harurile (Tainele) și virtuțile Lui, ca Dumnezeu și Mântuitor viu în Biserică și ca Biserică. Biserica lui Hristos, ca trup divino-uman al Lui, este tocmai acest lucru, adică Tradiția vie și prelungită de-a lungul veacurilor, Dumnezeul-om Hristos Cel veșnic viu cu tot ceea ce are în Sine și ceea ce aduce cu Sine.

Sfârșitul Capitoalelor iar lui Dumnezeu Celui Unul în Treime slavă „în Biserica Sa cea în Hristos Iisus, în toate generațiile, în vecii vecilor. Amin“ (Efeseni 3,21).

(1954–1957)

^{*)} PG 62, 488.

Postfață

O carte pătrunzătoare pe o temă nevralgică*)

Tema de care este vorba în această carte e umanismul în natura sa interioară și în multiplele sale varietăți și consecințe.

Cartea a creat multe discuții și adeseori răstălmăciri. Densitatea tonului și absolutismul tezelor ei o fac pentru mulți cu nevoie de înțeles iar pentru alții, cel puțin în unele puncte ale ei, „respingătoare”. Este caracteristic în acest sens faptul că articolul dedicat Conciliului Vatican II, deși a fost cerut de o mare editură europeană, nu a fost în cele din urmă publicat.

În ce ne privește, personal avem impresia că această carte e nu numai una din „cheile” care ar putea introduce credinciosul contemporan în universul viu al tradiției ortodoxe, dar, și mai mult încă, ar putea fi riscată afirmația că ea reprezintă o etapă în tradiția și teologia ortodoxă. Să încercăm pe scurt să justificăm acest punct de vedere.

Mai întâi e necesar să se accentueze patristicitatea ei. Prin această expresie nu înțelegem atât faptul că această carte se bazează (trimite) la Părinți, cât faptul că ea îi cuprinde. Într-adevăr, Părinții nu constituie „obiectul”, ci „subiectul” acestei cărți. Autorul nu studiază Părinții. Ci, în comuniune de viață cu ei, studiază ceea ce au studiat și ei: pe Dumnezeu și epoca sa. De altfel ma-

*) Κληρονομία (Tesalonice) III (1971), 1, p. 111-124. Pentru a evita repetițiile inutile am lăsat deoparte în traducerea comentariului lui P. Nellas citatele lungi și numeroase din cartea părintelui Iustin Popovici.

joritatea articolelor sunt texte ocazionale, omiletice sau exegetice. Pe de altă parte, se face un efort stăruitor de a conjuga și prezenta în fiecare clipă unite teoria și practica, dogma și morală, Tainele și asceza, premisele și consecințele, lucru care face ca teologia cărții să fie ceea ce era și teologia patristică, adică o slujire bisericească (diaconie eclezială), o expresie – în același timp elucidare și explicitare – a vieții în Hristos și a progresului Bisericii și credincioșilor.

Axul în jurul căruia se alcătuește cartea îl constituie teologia, și mai mult, Persoana Dumnezeu-lui-om. În esență este vorba de miezul dogmei de la Chalcedon, despre faptul că în ipostasul Logosului lui Dumnezeu firea dumnezeiască desăvârșită s-a unit cu firea omenească desăvârșită în chip neamestecat și neîmpărțit. Astfel, Dumnezeu Cel necreat se revelează și acționează istoric în creație prin trupul Său creat, iar creația lui Dumnezeu asumată de Logosul divin se înalță la o stare nouă, teandrică, de viață și existență și devine trup al Logosului, Biserică.

Această dogmă extrem de densă și permanent inepuizabilă, de la Chalcedon – care de altfel se bazează pe dogma inițială cea mai înaltă de la Niceea, dogma treimică, pe care o concretizează – reprezintă chintesența întregii analize dogmatice patristice ulterioare. Tezele hristologice ale lui Maxim Mărturisitorul, de exemplu, ale lui Simeon Noul Teolog și Nicolae Cabasila reprezintă în fapt prelungiri și aplicații concrete ale acestei dogme. Acești sfinți teologi privesc prin această dogmă istoria și realitățile de fiecare dată noi ale istoriei, purificându-le și asumându-le, inserându-le în marea sinteză chalcedoniană. Astfel, fără să se schimbe deloc, dogma de la Chalcedon se îmbogățește în exprimarea ei, în sensul că dobândește noi mijloace lexicale prin care își demonstrează profunzimea și eficiența ei transfiguratoare infinită. Avem impresia că textele părintelui Iustin se inserează în această direcție. Să urmărim liniile lor generale.

Pentru părintele Iustin, Hristos nu e un concept teoretic, ci o Persoană, o existență personală concretă și în același timp temporală. Pe de altă parte, Hristos nu este o Persoană obiectivă exterioară, Cineva pe care trebuie să-l iubim la modul sentimental

sau să-l imităm în privința caracterului. Hristos nu este un „obiect“, ci realmente un „subiect“. Nu e ceva exterior, ci se găsește interior în om. Reprezintă nucleul cel mai intim, celălalt ipostas și ființă a toate, centrul viu și de-viață-făcător al universului. Tocmai din acest motiv, sfinții devin în Biserică noi „hristoși“ după har.

Învățătura centrală fundamentală a Sfântului Apostol Pavel este viața „în Hristos“, de care depind limpede, organic și integral textele părintelui Iustin, cere însă, având în vedere diversele interpretări eronate ale ereticilor, o interpretare autentic eclesială. Această interpretare Părinții ortodocși au dat-o prin învățătura despre „îndumnezeire“. Realitatea îndumnezeirii există în mod cert în însăși centru Sfintei Scripturi, chiar dacă termenul însuși nu se găsește în mod explicit. Dar acest termen patristic face mai clară realitatea biblică.

Ce este însă îndumnezeirea? La această întrebare părintele Iustin Popovici încearcă să răspundă folosind termenii „hristificare“ și „divino-umanizare“. Nu este cu puțință, după el, să devenim „dumnezei“ decât devenind „hristoși“ după har. Chemarea patristică de a deveni „dumnezei“ devine mai clară atunci când spunem că suntem chemați să ne facem „dumnezeu-oameni“ [the-ánthropoi]. În acest mod se înțelege de altfel mai deplin și mai propriu-zis și conținutul vieții sacramentale și ascetice. Termenul „hristificare“ [christopoiesis] nu numai că lămurește termenul de „îndumnezeire“ [théosis], dar determină și calea adevăratei îndumnezeiri.

Această realitate a „hristificării“ reprezintă tema centrală a literaturii patristice. Termenul însă este folosit arareori, dacă nu chiar deloc, de către Părinți. Dar termenii joacă întotdeauna un rol însemnat. Termenii folosiți de părintele Iustin: „înhrizizare“ și „hristificare“, „întreinizare“ și „treimificare“, „eclezializare“ etc., sunt extrem de expresivi și excepțional de cuprinzători și vor contribui neîndoielnic decisiv la înnoirea problematicii teologice ortodoxe contemporane. Teologia ortodoxă nu poate fi ceva static. Împreună cu trupul lui Hristos care este Biserica, crește și ea creșterea lui Hristos spre slava lui Dumnezeu și mântuirea lumii.

Cartea părintelui Iustin e o carte doxologică și misionară. Teza ei centrală, pe care ne-am străduit să o rezumăm mai sus, nu are valoare în sine, ca o simplă găselniță intelectuală. Semnificația ei se revelează în consecințele ei, în modul prin care ea luminează, transfigurează, mântuiește și aduce la Dumnezeu pe om și viața și istoria umană – în cazul nostru viața și istoria contemporană. Să vedem mai îndeaproape aceste consecințe.

Cartea judecă principal viața contemporană. Duritatea existentă în unele pagini, antieuropenismul ei manifest și expansiv trebuie privit prin această prismă. Afirmând ca „valoare supremă și criteriu ultim în Ortodoxie” pe Dumnezeu-om, autorul măsoară cu această măsură gândirea și viața europeană, pe care o găsește naivă și infirmă spiritual în diferitele ei „umanisme”. Duritatea unor afirmații este într-adevăr nemiloasă și implacabilă. Ea este însă departe de a se datora unui simplu conservatorism și se prezintă argumentată și logică, înrudită mai degrabă cu pedagogia terapeutică a Evangheliei și Sfinților Părinți decât cu fanatismul orb. Cititorul este chemat în mod continuu să nu se împiedice de ea în mod exterior, ci să se străduiască să ajungă la cauza ei, care se va revela a fi până la un punct și cauza scrierii acestei cărți.

Această cauză autorul o redă limpede în articolul: De la arianismul lui Arie la arianismul european modern. Hristologia ariană a secolului IV are drept roadă naturală în zilele noastre creștinismul arian, secularizat modern. Desigur, ca și Arie – altfel evlavios și cu dragoste de oameni – și creștinismul umanist are elemente pozitive și parțial lăudabile. Dar erezia conținută în el e atât de centrală, încât amenință să altereze și răstoarne din temelii întregul edificiu al Bisericii. De aceea și părintele Iustin, punând degetul pe rană, se străduiește să remarce plaga centrală, să diagnosticheze tumoarea fundamentală, să o reveleze ca atare și să o vindece prin singurul remediu salvator: adevărul divino-uman și măsura divino-umană a Dumnezeului-om Hristos. Acesta este, dacă înțelegem corect, sensul pedagogic și terapeutic al durității sale evanghelice și profetice. (Acest lucru este valabil și pentru articolul excepțional de dur privitor la Conciliul Vatican II și despre care e nevoie de un cuvânt special mai jos.)

Dincolo însă de o simplă negație și condamnare, cartea vine să dea și afirmații. Unele din acestea vom încerca să le subliniem în continuare.

Dacă autorul condamnă din principiu umanismul autonom, el deschide în același timp căi largi pentru dezvoltarea unui umanism ortodox sănătos, a unui divino-umanism. Deși nu este dezvoltat în mod extins, el este în centrul acestei cărți. „Deiformitatea” [theoeideia] omului este cea care îl face pe om icoană și revelație reală a lui Dumnezeu în istorie. Și nu numai pe om, am putea spune, prelungind gândirea părintelui Iustin, ci și lucrurile omului, cultura și civilizația lui...

Această perspectivă divino-umană asupra lucrurilor este și cea care dă Bisericii adevăratele ei dimensiuni divino-umane, catolice [universale, sobornicești], ecumenice și cosmice. Metoda însă prin care Biserica își realizează această catolicitate și cosmicitate sunt Sfintele Taine și Virtuțile sau Ascezele divino-umane ale membrilor ei. „Omul nou” care viețuiește în Dumnezeu-om și prin El are un etos divino-uman nou, care este tocmai etosul lui Hristos. Acest etos se rezumă și revelează ca etos al trupului lui Hristos în acel „suntem mădulari unii altora”, axiomă ce constituie baza unei vieți comunitare adevărate. Această divino-umanitate a vieții și etosului credincioșilor dă posibilitatea existenței pe pământ a unei educații divino-umane adevărate, adică cu adevărat eficiente. Conținutul și baza unei astfel de educații e sfințenia. Și aici gândirea autorului este radicală. Într-o lume în care domină relativismul, unde creștinismul și Biserica sunt amenințate să decadă la rangul de simple suporturi ale societății, de mijloace care să ajute pe om la viață normală și progres, părintele Iustin vine și subliniază importanța și nemijlocirea sfințirii ca mijloc nu numai al unei mântuirii după moarte, ci ca modul cel mai sublim și unic de creare a unei adevărate culturi și civilizații, drept calea cea mai scurtă și eficientă a umanizării. Acest adevăr, care reprezintă una din contribuțiile cele mai importante ale cărții, se face evident și în multe alte puncte, ca de ex., acolo unde autorul descrie adevăratul conținut și dimensiunile reale ale tradiției, ale conlu-

crării [synergeia] omului cu Dumnezeu în opera de mântuire, în asceză etc.

Desigur, cineva ar putea avea dorința de a vedea ca aceste consecințe să existe în carte nu numai sub formă de germe, ci și deplin explicitate. Însă cartea nu reprezintă un întreg unitar în sine: e o culegere de articole și fragmente din gândirea autorului. Pe de altă parte, nu este cu puțință ca în una și aceeași carte să găsim și semințele și roadele. Poate că dintr-un anumit punct de vedere, cea mai mare nevoie astăzi să o constituie tocmai identificarea și însămânțarea acelor semințe patristice adevărate și autentice care, înmugurind, ar putea da o nouă formă teologiei ortodoxe, corespunzătoare confruntării cu o nouă epocă.

Este însă necesar ca, în ce ne privește, față de unele puncte ale cărții să fie formulată și o rezervă. E vorba de aporia pe care o creează absolutismul cu care e condamnat în principal în primele eseuri ale cărții, omul dinaintea și din afara lui Hristos. Avem impresia că sensul acestor condamnări e acela că fără Dumnezeu Cuvântul (Logosul) sufletul, trupul și gândirea noastră sunt lucruri nedesăvârșite și copilărești, insuficiente, desfigurate și degenerare prin cădere. În cazul în care ele caută – iar acest lucru se întâmplă în umanismul ateu european și sovietic – să se afirme autonom și în opoziție față de Dumnezeu, ele duc într-adevăr la apariția unor „monștrii înfricoșători”. Viața atee este într-adevăr un haos, dar viața în sine a putut desigur să nu fie lumină, fără a fi totuși nici haos, nici beznă. Știm de altfel că educația înainte de Hristos a unui Socrate sau în afara lui Hristos a unui Gandhi nu sunt, totuși, o „junglă”...

În acord cu învățătura Părinților, omul a fost într-adevăr creat după chipul și asemănarea lui Dumnezeu. Aceasta înseamnă însă că putea să se asemene lui Dumnezeu și să se facă lumină sau să nu se asemene, când se și prefăce în întuneric. În el însuși însă, omul și viața umană au fost create „bune foarte” și, cu toată ticăloșia căderii, puțința lui de a fi bun n-a fost distrusă în el.

Există însă pericolul ca omul să nu se împotrivească lui Hristos, dar nici să vrea să se mântuiască prin Hristos, ci să se limiteze pur și simplu la a trăi și a se lupta paralel cu El. În acest

caz omul nu comite desigur un „hybris“, dar este singur. Nu este rău, dar nici nu este bun, rămâne neutru. Ca atare, însă, nu ar putea să se mântuiască nici să mântuiască lumea, întrucât este un dat obiectiv că el și lumea se găsesc sub puterea înfricoșătoare a stricăciunii și diavolului. „Bunătatea“ omului „bun“ în afara lui Hristos e prin urmare superficială, necavând „rădăcini“, și de aceea e condamnată la moarte. O astfel de „bunătate“ se va preschimba fatalmente în răutate și o astfel de „iubire“ va degenera inevitabil în invidie, dușmănie și război iar societatea într-o „junglă“, în sensul că în ea vor domina pasiunile, instinctele și violența etc.

Este evident că gândirea părintelui Iustin nu poate fi respinsă ușor. Are rădăcini scripturistice și patristice foarte adânci, dar se bazează și pe o experiență istorică din nefericire greu de pus la îndoială. Însă dacă această viziune a părintelui Iustin este biblică, trebuie accentuat faptul că e pe deplin biblică. Calitatea ei interioară nu este deziluzia, condamnarea și duritatea, ci iubirea și nădejdea. Prețuirea pentru om este infinită, pentru că omul a fost creat ca să fie chip al lui Dumnezeu. Acest lucru se arată limpede în ultimele meditații ale cărții, respectiv în „Capitolele eclezio-logice“.

Extrem de profunde și dense, aceste „Capitole“ finale ar trebui poate să fie citite primele, pentru că ele furnizează și cheia înțelegerii adevăratei gândiri a autorului. Pentru că din cele spuse până aici a devenit deja limpede că această gândire e densă și sintetică, vibrând în ritmul iubirii, rugăciunii și căinței, biblică și patristică la modul interior, iar nu exterior, sobornicească, de aceea nu este posibil ca ea să fie schematizată nici să fie coborâtă în mod exterior în tabere și formațiuni ideologice. Cititorul contemporan nefamiliarizat cu gândirea patristică este implorat să nu se împiedice de unele expresii dure poate la suprafață, ci să facă efortul de a ajunge la esența cărții și să zăbovească acolo. Luptătorul conservator și „tradiționalist“ este implorat să-și ia osteneala de a înțelege gândirea reală a autorului și să nu transforme cu ușurință vinovată cartea într-un arsenal al unui conservatorism fanatic...

Această dublă rugămintă e valabilă în principal în ce privește înțelegerea articolului extrem de greu de înțeles exact, dedicat Conciliului Vatican II: „Gânduri despre «infaibilitatea» omului european”. Critica exercitată prin acest articol nu este una ziaristică. Cu durere și suspin, lăsând deoparte subtilitățile, părintele Iustin vine la punctul de plecare al teologiei Conciliului Vatican II și revelează rădăcina rătăcirii creștinismului european, care nu constă într-o schimbare superficială sau alta, ci în negarea în practică mai mult sau mai puțin a Dumnezeuului-om, în dezintruparea lui Hristos, reducerea Dumnezeuului-om la rangul de simplu om, cu un cuvânt în dogmatizarea idolatră a umanismului european. Această afirmație pe care o analizează pe larg întreaga carte îl face pe părintele Iustin să scrie înfricoșătoarea frază că „în istoria omului au existat trei căderi principale: a lui Adam, a lui Iuda și a papei”. Această frază a fost scrisă ca să evidențieze realitatea însăși și este singulară. Ar fi neîndoielnic lipsit de respect pentru autorul ei ca cineva să o prefacă într-un sistem anti-occidental.

Contribuția centrală a articolului stă în faptul că explică hotărât și consolidează ontologic poziția dură pe care o păstrează cea mai mare parte a pleromei Bisericii Ortodoxe față de mișcarea ecumenică. Arată că Biserica Ortodoxă e rezervată față de Occident în ce privește nu forma ci esența. Părintele Iustin nu critică Biserica Occidentală – cel puțin nu o scrie – pentru că credincioșii de acolo au alte obiceiuri sau pentru că înțeleg și trăiesc altfel mesajul mântuirii în Hristos sau se mulțumesc să organizeze diferit viața eclezială. Contribuția lui capitală rezidă în aceea că plasează lucrurile la locul lor: arată că problema au alcătuit-o nu diferențele acestea, nici chiar primatul pe care Biserica Romano-Catolică îl revendică pentru sine – de altfel, în mod caracteristic, nici nu se vorbește despre el – ci în esență ortodoxia ei: întrebarea întru cât creștinismul occidental rămâne fidel Chalcedonului? întru cât Hristosul pe Care-L propovăduiește și trăiește, este Dumnezeuul adevărat și omul adevărat Hristos, Mântuitorul real și unic, Iisusul adevărat? Verdictul este implacabil și tragic: creștinismul occidental (și Conciliul Vatican II) s-a preschimbat tot mai

mult într-un „umanism“. Schisma se datorează deci alterării substanței creștinismului de către Occident. Iar acest lucru e tragic.

Cuvântul este aspru, dar este salvator. Cel puțin în sensul că purifică atmosfera și iluminează problema. Frații din Occident ar putea înțelege acum de ce mulți ortodocși care au capacitatea de a vedea subtilitățile ca subtilități și nu sunt mișcați de fanatism, ci iubesc în mod sincer și lucrează pentru progres, sunt atât de rezervați față de un ecumenism facil. Există un ecumenism adevărat, și acesta este întoarcerea la Hristos, adevărata trăire a adevăratului Hristos.

Desigur e necesar să se spună că în ultimele decenii s-au făcut în Occident pași însemnați. Acești pași au lăsat urme evidente și la Conciliul Vatican II. Din motive practice, părintele Iustin n-a avut posibilitatea de a urmări îndeaproape Conciliul și să vadă căutările concrete ale unor oameni concreți, să perceapă aceste urme. Acest lucru creează impresia, iar în unele cazuri certitudinea, că unele eforturi și realități ecleziale occidentale demne de toată recunoașterea și lauda, sunt ignorate în calitatea lor interioară și că nu li se face dreptate.

Se poate însă ca din alt punct de vedere, distanța aceasta să fie exact cea care i-a dat părintelui Iustin posibilitatea de a lăsa deoparte subtilitățile – bune sau rele – și, ajungând astfel în centrul problemei, să arate cu emfază singura cale care ar putea face un ecumenism adevărat și să ducă la unirea adevărată și reală a Bisericii.

Iar calea este Dumnezeu-om Hristos.

Panayotis Nellas

Notă asupra ediției

Traducerea a fost făcută după versiunea greacă a cărții realizată de ucenicul părintelui Iustin, ieromonahul pe atunci episcopul acum, Atanasie Jevtici: "Ἀνθρώπος καὶ Θεάνθρωπος, Atena, 1969, 206 p., confruntată cu versiunea franceză făcută după textul original sârb de Jean-Louis Palieme: *L'Homme et le Dieu-Homme* (coll. Lumière du Thabor), L'Age d'Homme, 1989. O versiune americană prescurtată (articolele 4, 5, 6, 10, 11 și „Gnoseologia Sfântului Isaac Sirul”) realizată de Asterios Gerostergios et al. A fost publicată recent cu titlul: *Orthodox Faith and Life in Christ*, Institute for Byzantine and Modern Greek Studies, Belmont MA, 1994.

În originalul sârb, părintele Iustin utilizează o serie de termeni compuși, special creați de el pentru a exprima gândirea sa teologică. Dificil traductibili aceștia sunt mai cu seamă următorii:

– compuşii lui *logos*: *logosno*, *alogosno*, *protivlogosno* (adjective); *logonost*, *beslogonost*, *protivlogonost* (substantive) desemnează însușirea sau calitatea unei ființe de a fi înzestrată cu , de a fi lipsită de sau de a fi contrarie „logos“-ului: caracter logosic, alogosic, contralogosic; stare de logositate, alogositate, contralogositate; *ologosena* = a logosifica, a face ceva să fie înzestrat cu logos [în neogreacă *λογοποιήσις*]; *delogosiraju* = a lipsi ceva de logos. Logosul are însă aici un sens metafizic și teologic distinct de simpla *logika* sau *logicnost* = raționalitate.

– compuşii cu particula *sve* = tot, toate: *svejedinsta* = atot-unitate; *sveživot* = atotviețuitor; *svegreha* = atotpăcatul etc.

– compuşii cu prepozițiile *u* – care arată integrarea în ceva, și *o* – care arată transformarea unui lucru în altceva: *ubogoveceni* =

încorporarea în Dumnezeu-om; *obogoveceni* = divino-umanizarea [în neogreacă θεοανθρωποποίησης]; *utroicenje* = încorporare în Treime; *otroicenje* = treimizare, triadificare [în neogreacă τριαδοποίησης]; ἐνχρίστωσις = încorporare în Hristos, înhristizare; χριστοποίησης = hristificare; *ucrkovljenje* = încorporare în Biserică; *ocrkovljenje* = bisericizare, eclezializare; *uduhovljenje* = încorporare în Duhul; *oduhovljenje* = înduhovnicire, spiritualizare etc.

– jocul de cuvinte: *svet* = lumină; *svetost* = cultură; *prosveta* = luminare.

Articolele din acest volum au fost publicate pentru prima dată după cum urmează:

- (1) *Între două filozofii (Izmedju dve filosofije)*, „Hriscanko Delo“ (Skoplje), 4 (1936).
- (2) *Raiul meu și iadul meu (Moj raj i moj pakao)*, „Hriscanska Misao“ (Beograd), 5 (1936).
- (3) „*Condamnați*“ la nemurire (*Osudjeni na besmrtnost*), „Hriscanska Misao“ (Beograd), 2 (1936).
- (4) *Misiunea internă a Bisericii noastre (Umutrusnaja misija nasa Crkva)*, „Hriscanski Zivot“ (Srem. Karlovci), 9 (1923).
- (5) *Doliu pentru Hristos (Lelek za Hristom)*, „Hriscanska Misao“ (Beograd), 3 (1937).
- (6) „*Împreună cu toți Sfinții*“: prolog (1954) și epilog (1962) la seria celor 12 volume ale „*Vieților Sfinților*“, Beograd, 1972–1977.
- (7) *Valoarea supremă și criteriul ultim în Ortodoxie (Vrhovna vrednost i neprogresivo merilo)*, prelegere inaugurală ca titular al catedrei de dogmatică la facultatea de teologie ortodoxă din Belgrad; publicată în revista facultății „*Bogoslovije*“ 1 (1935) cu titlul *Osustini pravoslavna axiologije i kriteriologije*.
- (8) *Filozofia ortodoxă a Adevărului*, prefață la „*Dogmatica Bisericii Ortodoxe*“ (*Dogmatika pravoslavne Crkve*) I, Beograd, 1932.

- (9) *De la arianismul lui Arie la arianismul european modern (Od Arijevog do modernog evropeškog arijanizma)*, „Hris-canski Zivot“, 5 (1925).
- (10) *Gânduri cu privire la „infailibilitatea“ omului european. Cu prilejul Conciliului Vatican II (Razmisljanja o „nepro-gresivost“ evropeškog coveka. Podvom II Vatikanskog Konsilia)*, articol scris în 1967 la solicitarea editurii cato-lice Herder pentru o culegere de contribuții dedicate Con-ciliului Vatican II, dar nepublicat.
- (11) *Capitole eclezilogice*, fragmente alese de traducătorul în neo-greacă din comentariul părintelui Iustin la Epistolele pau-line (scris între 1954–1957): *Sa svetim Apostolom Pavlom kroz zivot*.

Articolele 1, 2, 3, 5 și 7 au fost publicate în culegerea: *Abisu-rile filozofiei (Filosofske Urvine)*, München, 1957.

Cuprins

Părintele Iustin Popovici: lupta cu Protagoras sau criteriologia filozofiei ortodoxe a Adevărului	5
Prefață la ediția neogreacă (prof. Ioannis N. Karmiris)	36

I. ÎNTRE DOUĂ FILOZOFII

Între două filozofii (1936)	41
Raiul meu și iadul meu. Sensul vieții și al lumii (1936)	56
„Condamnați“ la nemurire (1936)	64

II. „ÎMPREUNĂ CU TOȚI SFINȚII“

Misiunea internă a Bisericii noastre: realizarea Ortodoxiei (1923)	73
Doliu pentru Hristos. Cultură și Sfințenie (1937)	82
„Împreună cu toți sfinții“. Prolog și Epilog la „Viețile Sfinților“ (1954, 1962)	95

III. DUMNEZEUL-OM: MĂSURA A TOATE

Valoarea supremă și criteriul ultim în Ortodoxie (1935)	115
Filozofia ortodoxă a Adevărului. Prefață la „Dogmatica Bisericii Ortodoxe“ (1932)	140
De la arianismul lui Arie la arianismul european modern (1925)	146
Gânduri despre „infaibilitatea“ omului european. Cu prilejul Conciliului Vatican II (1967)	156
Capitole eclesiologice (1954–1957)	171
Postfață: O carte pătrunzătoare pe o temă nevralgică (P. Nellas)	209
Notă asupra ediției	218